ZWIĄZEK MIAST POLSKICH

CENTRUM WSPARCIA DORADCZEGO

Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej

Raport diagnostyczny

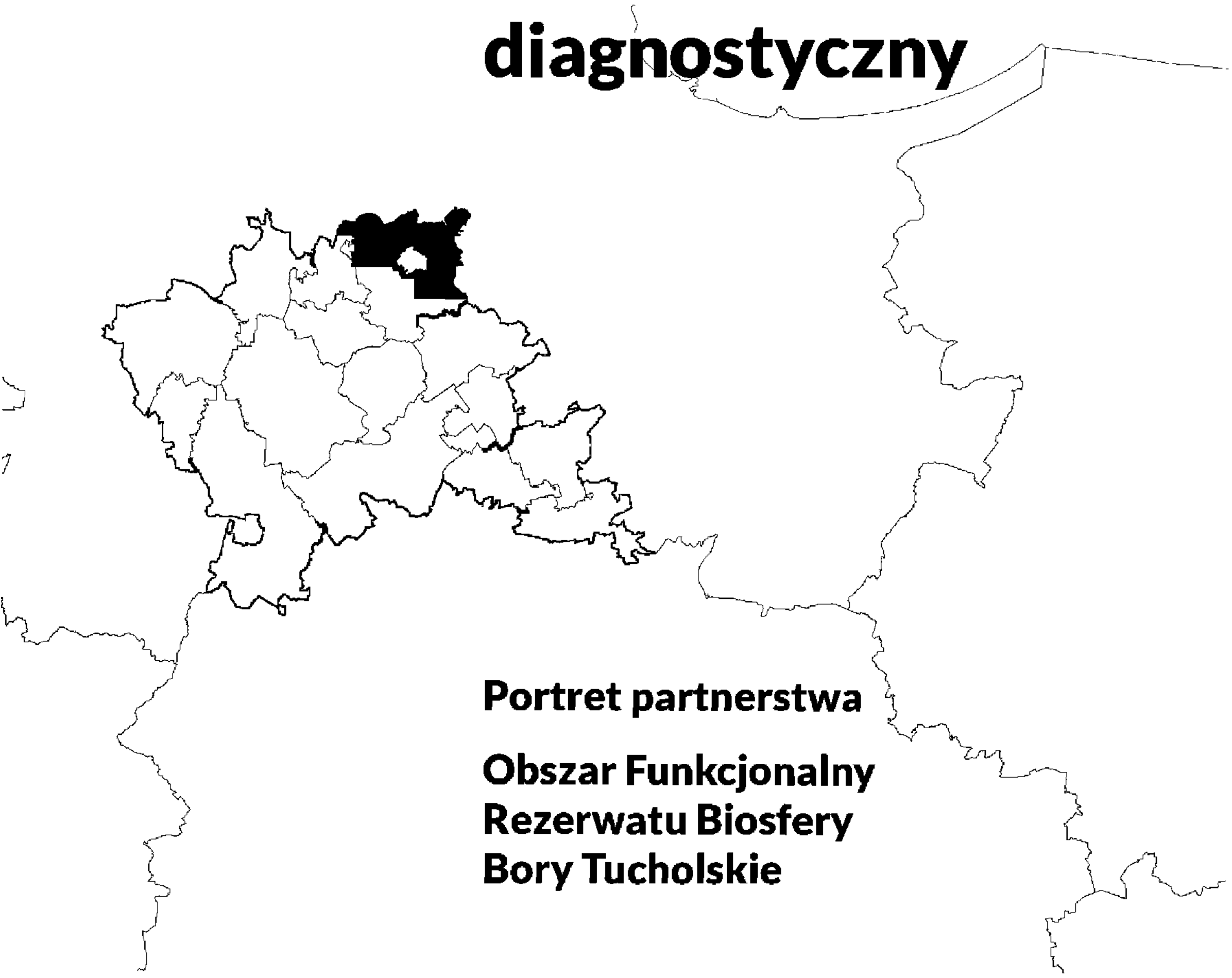

Portret partnerstwa

Obszar Funkcjonalny Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie

Fundusze Europejskie Pomoc Techniczna

Rzeczpospolita Polska

Unia Europejska Fundusz Spójności

MIASTO I GMINA
BRUSY

MIASTO I GMINA
CZARNA WODA

MIASTO I GMINA
CZERSK

GMINA
CHOJNICE

GMINA
DZIEMIANY

GMINA
KALISKA

GMINA
KARSIN

GMINA
KONARZYNY

GMINA
KOŚCIERZYNA

GMINA
LIPNICA

GMINA
LIPUSZ

GMINA
LUBICHOWO

GMINA
OSIECZNA

GMINA
OSIEK

GMINA
STARA KISZEWA

GMINA
STUDZIENICE

Raport diagnostyczny

Portret partnerstwa

Obszar Funkcjonalny Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie

Raport diagnostyczny
Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie

Opracowanie
Związek Miast Polskich

Zespół autorski
Anna Żabińska-Pioterek - Związek Miast Polskich

Bogumiła Ropińska, Ilona Sołtyk-Grabowska – Gmina Czersk; Krzysztof Gierszewski - Gmina Brusy; Bożena Pozorska - Gmina Kaliska; Grzegorz Świtała - Gmina Kościerzyna; Agnieszka Majorowicz - Gmina Lipnica; Barbara Rydygier i Jolanta Wielińska - Gmina Konarzyny; Dagmara Kruca-Gmina Studzienice; Katarzyna Sprawka - Gmina Dziemiany; Agnieszka Galant-Blechle - Gmina Lubichowo; Maja Szlachcikowska - Gmina Osieczna; Grzegorz Lipiński – Gmina Lipusz; Gabriela Sumionka – Gmina Karsin; Robert Sawicki - Gmina Chojnice.

Kierownik projektu CWD
Jarosław Komża

Projekt „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego" poprzez bezpośrednie doradztwo ZMP w strategicznym planowaniu rozwoju 38 partnerstw samorządowych, ma na celu popularyzowanie idei partnerstwa międzysamorządowego, wzmocnienie zdolności gmin i powiatów do podejmowania przemyślanej i celowej współpracy oraz planowania kompleksowych przedsięwzięć aktywizujących potencjał obszaru partnerstwa i budujących jego rozwój.

Dzięki współpracy Związku Miast Polskich, samorządów lokalnych i regionalnych oraz Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, dla ponad 370 partnerskich gmin i powiatów z obszarów borykających się z problemami rozwojowymi przygotowywane są diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczo-przestrzennej, a następnie strategie terytorialne oraz pakiety przedsięwzięć podnoszące jakość życia mieszkańców.

Projekt „Pilotaż Centrum Wsparcia Doradczego" realizowany jest w okresie od września 2020 do marca 2022 roku w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.

2021 © Związek Miast Polskich

Skład Partnerstwa

Gmina Czersk, Gmina Brusy, Gmina Czarna Woda, Gmina Lipusz, Gmina Karsin, Gmina Stara Kiszewa, Gmina Konarzyny, Gmina Chojnice, Gmina Kościerzyna, Gmina Kaliska, Gmina Osieczna, Gmina Osiek, Gmina Lubichowo, Gmina Dziemiany, Gmina Lipnica, Gmina Studzienice

Skład Rady Partnerstwa

Przemysław Biesek – Talewski – Burmistrz Czerska, Gmina Czersk

Witold Ossowski – Burmistrz Brus, Gmina Brusy

Łukasz Łangowski – Sekretarz Gminy Czarna Woda, Gmina Czarna Woda

Mirosław Ebertowski – Wójt Gminy Lipusz, Gmina Lipusz

Roman Brunke - Wójt Gminy Karsin, Gmina Karsin

Andrzej Hinc – Sekretarz Gminy Stara Kiszewa, Gmina Stara Kiszewa

Jacek Warsiński – Wójt Gminy Konarzyny, Gmina Konarzyny

Piotr Stanke – Zastępca Wójta Gminy Chojnice, Gmina Chojnice

Grzegorz Piechowski – Wójt Gminy Kościerzyna, Gmina Kościerzyna

Bożena Jeleniewska – Sekretarz Gminy Kaliska, Gmina Kaliska

Stanisław Stosik – Wójt Gminy Osieczna, Gmina Osieczna

Janusz Kaczyński – Wójt Gminy Osiek, Gmina Osiek

Rafał Wachowiak – Zastępca Wójta Gminy Lubichowo, Gmina Lubichowo

Leszek Pobłocki – Wójt Gminy Dziemiany, Gmina Dziemiany

Andrzej Lemańczyk – Wójt Gminy Lipnica, Gmina Lipnica

Bogdan Ryś – Wójt Gminy Studzienice, Gmina Studzienice

Skład Grupy Roboczej

Krzysztof Gierszewski – Zastępca Burmistrza Brus, Koordynator Grupy Zadaniowej 1 (gminy powiatu chojnickiego i bytowskiego)

Grzegorz Świtała – Zastępca Wójta Gminy Kościerzyna, Koordynator Grupy Zadaniowej 2 (gminy powiatu kościerskiego i bytowskiego)

Bożena Pozorska – Główny Specjalista Urząd Gminy Kaliska, Koordynator Grupy Zadaniowej 3 (gminy powiatu starogardzkiego)

Spis treści

Wstęp 11

1. Charakterystyka Partnerstwa 15

1.1. Podstawowe informacje o partnerstwie 15

1.2. Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze Partnerstwa 25

1.3. Wiodące funkcje Partnerstwa 44

1.4. Podsumowanie powiązań funkcjonalnych oraz wiodących funkcji Partnerstwa .. 49

2. Portret Syntetyczny Obszaru Partnerstwa. 52

2.1. Analiza ogólna obszaru Partnerstwa 52

2.2. Analiza pogłębiona obszaru Partnerstwa - Wymiar Społeczny 55

2.2.1. Sytuacja demograficzna na obszarze Partnerstwa 58

2.2.1.1. Ludność 58

2.2.1.2. Struktura wiekowa mieszkańców 66

2.2.1.3. Przyrost naturalny 71

2.2.1.4. Migracje 74

2.2.2. Dostępność i jakość usług i infrastruktury 78

2.2.2.1. Usługi edukacyjne i wychowawcze 78

2.2.2.2. Usługi w zakresie sportu, kultury i rekreacji 88

2.2.3. Dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych 99

2.2.4. Bezpieczeństwo mieszkańców 103

2.2.4.1. Bezpieczeństwo osobiste 104

2.2.4.2. Bezpieczeństwo zdrowotne 105

2.2.5. Potencjał społeczny obszaru Partnerstwa 109

2.2.5.1. Aktywność społeczna mieszkańców 109

2.2.5.2. Tożsamość, czyli wielokulturowość na obszarze Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie 112

2.2.5.3. Integracja społeczna mieszkańców, w tym opieka społeczna i nad osobami starszymi... 116

2.3. Współpraca instytucjonalna i aktywność Partnerstwa. 122

2.3.1. Potencjał instytucjonalny obszaru Partnerstwa 127

2.4. Wymiar Gospodarczy 130
2.4.1. Potencjał i konkurencyjność lokalnej gospodarki 131
2.4.1.1. Podmioty prowadzące działalność gospodarczą 132
2.4.1.2. Rolnictwo, leśnictwo i pozostałe gałęzie gospodarki 142
2.4.2. Turystyka 151
2.4.3. Rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej 170
2.4.3.1. Funkcjonalne grupy ludności 173
2.4.3.2. Zatrudnienie w kluczowych obszarach Partnerstwa i potencjał ekonomiczny społeczności lokalnej 180
2.4.4. Zdolność finansowania rozwoju obszaru partnerstwa 188
2.5. Wymiar Środowiskowo-Przestrzenny 208
2.5.1. Lokalne środowisko przyrodnicze 210
2.5.1.1. Uwarunkowania i walory naturalne Partnerstwa 210
2.5.1.2. Tereny zielone i formy ochrony przyrody na obszarze Partnerstwa 221
2.5.1.3. Sytuacja hydrologiczna obszaru Partnerstwa 227
2.5.1.4. Jakość powietrza na obszarze Partnerstwa 240
2.5.1.5. Usługi komunalne 249
2.5.2. Ład i struktura przestrzenna obszaru 254
2.5.2.1. Dostępność komunikacyjna obszaru Partnerstwa i infrastruktura drogowa 267
3. Potencjały, bariery i potrzeby rozwojowe obszaru partnerstwa 278
3.1. Czynniki oddziaływujące pozytywnie na kierunki rozwojowe - potencjały obszaru Partnerstwa 279
3.2. Czynniki oddziałujące negatywnie na kierunki rozwojowe. Bariery rozwojowe obszaru Partnerstwa 284
3.3. Obszary strategicznej interwencji 289
3.3.1. Identyfikacja obszarów strategicznej interwencji 289
3.3.2. Analiza celów strategicznych JST wchodzących w skład Partnerstw 292
3.4. Wyzwania rozwojowe Partnerstwa 296
3.5. Determinanty rozwoju Partnerstwa 298
Spis rysunków 300

Spis tabel 308

Wstęp

Celem opracowania jest przedstawienie syntetycznej diagnozy społeczno-gospodarczej i środowiskowo-przestrzennej obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na potrzeby sporządzenia strategii terytorialnej obszaru na lata 2021-2030, z perspektywą do 2050 r. Diagnoza wykorzystuje podstawowe dane statystyczne, dane i opracowania gminne, badania społeczne i porusza wybrane, najważniejsze dla rozwoju obszaru Partnerstwa zagadnienia.

Zakres czasowy opracowania obejmuje lata 2010-2019[1], jednakże tam, gdzie było to możliwe wykorzystano informacje najbardziej aktualne na dzień sporządzenia opracowania. Dla analizy procesów demograficznych rozszerzono zakres czasowy diagnozy na lata 1995-2019.

Dane wykorzystane do analizy pochodzą ze źródeł pierwotnych i są pozyskane z krajowej statystyki publicznej (dane Głównego Urzędu Statystycznego, dane właściwych miejscowo Urzędów Skarbowych, dane Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, dane Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego) i zasobów informacyjnych jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład Partnerstwa. Ważnym punktem odniesienia w procesie analizy danych, w tym formułowania wniosków były dane dotyczące województwa pomorskiego oraz kraju.

Analiza danych statystycznych została uzupełniona wywiadami z władzami i pracownikami jednostek samorządu terytorialnego[2], liderami lokalnymi[3]

[1] Wskaźniki syntetyczne dla obszaru Partnerstwa prezentowane są za okres 2015-2019. W statystyce publicznej na dzień opracowania diagnozy nie były dostępne dane za 2020 r. Jedynie dane demograficzne obejmują dłuższy czasookres (od roku 1995 i/lub 1999). Zakres czasowy diagnozy jest różny w zależności od analizowanego obszaru.

[2] Ankietowe badania powiązań funkcjonalnych na obszarze Partnerstwa (luty 2021r.), badanie ankietowe realizacji celów strategicznych JST wchodzących w skład Partnerstwa (styczeń/luty 2021r.), badanie potencjału instytucjonalnego Partnerstwa (marzec 2021 r.)

[3] Anonimowe badanie ankietowe liderów lokalnych: społecznych, gospodarczych, samorządowych (luty 2021r.)

(społecznymi, gospodarczymi, samorządowymi), a także ankietowymi badaniami mieszkańców[4] i młodzieży[5] .

Diagnozę obszaru Partnerstwa przeprowadzono w pięciu etapach (rysunek poniżej)[6]:

Ryc. 1. Proces diagnozy – metodyka.

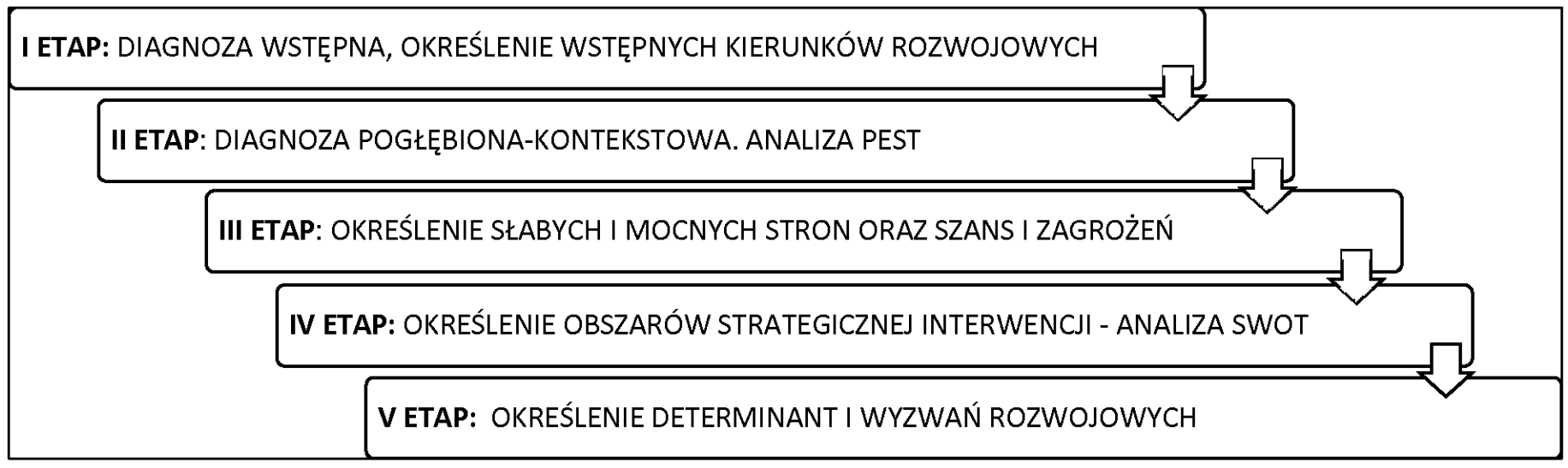

Źródło: opracowanie własne.

W **pierwszym etapie** na podstawie wstępnej diagnozy Partnerstwa[7] określono (w drodze dialogu strategicznego) cztery kierunki rozwojowe Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie[8] (wykres poniżej).

Stały się one podstawą dla pogłębiana diagnozy w poszczególnych obszarach diagnostycznych oraz rozważań i formułowania wizji, misji i celów strategicznych Partnerstwa.

[4] Powiązania funkcjonalne i jakość życia (luty 2021 r.).

[5] Anonimowe badania ankietowe uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych obszaru Partnerstwa: opinie i plany życiowe młodzieży (styczeń 2021 r.).

[6] Metodykę diagnozy obszaru opracowano z uwzględnieniem zaawansowania prac Partnerstwa nad określeniem kierunków strategicznych.

[7] Wstęp do rozdziału 2.1., 2.2. i 2.3. diagnozy.

[8] Stosowana w tekście nazwa „Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie" odnosi się wyłącznie do Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, a nie obszaru geograficznego całego Rezerwatu Borów Tucholskich.

Wstępne kierunki strategiczne partnerstwa wypracowane zostały podczas warsztatów i skupiały się na gospodarce, ochronie środowiska, turystyce i aspekcie społecznym. Wszystko to łączy wymiar instytucjonalny.

Ryc. 2. Kierunki rozwojowe Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

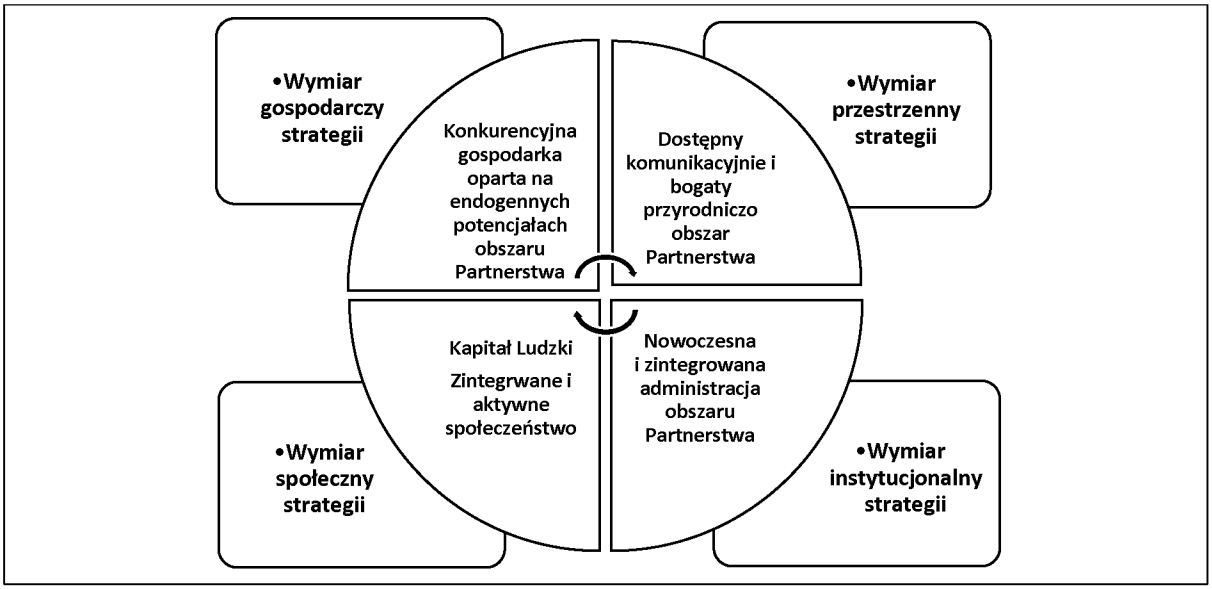

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie konwersacji strategicznej Partnerów.

W drugim etapie – w celu potwierdzenia zasadności przyjętych kierunków strategicznych - przeprowadzono diagnozę pogłębioną[9] (kontekstową) Partnerstwa w trzech wymiarach:

1. wymiarze społecznym (obejmującym analizę procesów demograficznych, usług publicznych (edukacji i wychowania, kultury, sportu i rekreacji), aktywności
   i integracji społecznej mieszkańców (w tym opieki społecznej), bezpieczeństwa oraz mieszkalnictwa);
2. wymiarze gospodarczym (obejmującym analizę rynku pracy, struktury gospodarczej, atrakcyjności inwestycyjnej i konkurencyjności obszaru w skali regionu, przedsiębiorczości, ze szczególnym uwzględnieniem turystyki, leśnictwa i rolnictwa);
3. wymiarze środowiskowo-przestrzennym (obejmującym charakterystykę najważniejszych aspektów środowiska przyrodniczego oraz jego ochrony, jakości powietrza, dostępności komunikacyjnej obszaru i jego zagospodarowania przestrzennego).

[9] Diagnoza pogłębiona zawarta jest w Rozdziale 2 niniejszego opracowania.

Diagnozę wzbogacono informacjami o współpracy i aktywności Partnerstwa (wymiar instytucjonalny).

Diagnozę pogłębioną Partnerstwa uzupełniono analizą PEST (czynników zewnętrznych wpływających na rozwój Partnerstwa).

W wyniku diagnozy pogłębionej i analizy PEST wskazano potencjały, bariery i problemy Partnerstwa - jego mocne i słabe strony, a także szanse i zagrożenia **(etap trzeci)**.

Stały się one podstawą dla analizy SWOT pozwalającej na zweryfikowanie wstępnie określonych kierunków rozwojowych i ostateczne zidentyfikowanie obszarów strategicznej interwencji **(etap czwarty)**. W kolejnym etapie **(etap piąty)** wskazano determinanty i wyzwania rozwojowe Partnerstwa w odniesieniu do wyodrębnionych obszarów strategicznej interwencji.

Dlatego też dokument diagnozy został podzielony na trzy rozdziały:

1. charakterystykę Partnerstwa (zawierającą opis Partnerstwa, współpracy, powiązań funkcjonalnych oraz funkcji Partnerstwa),
2. portret statystyczny Partnerstwa (zawierający diagnozę ogólną i pogłębioną – kontekstową obszaru Partnerstwa – etap 2),
3. potencjały, bariery i potrzeby rozwojowe Partnerstwa (podsumowanie diagnozy z określeniem kierunków strategicznej interwencji, determinant i wyzwań Partnerstwa – etap 3,4,5).

W tekście diagnozy opinie pozyskane w badaniach ankietowych: młodzieży, mieszkańców i liderów lokalnych zostały wyróżnione ikonami i ramkami w kolorze niebieskim.

1. Charakterystyka Partnerstwa

1.1. Podstawowe informacje o Partnerstwie

Partnerstwo Rezerwatu Bory Tucholskie jest niezinstytucjonalizowaną formą współpracy 16 jednostek samorządu terytorialnego szczebla gminnego tj. Gminy Lipusz, Gminy Karsin, Gminy Stara Kiszewa, Gminy Konarzyny, Gminy Chojnice, Gminy Kościerzyna, Gminy Kaliska, Gminy Osieczna, Gminy Osiek, Gminy Lubichowo, Gminy Dziemiany, Gminy Lipnica, Gminy Studzienice, Gminy Czersk, Gminy Brusy, Gminy Czarna Woda.

Podstawą działania partnerstwa „Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie" jest podpisany w dniu 28 września 2020 r. list intencyjny oraz ustanowiony w grudniu 2020 r. Regulamin Partnerstwa określający szczegółowe zasady jego funkcjonowania.

W związku z powyższym, Partnerstwo nie jest osobą prawną w rozumieniu przepisów powszechnie obowiązujących. Partnerstwo „Obszar Funkcjonalny Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie" (OFRBBT) utworzono w 2020 roku w ramach Projektu pilotażowego „Centrum Wsparcia Doradczego", współfinansowanego ze środków Unii Europejskich i koordynowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, we współpracy z Jednostką Samorządu Województwa Pomorskiego – Pomorskim Biurem Planowania Regionalnego (PBPR).

Celem partnerstwa jest wzmocnienie kompetencji samorządów wchodzących w skład partnerstwa do zarządzania strategicznego rozwojem lokalnym oraz inicjowania i realizacji kompleksowych przedsięwzięć rozwojowych w partnerstwie społeczno-gospodarczym i publiczno-publicznym, a także – w dłuższej perspektywie czasowej – wspólnej realizacji usług publicznych przez przedstawicieli Partnerstwa. Deklarowanym przez Partnerów celem udziału w projekcie CWD jest określenie wspólnej polityki rozwoju obszaru funkcjonalnego Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, polegającym w szczególności na tym, aby obszar największego rezerwatu biosfery w Polsce był miejscem rozwoju gospodarczego i poszanowania przyrody, krajobrazu i dziedzictwa kulturowego dla dobra i poprawy życia jego mieszkańców. Zainicjowanie działań wpływających na odtworzenie potencjału turystyki gmin jako ważnej gałęzi rozwoju dla obszaru partnerstwa, ukierunkowanej np. pod kątem turystyki rodzinnej, „srebrnej turystyki". Aktywizacja społeczna rozwoju gospodarki w tym transportu publicznego i usług społecznych oraz

kulturowych zmierzających do wspólnej realizacji zintegrowanych projektów mających na celu korzystne oddziaływanie na środowisko przyrodnicze rezerwatu.

Ryc. 3. Położenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na terenie kraju.

Źródło: opracowanie własne Partnerstwa.

Bory Tucholskie na mapie to teren w dorzeczu Brdy i Wdy, Równiny Tucholskiej i Równiny Charzykowskiej. Wydzielono tu Park Narodowy Bory Tucholskie, który wchodzi w skład Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. Kulturowo region należy do Kaszub, Borowiaków i Kociewia. Spójność przestrzenną obszaru obrazuje poniższa mapa

Ryc. 4. Położenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na terenie woj. pomorskiego.

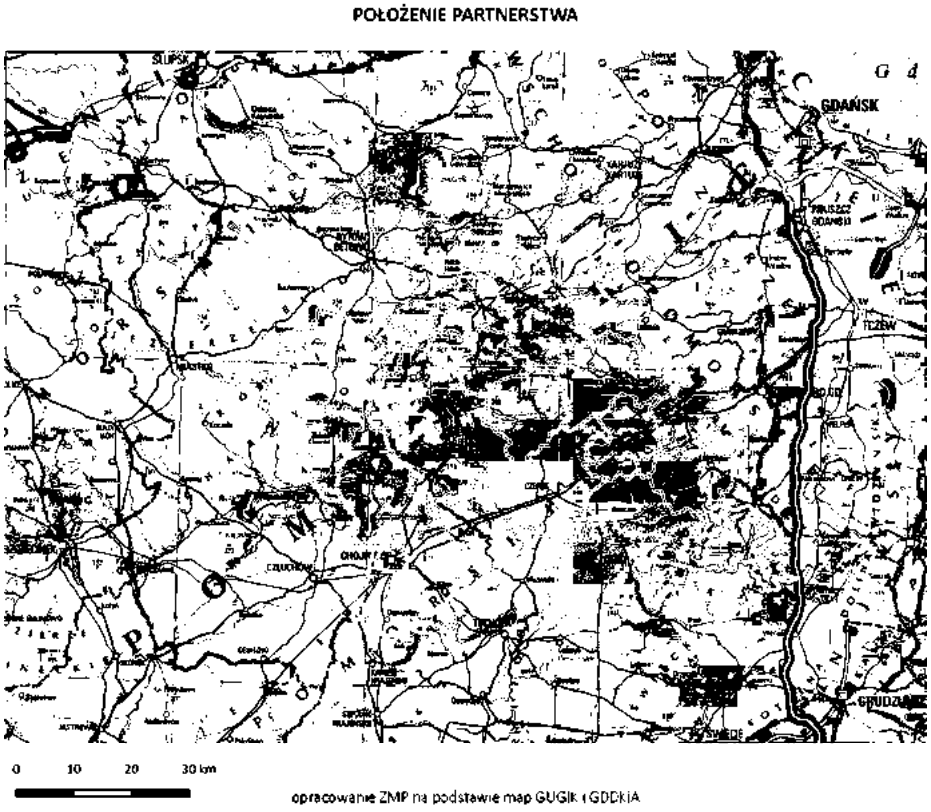

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie map GUGiK i GDDKiA

Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, zgodnie z projektem Strategii Rozwoju Województwa Pomorskiego 2030, stanowi jeden z pięciu obszarów funkcjonalnych występujących na terenie województwa pomorskiego. Do obszarów tych należą: Światowy Rezerwat Biosfery „Bory Tucholskie"; Wschodnie Powiśle; Żuławy; Strefa Przybrzeżna; Środkowe Pomorze. Znaczna część Obszaru Partnerstwa należy do Światowego Rezerwatu Biosfery „Bory Tucholskie". Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie utworzony został w 2010 roku na obszarze dwóch województw: pomorskiego i kujawsko-pomorskiego. Obecnie trwają prace nad jego powiększeniem. Planuje się, że docelowo będzie zajmował obszar 4 105 km. W jego strefie tranzytowej znajdą się wszystkie Gminy Partnerstwa.

Administracyjnie Partnerstwo obejmuje obszar **16 gmin**: 13 wiejskich i 3 miejsko-wiejskich położonych na terenie czterech powiatów ziemskich: chojnickim, kościerskim, starogardzkim oraz bytowskim.

Wykaz JST wchodzących w skład Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wraz z ich powierzchnią i liczbą ludności prezentuje tabela poniżej.

Tabela 1. Gminy wchodzące w skład Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Lp.	Województwo	Powiat	Gmina	Identyfikator	Rodzaj gminy	Liczba Ludności	Powierzchnia (km2)
1.	pomorskie	kościerski	**Dziemiany**	2206022	wiejska	4 410	125
2.	pomorskie	kościerski	**Lipusz**	2206062	wiejska	3 744	109
3.	pomorskie	kościerski	**Karsin**	2206032	wiejska	6 239	169
4.	pomorskie	kościerski	**Stara Kiszewa**	2206082	wiejska	6 816	213
5.	pomorskie	kościerski	**Kościerzyna**	2206042	wiejska	16 091	311
6.	pomorskie	chojnicki	**Brusy**	2202023	miejsko-wiejska	14 575	400
7.	pomorskie	chojnicki	**Czersk**	2202043	miejsko-wiejska	21 644	380
8.	pomorskie	bytowski	**Lipnica**	2201052	wiejska	5 216	308
9.	pomorskie	bytowski	**Studzienice**	2201082	wiejska	3 760	176
10.	pomorskie	chojnicki	**Konarzyny**	2202052	wiejska	2 311	105
11.	pomorskie	starogardzki	**Osiek**	2213082	wiejska	2 376	156
12.	pomorskie	starogardzki	**Czarna Woda**	2213011	miejsko-wiejska	3 141	28
13.	pomorskie	starogardzki	**Lubichowo**	2213062	wiejska	6 646	160
14.	pomorskie	starogardzki	**Kaliska**	2213052	wiejska	5 401	111
15.	pomorskie	starogardzki	**Osieczna**	2213072	wiejska	2 880	123
16.	pomorskie	chojnicki	**Chojnice**	2202032	wiejska	19 311	458
					RAZEM	**124 561**	**3332**

Źródło: wg GUS - Bank Danych Lokalnych. Stan na 31.12.2020 r.

Łączna powierzchnia obszaru wynosi 3332km^2. Największą powierzchnię ma gmina Chojnice (458 km^2), a najmniejszą gmina miejska Czarna Woda – tylko 28 km^2. Gminy Brusy, Czersk, Kościerzyna i Lipnica mają odpowiednio 400 km^2, 380 km2, 311 km^2

i 309 km^2. Pozostałe gminy mieszczą się w przedziale od 106 do 213 km^2 powierzchni obszaru. Gęstość zaludnienia 37 osób/km^2.

Pięć gminy: Dziemiany, Lipusz, Karsin, Stara Kiszewa i Kościerzyna należą do powiatu kościerskiego południowo - środkowej części województwa pomorskiego. Kulturowo region należy do Kaszub.

Kolejne pięć gmin: Osiek, Osieczna, Czarna Woda, Lubichowo i Kaliska należą do powiatu starogardzkiego. Partnerstwo obejmuje także cały powiat chojnicki (bez miasta Chojnice) z gminami: Brusy, Konarzyny, Czersk, Chojnice oraz dwie gminy: Lipnica i Studzienice z powiatu bytowskiego.

Od południa obszar graniczy z województwem kujawsko-pomorskim. Środek obszaru jest oddalony o około 100 km od Gdańska i od Bydgoszczy. Odległość ta jest równoznaczna z oddaleniem obszaru od portu morskiego (Gdańsk, Gdynia) oraz lotnisk (Bydgoszcz, Gdańsk). Odległość od Warszawy wynosi około 370 km.

Obszar leży na ważnym szlaku tranzytowym prowadzącym z Berlina przez Kostrzyn nad Odrą, Gorzów, Chojnice, Elbląg do obwodu kaliningradzkiego (droga nr 22 tzw. „berlinka"). Przed Tczewem szlak ten krzyżuje się z autostradą A1, która prowadzi do Gdańska. Wspomniana droga, wraz z istniejącą na obszarze Partnerstwa siecią dróg krajowych, wojewódzkich, powiatowych i gminnych zapewnia w miarę dobrą dostępność komunikacyjną.

Biorąc pod uwagę zróżnicowaną strukturę osiedleńczą Polski[10] gminy obszaru należą do 2 grup klasyfikacji funkcjonalnej:

- ekstensywnie zagospodarowane (funkcje leśne, ochrony przyrody – symbol J). Są to gminy: Lipusz, Konarzyny, Kaliska, Osieczna, Dziemiany, Lipnica, Czersk, Brusy, Czarna Woda.
- natomiast pozostałe: Kościerzyna, Lubichowo, Osiek, Stara Kiszewa, Studzienice, Karsin i Chojnice to gminy o innych rozwiniętych funkcjach pozarolniczych (turystyka oraz funkcje wielopowierzchniowe - symbol G).

[10] Klasyfikacja funkcjonalna gmin Polski na potrzeby monitoringu planowania przestrzennego (Prof. Przemysław Śleszyński, Prof. Tomasz Komornicki, 2016).

Ryc. 5. Klasyfikacja funkcjonalna OP Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

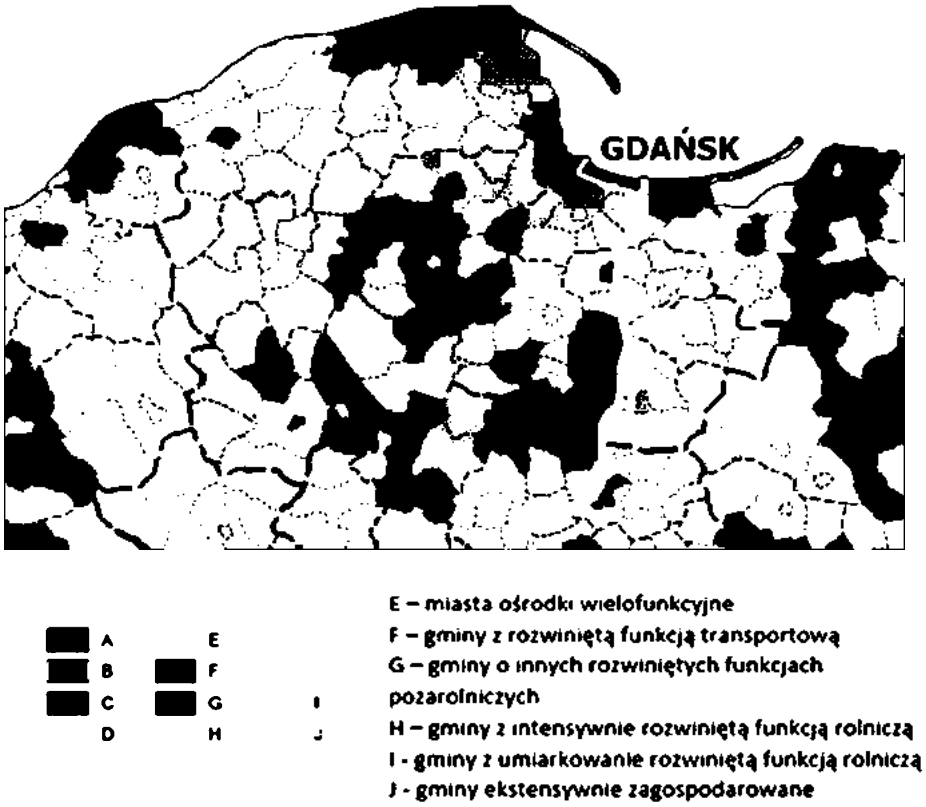

Źródło: Źródło: P. Śleszyński, T. Komornicki, „Klasyfikacja funkcjonalna gmin na potrzeby monitoringu planowania przestrzennego" Przegląd Geograficzny, 2016 - opracowanie własne Partnerstwa.

Z uwagi na to, że żadna z ww. funkcji nie jest dominująca pozwala to na stwierdzenie, iż partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie nie jest obszarem wielofunkcyjnym ani samowystarczalnym.

Niejednorodny charakter Partnerstwa potwierdza także zakwalifikowanie tylko niektórych gmin tworzących Partnerstwo do obszarów problemowych[11], na których kumulują się problemy społeczne i ekonomiczne. Z obszaru partnerstwa do obszarów problemowych zakwalifikowanych jako izolowane należą 4 gminy: Osieczna, Konarzyny, Karsin i Stara Kiszewa. Ogólny poziom rozwoju ekonomicznego

[11] Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański Marek Degórski, Tomasz Komornicki, „Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok", PAN, Warszawa 2019.

i społecznego gmin zakwalifikowanych jako izolowane jest wyższy, świadczy to o tym, że problemy mają charakter bardziej lokalny.

Ryc. 6. Obszary problemowe na terenie Partnerstwa.

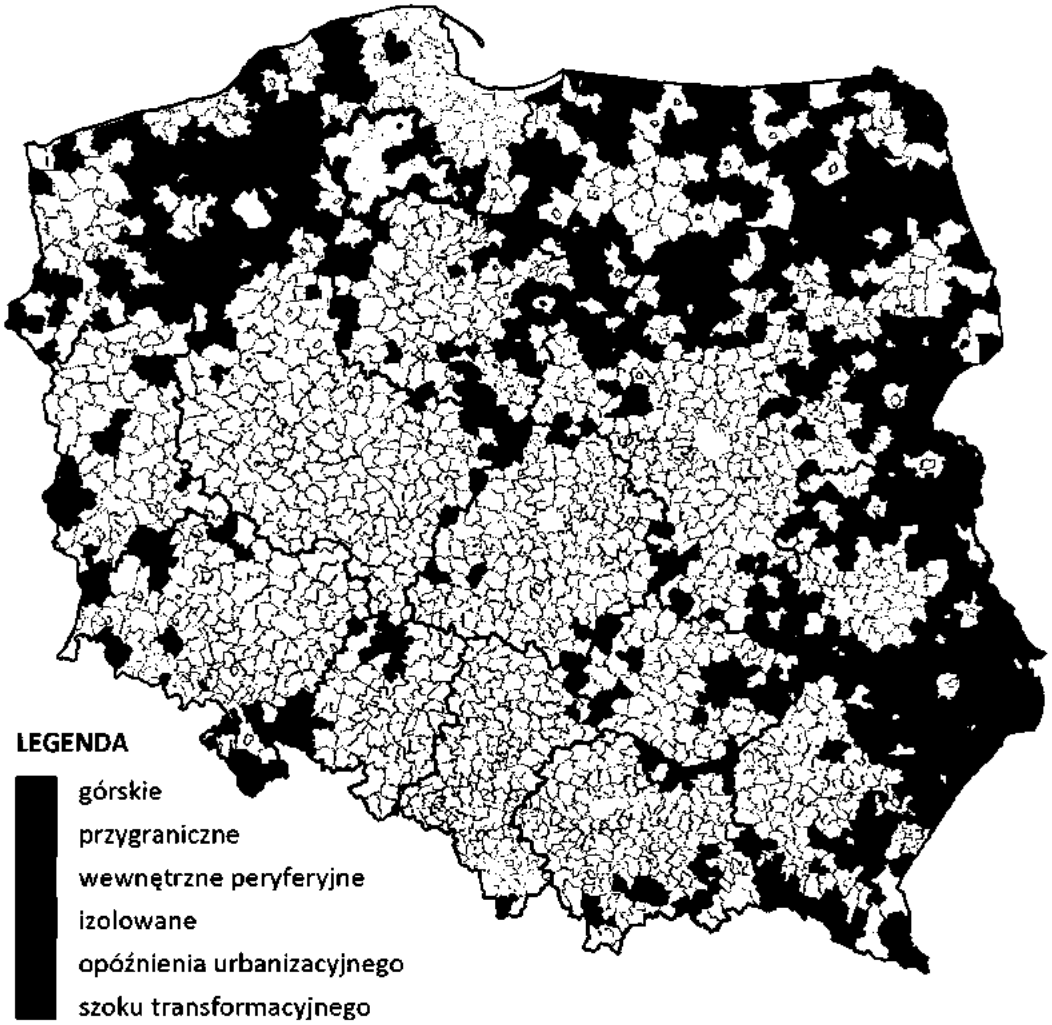

Źródło: Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański Marek Degórski, Tomasz Komornicki, „Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok", PAN, Warszawa 2019.

Ryc. 7. Typy problemów w obszarach problemowych na terenie Partnerstwa.

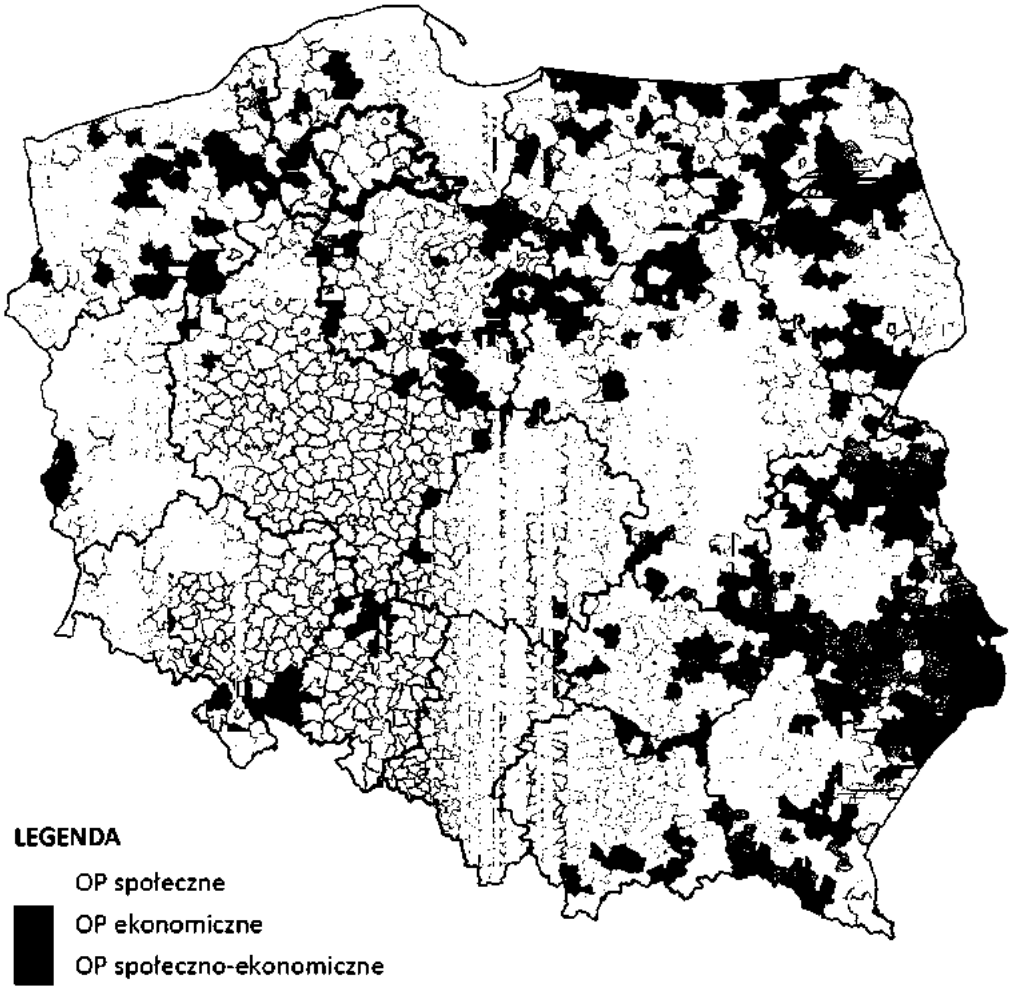

Źródło: Przemysław Śleszyński, Jerzy Bański Marek Degórski, Tomasz Komornicki, „Aktualizacja delimitacji obszarów problemowych na 2018 rok", PAN, Warszawa 2019.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030[12] wśród OSI identyfikuje obszary zagrożone trwałą marginalizacją leżące w różnych częściach województwa i będące w większości obszarami wiejskimi. Większość gmin określonych jako obszary zagrożone trwałą marginalizacją wpisuje się w obszary funkcjonalne lub ich części (OF Strefa Przybrzeżna, OF Światowego Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, OF

12 file:///C:/Users/U%C5%BCytkownik/Desktop/Za%C5%82%C4%85cznik%20do%20uchwa%C5%82y%20914_190_20_SRWP2030_projekt_po_konsultacjach_151020_standard%20dost%C4%99pno%C5%9Bci.pdf

Środkowe Pomorze oraz OF Wschodnie Powiśle). Należą do nich gminy wiejskie i miejsko-wiejskie z powiatów: bytowskiego (Czarna Dąbrówka, Kołczygłowy, Miastko, Trzebielino, Tuchomie), chojnickiego (Konarzyny), człuchowskiego (Czarne, Człuchów (gm.), Debrzno, Koczała, Rzeczenica), kościerskiego (Karsin, Liniewo, Stara Kiszewa), kwidzyńskiego (Gardeja, Prabuty, Ryjewo), malborskiego (Lichnowy), słupskiego (Damnica, Dębnica Kaszubska, Główczyce, Kępice, Potęgowo, Smołdzino), starogardzkiego (Osieczna, Skórcz (gm.), tczewskiego (Gniew, Morzeszczyn), wejherowskiego (Łęczyce) oraz sztumskiego (Dzierzgoń, Mikołajki Pomorskie, Stary Dzierzgoń, Stary Targ).

Potencjalny ośrodek regionalny Chojnice, zwiększający szanse do sukcesywnego wzrostu swego znaczenia, m.in. poprzez rozwój efektywnej współpracy w układzie z sąsiadującym Człuchowem, o nieco mniejszej dynamice rozwoju, który oddziałuje przede wszystkim na powiaty chojnicki i człuchowski, a także na powiaty północno-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego, północnej części województwa wielkopolskiego oraz wschodniej części w województwie zachodniopomorskim; układ ten tworzy MOF Chojnice-Człuchów.

Pozostałe ośrodki subregionalne wzmacniające strukturę policentryczną województwa.

- Bytów wraz z MOF Bytowa,
- Kościerzyna wraz z MOF Kościerzyny,
- Kwidzyn wraz z MOF Kwidzyna,
- Lębork wraz z MOF Lęborka,
- Malbork tworzący wraz ze Sztumem MOF Malbork-Sztum,
- Starogard Gdański wraz z MOF Starogardu Gdańskiego.

Pozostałe ośrodki o znaczeniu ponadgminnym i lokalnym (nie wchodzące w OF), w tym ośrodki gminne na obszarach wiejskich równoważą jego rozwój.

Ryc. 8. Miejskie Obszary Funkcjonalne województwa pomorskiego.

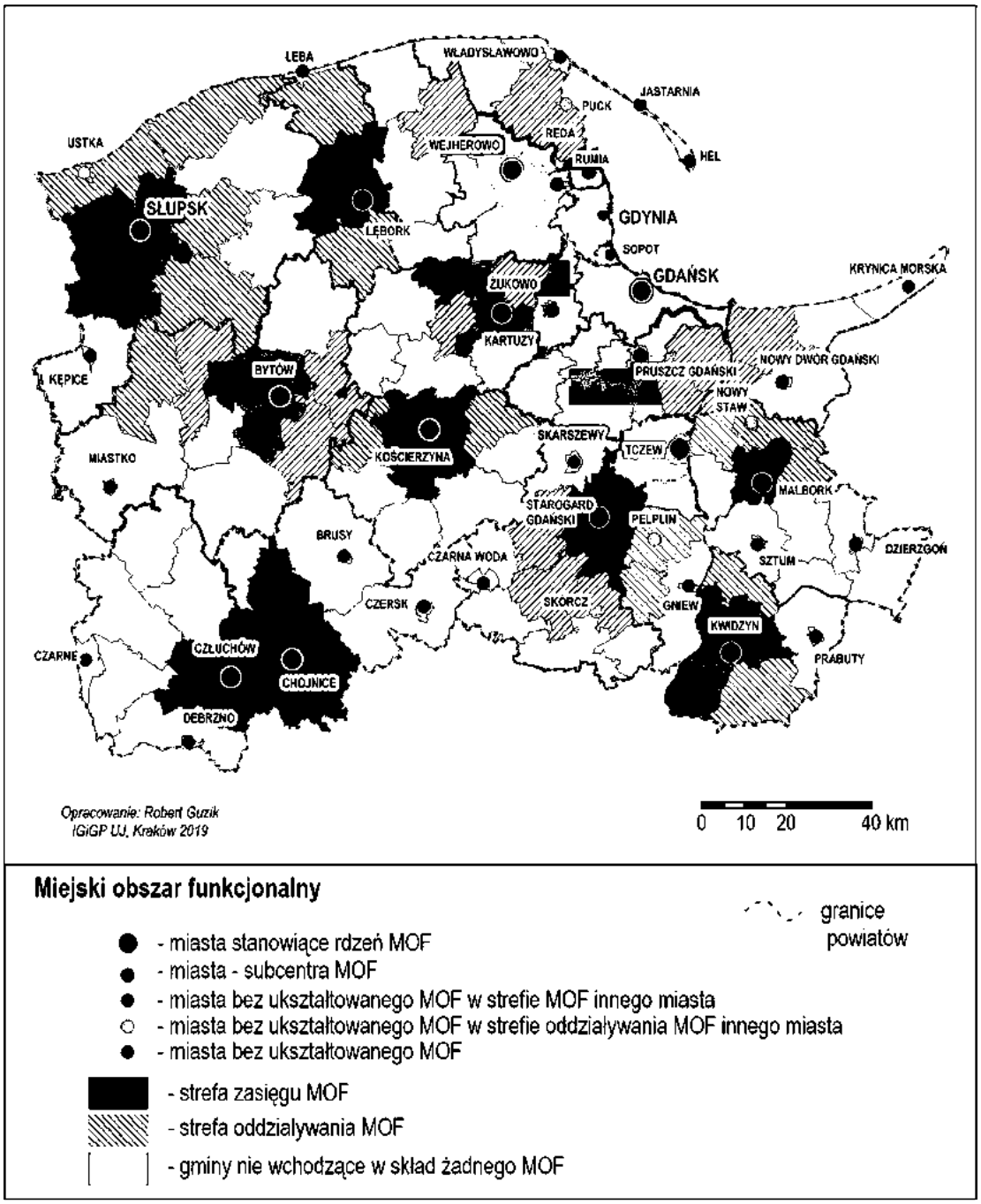

Źródło: „Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem" Raport cząstkowy komponent 3 relacje przestrzenne i dostępność komunikacyjna woj. pomorskie. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyńskiego PAN; Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej; 2019 r.

1.2. Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze Partnerstwa

Powiązania funkcjonalne to występujące na terenie obszaru partnerstwo Rezerwatu Biosfera Bory Tucholskie więzi społeczne i gospodarcze uwarunkowane cechami środowiska antropogenicznego, ściśle związane z przepływem osób, towarów i usług, a tym samym funkcjami, jakie pełnią ośrodki osiedleńcze zlokalizowane na tym obszarze w strukturze osiedleńczej kraju i w zakresie zaspokajania indywidualnych i zbiorowych potrzeb mieszkańców. Powiązania funkcjonalne powstają niezależnie od granic administracyjnych JST, przesądzając o istnieniu oraz charakterze obszaru funkcjonalnego.

W styczniu 2021r. przeprowadzono badanie, którego celem było zebranie danych nt. przepływu usług publicznych i rynkowych między jednostkami partnerstwa oraz między partnerstwem i jego otoczeniem. Do wszystkich 16 gmin wysłano plik excel z wyodrębnionymi obszarami usług podzielonymi na: usługi publiczne, edukacja i wychowanie, opieka zdrowotna, pomoc społeczna; kultura, rozrywka i rekreacja, ochrona środowiska i bezpieczeństwo, inne usługi publiczne np. aktywność społeczna; transport publiczny, administracja, usługi rynkowe oraz rynek pracy.

Każda z gmin miała za zadanie ocenić skalę zjawiska, poprzez odpowiedz na dwa pytania:

- Czy mieszkańcy Twojej gminy wyjeżdżają poza jej teren w celu skorzystania z usługi?
- Jak duża część mieszkańców zainteresowanych usługą korzysta z niej poza terenem gminy?

Do wyboru było pięć opcji odpowiedzi, które odpowiadały wartością punktowym od 1 do 5:

- mała grupa (do 10%) – 1 pkt,
- spora grupa, ale mniej niż 1/3 – 2 pkt,
- mniej więcej połowa – 3pkt,
- większość, powyżej 2/3 – 4 pkt,
- wszyscy (> 90%) - 5 pkt.

Wyniki zagregowano pod względem ich Importu – czyli kupna usług (-) oraz Eksportu – czyli sprzedaży usługi (+). Na skutek tej analizy otrzymano powiązania funkcjonalne partnerstwa pod względem zbilansowanych usług:

- Duży import, usług w tym duży import spoza partnerstwa
- Import usług w tym duży import spoza partnerstwa

- Import usług w tym spoza partnerstwa
- Usługi zbilansowane Import spoza partnerstwa
- Usługi zbilansowane wewnątrz i zewnątrz

Wewnętrzne i zewnętrzne powiązania funkcjonalne w Partnerstwie Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie określono na podstawie analizy przepływów związanych z podejmowaniem zatrudnienia przez mieszkańców Partnerstwa oraz importu/eksportu usług publicznych i prywatnych.[13]

Z przeprowadzonych badań wynika, że gminy partnerstwa w znaczącej mierze wyjeżdżają za usługami, czyli je importują (-). Najwięcej usług importuje Czersk, Chojnice, Kościerzyna i Brusy.

[13] Analizę przeprowadzono na podstawie opinii JST wchodzących w skład Partnerstwa oraz badań sondażowych mieszkańców Partnerstwa wg autorskiej metody opracowanej przez Związek Miast Polskich.

Ryc. 9. Bilans importu usług gmin partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.[14]

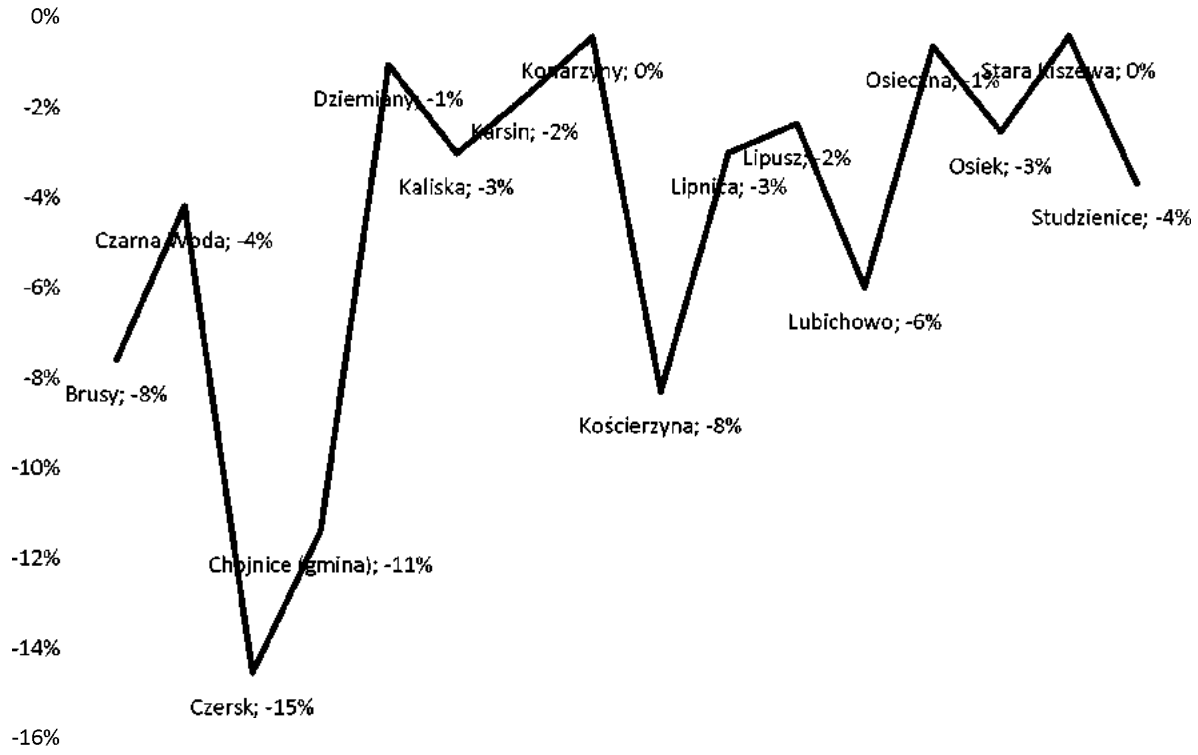

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Dlatego też wszystkie analizowane obszary usług będą zawsze znajdowały się w dolnej lewej ćwiartce. Poniżej przedstawiono przykłady usług z obszarów: oświatowych, zdrowotnych czy też pomocy społecznej.

[14] Bilans usług dla gminy wymienionej w nagłówku tabeli. Wartość ujemna: Gmina jest importerem netto usługi - udział zainteresowanych usługą mieszkańców gminy, którzy korzystają z niej poza gminą jest większy od odsetka zewnętrznych użytkowników w grupie korzystających z tej usługi w gminie.

Podana wartość jest sumą punktów wyrażających częstość wskazywania gminy jako miejsca pochodzenia zewnętrznych użytkowników usługi świadczonej w innych gminach.

Ryc. 10. Bilans importu usług oświatowych gmin partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

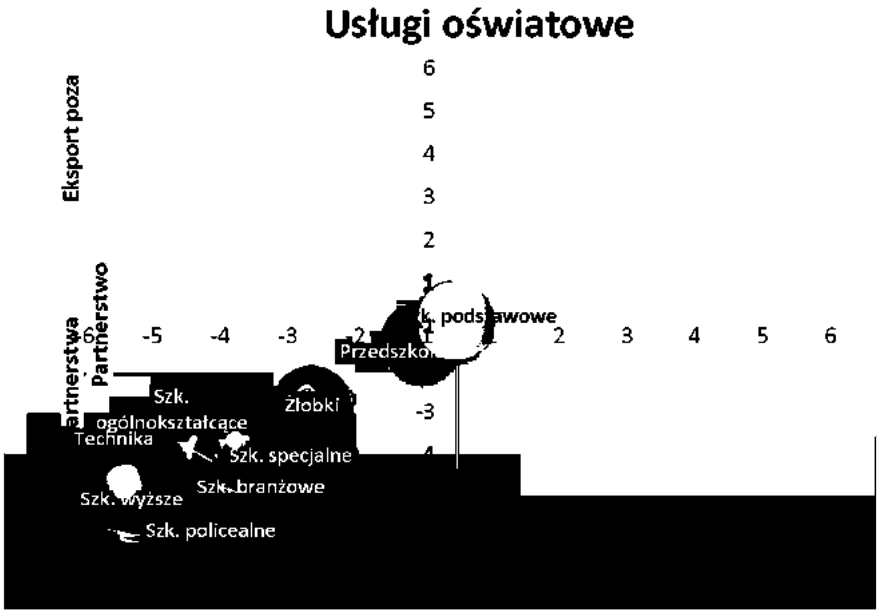

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 11. Bilans importu usług zdrowotnych i z zakresu pomocy społecznej gmin partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

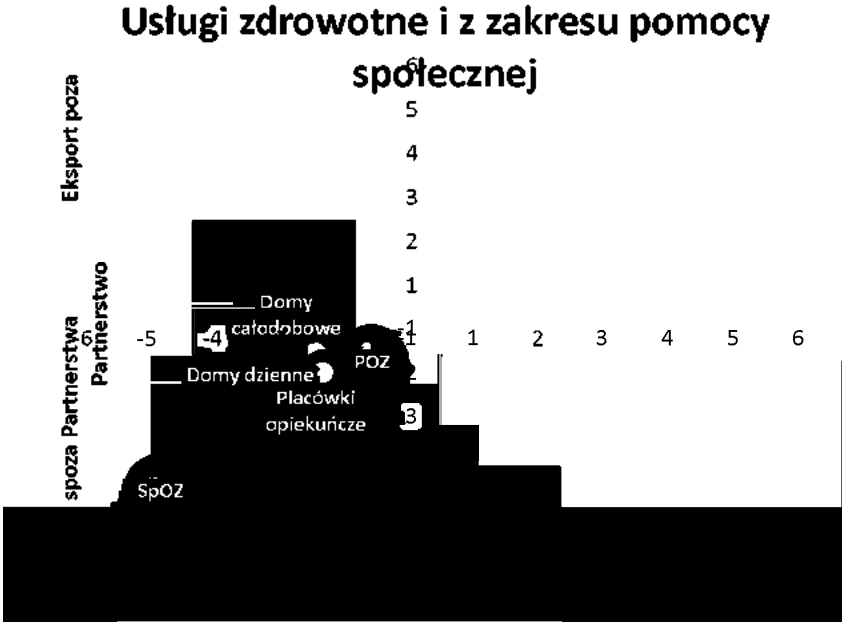

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Eksporterem usług są przede wszystkim miasta powiatowe nie wchodzące w skład partnerstwa. Największym eksporterem są Chojnice i Kościerzyna. Respondenci bardzo często wskazują zewnętrzne miasta jako miejsca, gdzie korzystają z usług. Niebieskie skrzydła w lewej górnej części poniższych wykresów pokazują, że np. Chojnice i Kościerzyna (miasta nie należące do partnerstwa) są silnym eksporterem usługi w relacji z partnerstwem, poza Tucholą, (woj. kujawsko-pomorskie, dlatego nie kupują usług w tym mieście).

Ryc. 12. Gminy będące eksporterem usług Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.[15]

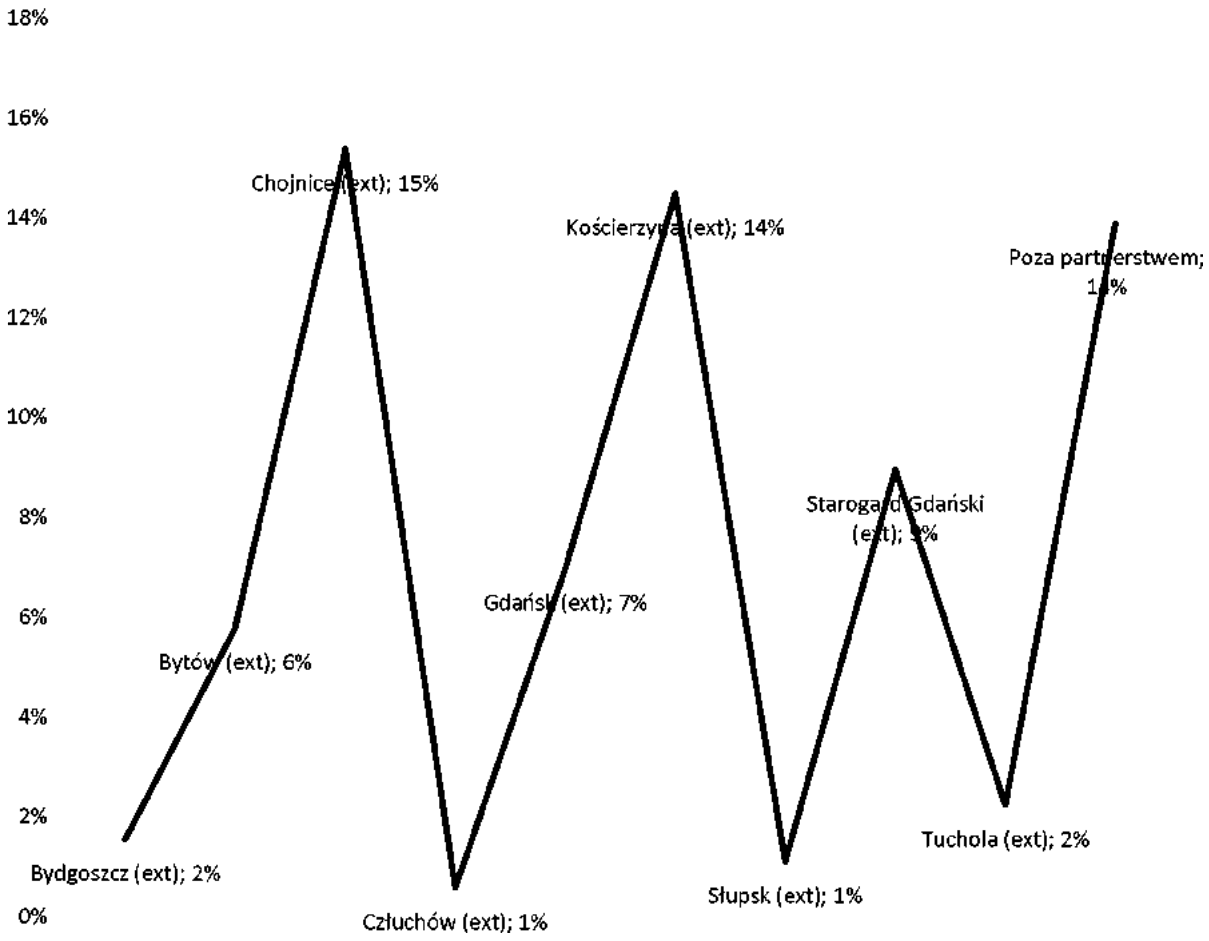

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

[15] Bilans usług dla gminy wymienionej w nagłówku tabeli. Wartość dodatnia: Gmina jest eksporterem netto usługi - udział zewnętrznych użytkowników w grupie korzystających z tej usługi w gminie jest większy od odsetka zainteresowanych usługą mieszkańców gminy, którzy korzystają z niej poza gminą.

Pełną interpretację diagramów przedstawiono na podstawie usług przedszkolnych (poniższy diagram).

Ryc. 13. Przykład agregacji usług: Usługi zbilansowane Import spoza Partnerstwa.

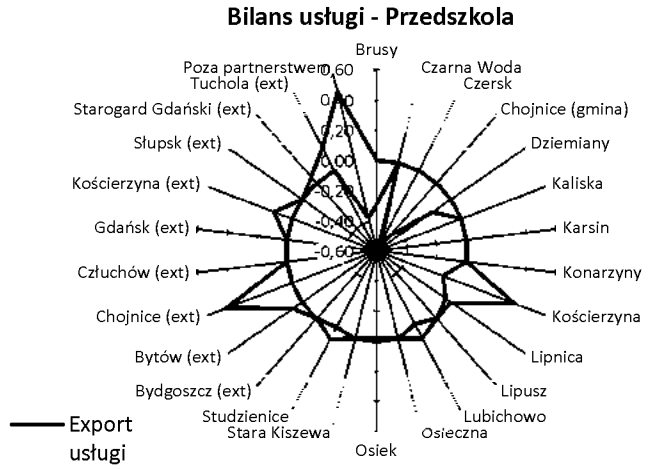

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Analiza poszczególnych diagramów powinna odbywać się z perspektywy poszczególnych miast wymienionych na okręgu. Niebieska kreska oznacza, że miasto eksportuje (sprzedaje) usługę. Czerwona kreska oznacza, że miasto importuje (kupuje) usługę. Czyli np. na diagramie poniżej gmina Kościerzyna eksportuje (sprzedaje) dużo usług przedszkolnych - niebieska kreska, a kupuje (importuje) mało tych usług - kreska czerwona. Czersk nie sprzedaje nic, ale kupuje dużo. Jeśli np. mówimy o Kościerzynie, to:

- niebieski oznacza - ile gmin (innych niż sama Kościerzyna) wskazało Kościerzynę, jako miejsce, do którego ich mieszkańcy jeżdżą po tą usługę. Jeśli ich mieszkańcy jeżdżą po usługę do Kościerzyny to znaczy, że Kościerzyna tę usługę sprzedaje (eksportuje).
- czerwony oznacza - ile gmin (innych niż sama Kościerzyna) wskazało Kościerzynę, jako miejsce, z którego przyjeżdżają do nich zewnętrzni użytkownicy ich usług. Jeśli mieszkańcy Kościerzyny przyjeżdżają do innych gmin po usługę to znaczy, że Kościerzyna tę usługę kupuje (importuje). Innymi słowy, wygląd wykresu nie zależy od tego, co sama Kościerzyna myśli na swój temat, tylko od tego jak inne gminy ją oceniły (jak często wskazywały Kościerzynę jako miejsce, do którego wyjeżdżają - wtedy

Kościerzyna sprzedaje, lub miejsce skąd ktoś do nich przyjeżdża - wtedy Kościerzyna kupuje).

Szczegółowy podział usług importowanych.

Do grupy tych usług należą usługi, które nie są **dostępne na obszarze Partnerstwa** i mieszkańcy korzystają z nich także w ośrodkach położonych poza obszarem Partnerstwa (w mniejszym lub większym stopniu). Mieszkańcy spoza obszaru Partnerstwa korzystają z usług na obszarze Partnerstwa w mniejszym stopniu niż mieszkańcy Partnerstwa w ośrodkach położonych poza obszarem Partnerstwa.

Występowanie tego typu usług na terenie Partnerstwa oznacza, że wytworzyły się **powiązania funkcjonalne obszaru Partnerstwa z ośrodkami spoza obszaru Partnerstwa, a także powiazania pomiędzy określonymi grupami JST wewnątrz Partnerstwa**.

Tabela 2. Duży import, usług w tym duży import spoza Partnerstwa.

Agregacja usług	Rodzaj usług
Duży import, usług w tym duży import spoza partnerstwa	• Usługi administracyjne specjalne (us, zus/krus, arimr itp.), • Doradztwo i pośrednictwo zawodowe, poszukiwanie pracy, • Usługi wsparcia przedsiębiorczości (w tym doradcze i szkoleniowe), • Sąd i prokuratura, • Usługi administracyjne powiatowe, • Kino, teatr; • Szkoły policealne, • Lokalne ośrodki wiedzy i edukacji, • Wydarzenia z zakresu kultury wysokiej (wystawy, koncerty m. klasycznej, itp.), • Szkoły wyższe, szkoły ogólnokształcące, technika, szkoły branżowe, • Specjalistyczna opieka zdrowotna (w tym szpitale), • Usługi zw. z rynkiem nieruchomości (pośrednictwo, zarządzanie), • Oferty pracy wymagające wysokich kwalifikacji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 14. Przykład agregacji usług: Duży import, usług w tym duży import spoza Partnerstwa.

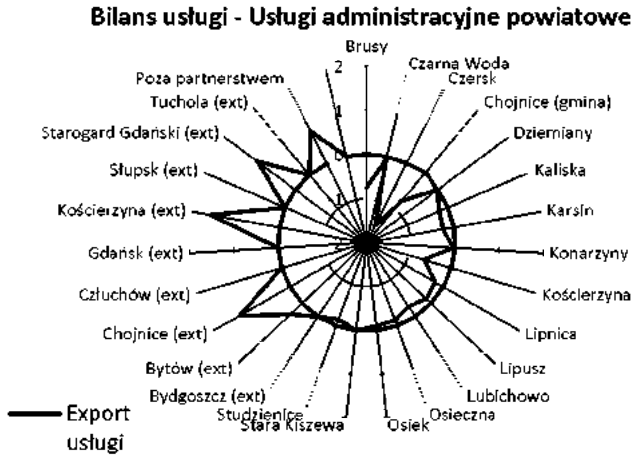

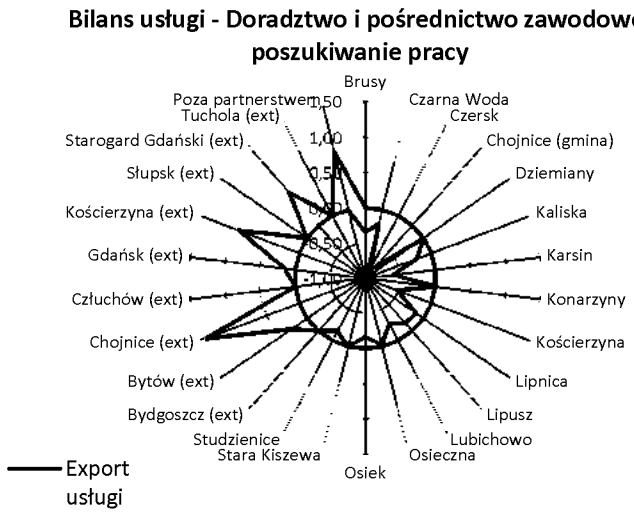

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Tabela 3. Import, usług w tym duży import spoza Partnerstwa.

Agregacja usług	Rodzaj usług
Import usług w tym duży import spoza partnerstwa	• Żłobki (placówki opiekuńczo-wychowawcze) • Placówki opiekuńcze dla dzieci i młodzieży • szkoły specjalne • Wydarzenia z zakresu pop-kultury (gł. stałe i cykliczne i masowe) • Biblioteki / księgarnie, sklepy z art. kulturalnymi (płyty, reprodukcje.) • Kultywowanie tradycji (muzea, izby pamięci, archiwa) • Komisariat policji • Straż pożarna (zawodowa) • Pogotowie ratunkowe • Dworzec autobusowy • Stacja kolejowa • Zakupy artykułów przemysłowych, odzieży, AGD, MEBLI • Handel hurtowy; Drobne usługi naprawcze (szewc, krawiec, naprawa AGD itp.) • Usługi weterynaryjne

Agregacja usług	Rodzaj usług
	• Usługi finansowe i ubezpieczeniowe; Usługi prawne, księgowe, projektowe, techniczne; Usługi związane z gastronomią (restauracje, puby, kawiarnie, bary) • Usługi teleinformacyjne (media, Internet, oprogramowanie)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 15. Przykład agregacji usług: Import usług w tym duży import spoza Partnerstwa.

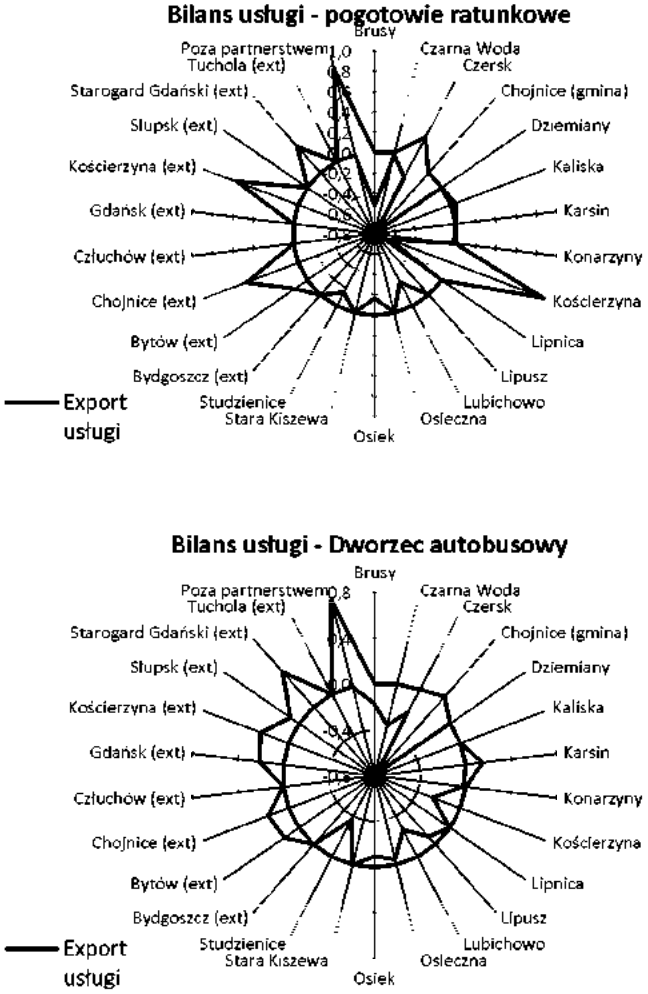

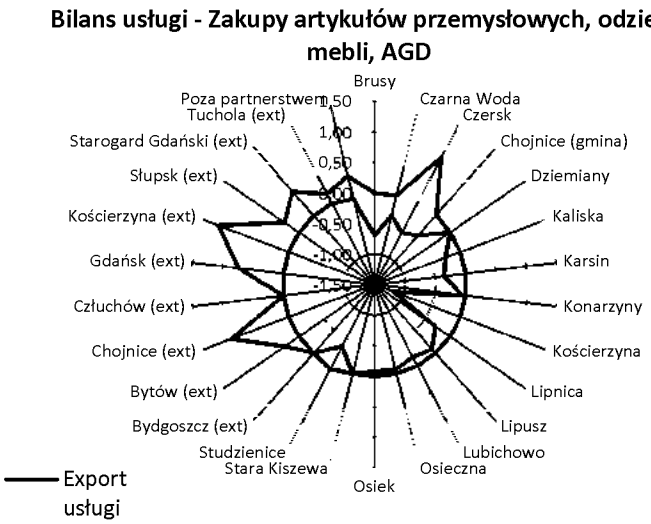

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Tabela 4. Import, usług w tym spoza Partnerstwa.

Agregacja usług	Rodzaj usług
Import usług w tym spoza partnerstwa	• Usługi typu "beauty" (fryzjer, kosmetyczka, spa itp.) • Dzienne domy pobytu dla osób starszych • Całodobowe domy opieki dla osób starszych i niepełnosprawnych • Usługi transportowe i gospodarka magazynowa

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 16. Przykład agregacji usług: Import usług w tym spoza Partnerstwa.

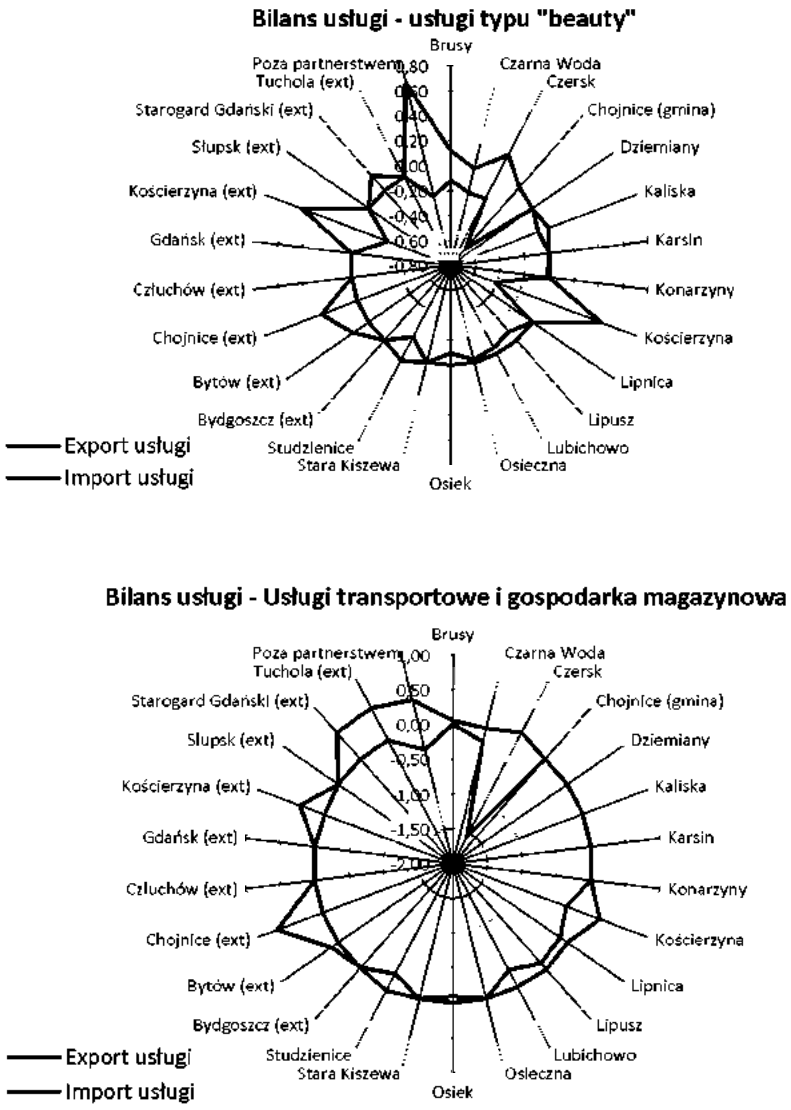

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Tabela 5. Usługi zbilansowane Import spoza Partnerstwa.

Agregacja usług	Rodzaj usług
Usługi zbilansowane Import spoza partnerstwa	• Przedszkola • Podstawowa opieka zdrowotna • Usługi administracyjne gminne • Usługi pocztowe i kurierskie • Naprawa sprzętów, maszyn, pojazdów • Usługi związane z zakwaterowaniem (hotele, motele, agroturystyka) • Zakupy: podstawowe artykuły gosp. domowego i żywność

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 17. Przykład agregacji usług: Usługi zbilansowane Import spoza Partnerstwa.

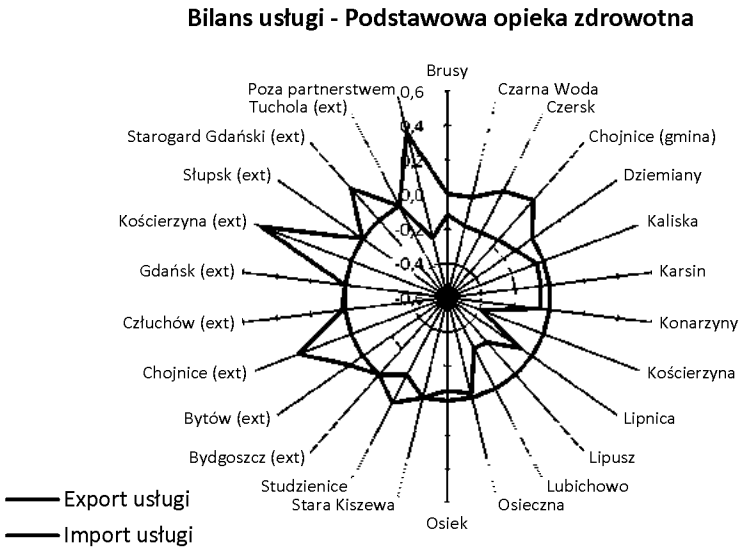

Bilans usługi - Usługi administracyjne gminne

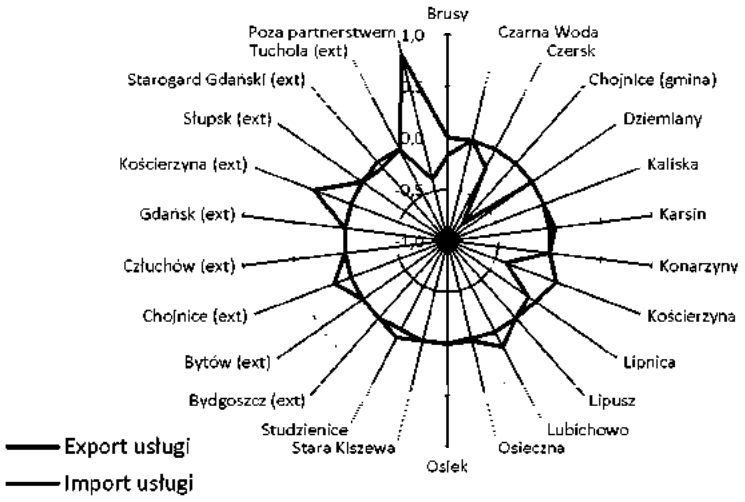

Bilans usługi - Zakupy: podstawowe artykuły gosp.

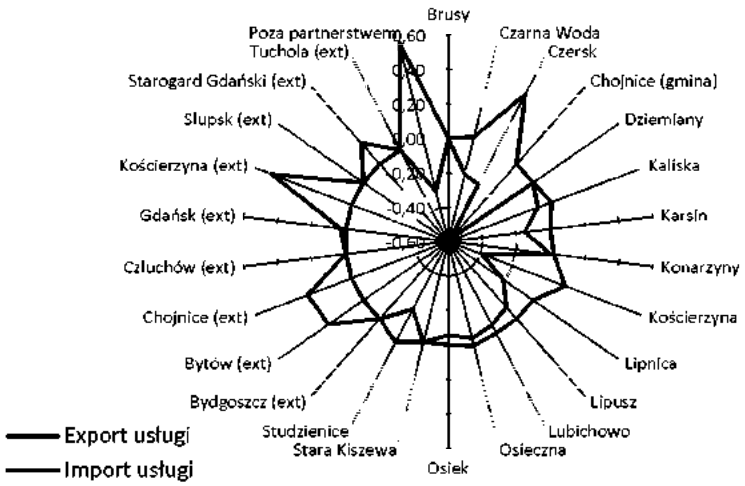

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Usługi zbilansowane wewnętrznie i zewnętrznie to usługi **powszechnie dostępne na obszarze Partnerstwa**. Zbilansowanie usług w kontekście zewnętrznym oznacza, że liczba osób z obszaru Partnerstwa, która korzysta z danej usługi poza obszarem Partnerstwa jest porównywalna do liczby osób spoza obszaru Partnerstwa, która korzysta z danej usługi na obszarze Partnerstwa. Kontekst wewnętrzny uwzględnia ww. opisane zależności, ale w odniesieniu do JST położonych w obszarze Partnerstwa.

Tabela 6. Usługi zbilansowane wewnątrz i na zewnątrz Partnerstwa.

Agregacja usług	Rodzaj usług
Usługi zbilansowane wewnątrz i na zewnątrz	• Szkoły podstawowe, • Zajęcia artystyczne (koła, sekcje, kluby, chór, zespół taneczny, orkiestra itp.), • Zajęcia sportowe (kluby, sekcje), • Miejsca uprawiania sportu i rekreacji, • Imprezy i wydarzenia sportowe (stadion, lodowisko, hala sportowa), • Odbiór odpadów komunalnych (wysypisko, PSZOK), • Cmentarze, usługi funeralne, • Udział w obrzędach religijnych, • Realizacja pasji w stowarzyszeniach i grupach nieformalnych, • Aktywności społeczna (wolontariat, organizacje pozarządowe i polityczne, • Usługi budowlane, remontowe, naprawcze, • Prace sezonowe i rolnicze, • Prace sezonowe poza rolnictwem (np. turystyka, przetwórstwo).

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 18. Przykład agregacji usług: Usługi zbilansowane wewnętrznie i zewnętrznie.

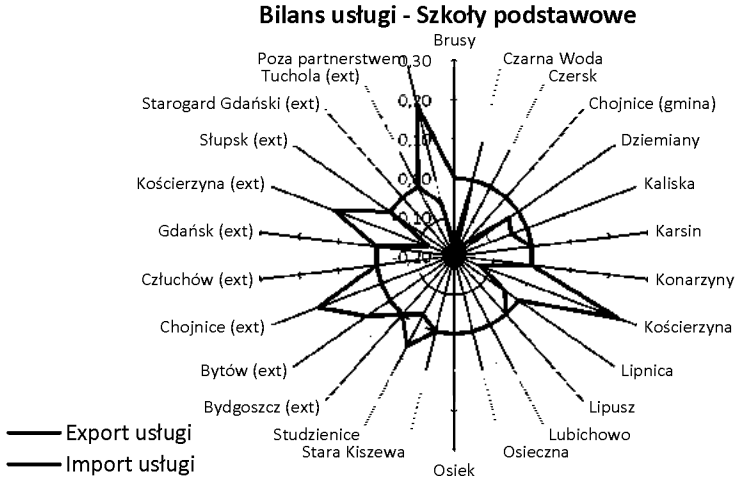

Bilans usługi - Miejsca uprawiania sportu i rekreacji

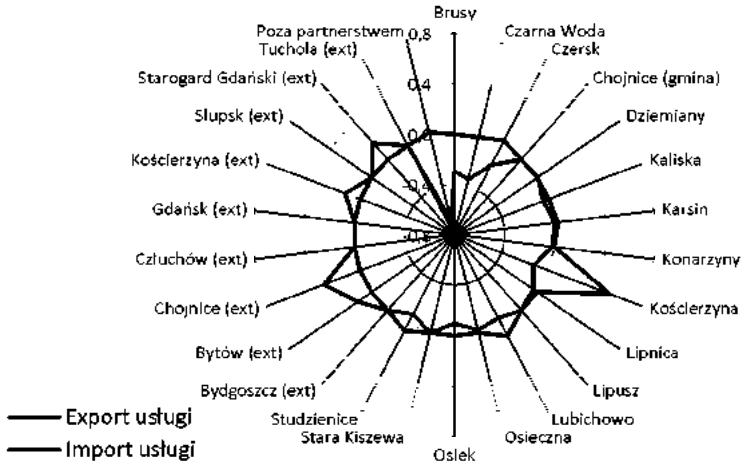

Bilans usługi - Odbiór odpadów komunalnych

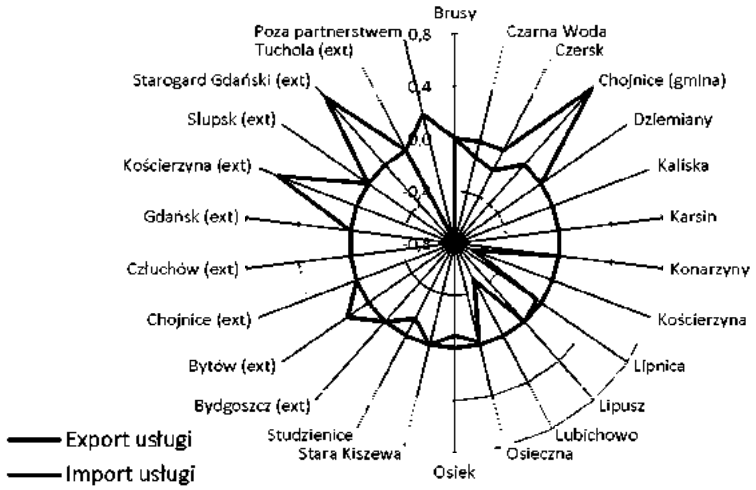

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że gminy partnerstwa kupują usługi poza partnerstwem (porównując diagramy do tarczy zegarowej obszar od 12:00 do 7:00 – to gminy partnerstwa, powyżej gminy spoza obszaru partnerstwa).

Sytuacja poszczególnych gmin obszaru partnerstwa nie jest identyczna w wielu usługach wyraźnie wyróżnia się wśród partnerów gmina Kościerzyna. Czasem również gmina Czersk i gmina Chojnice (rynek pracy). Daje to możliwości tym gminom wyspecjalizowania się w pewnych obszarach i przejęcia pewnych usług tworzących centra lokalne.

Przewaga na terenie Partnerstwa usług **importowanych** świadczy o braku **samowystarczalności obszaru**. Obszar zapewnia mieszkańcom **podstawowe potrzeby** socjalno-bytowe, podstawową opiekę zdrowotną, wychowanie i edukację do szczebla podstawowego oraz niektóre usługi handlowe. Mieszkańcy obszaru Partnerstwa korzystają z usług zbilansowanych przede wszystkim w miastach powiatowych położonych poza obszarem Partnerstwa.

Do usług zbilansowanych z importem spoza partnerstwa należą także: przedszkola, podstawowa opieka zdrowotna, usługi administracyjne gminne, usługi pocztowe i kurierskie, naprawa sprzętów, maszyn, pojazdów oraz usługi związane z zakwaterowaniem (hotele, motele, agroturystyka) i zakupy podstawowych art. gosp. domowego i żywności. Wniosek z tego taki, że niektóre z usług są zapewnione na obszarze partnerstwa, ale mieszkańcy korzystają z nich poza obszarem partnerstwa, czyli w miastach powiatowych. To miasta powiatowe są głównymi ośrodkami ciążenia w których skupiają się podstawowe usługi dla mieszkańców obszaru partnerstwa. Zdarzają się również przypadki, gdzie ludzie spoza partnerstwa kupują usługi na jego terenie (np. te związane z turystyką, budowlane, remontowe, naprawcze, religijne, w mniejszym stopniu dot. rynku pracy).

Dlatego też w przypadku Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie przeprowadzono analizę powiązań funkcjonalnych **na zewnątrz partnerstwa**, która wykazała występowanie trzech **ośrodków ciążenia** (a jednocześnie siedzib powiatów), tj.: miasta **Chojnic, Czerska i Kościerzyny**. Miasta te pełnią funkcje administracyjne **lokalne** i ponadlokalne, dostawców usług o charakterze wyspecjalizowanym (ale nie wysokospecjalistycznym), gdyż te oferują np. Gdańsk, Starogard Gdański i Bydgoszcz.

Ryc. 19. Kartogram przedstawiający bilans usług gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie – usługi oświatowe.

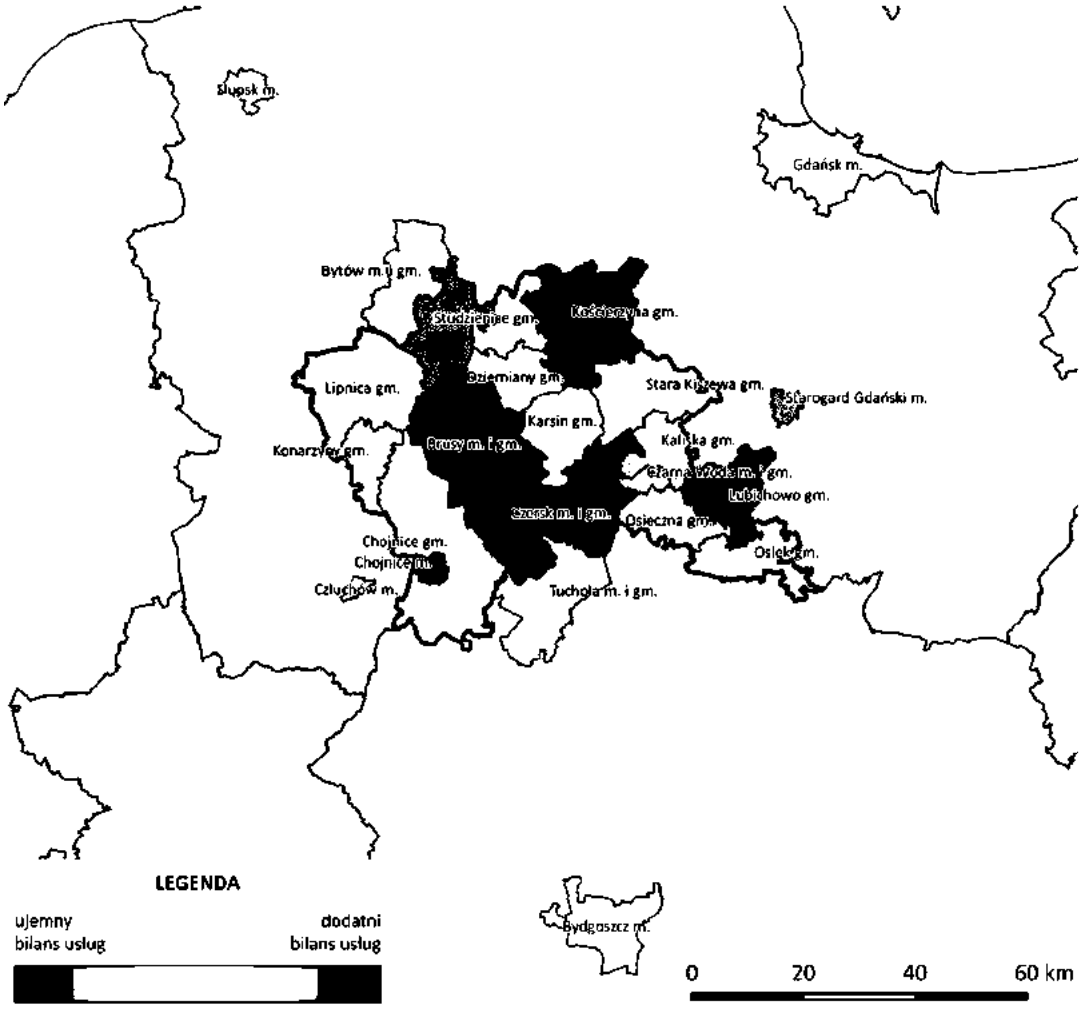

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Ryc. 20. Kartogram przedstawiający bilans usług gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie – usługi zdrowotne.

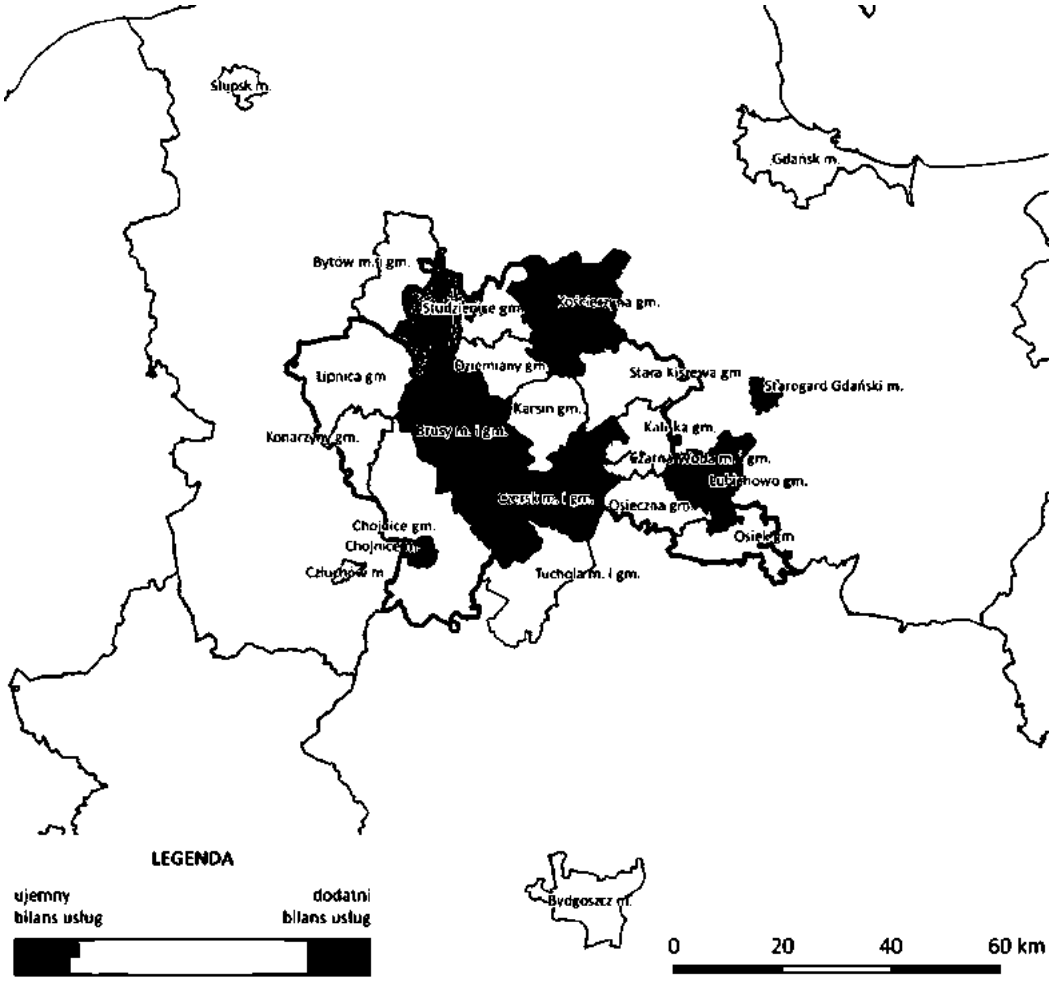

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Powyższe badania zostały również potwierdzone w **badaniach ankietowych mieszkańców.** Mieszkańcy wskazali, że tylko nieliczne podstawowe potrzeby zaspokajane są na obszarze partnerstwa, jednak jest wiele rodzajów usług, z których korzystają poza obszarem partnerstwa. Należą do nich usługi doradcze (37%), usługi lekarzy specjalistów (31% ankietowanych); zakupy, głównie artykułów przemysłowych AGD (29%), zakupy w sieciach handlowych (27%), różne form dokształcania (24%) oraz usługi z kultury wysokiej (25%) a także imprezy kulturalne i rozrywkowe (16%).

Tłumaczy to jak już wspomniano fakt położenia partnerstwa w niedalekiej odległości od miast powiatowych: Chojnic, Kościerzyny, Bytowa, Tucholi, Starogardu Gdańskiego, ale także stolic województw takich jak Gdańska czy Bydgoszczy. Jak wiadomo miasta te dysponują szerszym wachlarzem bardziej wyspecjalizowanych usług. Analiza przepływów ludności pokazuje, że mieszkańcy w zdecydowanej większości przemieszczają się w obrębie najbliższych miast powiatowych nie będących w obszarze partnerstwa.

WNIOSKI

- Gminy obszaru Partnerstwa nie są centrami usług, zaspokajają jedynie podstawowe bytowo-socjalne potrzeby dla mieszkańców. W związku z powyższym nie są samowystarczalne.
- Gminy obszaru Partnerstwa stanowią części różnych Obszarów Funkcjoalnych, ściśle powiązanych z miastami powiatowymi. Dlatego też z uwagi na to jak będą się rozwijały OF tak będzie wyglądał rozwój poszczególnych ośrodków Partnerstwa.

1.3. Wiodące funkcje Partnerstwa

Funkcje Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wyznaczane są przez zbilansowane obszary usług. Z przeprowadzonych badań przepływu usług wynika, że obszar partnerstwa nie jest wielofunkcyjny i samowystarczalny. Mieszkańcy mają ograniczoną dostępność nie tylko do usług publicznych wyższego rzędu, ale również do tych podstawowych niższego rzędu np.: teatr, usługi edukacyjne, usługi zdrowotne a także handel i gastronomia. W celu ich zapewnienia zmuszeni są pojechać do dużych ośrodków miejskich takich jak: Gdańsk, Bytów, Bydgoszcz oraz miast powiatowych jakimi są Chojnice, Kościerzyna, Starogard Gdański a także Słupsk i Tuchola – miasta poza obszarem partnerstwa.

Analizując przepływ usług partnerstwa stwierdzamy, że główne ośrodki miejskie nie wchodzą w jego obszar i dlatego też nie są one dostępne w jednakowym stopniu. Natomiast istotny i najważniejszy jest fakt, **że dzięki nim partnerstwo zaspokaja**

podstawowe endogeniczne funkcje wewnętrzne, pełnione na rzecz mieszkańców gmin[16]. Ich schemat prezentuje poniższy rysunek.

Ryc. 21. Funkcje gmin wchodzących w skład Partnerstwa w strukturze osiedleńczej kraju.

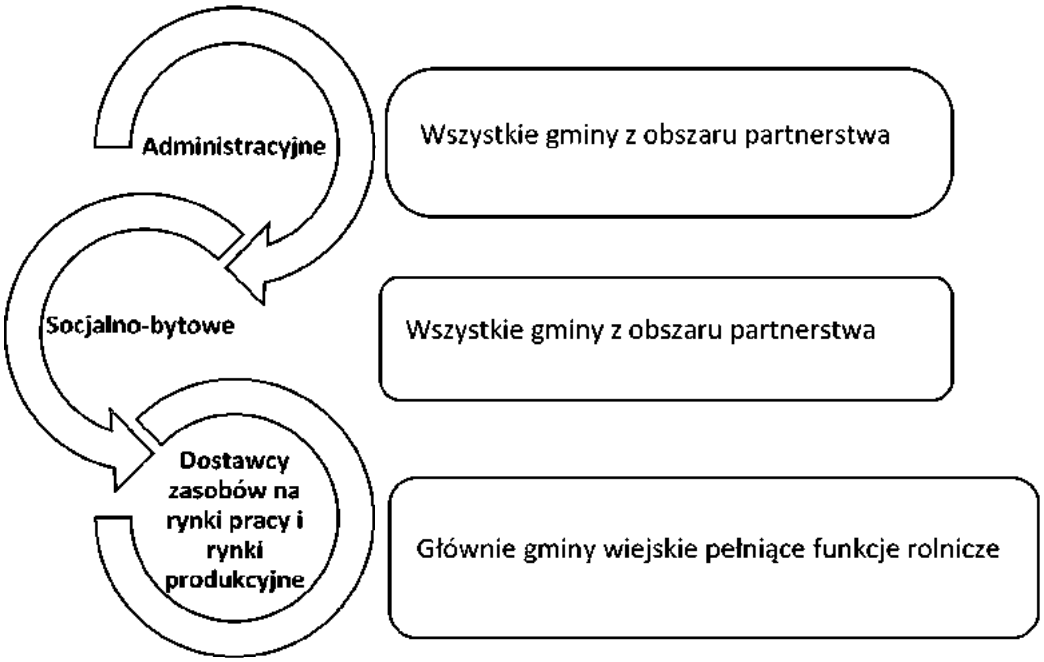

Źródło: Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

[16] M. Szczurowska, K. Podawca, B. Gworek, Struktura funkcjonalna obszarów wiejskich, [w:] Ochrona Środowiska i Zasobów Naturalnych, 2006 nr 29, s. 39.

Tabela 7. Funkcje gmin w zakresie zaspokajania indywidualnych i zbiorowych potrzeb mieszkańców Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Nazwa funkcji	Opis funkcji	Gminy wypełniające zdefiniowane funkcje	Powtarzalność funkcji [1]
Administracyjna	Związana z obsługą ludności przez jednostki i urzędy władzy publicznej, tj. urzędy gminy, obsługa rolników/przedsiębiorców, pomoc społeczna, pomoc rodzinie) Ma charakter lokalny (ośrodki administracji gminnej)	Wszystkie gminy wchodzące w skład Partnerstwa	100%
Socjalno-bytowa i mieszkaniowa	Związana z zaspokajaniem podstawowych potrzeb bytowych ludności: zaopatrzenia w infrastrukturę techniczną i media, zapewnienie dostępności komunikacyjnej, zapewnienie bezpieczeństwa w tym bezpieczeństwa zdrowotnego na podstawowym poziomie, pomocy i opieki społecznej. Zapewnieniem miejsca stałego pobytu – koncentrowania czynności życiowych	Wszystkie gminy wchodzące w skład partnerstwa	100%
Dostawcy zasobów na rynki pracy i rynki produkcyjne	Związana z obsługą lokalnych rynków pracy przez dostarczanie niezbędnych zasobów (w tym w szczególności zasobów ludzkich) i usług.	Wszystkie gminy wchodzące w skład partnerstwa	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Niewiele gmin tworzących obszar Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie zaspokaja podstawowe potrzeby mieszkańców takie jak: potrzeby administracyjne, socjalno-bytowe, podstawową opiekę zdrowotną lub edukację na szczeblu podstawowym.

Jednocześnie potencjał położenia-bliskość największych ośrodków miejskich w regionie jakim są miasta powiatowe Chojnice i Kościerzyna, Starogard Gdański oraz stolice województw: Gdańsk i Bydgoszcz - powodują, że dostępność do innych niż podstawowe potrzeby: edukacja wyższa, kultura wysoka, wysokospecjalistyczne usługi medyczne są mieszkańcom zapewnione w odległości od miejsca zamieszkania wg określonej po niżej dostępności czasowej. Potwierdzają to również przeprowadzne badania wśród mieszkańców, którzy najczęściej wybierają samochód prywatny chcąc dostać się do ww. ośrodków miejskich za daną usługą. Fakt ten świadczy o braku odpowiedniej komunikacji publicznej pozwalajacej na szybkie przemieszczanie się do glównych ośrodków miejskich.

Dostępność czasowa gmin obszaru partnerstwa do własnego miasta powiatowego mieści się w normach. Z badań[17] wynika, że nie powinna ona przekraczać 60 minut i w przypadku partnerstwa nie przekracza. W przypadku takich gminy jak: Osiek, Osieczna i Czarna Woda, czas ten jest najdłuższy, ale również mieści się w normie.

[17] Raport cząstkowy pn. „Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem" Komponent 3mRelacje Przestrzenne i Dostępność Komunikacyjna.

Ryc. 22. Dostępność drogowa do miasta powiatowego w województwie pomorskim.

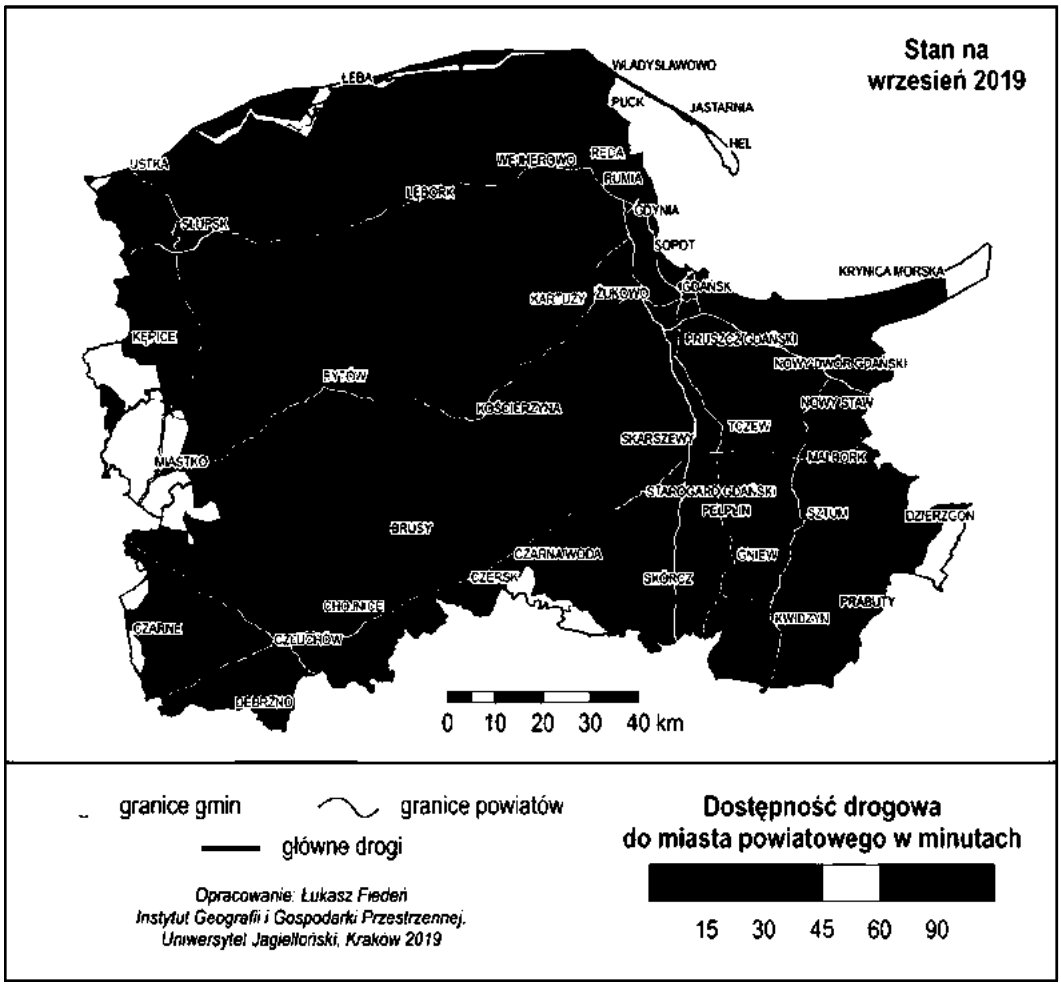

Źródło: Raport cząstkowy pn. „Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem" Komponent 3m Relacje Przestrzenne I Dostępność Komunikacyjna.

Przedstawione powyżej trzy wiodące funkcje partnerstwa tj. administracyjne, socjalno-bytowe i dostawcy zasobów na rynki pracy, muszą się rozwijać z uwzględnieniem przepisów prawno- administracyjnych związanych z rozwojem tak bogatego obszaru pod względem różnorodności form ochrony przyrody jakim jest Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie. Obszar ten ma potencjał w rozwoju funkcji rynku pracy z uwagi na bioróżnorodność form obszaru Partnerstwa. Mogą lub też są dostawcą zasobów na rynki zbytu.

WNIOSKI

Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie nie jest obszarem funkcjonalnym w rozumieniu definicji i różnych poziomów sieci osadniczej oraz możliwości integracji. Jest układem zdecentralizowanym, który podjął wyzwanie współpracy i integracji ze swoimi ośrodkami. Jest to nieco inny przykład współpracy międzygminnej, który powinien się skupić na wspólnym nawiązywaniu relacji, budowaniu zaufania oraz powiązaniach społecznych. Dbaniem o wspólne dobro jakim jest Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie, ochronę jego środowiska naturalnego oraz rozwoju turystyki a także budowaniu wspólnej tożsamości. Obszar ten cechuje koncentracja czynników społeczno-gospodarczych negatywnie wpływających na dynamikę jego rozwoju. Dlatego też interwencja powinna przełamywać szereg niekorzystnych zjawisk społecznych i gospodarczych, w tym utrudniony dostęp do usług publicznych. Pomimo tego, że podstawowe potrzeby są w stanie zaspokajać to i tak mieszkańcy wyjeżdżają za nimi do miast powiatowych, bo tam znajdują się główne ośrodki ciążenia. Natomiast czas dojazdu za daną usługą jest zróżnicowany a brak komunikacji miejskiej przyczynia się do korzystania z pojazdów prywatnych. W związku z powyższym Partnerstwo nie jest samowystarczalne. Gminy obszaru Partnerstwa nie stanowią jednolitego Obszaru Funkcjonalnego.

1.4. Podsumowanie powiązań funkcjonalnych oraz wiodących funkcji Partnerstwa

Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie jest stosunkowo młodym partnerstwem potrzebującym sporo czasu do nawiązania relacji międzygminnych, które powinny być budowane przede wszystkim na zaufaniu wynikającym z położenia w obszarze Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie oraz wspólnych interesów. Zaufanie bowiem stanowi dla Partnerstwa jeden z najistotniejszych elementów mających wpływ na jego rozwój i sukces.

Dostrzegając całokształt procesów zarządzania gminami wchodzącymi w obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie należy pamiętać, że zaufanie ma kluczowe znaczenie nie tylko w kontaktach międzyludzkich wewnątrz partnerstwa, ale także w procesie lobbowania wspólnych interesów na zewnątrz w kontaktach i relacjach z otoczeniem w tym z kluczowymi Interesariuszami takimi jak Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych, Parkiem Narodowym Bory Tucholskie,

Nadleśnictwami a także instytucjami państwowymi mającymi wpływ na tworzenie ustawodawstwa prawnego w aspekcie obszarów chronionych. Niewątpliwie dobrym zalążkiem tej współpracy są zrealizowane wspólnie projekty w ramach Lokalnych Grup Działań i Lokalnej Grupie Rybackiej.

Bardzo niska efektywność Partnerstwa w aspekcie: adaptacyjności (dostosowania się Partnerstwa do pojawiających się szans rozwojowych) i orientacji na otoczenie (dążenia Partnerstwa do kształtowania pozycji w otoczeniu zewnętrznym) musi być w partnerstwie stopniowo budowana.

Przewaga na terenie Partnerstwa usług importowanych świadczy o braku samowystarczalności obszaru i złej dostępności usług zaspakajających podstawowe potrzeby mieszkańców (potrzeby socjalno-bytowe, podstawowa opieka zdrowotna, wychowanie i edukacja do szczebla ponadpodstawowego, podstawowe usługi handlowe). Mieszkańcy obszaru Partnerstwa korzystają z usług zbilansowanych przede wszystkim w miastach powiatowych położonych poza obszarem Partnerstwa (Chojnice, Kościerzyna i Starogard Gdański).

Dlatego też w celu zbadania Partnerstwa przeprowadzono analizę powiązań funkcjonalnych na zewnątrz partnerstwa, która wykazała występowanie trzech ośrodków ciążenia (a jednocześnie siedzib powiatów), tj.: miasta Chojnic, Czerska i Kościerzyny. Miasta te pełnią funkcje administracyjne lokalne i ponadlokalne, dostawców usług o charakterze wyspecjalizowanym (ale nie wysokospecjalistycznym), gdyż te oferują np. Gdańsk, Starogard Gdański i Bydgoszcz.

Dlatego też partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wymaga wsparcia w procesie rozwojowym z uwagi na fakt, że:

- jest położone na obszarach oddalonych od głównych ośrodków miejskich z których usług korzysta (np. Gdańska, Starogardu Gdańskiego, Bydgoszcz, Bytowa) – do 2 godziny.
- jest oddalone od głównych szlaków komunikacyjnych – niska dostępność komunikacyjna uniemożliwia mieszkańcom dotrzeć do miejskich ośrodków. Wyjątek stanowi gmina Kościerzyna położona najbliżej Gdańska.
- wsparcie dla niektórych ośrodków najmniejszych, tak aby mogły zachować swoje funkcje oraz atrakcyjność osiedleńczą (budowa infrastruktury komunalnej oraz infrastruktury sieciowej dla Internetu).
- brak integracji usług publicznych w układach bipolarnych. Jest ważne, aby w tego typu sytuacji lokalizacyjnej nie stwarzać mieszkańcom barier instytucjonalnych w korzystaniu z usług publicznych, a także aby odpowiednie podmioty we wszystkich jednostkach współpracowały ze sobą i

dążyły, w miarę możliwości, do komplementarnego świadczenia usług (np. lekarze specjaliści, szkoły branżowe, administracja publiczna).

- posiada potencjał do rozwoju przemysłu „wolnego czasu" oraz do rozwoju tzw. srebrnej gospodarki w oparciu o zasoby przyrodnicze i krajobrazowe obszaru.

2. Portret Syntetyczny Obszaru Partnerstwa.

2.1. Analiza ogólna obszaru Partnerstwa

Ogólny poziom rozwoju obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, obrazujący sytuację rozwojową Partnerstwa w trzech wymiarach warunkujących zrównoważony rozwój: społecznym, gospodarczym i środowiskowo-przestrzennym jest stosunkowo niski (mapa poniżej) na tle grupy porównawczej[18]. Partnerstwo cechuje w całym okresie badawczym (2015-2019) – dodatni wskaźnik rozwoju. Dynamika wzrostu w roku 2019 wykazuje lekką tendencję spadkową co oznacza, że sytuacja rozwojowa Partnerstwa nieznacznie się pogorszyła.

[18] Grupą porównawcza są wszystkie gminy wchodzące w skład 2 grup funkcjonalnych zdefiniowanych przez prof. Przemysława Śleszyńskiego, czyli gminy pełniące funkcje pozarolnicze i gospodarkę ekstensywna.

Ryc. 23. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

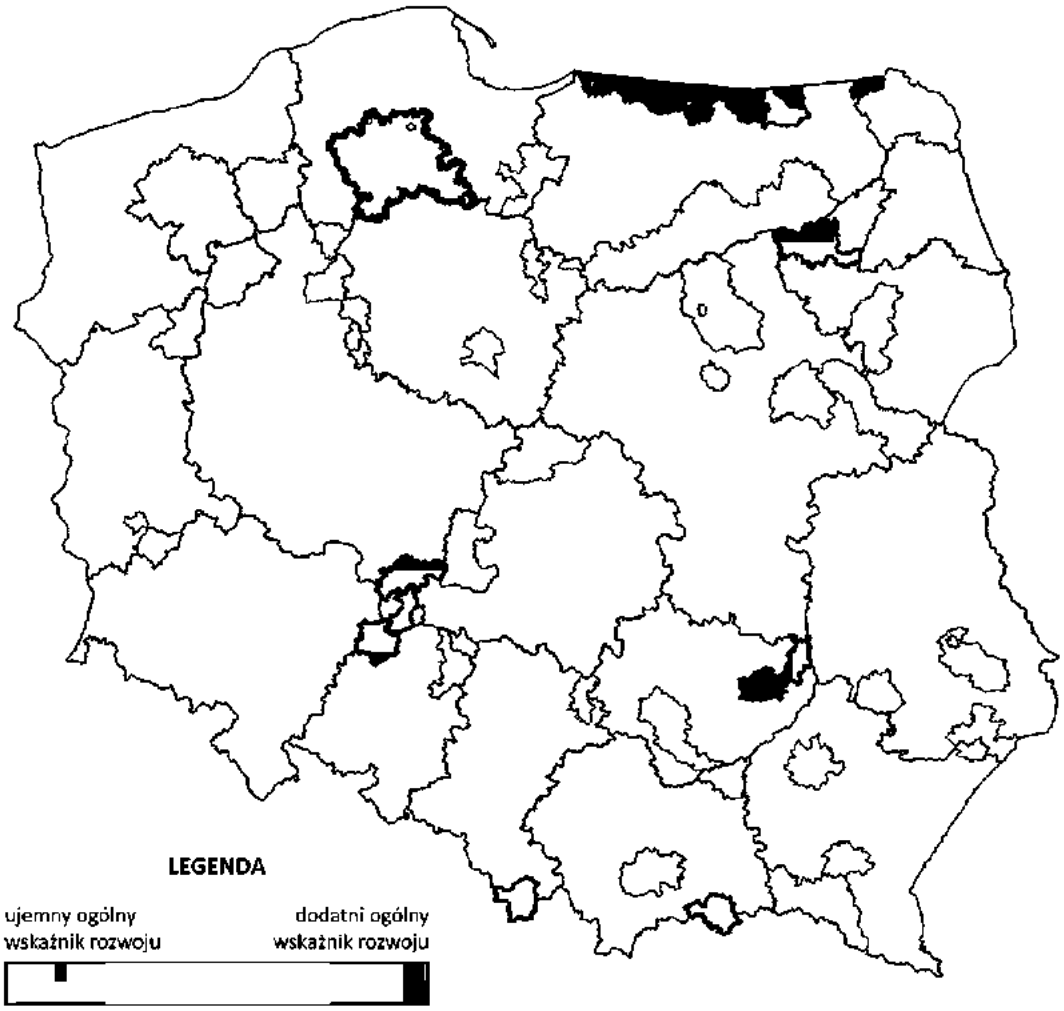

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego.

Ryc. 24. Ogólny wskaźnik rozwoju[19] Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

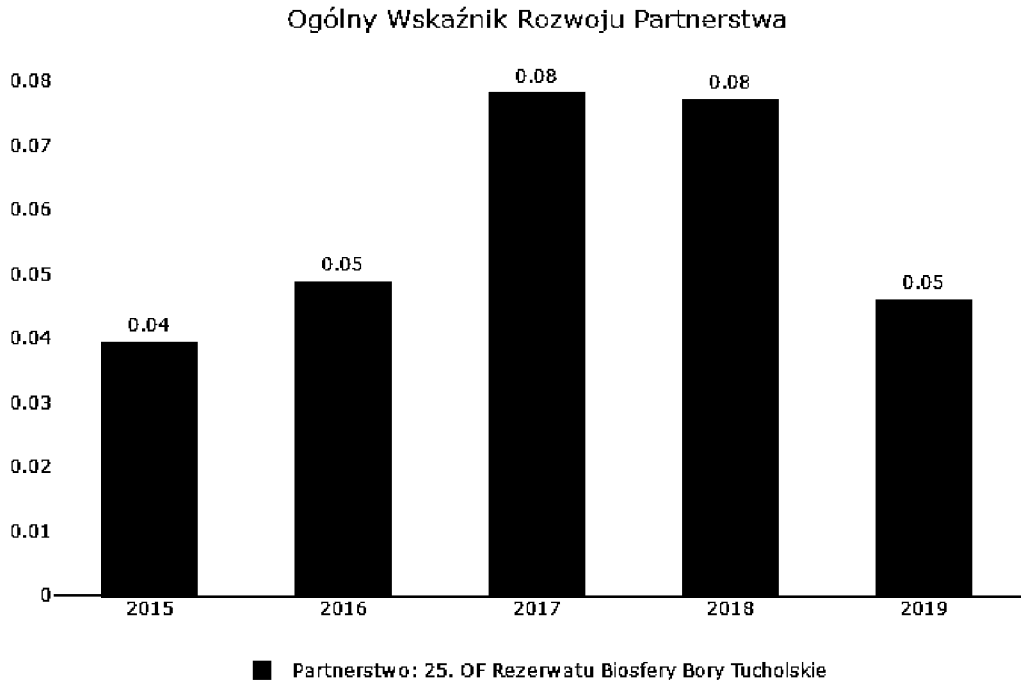

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https//partnerstwa.monitorozwoju.pl

Negatywny wpływ na rozwój Partnerstwa mają pogarszający się od 2015 r.: poziom bezpieczeństwa i lokalne środowisko przyrodnicze oraz stan finansów lokalnych.

Natomiast pozostałe obszary w szczególności sytuacja demograficzna, rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej oraz sytuacja materialna mieszkańców wykazują tendencje dodatnią, równoważącą ten negatywny wpływ.

Dynamikę zmian ogólnego wskaźnika rozwoju Partnerstwa oraz dynamikę zmian w poszczególnych obszarach prezentują poniższe wykresy.

[19] Wskaźnik rozwoju jest sumą wartości wskaźników syntetycznych gmin wchodzących w skład Partnerstwa ważonych udziałem mieszkańców danej gminy w liczbie w liczbie mieszkańców Partnerstwa. Wskaźnik syntetyczny wyliczony jest w oparciu o relację wartości wskaźników gmin tworzących Partnerstwo do wartości średniej dla wskaźnika wszystkich JST z grup porównawczych. Wskaźnik syntetyczny rozwoju gminy stanowi jednocześnie średnią arytmetyczną wartości standaryzowanych wszystkich wskaźników diagnostycznych w badanych 12 obszarach.

Ryc. 25. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa.

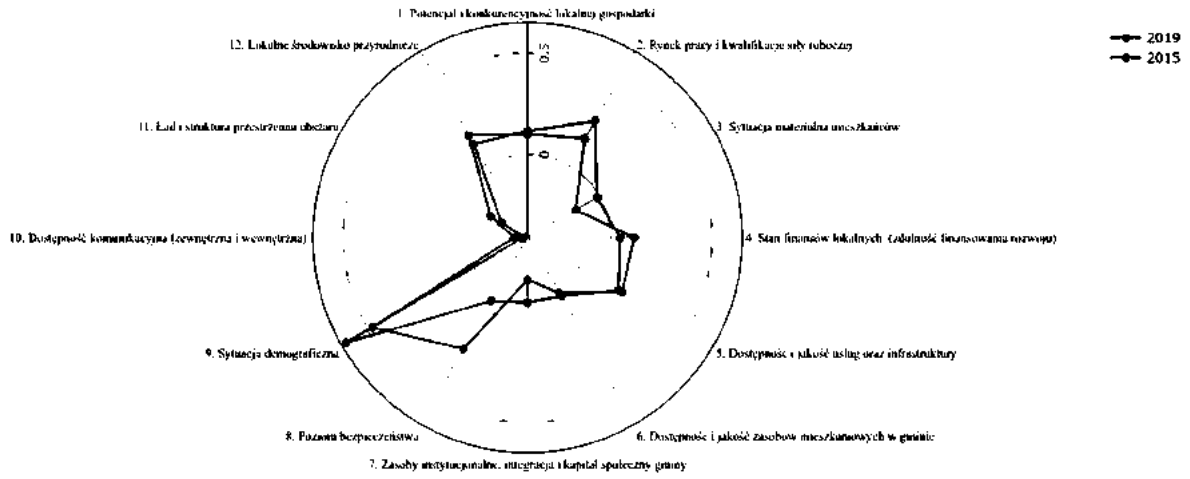

Źródło: https//partnerstwa.monitorozwoju.pl

Ryc. 26. Dynamika zmian ogólnego wskaźnika rozwoju Partnerstwa w 12 obszarach.

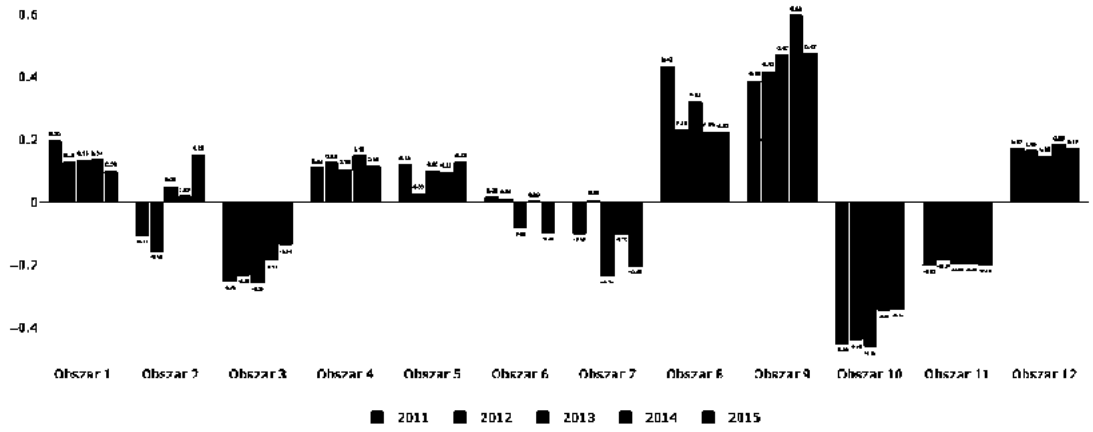

Źródło: https//partnerstwa.monitorozwoju.pl

2.2. Analiza pogłębiona obszaru Partnerstwa - Wymiar Społeczny

Diagnoza w wymiarze społecznym dotyczy jednego z kluczowych zasobów - zasobu ludzkiego oraz czynników warunkujących jego prawidłowy rozwój i funkcjonowanie. Liczba mieszkańców określonego terytorium i jej zmiany są podstawą dla szacowania aktualnego i prognozowania przyszłego popytu na usługi, infrastrukturę

techniczną, nieruchomości mieszkaniowe i komercyjne, miejsca pracy. Sytuacja demograficzna wyznacza potencjalny zasób siły roboczej, a w konsekwencji zdolność do generowania podatków. Różnorodność, dostępność i jakość usług (nie tylko publicznych) oraz infrastruktury ma kluczowe znaczenie dla warunków życia mieszkańców, wpływając na atrakcyjność obszaru oraz decyzje osiedleńcze - zatrzymanie młodych i możliwość pozyskania nowych mieszkańców. Istotnymi czynnikami w procesie podejmowania decyzji osiedleńczych są także poziom bezpieczeństwa (w tym zdrowotnego) mieszkańców oraz warunki dla budowania wspólnoty lokalnej i integracji społecznej.[20]

Diagnoza obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w wymiarze społecznym obejmuje 6 obszarów, wpływających na ogólną sytuację rozwojową Partnerstwa (schemat poniżej).

Ryc. 27. Wymiar Społeczny diagnozy obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

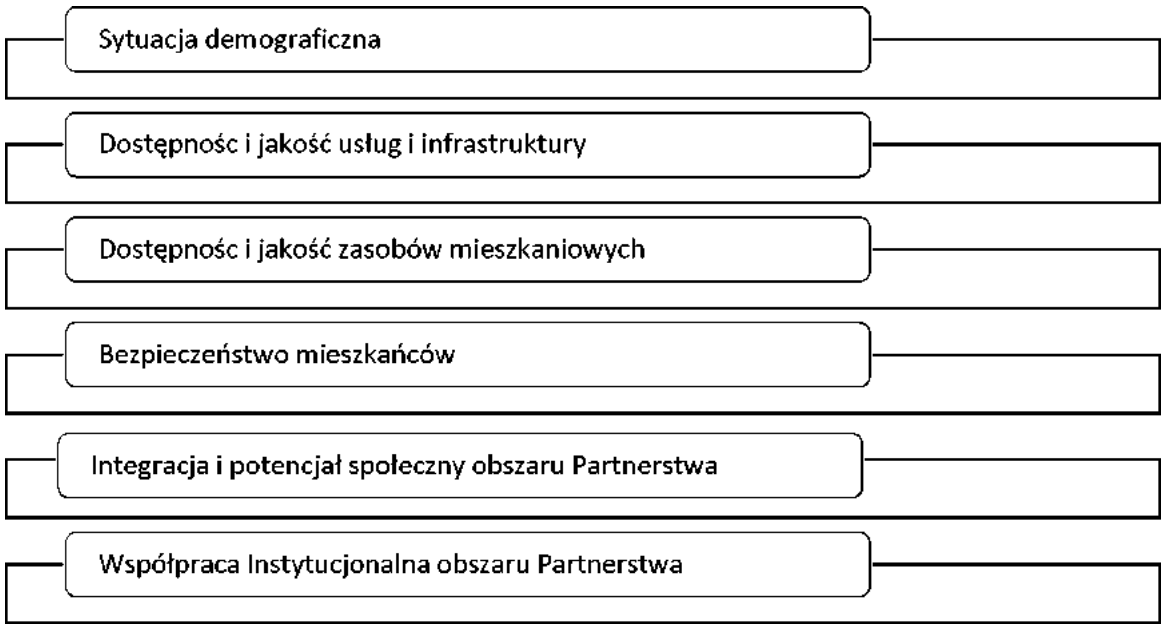

Źródło: opracowanie własne.

Syntetyczny wskaźnik rozwoju Partnerstwa w wymiarze społecznym, uwzględniający sytuację Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w ww. obszarach jest korzystny - przyjmuje w całym okresie badawczym[21] wartości dodatnie. Niepokojący jest fakt, że od 2018 roku dynamika wskaźnika jest nieco malejąca, co oznacza, że sytuacja w

[20] Źródło: ZMP, www.systemanaliz.pl

[21] Okres badawczy obejmuje lata 2015-2019.

tym obszarze **nieznacznie się pogarsza**; szczególnie w obszarze dostępności i jakości usług oraz bezpieczeństwa w tym bezpieczeństwa zdrowotnego. Natomiast korzystny wpływ na sytuację w obszarze społecznym ma **sytuacja demograficzna obszaru** (związana z przyrostem naturalnym, wzrastającym saldem migracji i zmianą struktury wiekowej mieszkańców).

Ryc. 28. Wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar społeczny.

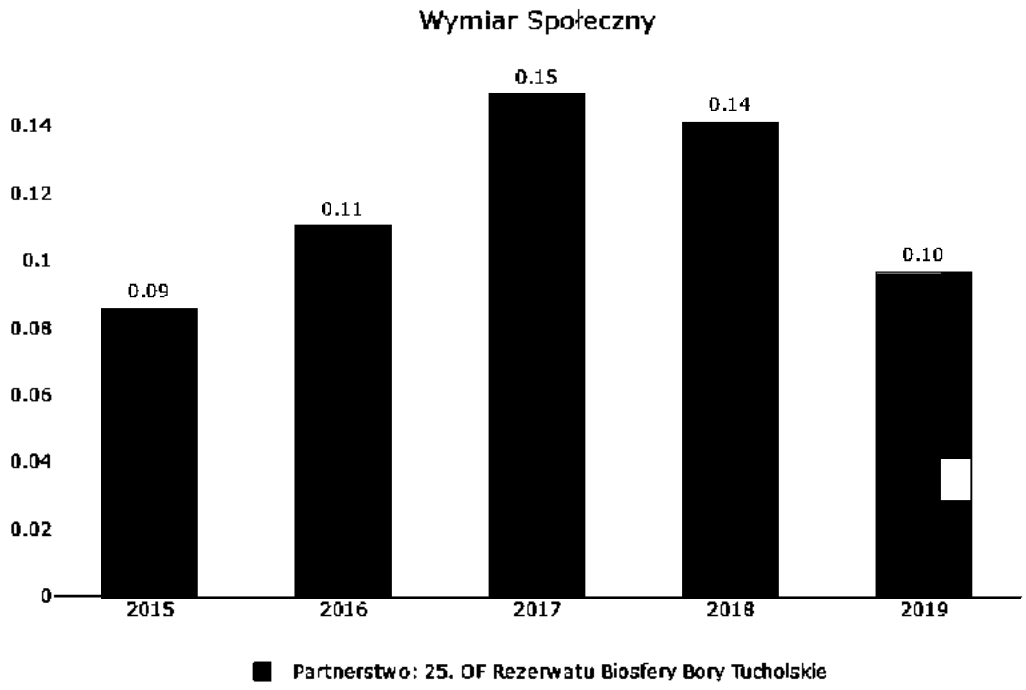

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Ryc. 29. Dynamika zmian wskaźnika rozwoju Partnerstwa – obszary w wymiarze społecznym.

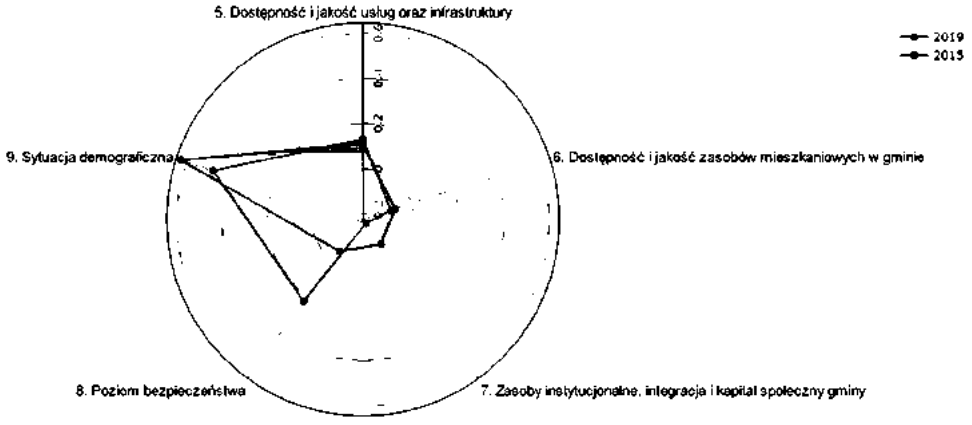

Źródło: opracowanie własne Partnerstwa.

2.2.1. Sytuacja demograficzna na obszarze Partnerstwa

Rozwój każdej jednostki terytorialnej bazuje w głównej mierze na zasobach endogenicznych wśród których kluczowe znaczenie ma kapitał ludzki. Na jego jakość wpływa szereg czynników, w tym m.in. stan i struktura ludności, ruch naturalny czy procesy migracyjne.

Sytuacja demograficzna w znaczący sposób wpływa na możliwości rozwojowe obszaru - starzenie się społeczeństwa, malejący przyrost naturalny czy depopulacja oddziałują się na liczbę osób zdolnych do podjęcia aktywności zawodowej, co z kolei bezpośrednio wpływa na jakość życia, zamożność mieszkańców i w konsekwencji zasobność gminy. Stabilna sytuacja demograficzna i zastępowalność pokoleń jest podstawą stabilnych finansów publicznych. Analiza obecnej struktury wieku lokalnej społeczności danego obszaru oraz obserwowanych trendów pozwala oszacować zmiany oczekiwane w przyszłości dotyczące popytu na usługi, infrastrukturę techniczną, nieruchomości mieszkaniowe i komercyjne oraz miejsca pracy.

2.2.1.1. Ludność

W 2019 r. obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie zamieszkiwało łącznie 124.561 osób, tj. 5,32% mieszkańców województwa pomorskiego.

Ryc. 30. Liczba ludności Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

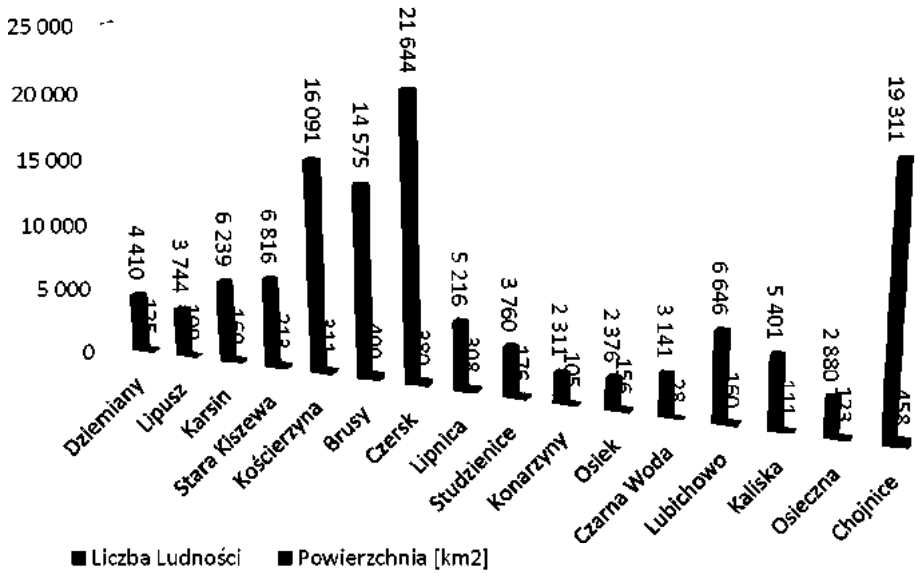

Źródło: Stan na 31.12.2019 r. wg GUS – Bank Danych Lokalnych.

Bory Tucholskie stanowią jedną z najpiękniejszych powierzchni leśnych w kraju. **Jest to obszar bardzo duży, słabo zaludniony. Jak widać na mapie większość gmin partnerstwa mieści się w przedziale 20-50 osób/km^2, dwie gminy (Lipnica i Osiek) powyżej 20 osób.km^2 oraz dwie gminy (Czersk i Konarzyny) w przedziale 50-100 osób/km^2. Jest to obszar w małym stopniu zurbanizowany**, w miarę nie skażony uciążliwościami przemysłu, o przepięknym mało przekształconym krajobrazie.

Ryc. 31. Gęstość zaludnienia Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na terenie kraju.

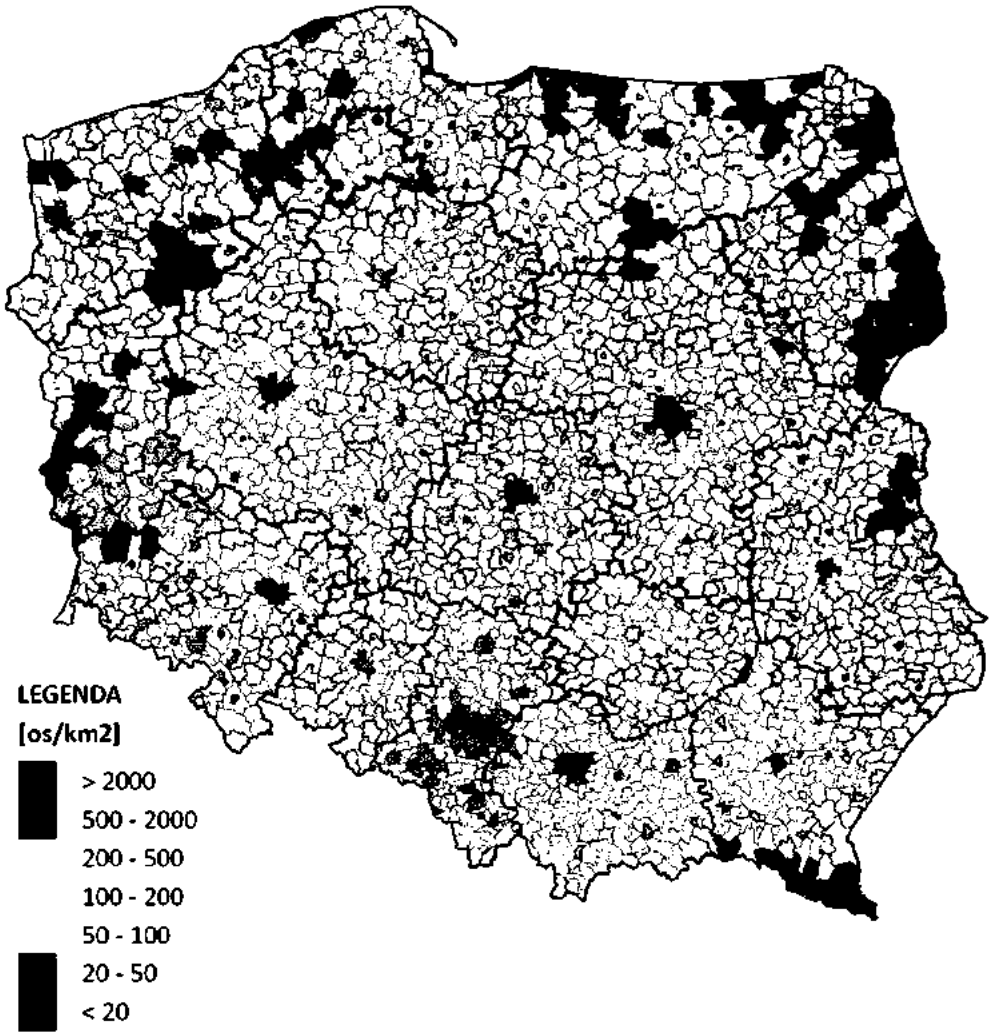

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUS za 2019 rok.

Na przestrzeni lat 1999-2019 dynamika ludności obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wykazuje powolną tendencję wzrostową. **Wzrost liczby ludności partnerstwa to zjawisko bardzo korzystne** biorąc pod uwagę sytuację na terenie całego kraju.

Ryc. 32. Ludność obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 1999-2019.

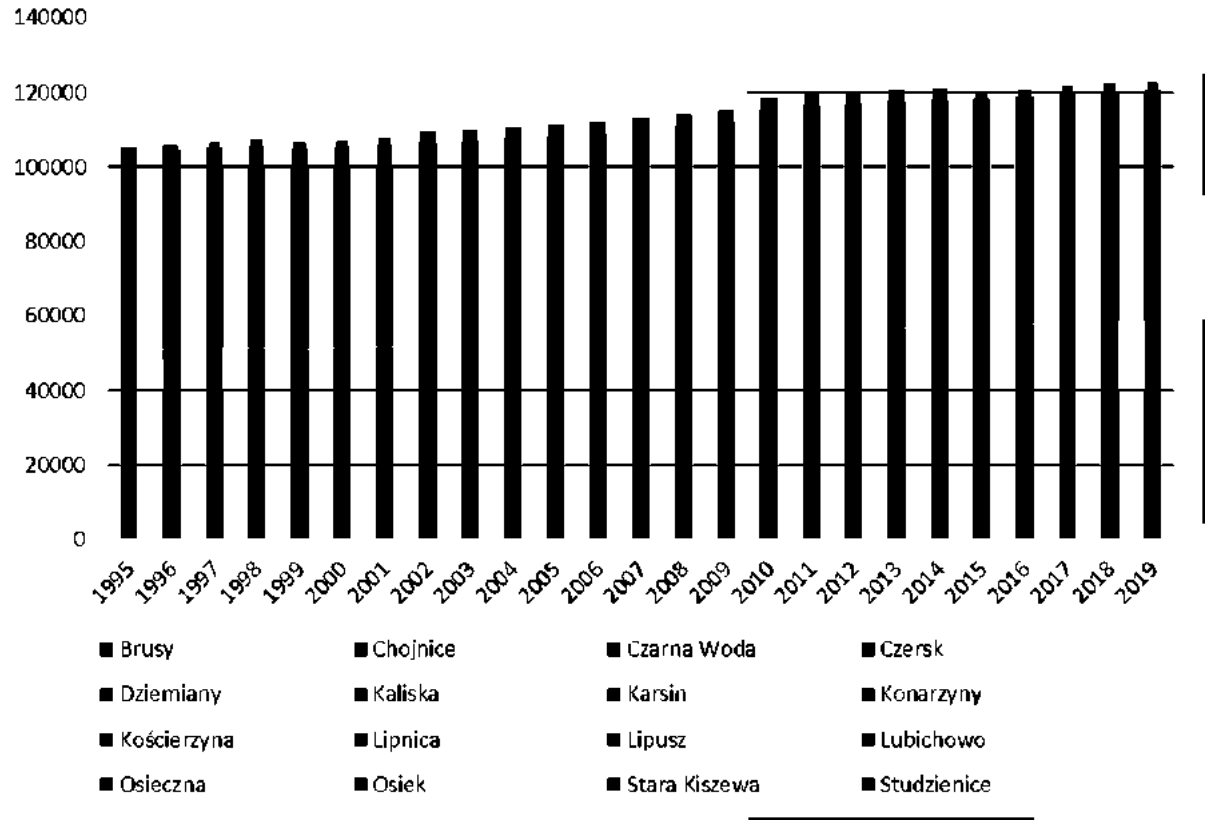

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Ryc. 33. Trend liczby ludności obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 1999-2019.

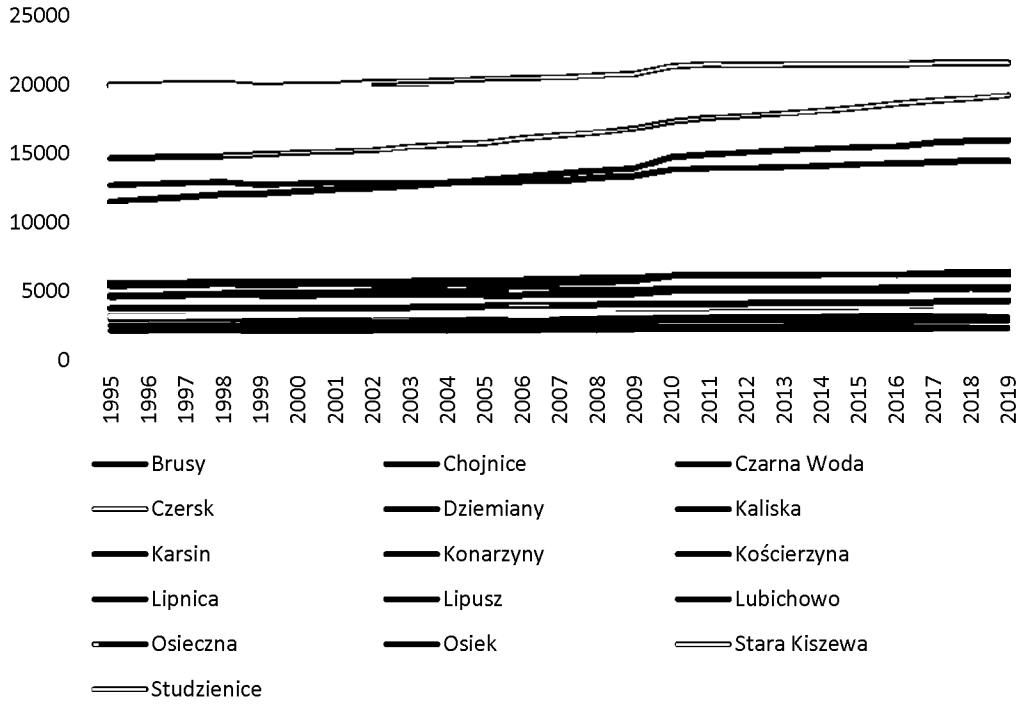

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Przełomowy wzrost ludności dla obszaru partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie nastąpił w latach 2010-2014. Intensywność korzystnych zmian w liczbie ludności w kolejnych latach wykazują tendencję powolną, ale wzrostową.
Te pozytywne zmiany liczby ludności mieszkańców partnerstwa utrzymują się do chwili obecnej.

Poniższa mapa przedstawia pięcioletnią zmianę liczby ludności partnerstwa Rezerwatu Bory Tucholskie jako % ludności w roku bazowym. Widzimy, że na całym obszarze partnerstwa nastąpił przyrost ludności w przedziale od 0% do 5% natomiast tylko w 2 gminach (Karsin i Osiek) wskaźnik ten spadł w przedziale od -5% do 0%.

Ryc. 34. Zmiana liczby ludności Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

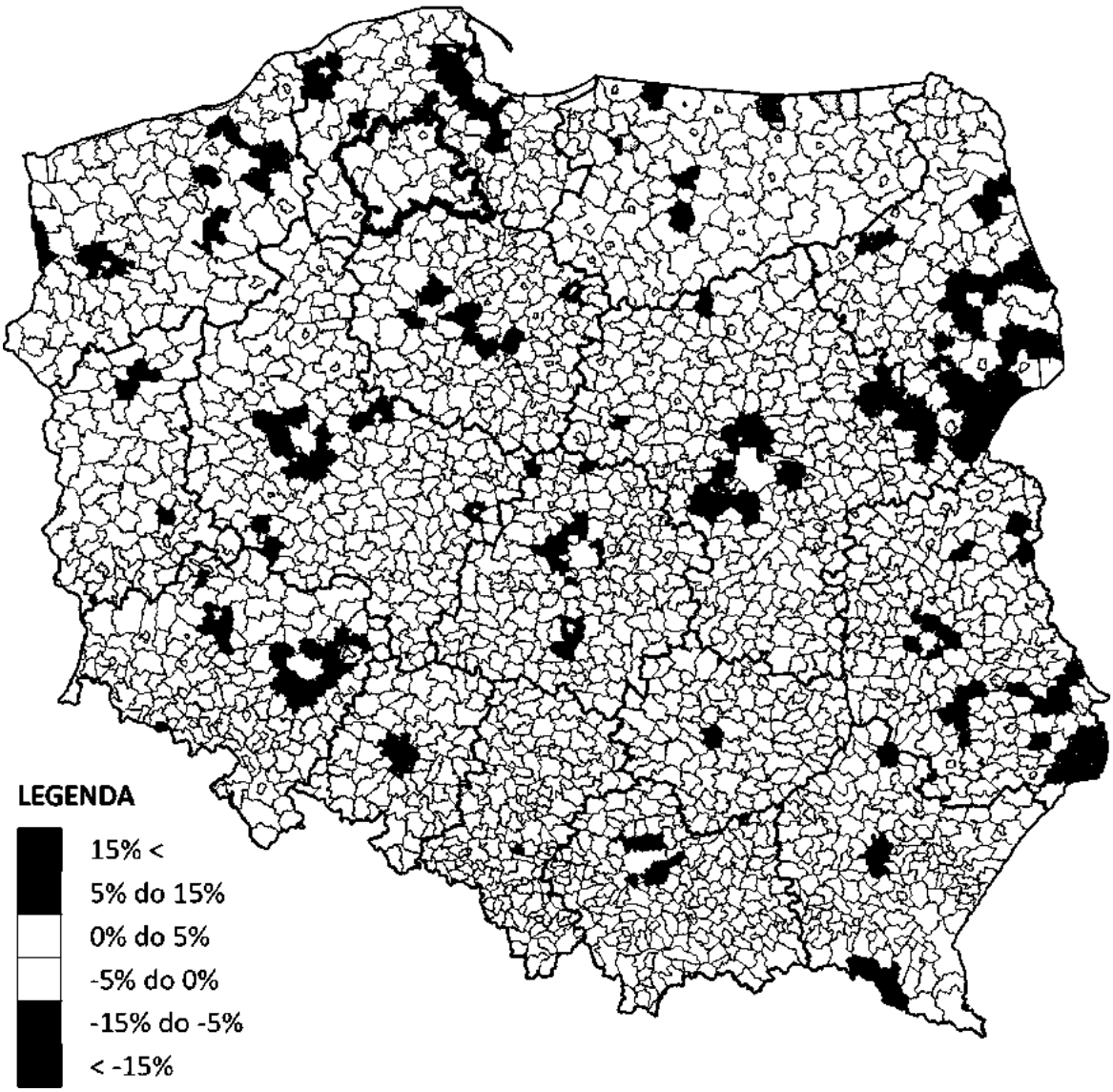

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUS za rok 2019.

Potwierdza to również poniższy wykres przedstawiający zmiany liczby mieszkańców w ostatnich 5 latach jako % ludności w roku bazowym.

Ryc. 35. Zmiany liczby mieszkańców latach 1999-2019 jako % ludności w roku bazowym – średnia arytmetyczna dla obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

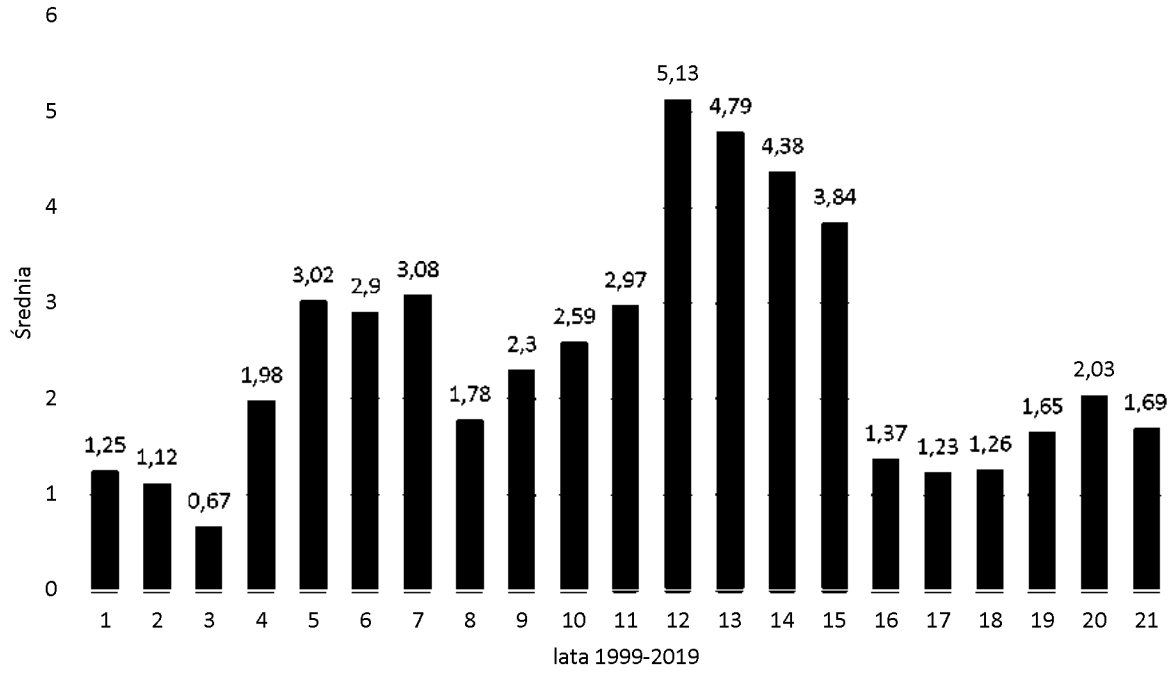

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Główny Urząd Statystyczny prognozuje, że wzrostowa tendencja liczby ludności w partnerstwie będzie postępowała, wobec czego w 2030 r. na obszarze Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wskaźnik zaludnienia wzrośnie w przedziale od 5% do 15% w następujących gminach: Chojnice, Lubichowo, Karsin, Dziemiany, Studzienice, Lipusz i Kościerzyna. Natomiast w pozostałych (Konarzyny, Lipnica, Brusy, Czersk, Stara Kiszewa, Kaliska, Czarna Woda, Osieczna, Osiek) będzie oscylował w przedziale od -5% do 5%. Co oznacza, że partnerstwu raczej nie grozi depopulacja.

Przedstawia to poniższa mapa.

Ryc. 36. Prognoza liczby mieszkańców ogółem w 2030 r.

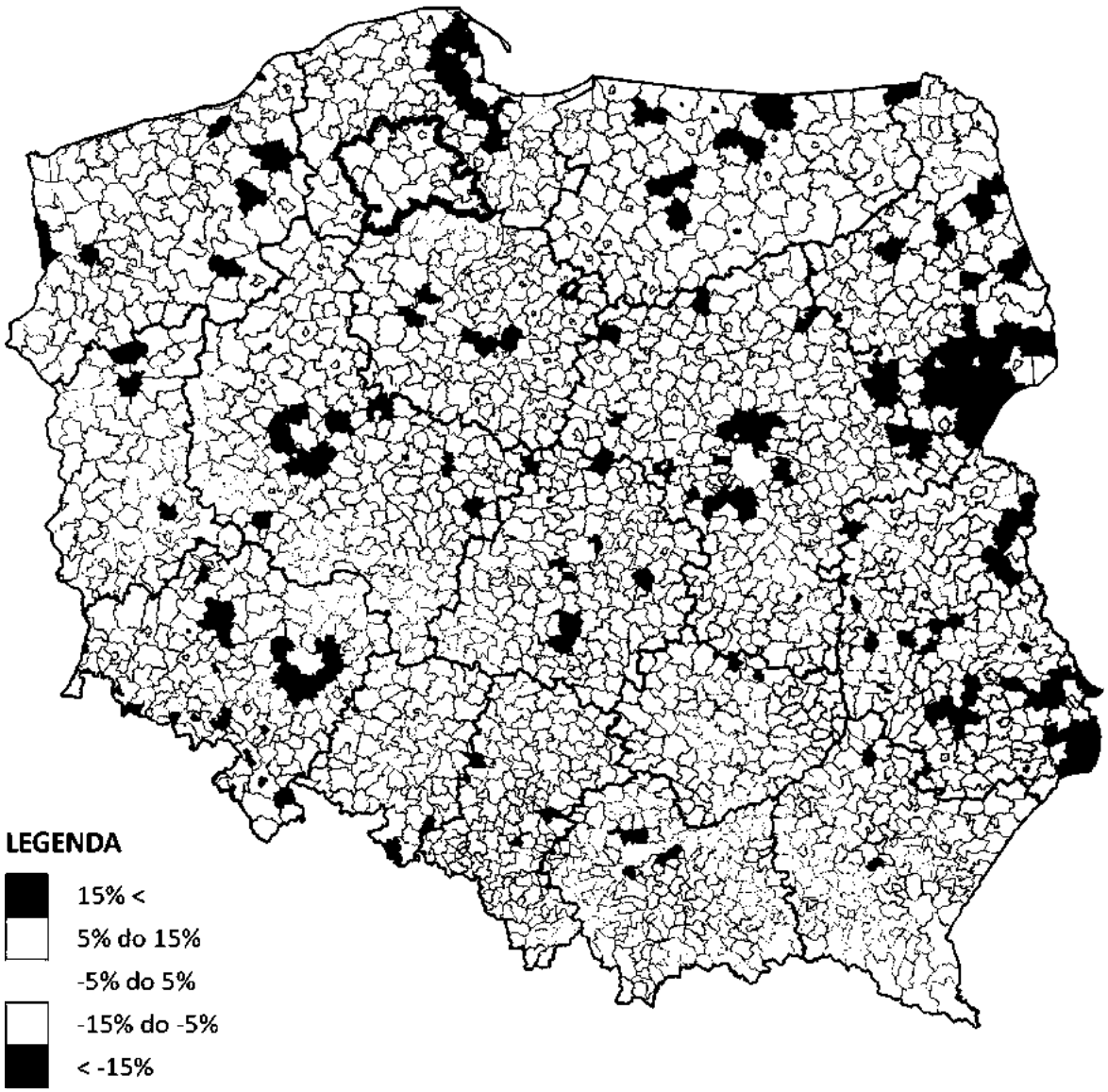

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030.

2.2.1.2. Struktura wiekowa mieszkańców

Obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie charakteryzuje się na przestrzeni ostatnich 5 lat dodatnią strukturą wiekową. Z poniższego wykresu wynika, że w latach 2015 do 2019r. wskaźnik osiągał wartości od (0,35) do (0,41) z niewielkim spadkiem w roku 2019. Najwyższą wartośc wskaźnik osiągnął w roku 2018 (0,44).

Ryc. 37. Liczba i struktura wieku mieszkańców partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

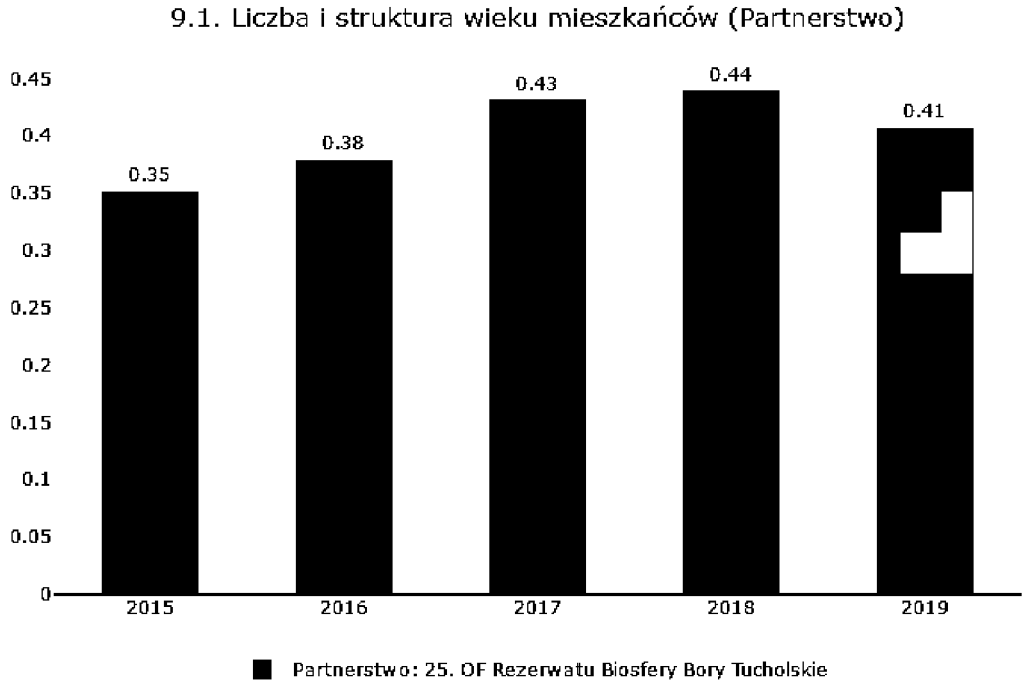

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Analizując dynamikę liczby mieszkańców partnerstwa w wieku 25-34 na 1000 mieszkańców, w latach 2015 - 2019 widzimy wprawdzie wartosci dodatnie jednakże przy dynamice spadkowej co nie świadczy o korzystnej sytuacji Partnerstw.

Ryc. 38. Liczba mieszkańców w wieku 25-34 lat na 1000 mieszkańców.

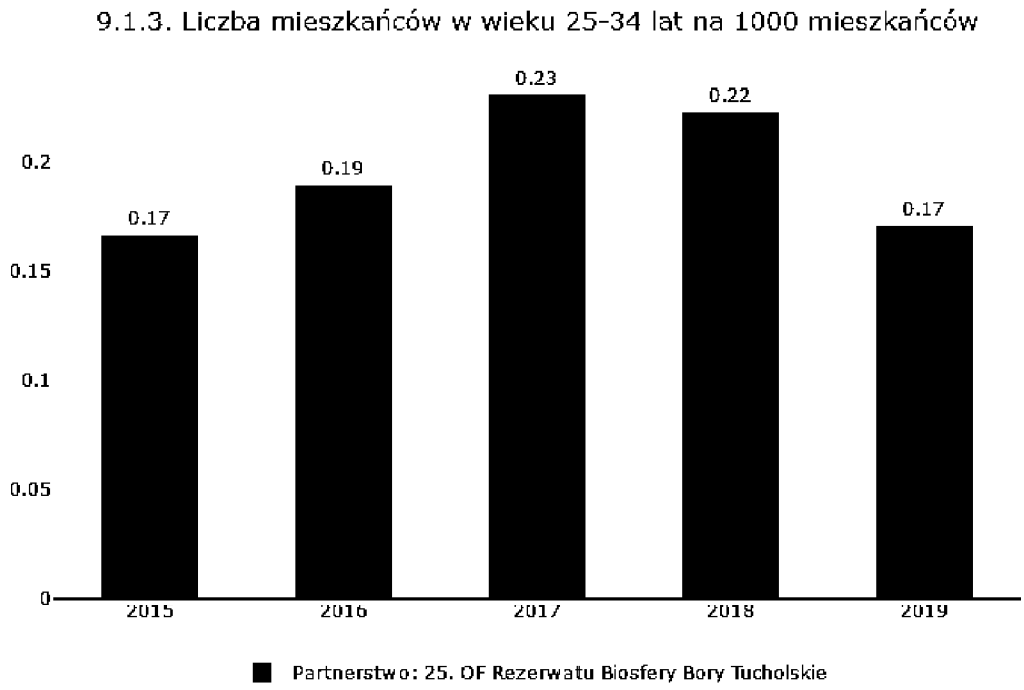

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Na poniższej mapie przedstawiono dynamikę liczby mieszkańców Partnerstwa w latach 25-34 na 1000 mieszkańców na tle kraju. Największy przyrost mieszkańców wskazuje kolor ciemno zielony i jest to gmina Lipnica, znajdująca się w przedziale do 170 osób.

W pozostałych gminach wskaźnik ten mieści się w 2 przedziałach: 160-170 oraz 150-160, w jednej gminie Osiek wynosi 120-140 osób. Im ciemniejszy kolor zielony tym korzystniejsza sytuacja dla partnerstwa świadcząca o wzrastającej liczbie osób młodych w wieku 25-34 na obszarze Partnerstwa.

Ryc. 39. Dynamika liczby mieszkańców partnerstwa w wieku 25-34 na 1000 mieszkańców.

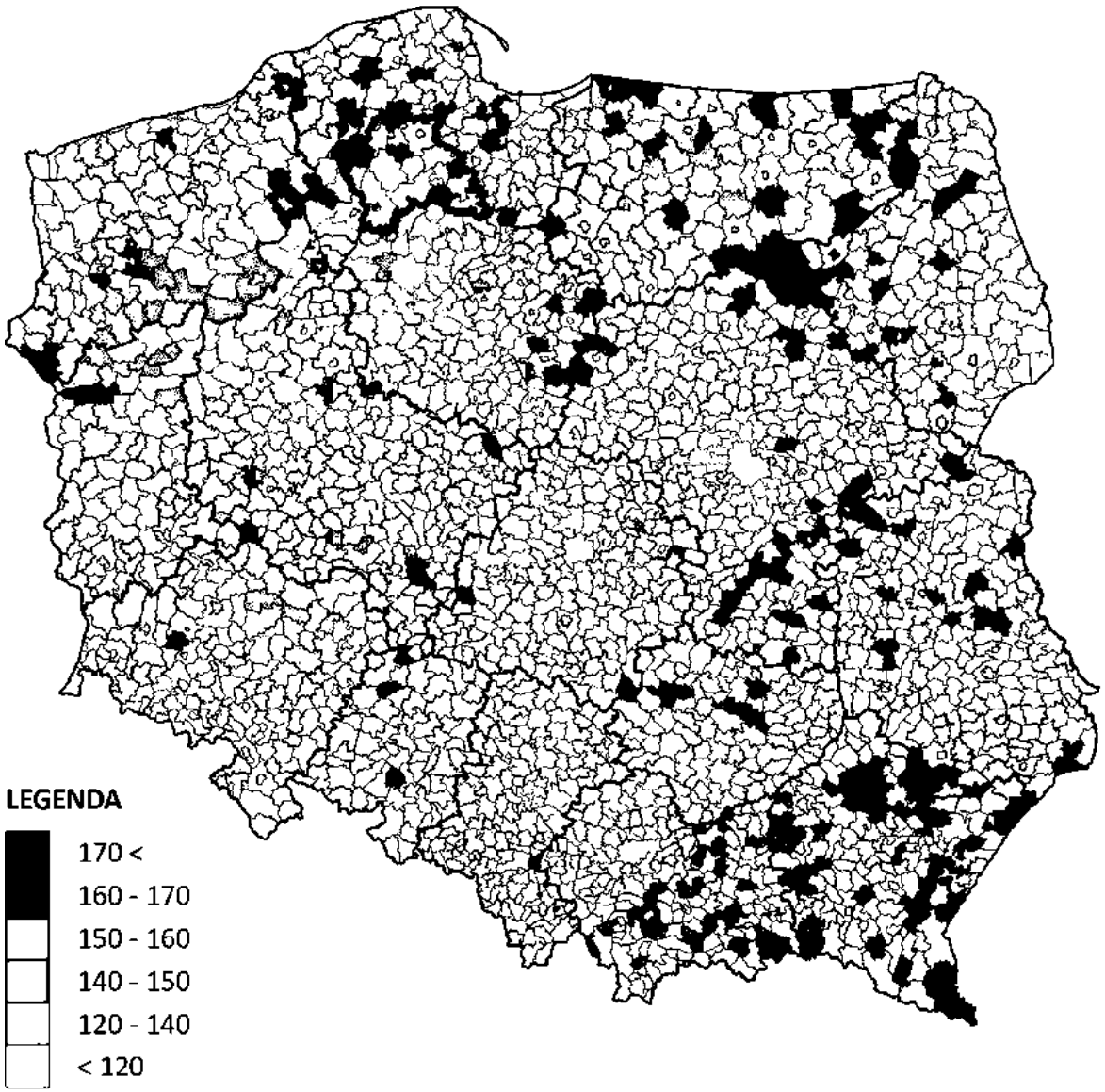

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUS za 2019 rok

Analizując ludność w wieku poprodukcyjnym (mężczyźni – 65 lat i więcej, kobiety – 60 lat i więcej), tj. osoby, które osiągnęły wiek powszechnie przyjęty jako wiek zakończenia pracy zawodowej) na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym (którą stanowią osoby w wieku 0–17 lat, tj. te które nie osiągnęły jeszcze zdolności do pracy) – widzimy tendencję wzrostową. Co oznacza, że na 100 osób w wieku poprodukcyjnym w poszczególnych latach przypada znacznie mniej ludzi młodych w wieku przedprodukcyjnym (poniższa tabela).

Tabela 8. Średnia Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w latach od 2009-2019.

2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
56,43	57,09	59,44	61,83	65,16	68,11	71,57	74,74	76,93	79,92	82,83

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL.

Suma ludności w wieku poprodukcyjnym i przedprodukcyjnym stanowi grupę ludności w wieku nieprodukcyjnym. W przypadku partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie do grupy tej należą osoby, które osiągnęły wiek zakończenia pracy zawodowej. Czyli mężczyźni powyżej 65r.ż i kobiety powyżej 60 r.ż.

Z poniższego wykresu widzimy wzrost ludności w wieku nieprodukcyjnym.

Ryc. 40. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym.

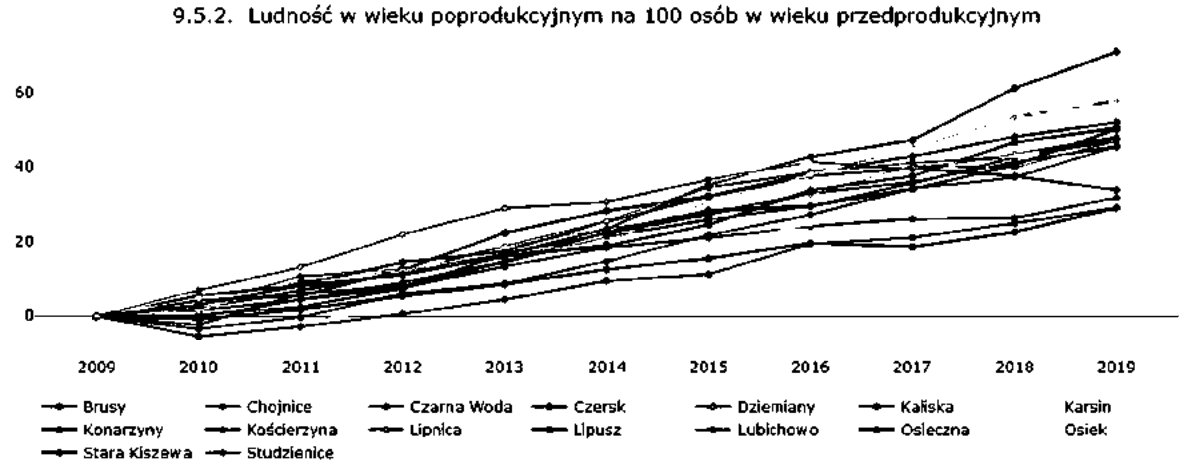

Źródło: opracowanie własne ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Z prognoz Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że do roku 2030 ludności powyżej 65 r.ż. będzie w kraju przybywać. Przyrost ten będzie zróżnicowany i analizując partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie będzie się mieścił w **przedziale poniżej 20%. Co jest niewątpliwie bardzo korzystną sytuacja dla partnerstwa**. Wyjątek stanowią tylko gminy Czersk i Osiek, znajdujące się w przedziale 20% - 25%.

Ryc. 41. Prognozowany odsetek ludności w wieku 65+ w 2030 r.

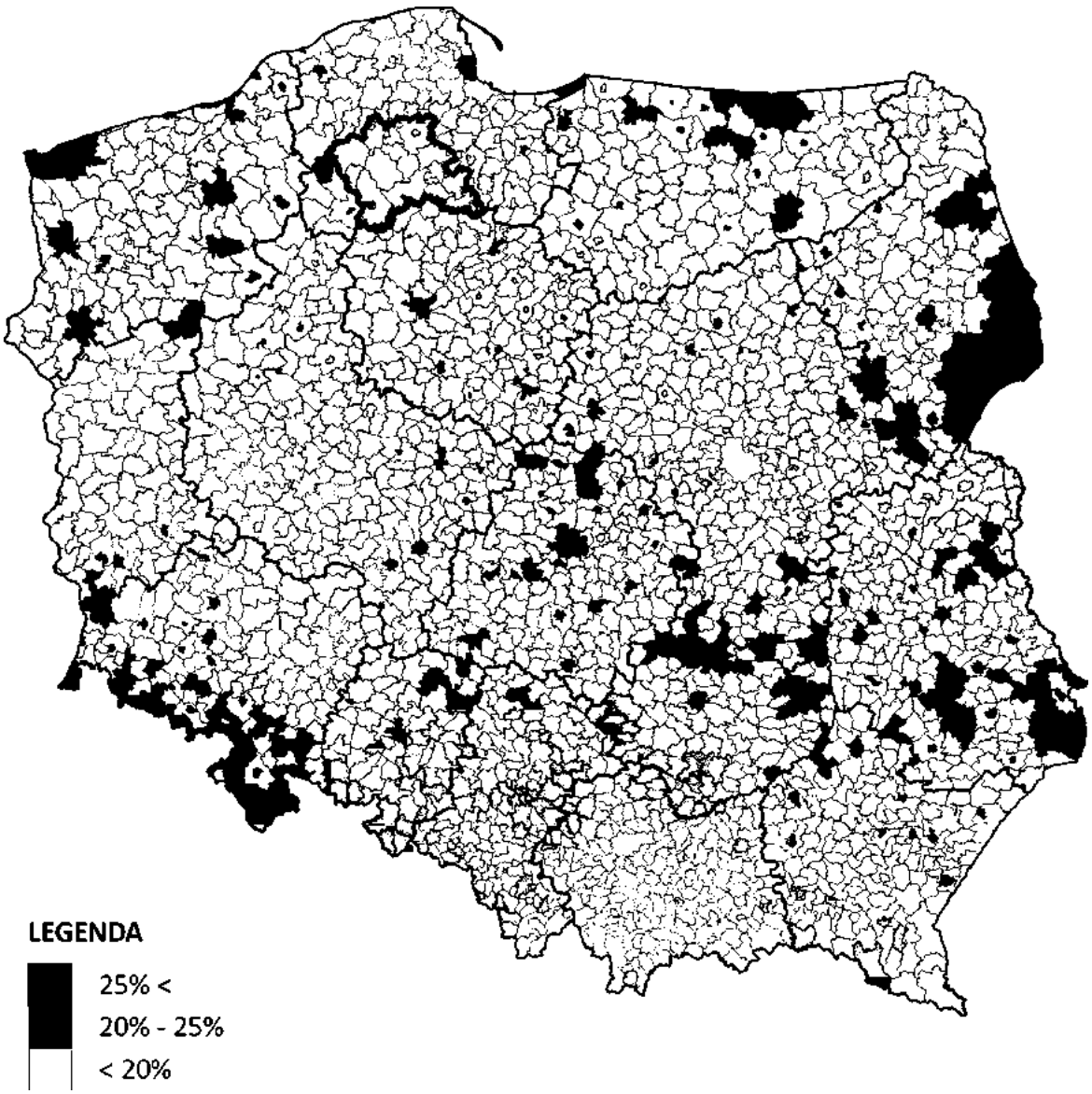

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

Szczególnie istotna z punktu widzenia dostępności usług i infrastruktury edukacyjnej, zdrowotnej i społecznej jest liczba osób w wieku 35–49 zamieszkujących obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. Wskaźnik ludności w ww. przedziale wiekowym wykazuje tendencje wzrostową. Świadczy to o zapotrzebowaniu mieszkańców nie tylko na ww. usługi, ale także na stabilne miejsca pracy.

Ryc. 42. Ludność w wieku 35-49 obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

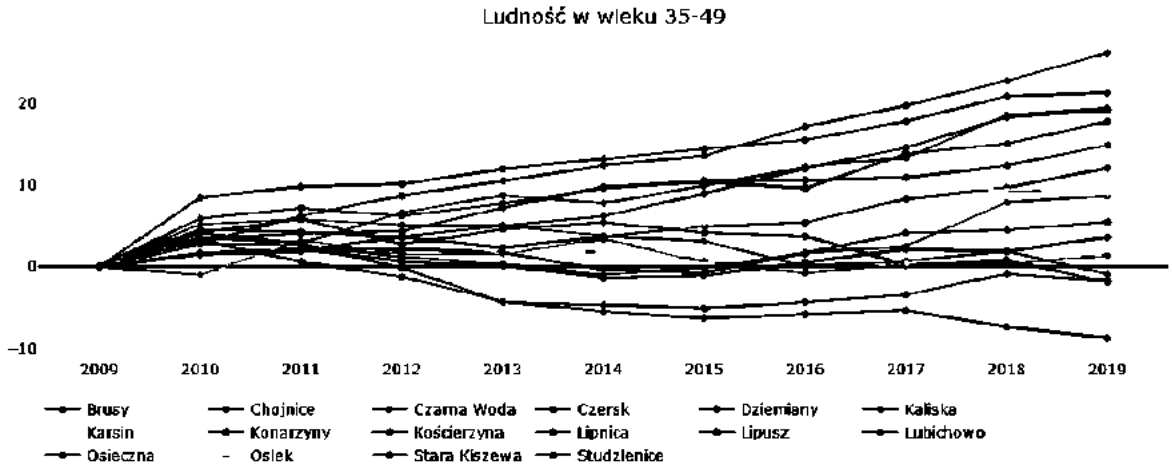

Źródło: opracowanie własne ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

2.2.1.3. Przyrost naturalny

Wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców dla obszaru partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na przestrzeni ostatnich 6 lat wykazuje tendencję stabilną, dodatnią i wynosi 3 osoby. W porównaniu z woj. pomorskie, gdzie wynosi on 1,54 osoby i kraju, gdzie jest ujemny (-0,09 osoby). Dlatego też w przypadku partnerstwa jest on wysoki i świadczy o jego korzystnej sytuacji.

Ryc. 43. Przyrost naturalny - Ludność obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 1999-2019.

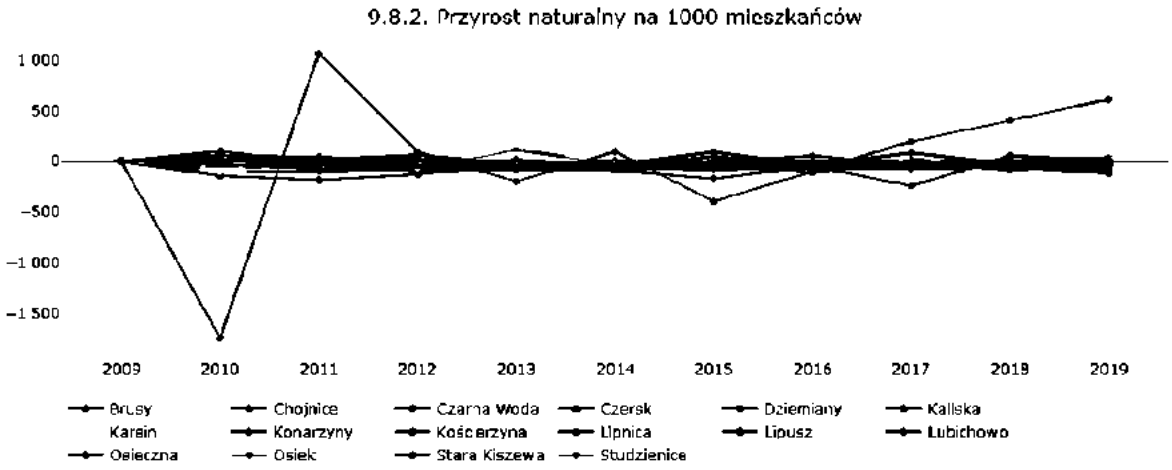

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Analizując przyrost naturalny partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie należy także zwrócić uwagę na wskaźnik liczby kobiet w wieku prokreacyjnym na 1000 mieszkańców, którego dynamika jest ujemna we wszystkich gminach.

Ryc. 44. Liczba kobiet w wieku prokreacyjnym na 1000 mieszkańców w latach 2009-2019.

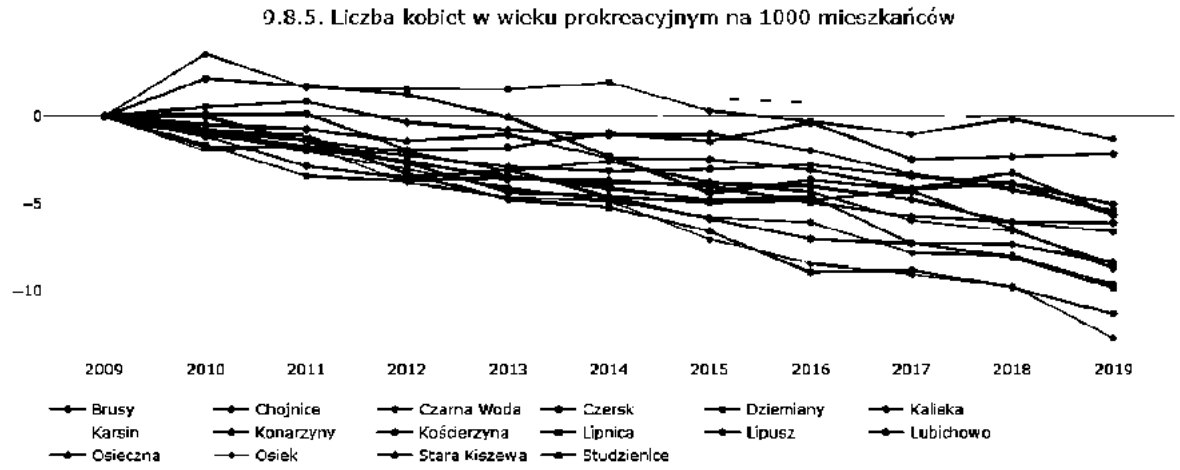

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Natomiast współczynnik dzietności kobiet w latach 2009-2019 (oznaczający przeciętną liczbę dzieci, którą urodziłaby kobieta w ciągu całego okresu rozrodczego (tj. 15-49 lat), przy przyjęciu cząstkowych współczynników płodności[22] z tego okresu za niezmienne) wykazuje dynamikę niezmienną partnerstwa od roku 2009 do 2019 na poziomie od 2,02 do 1,84 co prezentuje Ryc. 45.

[22] Płodność kobiet jest mierzona współczynnikiem stanowiącym stosunek liczby urodzeń żywych notowanych w danym okresie do liczby kobiet w wieku rozrodczym.

Ryc. 45. Współczynnik dzietności kobiet.

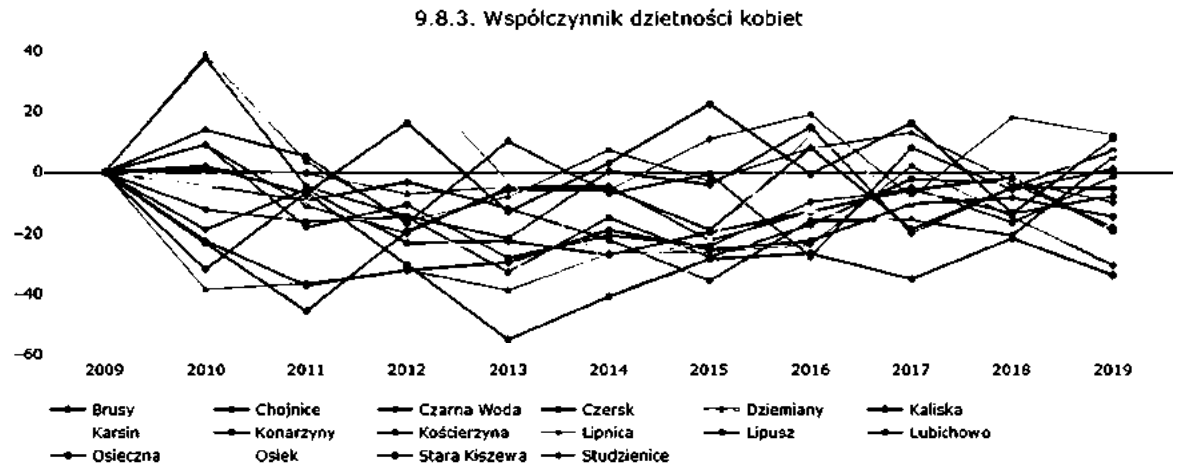

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Przyjmuje się, że stabilność, czyli tzw. prostą zastępowalność pokoleń, gwarantuje współczynnik dzietności kształtujący się w granicach 2,10–2,15. Współczynnik dzietności w tym przedziale oznacza, że w danym roku na 100 kobiet w wieku 15–49 lat przypadałoby przeciętnie 210–215 urodzonych dzieci. W przypadku partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie jest on nieco niższy (2019 – 1,84) od ogólnie przyjętego, jednakże w skali woj. pomorskiego (2019 – 1,60) i w skali kraju (2019 - 1,42) wypada bardzo korzystnie.

Z prognoz Głównego Urzędu Statystycznego wynika, że do roku 2030 partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie **będzie jednym z nielicznych obszarów, w którym liczba osób w wieku przedprodukcyjnym będzie przewyższać liczbę osób w wieku poprodukcyjnym, co obrazuje poniższa mapa**.

Ryc. 46. Gminy o prognozowanej większej liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym niż poprodukcyjnym do roku 2030.

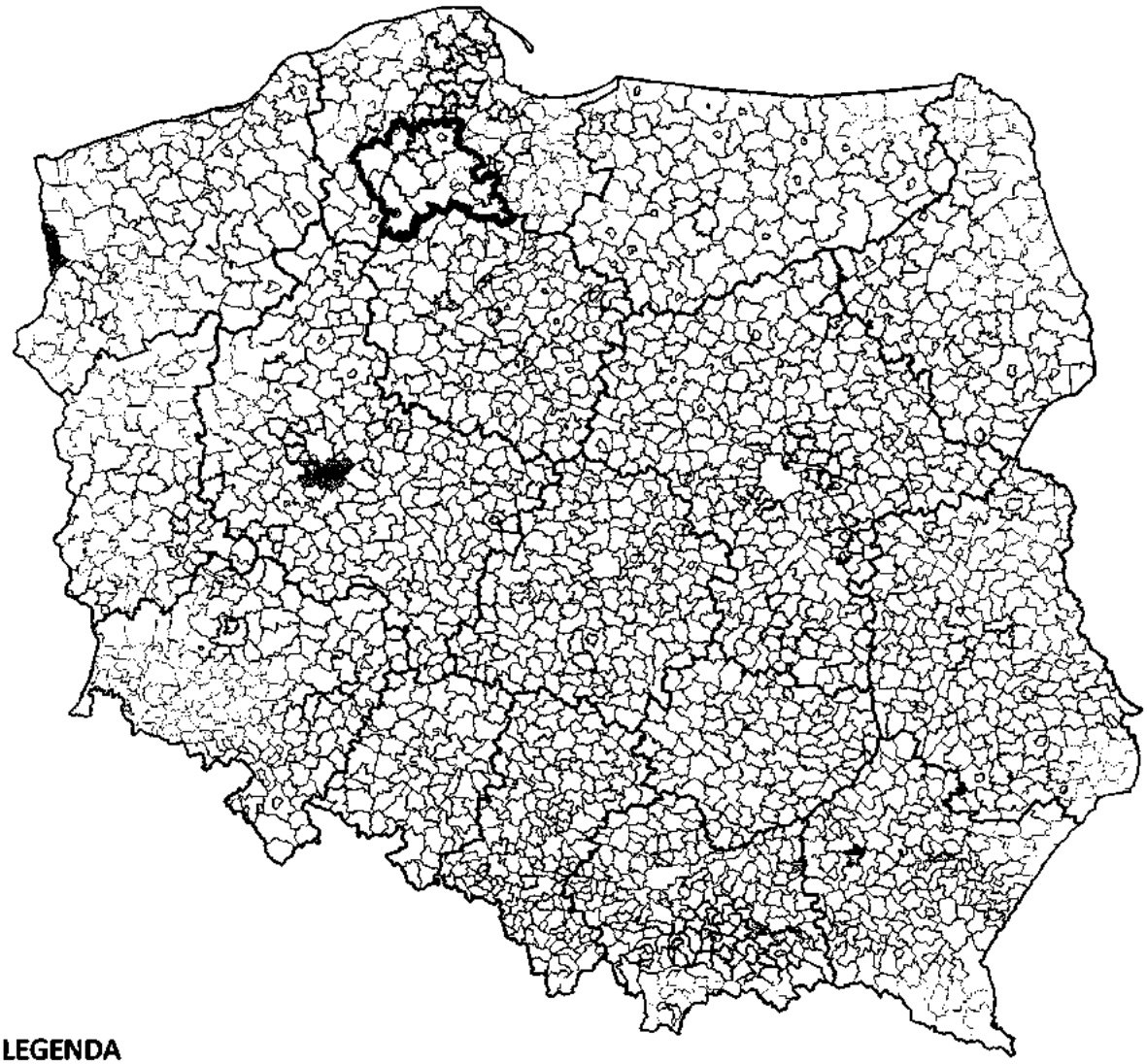

LEGENDA

gminy o większej liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym niż poprodukcyjnym do roku 2030

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030.

2.2.1.4. Migracje

Wpływ na stabilność demograficzną obszaru mają również migracje, które kreują nie tylko wielkość populacji na danym obszarze, ale również wpływają na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania wspomnianej już

tzw. prostej zastępowalności pokoleń. Przyglądając się saldu migracji[23] osób młodych w wieku 15-39 lat na 1000 mieszkańców widzimy, że saldo migracji dla obszaru partnerstwa ma wskaźniki ujemne, co oznacza, że więcej osób w tej grupie wiekowej opuszcza obszar partnerstwa, niż do niego przyjeżdża.

Z kolei nieco optymistycznym jest fakt dynamiki tego procesu. Na poniższym wykresie widzimy, że pozostaje ona na stabilnym niewielkim ujemnym poziomie z tendencja wzrostową w takich gminach jak: Lipnica, Lipusz, Brusy, Czarna Woda, Konarzyny i Dziemiany.

Ryc. 47. Saldo migracji osób w wieku 15-39 lat na 1000 osób.

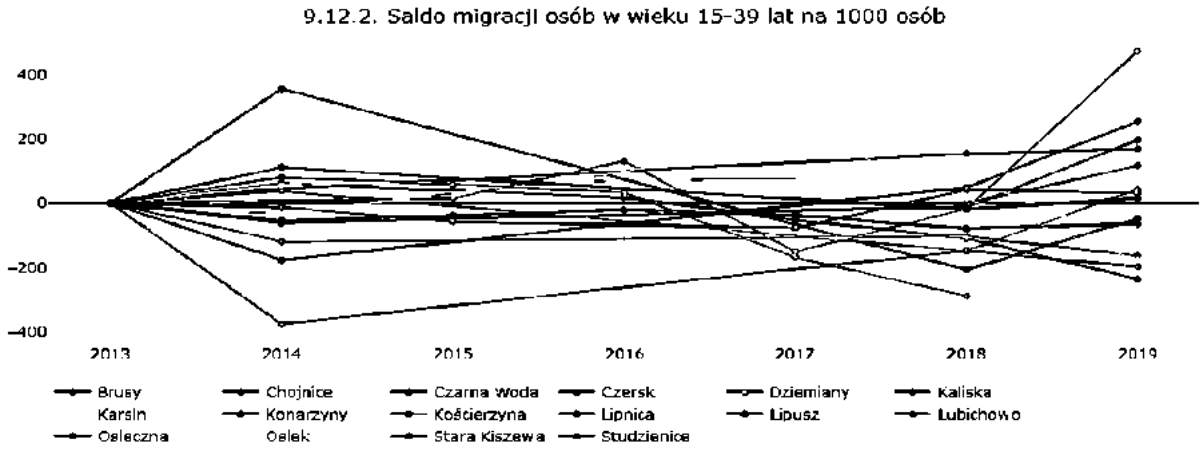

2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
-57,4	-68,5	-38,6	-49,1	-32,2	-32,17	-74,6

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Analizując migracje, przyjrzyjmy się, jak kształtuje się ogólne saldo migracji mieszkańców całego partnerstwa. Sytuacja na terenie partnerstwa w poszczególnych latach 2009 - 2013 była dodatnia, gdzie w roku 2014 nieznacznie spadła poniżej zera (-29 osób), rok 2015 – brak danych. Następnie już w roku 2016 i 2017 widzimy wzrastającą liczbę osób przyjeżdzających na obszar partnerstwa.

[23] Saldo migracji – różnica między napływem (imigracja) a odpływem (emigracja) ludności z danego obszaru w określonym czasie. W statystyce publicznej stosuje się pojęcie Saldo migracji ludności na 1000 osób, które oznacza przyrost/ubytek ludności danej jednostki administracyjnej/kraju na skutek migracji przypadający na 1000 mieszkańców tej jednostki/kraju (wg stanu na połowę badanego okresu).

Ogólne saldo migracji dla partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie pomimo roku 2019 w którym zanotowano wartości ujemne (-51) jest korzystne. To znaczy, że więcej osób przyjeżdża na obszar partnerstwa a niżeli z niego wyjeżdża. Obrazują to Ryc. 48 i 49.

Ryc. 48. Ogólne saldo migracji.

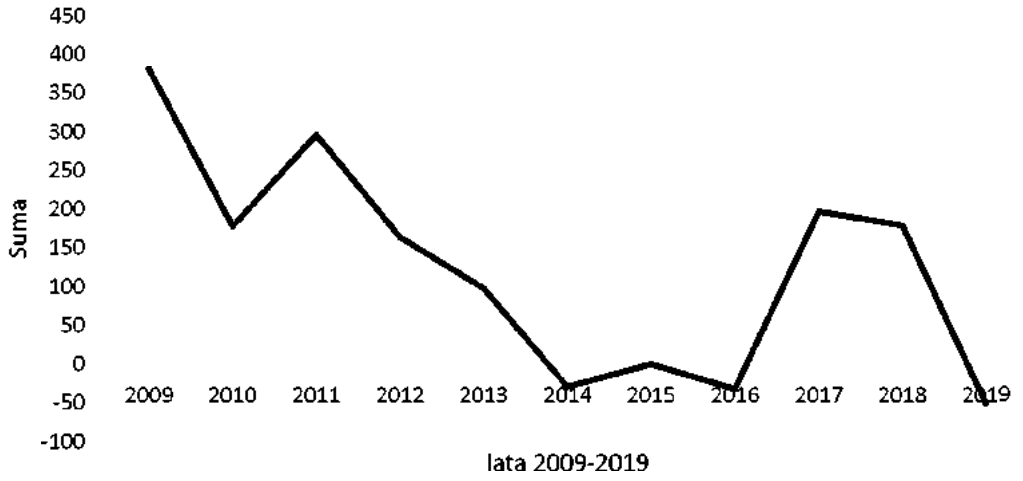

Lata	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Saldo	381	178	296	164	98	-29	0	-32	197	179	-51

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 49. Ogólne saldo migracji.

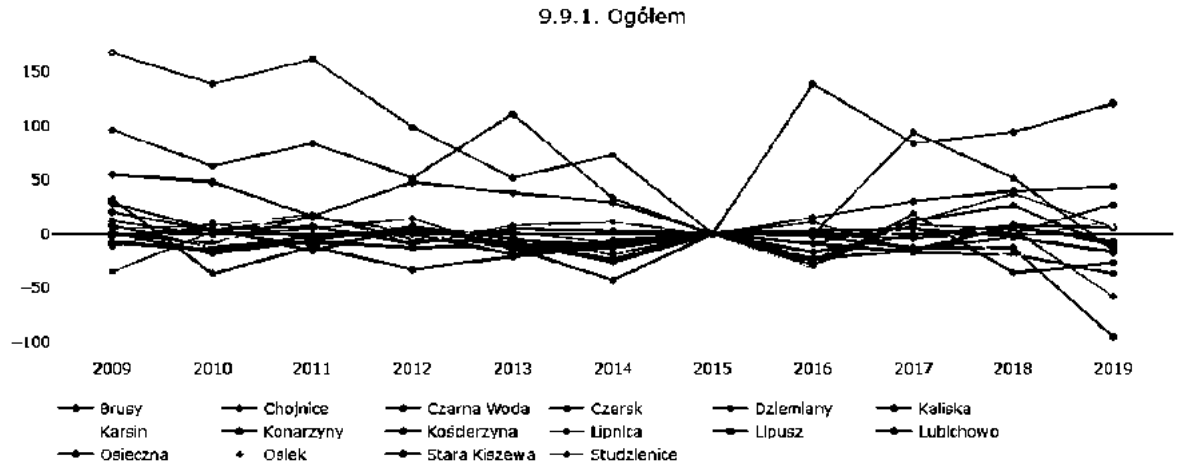

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Natomiast wskaźnik migracji (średnia 3 letnia) wykazuje wartości dodatnie z tendencja wzrostową od roku 2015. Zjawisko korzystne dla obszaru Partnerstwa.

Ryc. 50. Saldo migracji na 1000 osób.

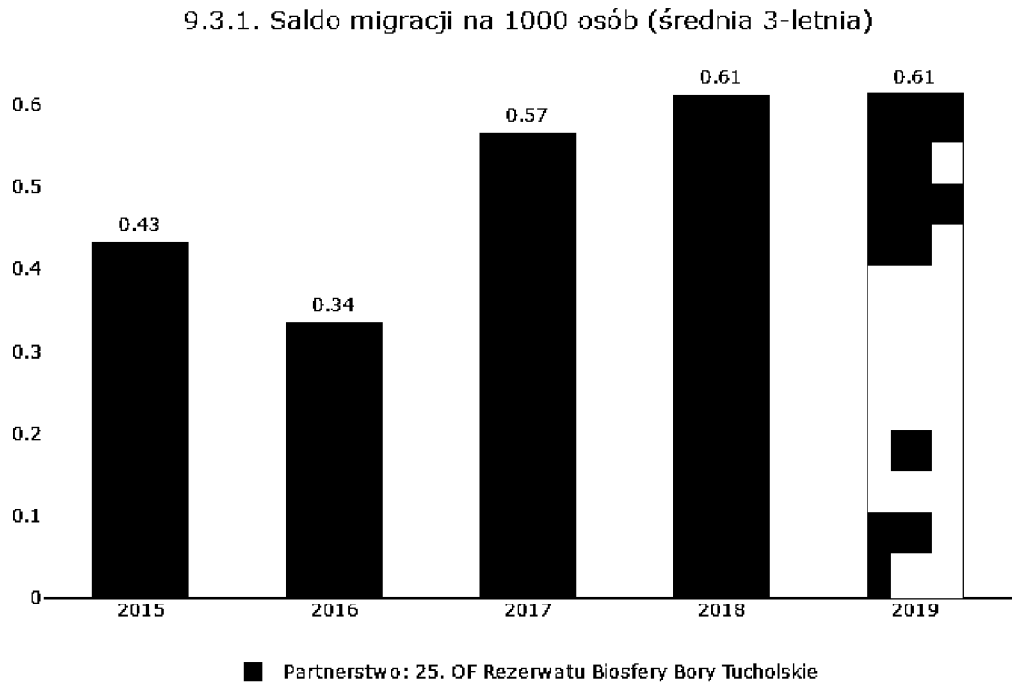

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

WNIOSKI

- Wymiar Społeczny Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie charakteryzuje się dodatnim wskaźnikiem rozwoju.
- Jednakże prognozy demograficzne, jak i wyniki badań mieszkańców potwierdzają duże prawdopodobieństwo utrzymania się ujemnej dynamiki salda migracji ludzi młodych w przyszłości.
- Dynamika ludności obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na przestrzeni 20 lat wykazuje powolną tendencję wzrostową
- Struktura wiekowa mieszkańców ujemna oscylująca w granicach wartości (0).
- Bardzo wysoki stabilny wskaźnik przyrostu naturalnego na 1000 mieszkańców wynoszący 3 osoby dla obszaru partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na przestrzeni ostatnich 6 lat.

- Prognozy do 2030 roku wskazują wzrost liczby ludności partnerstwa w przedziale od 0% do 5% ; niewielki przyrost liczby ludności 65+ (mniejszy niż 20%) a także wzrost liczby ludności w wieku 25-34 - co świadczy o bardzo korzystnej sytuacji demograficznej partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.
- Korzystny współczynnik dzietności wynoszący w przypadku partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w 2019 roku 1,84. W porównaniu z województwem pomorskim (2019 – 1,60) a w skali kraju (2019 -1,42).
- Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie charakteryzuje się „dodatnim" wskaźnikiem migracji. Więcej osób przyjeżdża, niż z niego wyjeżdża celem osiedlenia się (dotyczy to przede wszystkim gmin: Chojnice, Kaliska, Kościerzyna, Lipusz, Lubichowo, Osiek i Studzienice). Wyjątek stanowił tylko rok 2019 (-51).
- Stabilność demograficzna partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie ma duże szanse na jego rozwój ekonomiczno-gospodarczy.

2.2.2. Dostępność i jakość usług i infrastruktury

2.2.2.1. Usługi edukacyjne i wychowawcze

Edukacja i towarzyszące jej wychowanie to procesy polegające na zdobywaniu, przekazywaniu oraz kształtowaniu wiedzy, umiejętności i postaw. Jakość i stan edukacji ma kluczowe znaczenie dla szans rozwojowych człowieka i społeczeństw. Organizacja i funkcjonowanie systemu wychowania i edukacji (obejmującego zinstytucjonalizowaną opiekę nad dziećmi do lat trzech, wychowanie przedszkolne i edukację szkolną: podstawową i ponadpodstawową, a także pozaszkolne formy kształcenia) oddziałuje przede wszystkim na rynek pracy, zarówno przyszły, jak i obecny. Związek ten tworzy się z jednej strony poprzez zapewnienie kadr odpowiadających potrzebom pracodawców, z drugiej zaś przez aktywizację zawodową osób posiadających dzieci (głównie kobiet) w drodze zapewnienia dostępności do opieki nad dzieckiem.

Według danych pozyskanych z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych z Systemu Informacji Oświatowej oraz z Rejestru żłobków i klubów dziecięcych portalu informacyjno-usługowego Emp@tia w 2020 r. na terenie gmin objętych partnerstwem Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, z usług edukacyjnych i wychowawczych korzystało 17.701 osób.

Na poniższym wykresie przedstawiono zestawienie placówek oświatowych i wychowawczych z podziałem na żłobki, przedszkola i punkty przedszkolne, szkoły podstawowe oraz szkoły ponadpodstawowe.

Ryc. 51. Zestawienie placówek oświatowych obszaru Partnerstwa.

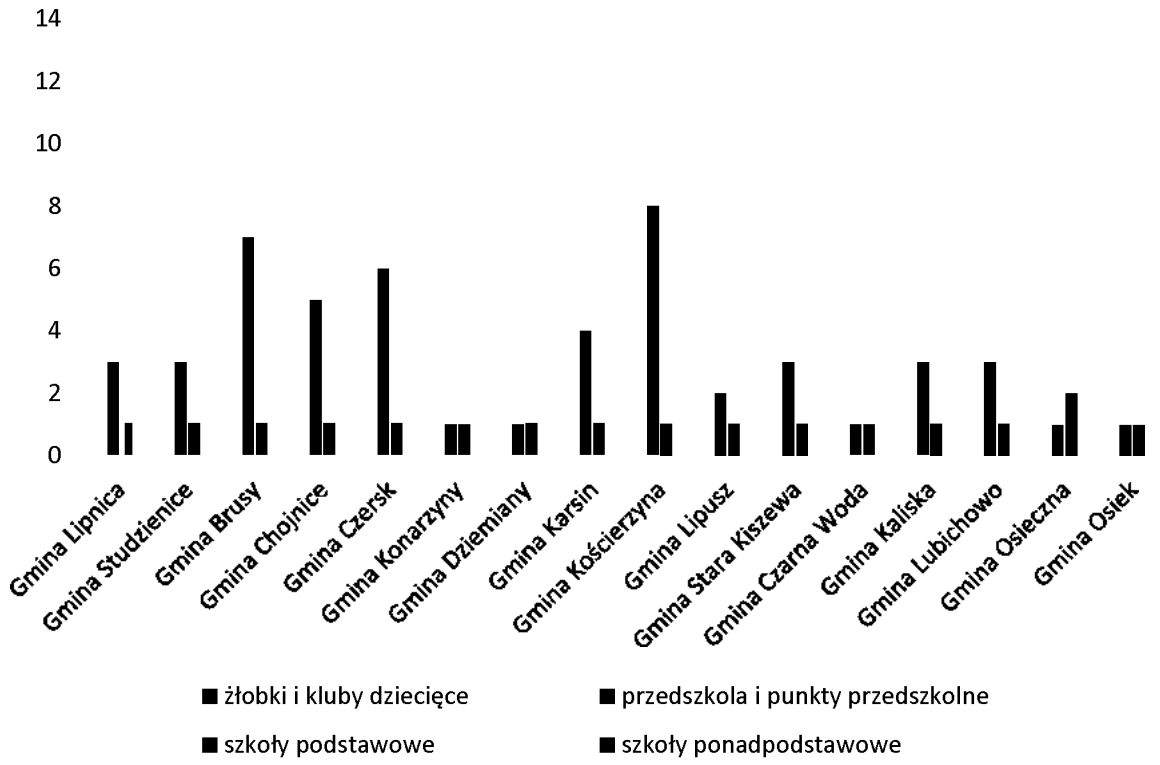

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych oraz portalu Emp@tia.

Zauważyć można, że na terenie mniejszych gmin, z mniejszym budżetem lub też z niższą liczbą ludności nie funkcjonują żłobki i kluby dziecięce. W przypadku trzech gmin partnerstwa funkcjonują najmniej liczebne szkoły podstawowe:

- Gmina Brusy: SP w Rolbiku – 8 uczniów i SP Przymuszewo – 13 uczniów,
- Gmina Lipusz: SP Tuszkowy – 12 uczniów,
- Gmina Czersk: SP Krzyż – 8 uczniów.

Natomiast na poniższym wykresie przedstawiono liczbę osób objętych i korzystających z usług edukacyjnych i wychowawczych na terenie partnerstwa.

Ryc. 52. Liczba osób objętych i korzystających z usług edukacyjnych i wychowawczych na terenie Partnerstwa.

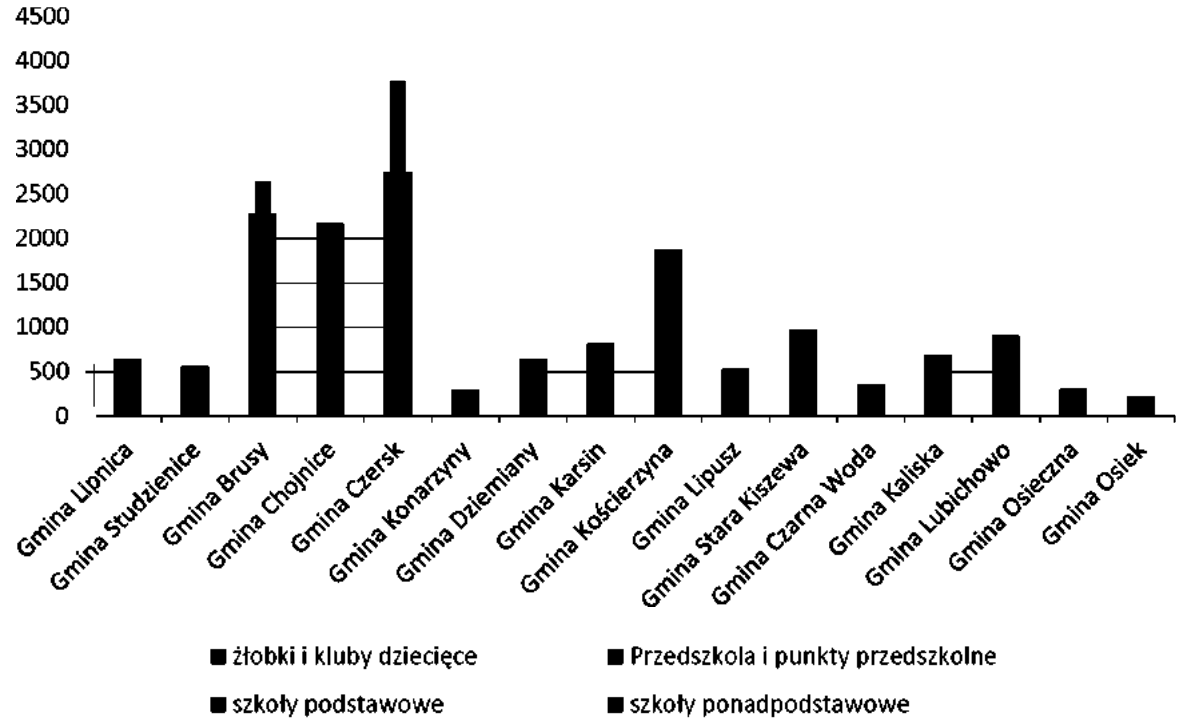

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych oraz portalu Emp@tia.

Wykres sporządzono na podstawie danych szczegółowych zawartych w tabeli:

Tabela 9. Liczba osób objętych i korzystających z usług edukacyjnych i wychowawczych na terenie Partnerstwa.

Nazwa gminy	żłobki i kluby dziecięce	Przedszkola i punkty przedszkolne	szkoły podstawowe	szkoły ponadpodstawowe
Gmina Lipnica	0	189	451	0
Gmina Studzienice	0	175	388	0
Gmina Brusy	67	398	1829	396
Gmina Chojnice	33	177	1961	0
Gmina Czersk	17	563	2170	1085
Gmina Konarzyny	0	60	240	0
Gmina Dziemiany	0	125	520	0
Gmina Karsin	17	218	584	0
Gmina Kościerzyna	0	450	1417	0
Gmina Lipusz	0	171	367	89

Nazwa gminy	żłobki i kluby dziecięce	Przedszkola i punkty przedszkolne	szkoły podstawowe	szkoły ponadpodstawowe
Gmina Stara Kiszewa	10	189	775	0
Gmina Czarna Woda	0	111	250	0
Gmina Kaliska	8	198	487	0
Gmina Lubichowo	23	206	682	71
Gmina Osieczna	0	75	234	0
Gmina Osiek	0	50	175	0
Razem	**175**	**3.355**	**12.530**	**1.641**
Razem	**17.701**			

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Rejestru Szkół i Placówek Oświatowych oraz portalu Emp@tia.

Poniżej przedstawiono średnie wyniki egzaminu ósmoklasisty w 2020 r. z języka polskiego, matematyki i języka angielskiego w gminach partnerskich, na tle średniej w województwie pomorskim. Gminy Dziemiany i Kościerzyna uzyskały wyniki powyżej lub równe średniej wojewódzkiej z trzech podstawowych przedmiotów.[24]

[24] Średnie wyniki egzaminów ósmoklasistów w województwie pomorskim w 2020 r.: język polski - 58%; punktów możliwych do zdobycia; matematyka - 45% punktów; język angielski - 54% punktów.

Ryc. 53. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w 2020 r. z języka polskiego, matematyki i języka angielskiego w gminach Partnerskich.

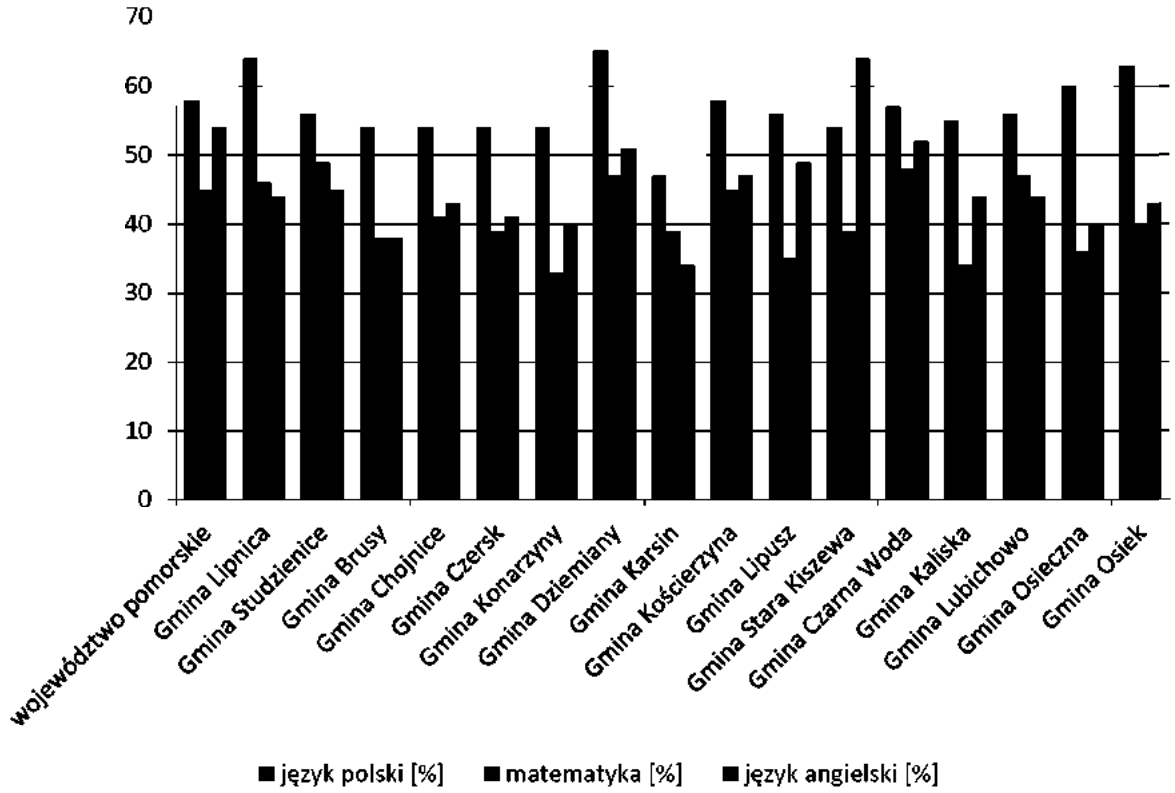

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Centralnej Komisji Egzaminacyjnej.

Ze szkół ponadpodstawowych korzysta młodzież głównie w miastach powiatowych nie będących w obszarze Partnerstwa, ale nie objętych partnerstwem, m. in. Chojnice, Kościerzyna, Starogard Gdański czy też Bytów. Wyniki przeprowadzonych badań w gminach obszaru Partnerstwa (Matryca bilansu usług) przedstawiono na poniższych wykresach.

Ryc. 54. Bilans usług z zakresu szkolnictwa ponadpodstawowego.

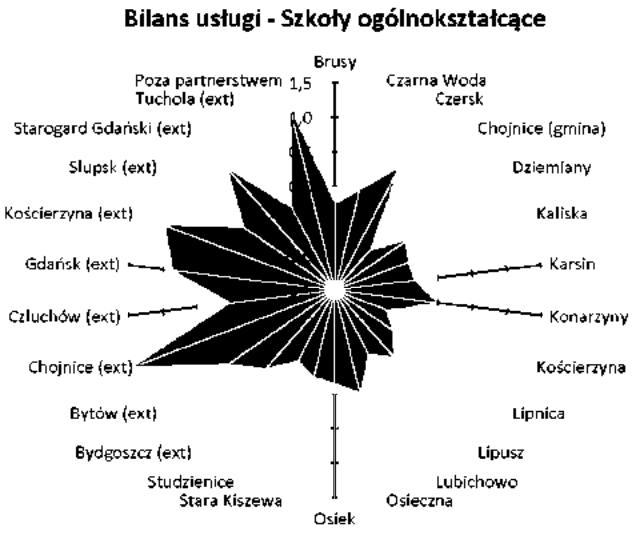

Źródło: badanie własne

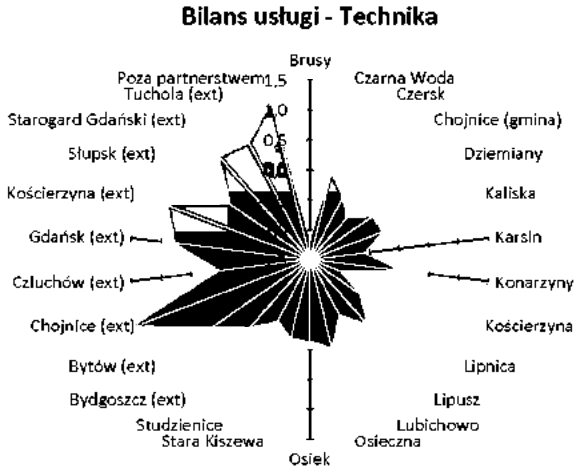

Źródło: badanie własne

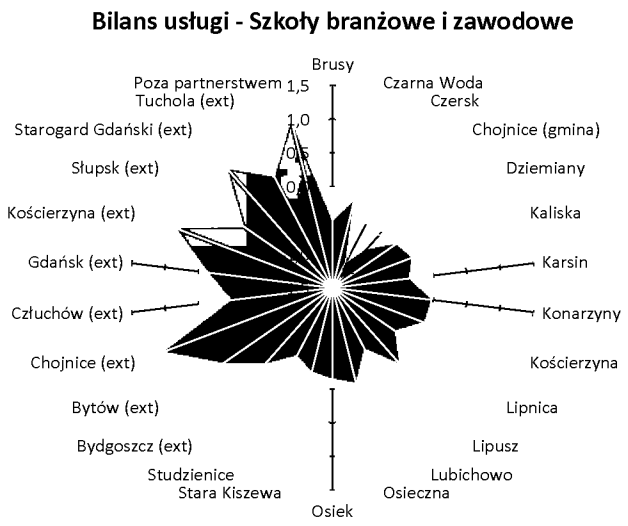

Źródło: badanie własne

Na podstawie matrycy bilnsu usług wynika, że młodzież kontynuje naukę w stolicy województwa pomorskiego.

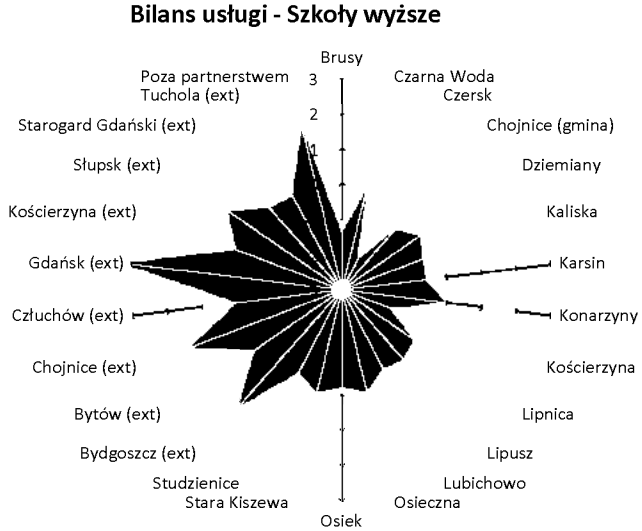

Źródło: badanie własne

Najistotniejszym źródłem finansowania publicznych placówek oświatowych w Polsce jest ustalana corocznie na podstawie rozporządzenia Ministra Edukacji i Nauki część oświatowa subwencji ogólnej. Wielkość subwencji oświatowej

ustalana jest według algorytmu przyjmowanego dla konkretnego roku i dzielona między jednostki samorządu terytorialnego według liczby uczniów wg stanu na 30 września. Przy naliczaniu subwencji brany jest pod uwagę stopień awansu zawodowego nauczycieli, liczba uczniów niepełnosprawnych, typ szkoły i inne. Niedostatek środków z subwencji gminy uzupełniają z własnych budżetów.

Dokonano analizy wysokości ponoszonych wydatków na oświatę w latach 2018-2020 z uwzględnieniem wysokości otrzymanej subwencji. W analizie nie uwzględniono otrzymywanych dotacji oraz wydatków ponoszonych na dowóz dzieci. Szczegółowe dane przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 10. Wydatki oświatowe w latach 2018-2020.

nazwa gminy	wydatki oświatowe bieżące ogółem			w tym pokryte z subwencji			ze środków własnych		
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	2018	2019	2020
Gmina Kaliska	4 764 777,80	5 355 113,27	5 940 373,90	4 764 777,80	5 355 113,27	5 411 622,00	0,00	0,00	528 711,90
Gmina Czarna Woda	4 406 939,56	4 732 307,75	5 175 123,33	2 783 412,00	2 968 922,00	2 759 242,00	1 623 527,56	1 763 385,75	2 415 881,33
Gmina Lubichowo	7 741 957,61	8 316 321,42	8 688 887,47	6 521 096,00	6 876 164,00	6 773 804,00	1 220 861,61	1 440 057,42	1 915 083,47
Gmina Osieczna	4 444 312,00	4 681 152,00	4 781 441,53	2 615 395,00	2 578 305,00	2 572 934,00	1 828 917,00	2 102 847,00	2 208 507,53
Gmina Osiek	2 368 385,90	2 639 413,90	2 674 405,21	1 938 998,00	1 946 221,00	1 881 001,00	368 936,99	642 013,19	726 896,23
Gmina Karsin	10 569 130,00	11 087 860,00	11 468 003,00	7 474 257,00	7 883 156,00	8 193 956,00	3 094 873,00	3 204 704,00	3 274 047,00
Gmina Dziemiany	6 386 100,31	6 590 391,88	7 243 853,93	5 580 708,00	6 040 390,00	8 551 692,00	805 392,31	550 001,88	1 362 161,93
Gmina Lipusz	4 261 040,08	4 604 097,43	4 940 962,59	4 261 040,08	4 569 958,00	4 635 927,00	0,00	34 139,43	305 035,59
Gmina Stara Kiszewa	11 171 728,36	11 026 080,12	12 103 731,98	7 004 770,00	7 532 821,00	7 888 686,00	2 842 088,74	2 719 719,76	3 441 311,24
Gmina Kościerzyna	17 640 843,68	19 660 066,66	21 121 255,08	17 289 435,00	18 334 622,00	18 370 195,00	351 408,68	1 325 444,66	2 751 060,08
Gmina Brusy	18 025 643,00	19 173 897,00	20 245 187,00	16 715 624,00	18 111 455,00	18 241 592,00	1 310 019,00	1 062 442,00	2 003 595,00
Gmina Czersk	27 669 394,96	29 985 413,43	30 404 777,31	17 645 683,00	17 925 404,00	17 354 486,00	9 135 839,05	11 234 522,76	11 841 615,22
Gmina Konarzyny	3 321 880,78	3 354 036,14	3 529 489,05	2 410 273,00	2 488 249,00	2 464 600,00	911 607,78	865 787,14	1 064 889,05
Gmina Chojnice	20 241 159,92	22 944 758,24	28 471 388,85	17 837 451,00	18 467 822,00	18 563 077,00	2 403 708,92	4 476 936,24	9 908 311,85
Gmina Studzienice	7 022 331,01	7 309 415,16	7 243 433,35	5 417 709,00	5 751 961,00	5 870 230,00	1 604 622,01	1 557 454,16	1 373 203,35
Gmina Lipnica	9 220 645,68	10 000 450,63	9 736 751,05	6 645 690,00	6 882 727,00	6 759 193,00	2 574 955,68	3 117 693,63	2 977 558,05

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z gmin.

Zauważyć można, że subwencja nie pokrywa wydatków ponoszonych przez gminy na oświatę. W przypadku dwóch gmin: Lipusz i Kaliska subwencja pokrywała wydatki jedynie w latach 2018 i 2019. Już w 2020 r. subwencja w żadnej z gmin nie pokryła koniecznych wydatków, a co gorsza stopień pokrycia maleje z roku na rok. Szczegóły przedstawiono na wykresie zamieszczonym poniżej:

Ryc. 55. Stopień pokrycia wydatków oświatowych przez subwencję oświatową.

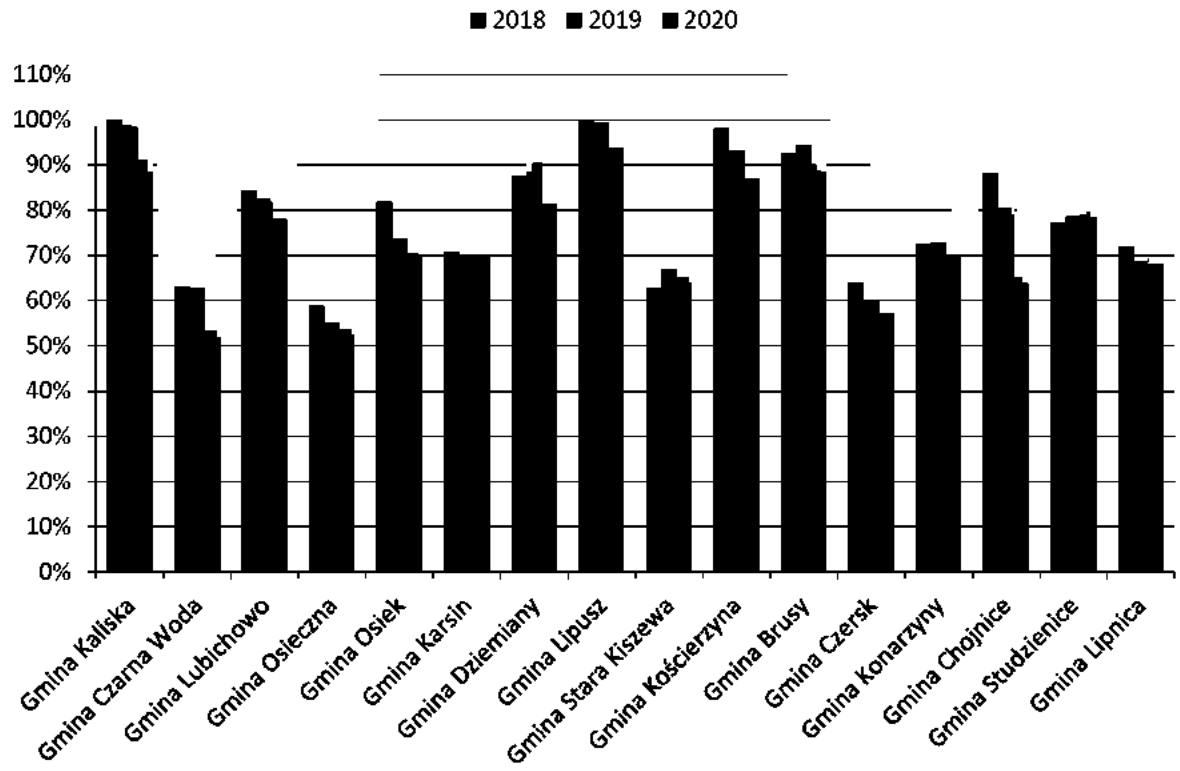

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z gmin obszaru Partnerstwa.

WNIOSKI

- **Wyniki egzaminów:**
  Wyniki egzaminów ósmoklasisty świadczą o niezadowalającym stanie edukacji, ponieważ 75% uzyskanych wyników jest poniżej średniej wojewódzkiej.
- **Dostępność:**
  Z przeprowadzonej analizy obszaru edukacji wynika, że w przypadku opieki nad dziećmi do lat 3 oraz kształcenia ponadpodstawowego i wyższego widać wyraźny import tej usługi spoza obszaru partnerstwa. Natomiast edukacja przedszkolna i podstawowa zbilansowana jest wewnętrznie i zewnętrznie.

Ze szkół ponadpodstawowych korzysta młodzież głównie w miastach powiatowych naszych gmin partnerskich, ale nie objętych partnerstwem, m. in. Chojnice, Kościerzyna, Starogard Gdański czy też Bytów.

- **Finanse:**
  Subwencja oświatowa nie pokrywa wydatków koniecznych ponoszonych przez gminy na oświatę.
  Z roku na rok stopień pokrycia maleje. Aż połowa gmin Partnerstwa w 2020 r. musiała pokryć od 30 do 47% wydatków z własnych środków. Wpływa to niekorzystnie na gospodarkę finansową gminy, a w przypadku tych z niskim budżetem często blokuje możliwości inwestycyjne i rozwojowe.

2.2.2.2. Usługi w zakresie sportu, kultury i rekreacji

Przeprowadzone badania na potrzeby realizacji projektu wykazały, że bilans usług w zakresie sportu, kultury i rekreacji jest niekorzystny dla Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Poniżej wyniki przeprowadzonego badania bilansu popytu i podaży usług w zakresie sportu, kultury i rekreacji na terenie partnerstwa.

Tabela 11. Bilans popytu i podaży usług w zakresie sportu, kultury i rekreacji na terenie Partnerstwa.

Rodzaj usługi	Import usług		Import usług spoza partnerstwa		Eksport usług		Eksport usług poza partnerstwo		**Bilans (+/-)**	**Bilans zewnętrzny (+/-)**	
	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)			
Kino	100%	4,44	88%	4,21	0%		0%		**-4,8**	**-4,3**	
Teatr	100%	4,00	88%	3,93	0%		0%		**-4,6**	**-4,2**	
Wydarzenia z zakresu kultury wysokiej (wystawy, koncerty m. klasycznej, itp.)	100%	3,88	81%	4,08	19%	1,33	13%	1,50	**-4,1**	**-3,9**	*Duży import usługi, w tym duży import spoza partnerstwa*

Rodzaj usługi	Import usług		Import usług spoza partnerstwa		Eksport usług		Eksport usług poza partnerstwo		**Bilans (+/-)**	**Bilans zewnętrzny (+/-)**	
	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)			
Wydarzenia z zakresu pop-kultury (gł. stałe i cykliczne i masowe)	100%	3,06	75%	3,17	44%	1,86	19%	2,67	**-2,2**	**-2,3**	*Import usługi, w tym duży import spoza partnerstwa*
Biblioteki / księgarnie, sklepy z art. kulturalnymi (płyty, reprodukcje)	94%	2,20	75%	2,33	25%	1,00	19%	1,00	**-2,0**	**-2,0**	
Kultywowanie tradycji (muzea, izby pamięci, archiwa)	88%	2,50	75%	2,58	25%	1,50	19%	1,67	**-2,2**	**-2,1**	

Rodzaj usługi	Import usług		Import usług spoza partnerstwa		Eksport usług		Eksport usług poza partnerstwo		Bilans (+/-)	Bilans zewnętrzny (+/-)	
	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)			
Zajęcia artystyczne (koła, sekcje, kluby, chór, zespół taneczny, orkiestra itp.)	94%	1,87	56%	1,67	25%	1,75	19%	2,00	**1,1**	**-0,5**	*Usługa zbilansowana wewnętrznie i zewnętrznie*
Zajęcia sportowe (kluby, sekcje)	94%	1,67	50%	1,38	31%	2,20	19%	2,33	**0,5**	**-0,3**	
Miejsca uprawiania sportu i rekreacji	88%	1,36	63%	1,40	25%	2,50	19%	2,67	**0,0**	**-0,1**	

Rodzaj usługi	Import usług		Import usług spoza partnerstwa		Eksport usług		Eksport usług poza partnerstwo		**Bilans (+/-)**	**Bilans zewnętrzny (+/-)**	
	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Skala potrzeb (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)	Jako % partnerów	Wielkość (średnia; 0-5 pkt)			
Imprezy i wydarzenia sportowe (stadion, lodowisko, hala sportowa)	94%	2,00	56%	2,00	44%	1,71	13%	2,50	**-1,2**	**-0,7**	

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Powyższe wynika przede wszystkim z faktu, że obiekty takie jak: muzea, teatry, sale koncertowe, galerie, zespoły kin, biblioteki, baseny, hale sportowe, stadiony są zlokalizowane poza obszarem partnerstwa.

Wyniki przeprowadzonych badań ankietowych jednoznacznie wskazują na duży import usług. Szczególnie dużym importem cechują się usługi z zakresu kultury wysokiej, co może być wynikiem braków w posiadanej infrastrukturze do świadczenia usług na wysokim poziomie, jak również brak wystarczająco atrakcyjnej oferty.

Ryc. 56. Bilans usługi - wydarzenia z zakresu kultury wysokiej.

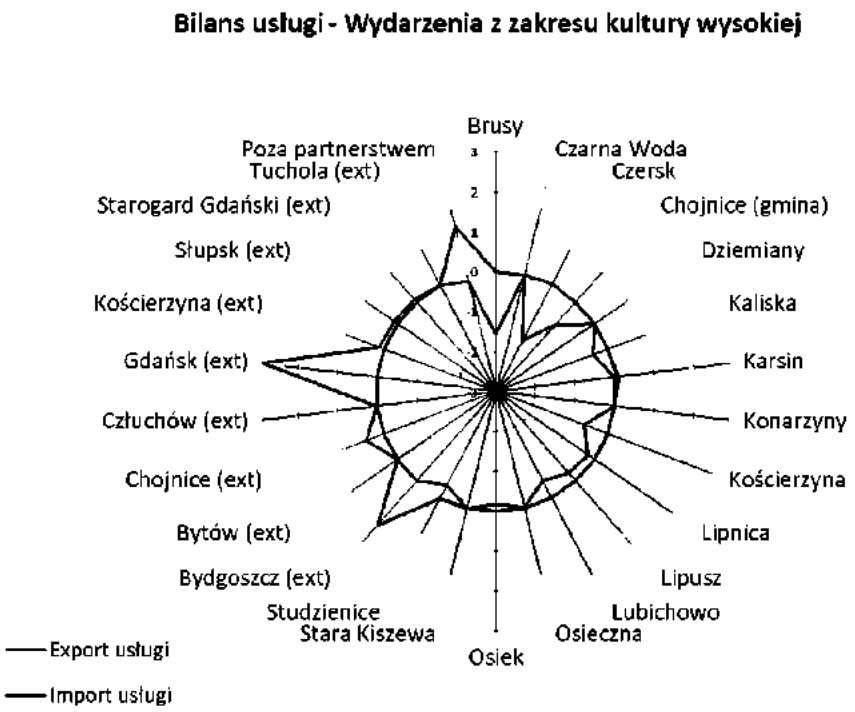

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Oferta kulturalna realizowana jest przez placówki animacji działalności kulturalnej jak Gminne Ośrodki Kultury czy Centra Kultury i Biblioteki. Działalność ośrodków kultury z obszaru partnerstwa jest wielopłaszczyznowa, rozproszona i ukierunkowana na działalność lokalną. Do głównych zadań należy organizacja czasu wolnego, upowszechnianie lokalnej kultury, a także popularyzacja aktywności fizycznej, zdrowego trybu życia oraz promocji czytelnictwa.

Działania instytucji koncentrują się także w obszarze edukacji artystycznej, rozwijaniu pasji i zainteresowań zarówno dzieci jak i dorosłych mieszkańców gmin. Do dyspozycji są również świetlice i salki wiejskie dostępne poprzez sołtysów, którzy są również organizatorami wydarzeń dla mieszkańców. Ośrodki kultury organizują nawet do ok. 140 wydarzeń w ciągu roku kalendarzowego dla różnych grup społecznych i turystów z udziałem lokalnych stowarzyszeń i wolontariatu.

Zdecydowanie brakuje obiektów pozwalających na zorganizowanie wydarzeń kulturalnych, biznesowych czy sportowych dla większej liczby osób. Brakuje wydarzeń, które byłyby rozpoznawalne w skali województwa lub kraju. Brak jest także obiektów sportowych umożliwiających organizację dużych imprez.

Ryc. 57. Ośrodki zapewniające dostęp do wysokiej kultury mieszkańcom gmin obszaru Partnerstwa.

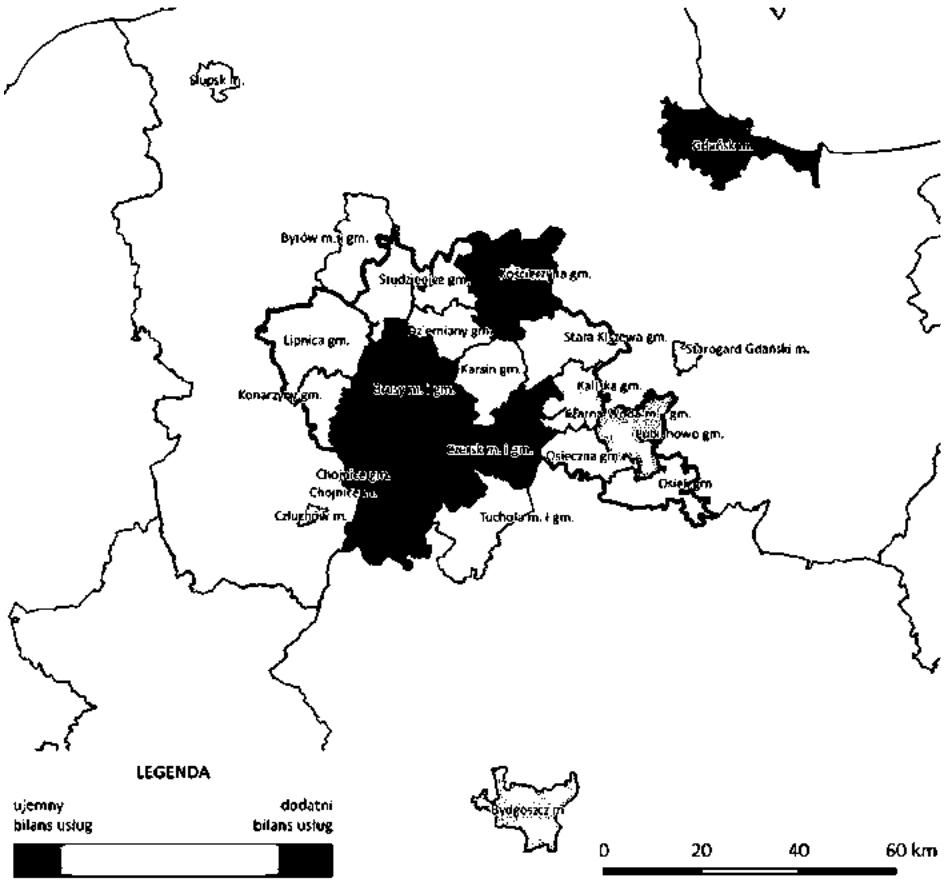

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Mimo braku infrastruktury oraz usług z zakresu kultury wysokiej wyniki analiz wskazują na rosnącą liczbę osób, z Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, odwiedzających filharmonie, muzea, wystawy, koncerty.

Ryc. 58. Liczba osób odwiedzających filharmonie, muzea, wystawy, koncerty na 1000 mieszkańców.

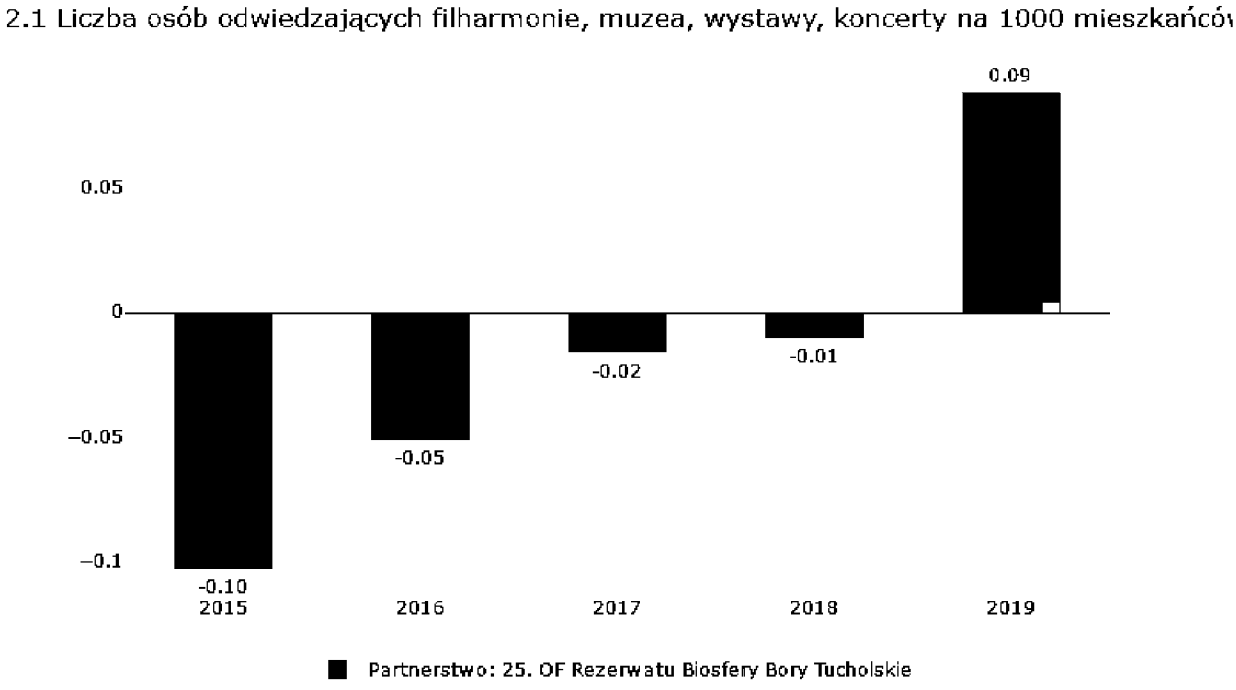

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Korzystniejszy bilans popytu i podaży usług przejawiają zajęcia artystyczne, sportowe jak również miejsca uprawiania sportu i rekreacji.

Natomiast wydatki na kulturę i dziedzictwo narodowe na obszarze Partnerstwa wykazują wartości ujemne z tendencją spadkową. Świadczy to o tym, że gminy obszaru Partnerstwa od roku 2017 coraz mniej środków finansowych przeznaczają na działania kulturalne.

Ryc. 59. Wydatki na kulturę i dziedzictwo narodowe przypadające na 1 mieszkańca (średnia trzyletnia).

.3 Wydatki na kulturę i dziedzictwo narodowe przypadające na 1 mieszkańca (średnia trzyletr

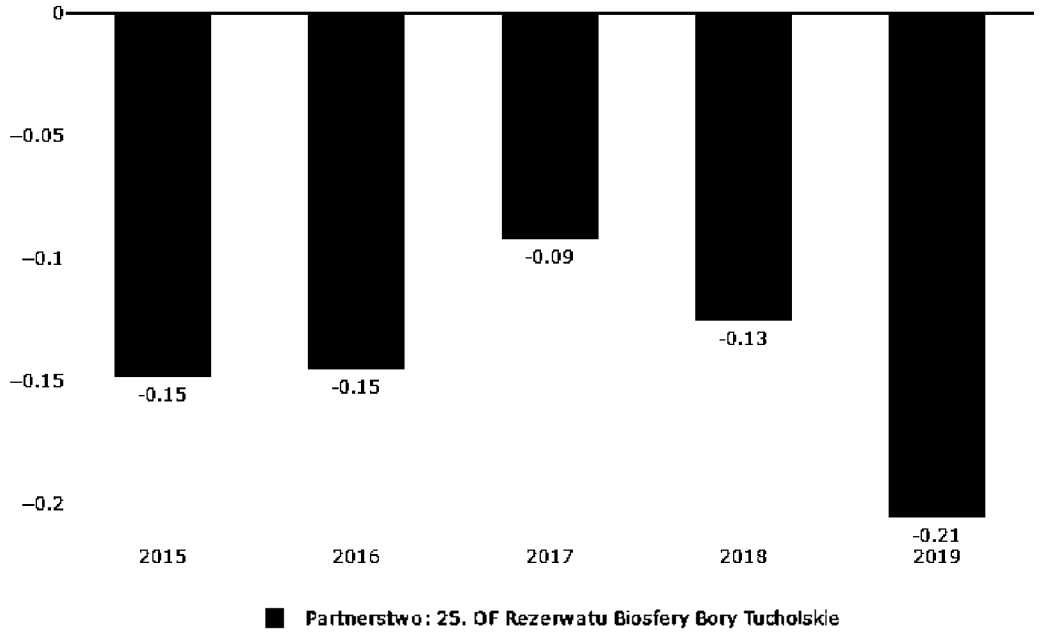

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Ryc. 60. Bilans usługi - miejsca uprawiania sportu i rekreacji.

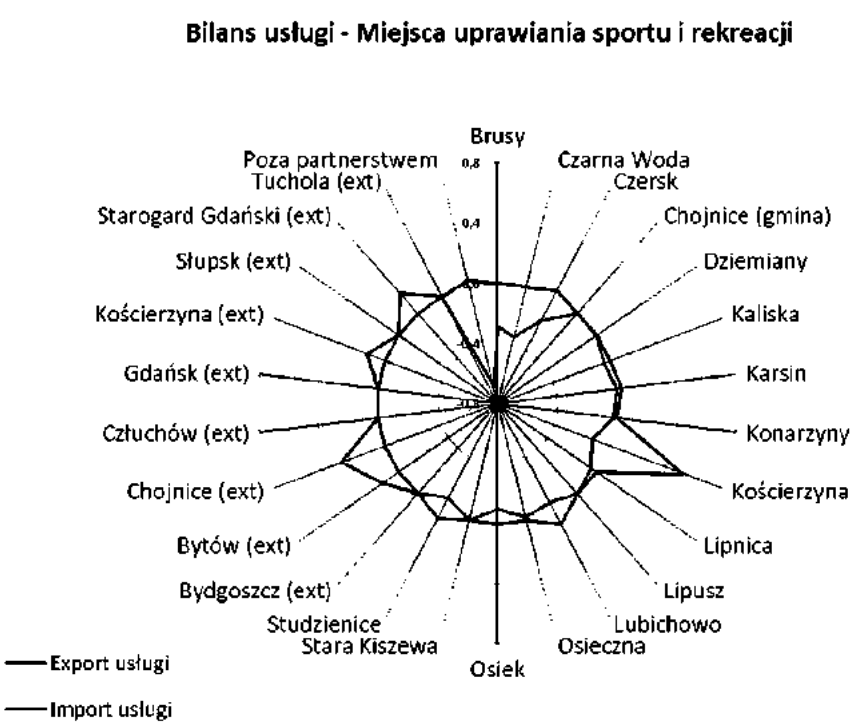

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie posiada bardzo dobre warunki do rekreacji i spędzania wolnego czasu – lasy, liczne jeziora i rzeki, szlaki turystyczne, czyste powietrze, Powyższe powoduje, że usługi z zakresu sportu i rekreacji są zbilansowane wewnątrz i na zewnątrz partnerstwa.

Zauważalne są jednak braki w infrastrukturze turystycznej i rekreacyjnej, w tym przede wszystkim dysproporcje pomiędzy ilością i jakością infrastruktury turystycznej w gminach z obszaru partnerstwa (sieć szlaków turystycznych). Najmocniej rozbudowana sieć szlaków turystycznych (rowerowych, pieszych, kajakowych) występuje w gminach powiatu chojnickiego.

Mieszkańcy z obszaru Partnerstwa, w dużej mierze, korzystają z usług w zakresie sportu, kultury i rekreacji w miastach i gminach z poza partnerstwa. Najczęściej wskazywane są Gdańsk, Bydgoszcz, Chojnice, Kościerzyna i Starogard Gdański.

Niemniej jednak, zauważyć można tendencję wzrostową liczby członków klubów sportowych na 1000 mieszkańców.

Ryc. 61. Liczba członków klubów sportowych na 1000 mieszkańców.

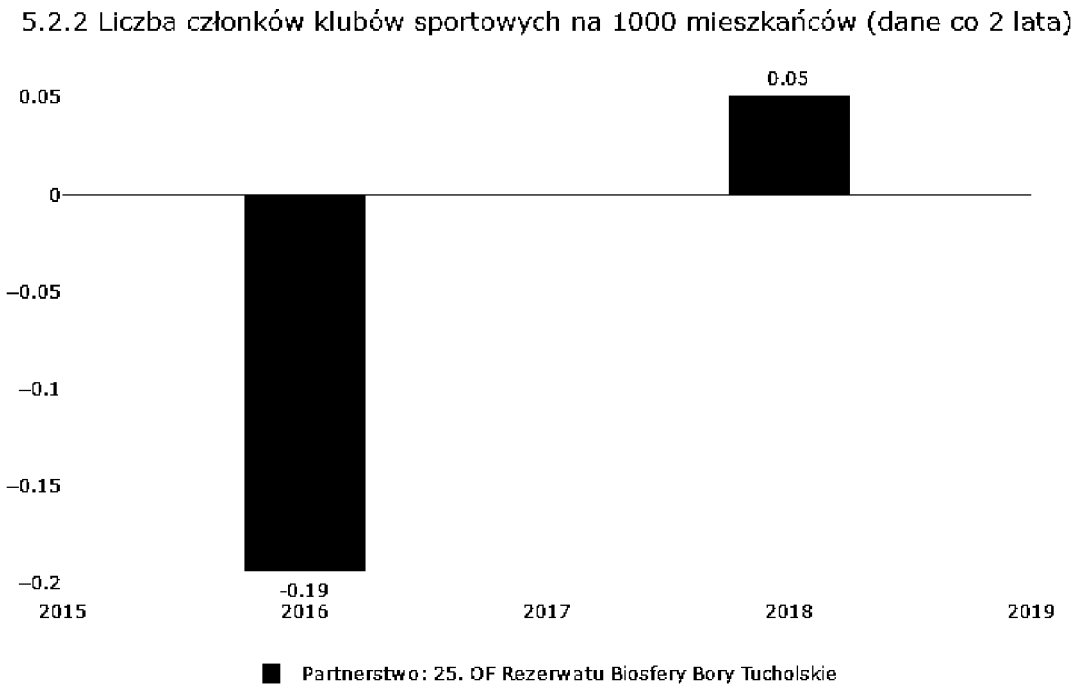

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Oferta i infrastruktura kulturalna i rozrywkowa jest według 41% mieszkańców **mocną stroną Partnerstwa.** Jednocześnie 55% mieszkańców Partnerstwa twierdzi, że na obszarze Partnerstwa w pierwszej kolejności powinny być realizowane działania w zakresie poprawy **oferty i infrastruktury sportowej i rekreacyjnej**. Uatrakcyjnienie **oferty kulturalnej i spędzania czasu wolnego** powinno być priorytetowym działaniem według 38% mieszkańców.

WNIOSKI

- Na obszarze Partnerstwa brakuje obiektów pozwalających na zorganizowanie wydarzeń kulturalnych, biznesowych czy sportowych dla większej liczby osób. Występują również braki w infrastrukturze turystycznej i rekreacyjnej.
- Brakuje wydarzeń, które byłyby rozpoznawalne w skali województwa lub kraju.

- Zauważa się wzrost zainteresowania mieszkańców z Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie usługami z zakresu kultury wysokiej - wyniki analiz wskazują na rosnącą liczbę osób odwiedzających filharmonie, muzea, wystawy, koncerty.
- Dobry poziom usług podstawowych z zakresu kultury świadczony przez wiejskie biblioteki, lokalne domy kultury i organizacje pozarządowe takie jak np. Koła Gospodyń Wiejskich itp.

2.2.3. Dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych

Mieszkanie daje możliwość zaspokojenia wielu podstawowych potrzeb człowieka. Stanowi schronienie, miejsce do rozwoju rodziny, do prowadzenia życia towarzyskiego, a coraz częściej miejsce nauki i pracy. Stanowi więc podstawę do życiowej stabilizacji i rozwoju.

Na obszarze partnerstwa systematycznie wzrasta liczba mieszkań, co ukazuje poniższy wykres.

Ryc. 62. Liczba mieszkań na obszarze Partnerstwa.

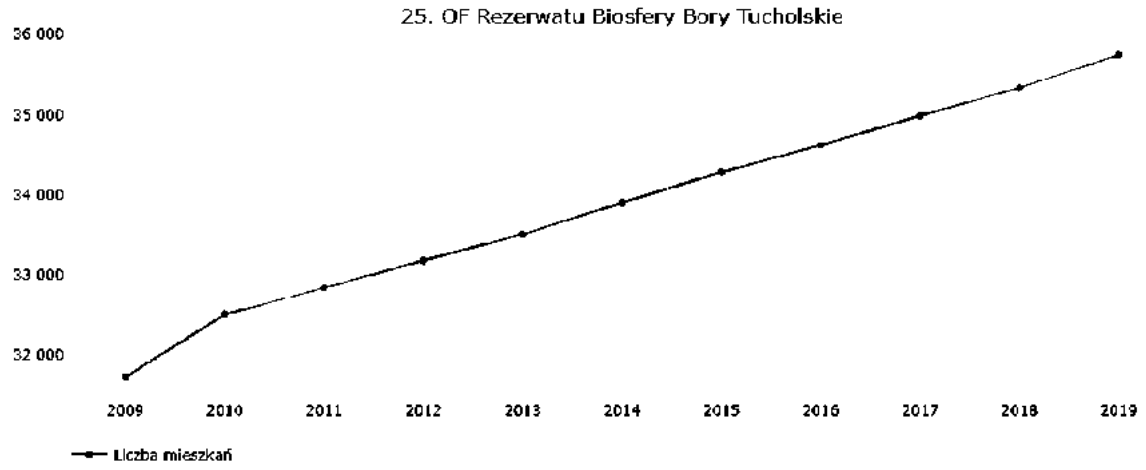

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl/

W okresie ostatnich 10 lat liczba mieszkań zwiększyła się o około 4 tyś. Jednocześnie maleje liczba i powierzchnia mieszkań będących w zasobach komunalnych gmin.

Tabela 12. Liczba i powierzchnia mieszkań stanowiących komunalny zasób mieszkaniowy.

Wskaźnik	2009	2013	2018	Różnica	Dynamika [%]
Liczba mieszkań	827	792	743	-84	-10,2
Powierzchnia mieszkaniowa	37 449	36 074	33 392	-4 057	-10,8

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl/

Z powyższych danych wynika, że nie rośnie potrzeba funkcjonowania mieszkań komunalnych. Coraz więcej osób stać na budowę czy kupno własnego lokalu mieszkalnego. Może to świadczyć o stosunkowo dobrej sytuacji materialnej mieszkańców. Potwierdzają to wyniki badań ankietowych. Co czwarty mieszkaniec twierdzi, że wystarcza mu pieniędzy na wiele wydatków, bez specjalnego oszczędzania. Blisko 7% badanych stać nawet na pewien luksus. Nieco ponad połowa mieszkańców twierdzi, że wystarcza im pieniędzy na bieżące potrzeby, a na poważniejsze wydatki muszą oszczędzać. Jedynie nieco ponad 2% ankietowanych nie stać na podstawowe wydatki. Uwzględniając dobrą sytuację materialną mieszkańców oraz występujące braki w liczbie obecnych mieszkań nasuwa się wniosek, aby rozwinąć budownictwo czynszowe oraz przeznaczać tereny pod budownictwo jednorodzinne.

Systematycznie rośnie liczba mieszkań, jednak jest to przyrost niewielki, o mniejszej dynamice niż w innych rejonach Polski. Można to zaobserwować na kolejnym wykresie.

Ryc. 63. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców – wskaźnik Partnerstwa.

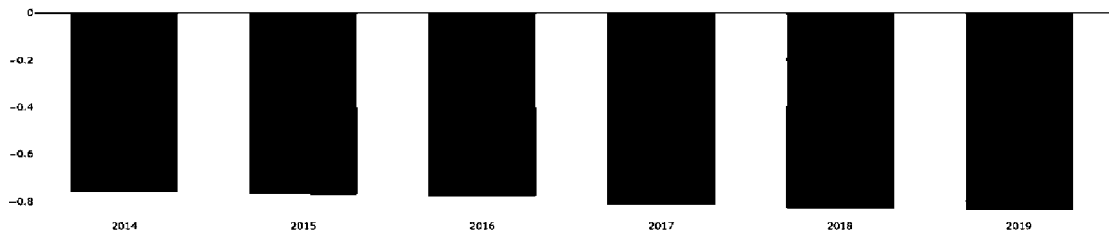

NAZWA	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Wskaźnik Partnerstwa dotyczący liczby mieszkań na 1000 mieszkańców	-0,76	-0,77	-0,78	-0,81	-0,83	-0,84

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl/

Z roku na rok powiększa się dysproporcja w podaży mieszkań na obszarze Partnerstwa i w innych częściach kraju. Na przestrzeni lat 2014-2019 wskaźnik Partnerstwa spadł z -0,76 do -0,84. W 2019 roku na 1000 mieszkańców obszaru Partnerstwa przypadało 287 mieszkań, podczas gdy na 1000 Polaków było to 386 mieszkań.

Nieco bardziej optymistycznie wyglądają dane dotyczące dostępności mieszkań. Okazuje się, że od 2017 roku stopniowo zmniejsza się dysproporcja w możliwości nabycia mieszkania przez mieszkańców obszaru w stosunku do uśrednionych możliwości Polaków.

Ryc. 64. Powierzchnia mieszkania, jaką można kupić za przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto.

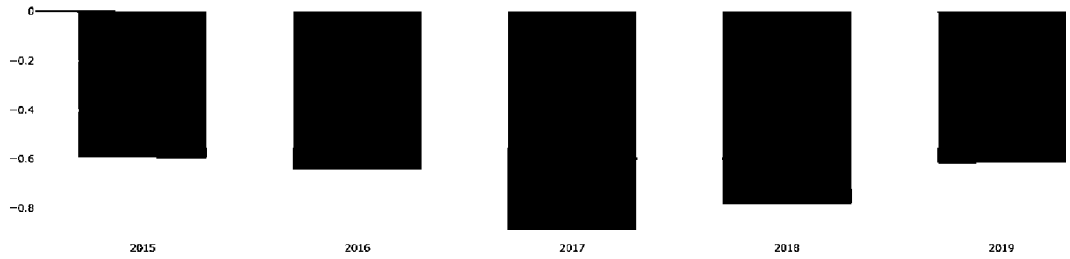

NAZWA	2015	2016	2017	2018	2019
Wskaźnik Partnerstwa dotyczący powierzchni mieszkania, jaką można kupić za przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	-0,59	-0,64	-0,89	-0,78	-0,62

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl/

Nadal jednak mieszkańcy 16 badanych gmin mają w tym zakresie mniejsze możliwości – wskaźnik partnerstwa na koniec 2019 roku wynosił: -0,62. Należy przy tym pamiętać, że ten wskaźnik jest liczony dla danych powiatowych, obejmujących więc również miasta stanowiące siedzibę powiatów, więc rzeczywiste dane dla obszaru Partnerstwa są nieco niższe.

Warto również zwrócić uwagę na jakość mieszkań. Okazuje się, że mieszkańcy dysponują coraz większymi lokalami.

Tabela 13. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkaniowa na 1 osobę.

Wskaźnik	2009	2011	2013	2015	2017	2019	Dynamika [%]
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkaniowa na 1 osobę – dane dla całej Polski [m2]	24,6	25,6	26,3	27,0	27,8	28,7	16,7
Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkaniowa na 1 osobę – dane dla Partnerstwa [m2]	25,1	26,2	26,7	27,4	27,9	28,5	13,3

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl/

Na przestrzeni 10 ostatnich lat powierzchnia mieszkaniowa użytkowa w przeliczeniu na 1 mieszkańca zwiększyła się na obszarze Partnerstwa o ponad 13% (podczas gdy w kraju o 16,7%), osiągając wartość 28,5m^2, czyli bardzo zbliżoną do średniej krajowej (28,7m^2).

Z powyższych danych wynika, że zarówno dostępność, jak i jakość mieszkań na terenie gmin objętych Partnerstwem systematycznie się rozwija. Powierzchnia użytkowa przypadająca na 1 mieszkańca jest zbliżona do średniej krajowej, jednak liczba mieszkań nadal jest niewystarczająca. Mieszkańcy obszaru Partnerstwa mieszkają w dużych rodzinach (często wielopokoleniowych), w mieszkaniach (domach) o dużej powierzchni użytkowej.

Potwierdzeniem powyższej sytuacji jest opinia samych mieszkańców badanego obszaru, którzy w zdecydowanej większości (55%) uważają, że dostępność i ceny mieszkań są słabą stroną gminy, na terenie której mieszkają.

Bardzo podobną opinię w tej kwestii mają również lokalni liderzy, spośród których 51% uważa dostępność i ceny mieszkań za słabą stronę gminy, jedynie co ósmy jest przeciwnego zdania.

Również młodzież krytycznie ocenia dostępność i ceny mieszkań na obszarze. Dla większości z nich sytuacja mieszkaniowa bardziej zachęcają do opuszczenia rodzinnej miejscowości (39% badanych) niż do zamieszkania (37%).

Takie wyniki powinny stanowić impuls do wdrożenia instrumentów służących szybszemu rozwojowi budownictwa mieszkaniowego na terenie Partnerstwa. Byłoby to jednym z czynników powstrzymujących mieszkańców przed opuszczaniem obszaru w celu poszukiwania lepszych warunków życia.

WNIOSKI

- Podobna dynamika wzrostu liczby mieszkań na obszarze Partnerstwa jak na pozostałym obszarze kraju, jednak nadal duża dysproporcja w przeliczeniu liczby mieszkań na 1000 mieszkańców obszaru Partnerstwa i 1000 mieszkańców Polski.
- Mimo systematycznego wzrostu liczby mieszkań, nadal występuje ich deficyt.
- Dostępność i ceny mieszkań stanowią słabą stronę obszaru Partnerstwa.
- Poprawiająca się sytuacja materialna mieszkańców.

2.2.4. Bezpieczeństwo mieszkańców

Do zadań własnych gmin – samorządów należy zaspakajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty m.in. ochrony zdrowia. Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 15 ustawy z 5 czerwca 1990 r. o samorządzie gminnym, gmina musi zapewnić obywatelom ochronę przeciwpożarową oraz przeciwpowodziową. Musi zapewnić również porządek publiczny. Należy pamiętać, że porządek publiczny to nie tylko bezpieczeństwo postrzegane przez pryzmat polityki kryminalnej i podejmowanych działań interwencyjnych. Równie ważne są działania podejmowane w celu zmniejszenia przestępczości. Zaliczyć do nich można podejmowaną przez samorządy walkę z alkoholizmem, narkomanią, przemocą w rodzinie, bezrobociem, jak również odpowiednią edukację oraz wychowanie młodych pokoleń.

Jednym z istotnych elementów, jakie może podjąć samorząd, aby zapewnić porządek oraz bezpieczeństwo publiczne jest stosowna uchwała rady gminy. Dzięki aktom prawa miejscowego o charakterze porządkowym można ukarać łamiących prawo grzywną. Jeżeli sprawa jest pilna, zarządzenie może wydać wójt, prezydent lub burmistrz. Jednak zarządzenie to musi zostać zatwierdzone na najbliższej sesji rady gminy lub miasta, inaczej traci swoją moc prawną.

Należy pamiętać, iż wójt, burmistrz i prezydent ponoszą odpowiedzialność za prawidłowe i skuteczne wykonywanie funkcji państwa w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego, spokoju i porządku publicznego oraz przestrzegania prawa. Również stany nadzwyczajne, takie jak stan klęski żywiołowej czy kryzysy wewnętrzne podlegają tej odpowiedzialności.

Kolejnym z uprawnień, jakie mogą podjąć samorządy, aby podnieść bezpieczeństwo mieszkańców jest powołanie straży gminnej lub miejskiej. Jest to formacja, która

zostaje powołana przez radę gminy lub miasta we współpracy z komendantem wojewódzkim policji.

Wielokrotnie podejmowane są interwencje mające na celu zapobieganiu w przestrzeni publicznej zachowań niebezpiecznych.

W niektórych sytuacjach gminy w celu zapewnienia porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli stosują środki techniczne umożliwiające rejestrację obrazu (monitoring) w obszarze przestrzeni publicznej, za zgodą zarządzającego tym obszarem lub podmiotu posiadającego tytuł prawny do tego obszaru lub na terenie nieruchomości i w obiektach budowlanych stanowiących mienie gminy lub jednostek organizacyjnych gminy, a także na terenie wokół takich nieruchomości i obiektów budowlanych.

2.2.4.1. Bezpieczeństwo osobiste

Bezpieczeństwo osobiste - jest to nie tylko zapewnienie ochrony przed przemocą fizyczną, ale również stan wolny od zagrożeń w istotnych dla każdego człowieka sferach takich jak życie i zdrowie, nietykalność cielesna i mienia, wolność czy swoboda głoszenia poglądów.

Na podstawie wskaźnika Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych przeciwko życiu i zdrowiu na 10 tys. mieszkańców zauważono, iż dla Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wskaźnik ten utrzymuje się na stałym poziomie.

Ryc. 65. Bezpieczeństwo osobiste OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

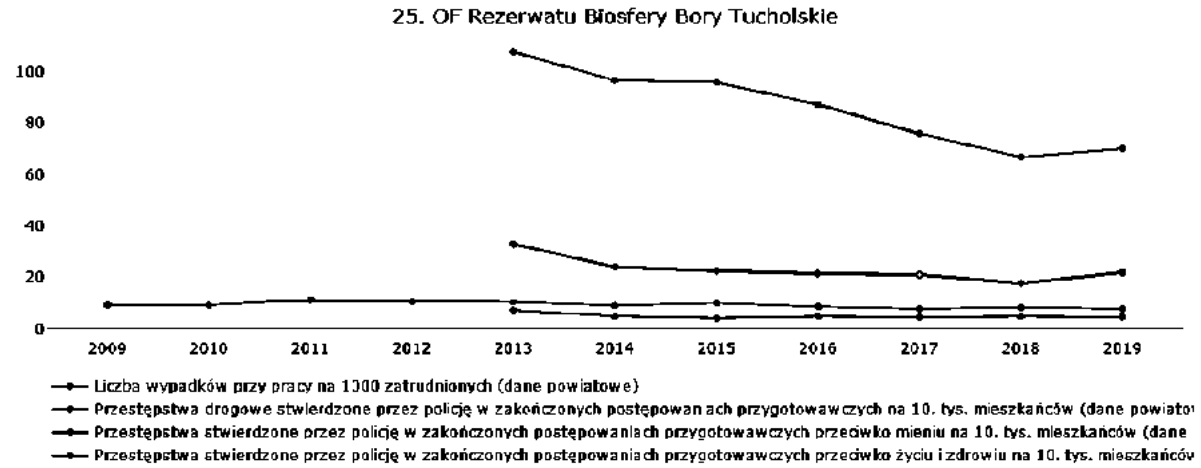

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Wskaźnikiem, który na przełomie lat 2013-2019 wykazuje tendencje spadkową to wskaźnik Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych przeciwko mieniu na 10 tys. mieszkańców. Spadek tej wartości może być wynikiem stosowanych indywidualnie przez mieszkańców systemów zabezpieczeń.

Ryc. 66. Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych przeciwko mieniu na 10 tys. mieszkańców.

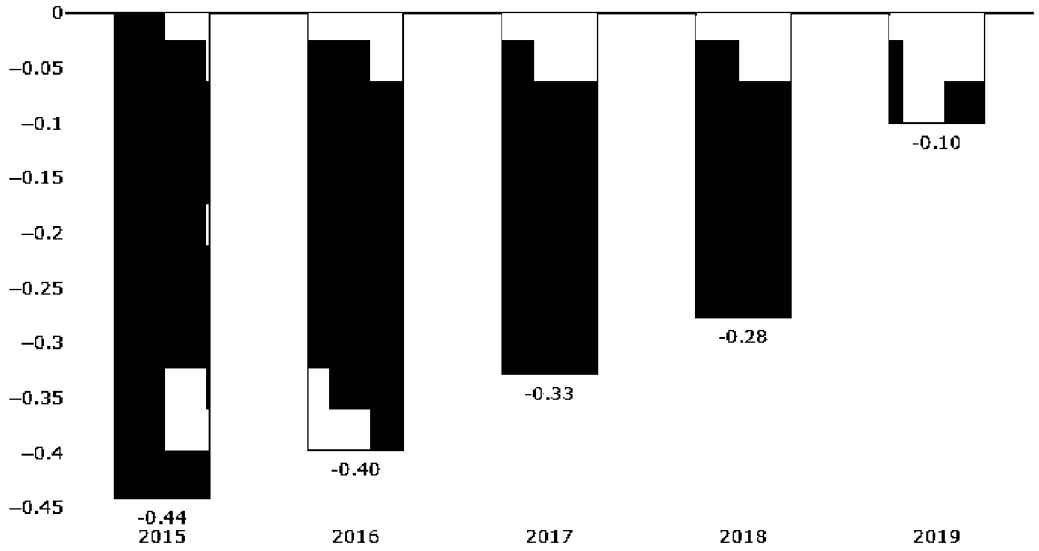

Nazwa	2015	2016	2017	2018	2019
25. OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie	-0,44	-0,40	-0,33	-0,28	-0,10

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

2.2.4.2. Bezpieczeństwo zdrowotne

Analizując podstawowe wskaźniki dotyczące bezpieczeństwa zdrowotnego m.in wielkość wydatków na ochronę zdrowia na 1000 mieszkańców należy zauważyć, iż kształtuje się ona na stałym poziomie. Wyjątek stanowią lata 2013-2014 gdzie wartość wydatków przekracza ponad 30 000 zł.

Na uwagę zasługuje również fakt, iż na przestrzeni 10 lat nie zmienia się liczba porad lekarskich, liczba łóżek w szpitalach ogólnych czy też liczba lekarzy i dentystów.

Na podstawie poniższego wykresu należy zauważyć, iż mieszkańcy naszego obszaru mają dostęp do opieki zdrowotnej na stałym poziomie. W dobie obecnej sytuacji sanitarno-epidemiologicznej brakuje jednak dostępu do poradni specjalistycznych.

Z badania bilansu usług wynika, że dostęp do lekarzy specjalistów jest tylko i wyłącznie w obszarze spoza partnerstwa: Chojnicach, Kościerzynie, Gdańsku.

Ryc. 67. Bilans usług – specjalistyczna opieka zdrowotna.

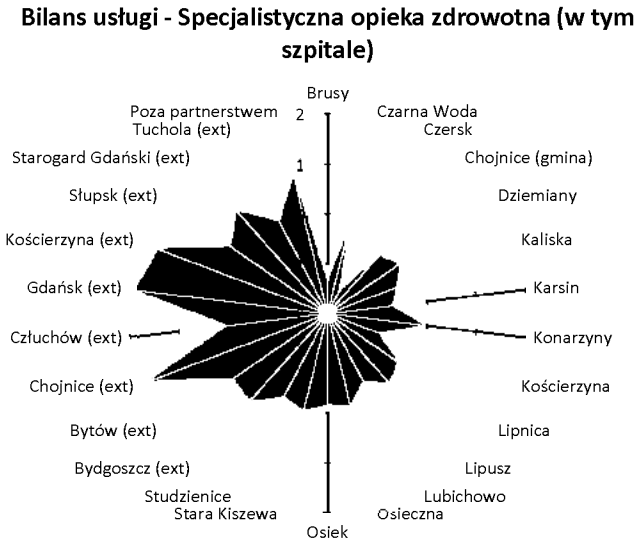

Źródło: opracowania własne na podstawie JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Coraz więcej osób zwłaszcza dzieci i młodzieży boryka się z chorobami cywilizacyjnym m.in. z otyłością, dlatego też niezbędne są działania zmierzające do walki z zaistniałą sytuacją.

Ryc. 68. Bezpieczeństwo zdrowotne OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

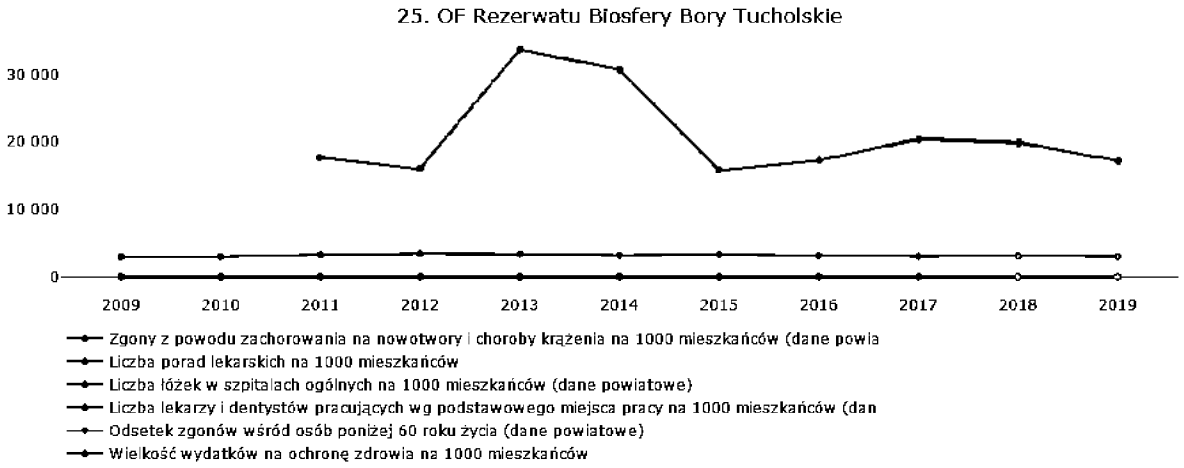

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Na podstawie poniższego wykresu (danych powiatowych) należy zauważyć, iż wskaźnik ogólny dla całego partnerstwa jest cały czas ujemny. Najwyższy odsetek zgonów wśród osób poniżej 60 roku życia wystąpił w 2017 roku i wynosił -0,95. Należy jednak zauważyć, iż w niewielkim stopniu wskaźnik ten na tle grupy poprawia się o czym świadczy spadek wartości ujemnej wskaźnika.

Ryc. 69. Odsetek zgonów wśród osób poniżej 60 roku życia.

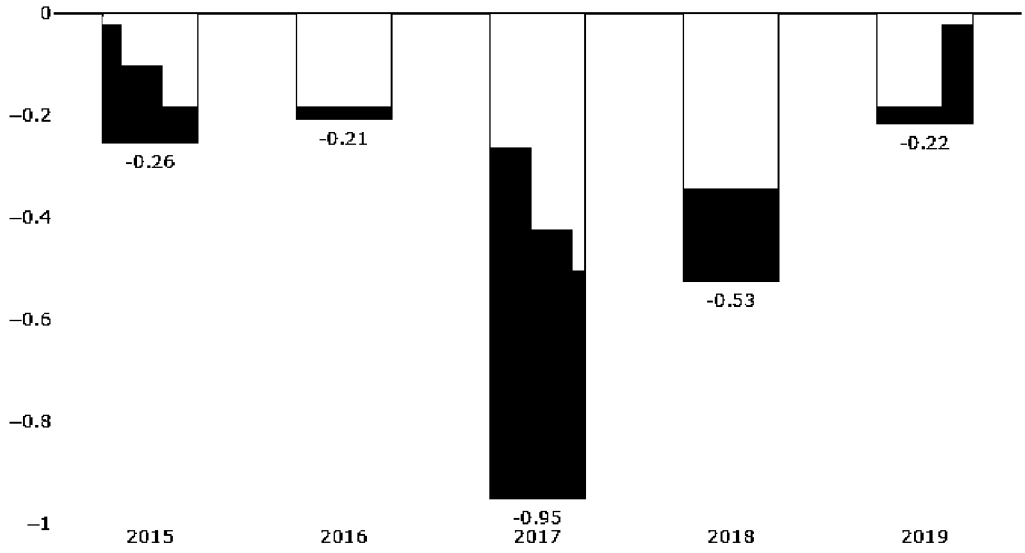

Nazwa	2015	2016	2017	2018	2019
25. OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie	-0,26	-0,21	-0,95	-0,53	-0,22

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Podsumowując zagadnienie bezpieczeństwa mieszkańców należy zauważyć, iż opieka zdrowotna na przestrzeni lat jest na stałym poziomie. Jednak z uwagi na obecnie trwającą pandemię mieszkańcy OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie oczekują większej dostępności do poradni specjalistycznych.

WNIOSKI

- Stan bezpieczeństwa zdrowotnego na obszarze partnerstwa nie jest dobry, mieszkańcy nie posiadają dostępu do lekarzy specjalistów. Coraz więcej osób młodych zwłaszcza dzieci i młodzieży boryka się z chorobami cywilizacyjnym m.in. z otyłością.
- Stan bezpieczeństwa osobistego wykazuje tendencję spadkową przestępstw przeciwko mieniu. Oznacza to, że mieszkańcy żyją w przyjaznym i bezpiecznym otoczeniu.

2.2.5. Potencjał społeczny obszaru Partnerstwa

Jednym z czynników służących rozwojowi wspólnot lokalnych jest sprawna i efektywna administracja samorządowa - inicjująca i wspierająca działania na rzecz poprawy świadczenia usług publicznych, jakości życia mieszkańców oraz rozwoju lokalnego.

Same struktury samorządowe, z przyczyn praktycznych i kompetencyjnych, nie są w stanie stworzyć optymalnych warunków dla rozwoju lokalnego. Partnerami samorządu terytorialnego w kształtowaniu i realizacji polityk rozwojowych są przedsiębiorcy, organizacje pozarządowe oraz sami mieszkańcy (działający również poprzez różnego rodzaju nieformalne inicjatywy). Jedynie stała współpraca sektora publicznego i prywatnego pozwala na pełne wykorzystanie istniejących szans rozwojowych.

2.2.5.1. Aktywność społeczna mieszkańców

Podstawą demokracji jest uczestnictwo obywateli w życiu publicznym. Może ono wyrażać się udziałem w wyborach, w indywidualnym tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego (np. zakładanie stowarzyszeń, fundacji, organizacji społecznych), w działaniach jednorazowych i długofalowych, lokalnych i obejmujących np. określoną grupę społeczną. Aktywność społeczna mieszkańców, rozumiana jest jako spektrum rozmaitych działań i zachowań, których celem jest zazwyczaj rozwiązywanie problemów społeczności lokalnej. Ma pewien rys indywidualny, nieredukowalny do działania powszechnych czynników, bowiem rodzi się z woli działania ludzi, z chęci samoorganizacji oraz zależy od indywidualnych i zbiorowych wyborów i decyzji [Rosner i Stanny 2014].

Aktywność społeczna mieszkańców obszaru partnerstwa z roku na rok wzrasta. Dowodem na to jest przedstawiony poniżej ogólny wskaźnik aktywności społecznej, który od 2017 r. jest coraz wyższy.

Ryc. 70. Ogólny wskaźnik Partnerstwa.

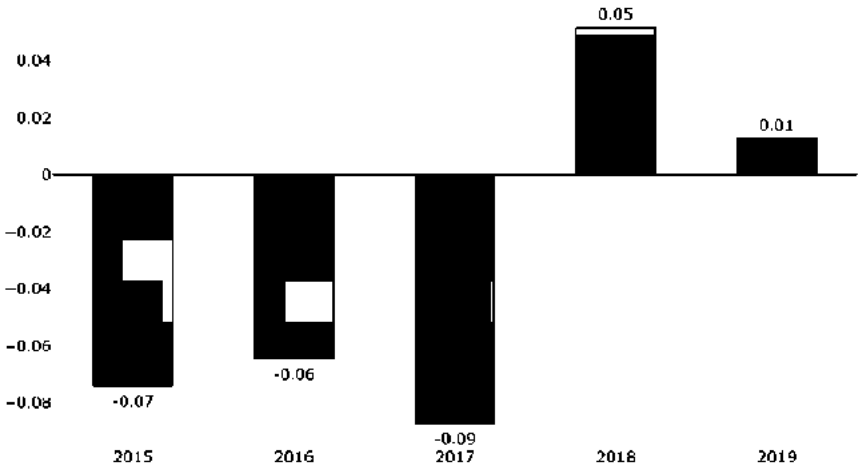

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https//partnerstwa.monitorozwoju.pl

Biorąc pod uwagę nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia czy organizacje społeczne na terenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie widzimy, że na przestrzeni ostatnich lat mamy tendencję rosnącą. Jednak wiele z nich nie prowadzi aktywnej działalności. Spośród zarejestrowanych organizacji pozarządowych najwięcej prowadzi działania w sferach związanych ze sportem, turystyką i rekreacją, edukacją i wychowaniem oraz kulturą i sztuką. Zwraca uwagę wyraźna tendencja: na wsiach przeważają organizacje zajmujące się sportem, w miastach pomocą społeczną.

Organizacje pozarządowe działające na obszarze partnerstwa dość chętnie podejmują się realizacji zadań publicznych, przy czym udział organizacji pozarządowych w realizacji tych zadań jest zróżnicowany terytorialnie. Większość zawieranych z organizacjami pozarządowymi umów dotyczy jednak zadań o charakterze incydentalnym (np. organizacja lokalnego festynu czy imprezy sportowej), wynikającym bezpośrednio z obowiązku stosowania przez JST zapisów Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie.

Ryc. 71. Nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców.

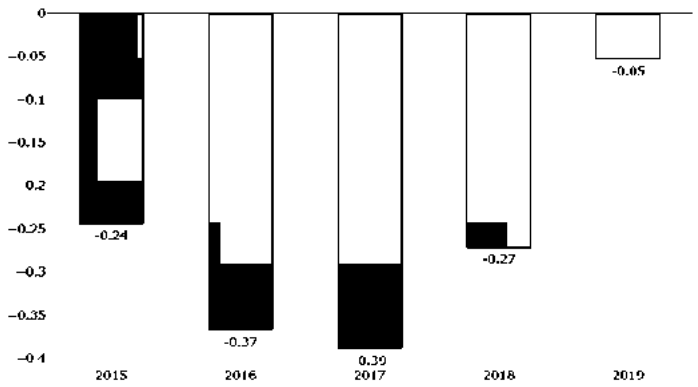

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https//partnerstwa.monitorozwoju.pl

W ostatnich latach można zaobserwować zjawisko zwiększenia aktywności związanej z uczestnictwem mieszkańców obszaru Partnerstwa w imprezach kulturalnych. Potwierdzeniem tego stanu jest poniższy wykres. Mimo tego, że do roku 2018 wskaźnik ten był na poziomie ujemnym, to rok 2019 wskazuje znaczny wzrost uczestnictwa mieszkańców w imprezach kulturalnych.

Ryc. 72. Liczba uczestników imprez kulturalnych na 1000 mieszkańców (średnia 3 letnia).

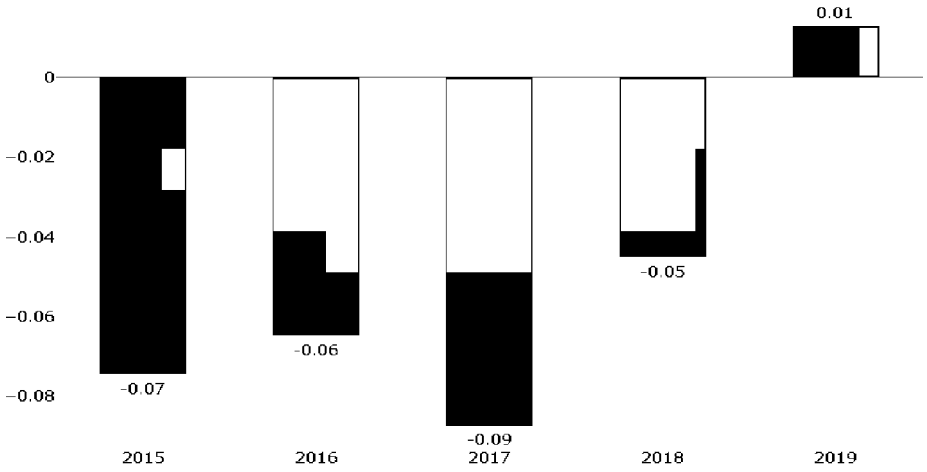

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https//partnerstwa.monitorozwoju.pl

O aktywności społecznej mieszkańców może świadczyć również frekwencja wyborcza. Poniżej przedstawiamy dane dotyczące liczby oddanych głosów w wyborach samorządowych w 2018 roku na terenie poszczególnych miast i gmin obszaru Partnerstwa.

Tabela 14. Frekwencja wyborcza gmin wchodzących w skład Partnerstwa w 2018 roku.

Lp.	Gmina lub miasto	Liczba mieszkańców	Liczba wyborców	Kart wydanych	Frekwencja %
1.	Gmina Chojnice	18 641	14 228	7 397	51,99
2.	Miasto Chojnice	37 946	30 710	16 049	52,26
3.	Miasto i Gmina Brusy	14 420	10 838	6 191	57,12
4.	Miasto i Gmina Czersk	21 089	16 521	8 968	54,28
5.	Gmina Czarna Woda	3 194	2 623	1 476	56,27
6.	Gmina Dziemiany	4 431	3 359	2 204	65,61
7.	Gmina Kaliska	5 329	4 180	2 345	56,10
8.	Gmina Karsin	6 242	4 830	3 289	68,10
9.	Gmina Konarzyny	2 336	1 769	854	48,28
10.	Miasto Kościerzyna	22 445	18 182	10 488	57,68
11.	Gmina Kościerzyna	15 643	11 811	7 102	60,13
12.	Gmina Lipnica	5 367	4 208	2 648	62,93
13.	Gmina Lipusz	3 729	2 801	1 541	55,02
14.	Gmina Lubichowo	6 508	5 022	2 997	59,68
15.	Gmina Osieczna	2 866	2 299	1 250	54,37
16.	Gmina Osiek	2 435	2 008	1 159	57,,72
17.	Gmina Stara Kiszewa	6 816	5 242	3 005	57,33
18.	Gmina Studzienice	3 687	2 830	1 773	62,65

Źródło: Opracowanie własne na podstawie https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/frekwencja

Biorąc pod uwagę powyższe dane dotyczące udziału mieszkańców w wyborach widzimy, że najwyższą wartością jest 68,10%, (średnia frekwencja w województwie pomorskim wyniosła 55,80%) a więc stwierdzić możemy, że frekwencja wyborcza jest na wysokim poziomie, tym samym na wysokim poziomie jest aktywność społeczna mieszkańców.

2.2.5.2. Tożsamość, czyli wielokulturowość na obszarze Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie

Obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie jest atrakcyjny nie tylko pod względem przyrodniczym. Położenie geograficzne obszaru Partnerstwa sprawia,

że jest ono również atrakcyjne pod względem wielokulturowości, a mianowicie występują tutaj trzy kultury regionalne – kaszubska, kociewska oraz borowiacka.

1. Kultura kaszubska.

Najbardziej rozpoznawalnym przejawem regionalnej sztuki ludowej jest charakterystyczny haft kaszubski. Stosuje się w nim siedem kolorów, a każdy z nich ma swoje znaczenie. Trzy odcienie niebieskiego (od jasnego błękitu po ciemny szafir) oznaczają niebo, jezioro i morze, zielony – odzwierciedla łąki i lasy, żółty – symbolizuje słońce, czerwień – reprezentuje miłość do ziemi ojczystej oraz czerń – oddaje trud pracy Kaszubów.

Ryc. 73. Haft kaszubski.

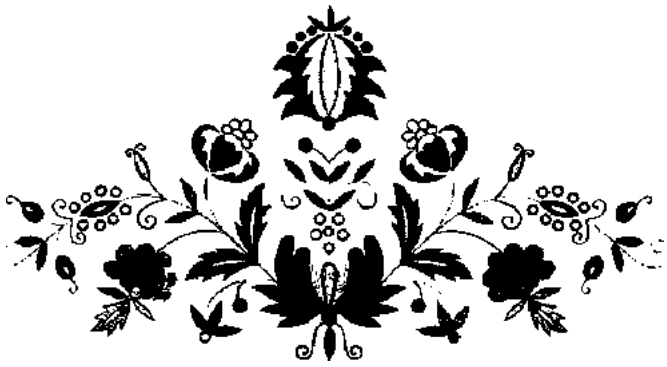

Kaszubi posługują się **językiem kaszubskim**. Dialekt kaszubski niezwykle podobny jest to języka polskiego, widoczna jest jednak obecność licznych germanizmów. Na Kaszubach nazwy miejscowości podawane są w dwóch językach: polskim i kaszubskim. Co więcej, języka kaszubskiego uczyć się możemy w wielu szkołach, a nawet zdawać go na egzaminie maturalnym.

Nieodzownym elementem rękodzieła kaszubskiego jest **plecionkarstwo** – uprawiane tutaj nieprzerwanie od średniowiecza. Dzisiaj, obok haftu, jest najpopularniejszą dziedziną sztuki ludowej, kultywowaną we wszystkich rejonach Kaszub. Plecione przedmioty były używane w gospodarstwach do różnych celów. Wyplatano kosze do kartofli, łubianki, a nawet buty dla koni. Współcześnie plecionkarze wytwarzają, oprócz naczyń, pojemników i koszy, pojemniki na ołówki, pudełka, herbaciarki, maty czy meble.

Zażywanie tabaki to jeden z najsłynniejszych kaszubskich zwyczajów. W towarzystwie, najgodniejsza osoba zażywa najpierw sama, potem częstuje

towarzysza obok, ten po zażyciu podaje tabakierę następnemu i tak dalej. Tabakiera często nazywana jest kaszubską fajką pokoju – poczęstowanie tabaką i wspólne zażywanie jest symbolem zgody i szacunku.

Kaszubi kochają muzykę i taniec. Popularnym tańcem był tzw. Szewc. Rybacy także mieli swój taniec. Wykonywali go jedynie mężczyźni - rybacy, podczas tańca trzymali w ręku kufel piwa demonstrując w ten sposób swoje zadowolenie z połowów. Inne znane tańca kaszubskie to: owczôrz , koséder, nasza nenka, okrąc so wkół.

2. Kultura kociewska.

Gwara kociewska, podobnie jak inne polskie gwary to terytorialna odmiana języka, szerzej określana jako dialekt kociewski. Usłyszeć ją można na terenie od Tczewa po Świecie. Gwara kociewska jest jednym z wyznaczników tożsamości mieszkańców Kociewia. W gwarze kociewskiej wyróżnia się odmianę północną, środkową i południową. Gwara kociewska należy do dialektu wielkopolskiego, choć ma też wiele cech języka kaszubskiego. Duże znaczenie mają też germanizmy pochodzące z języka germańskiego, ale też z niderlandzkiego.

Tradycyjne **hafciarstwo na Kociewiu** zanikło. Na przełomie lat 60. i 70. XX wieku podjęto próby odtwarzania haftu kociewskiego. Rekonstrukcję wzorów haftu kociewskiego rozpoczęto od badań nad ornamentem regionalnym, którego szukano na sztandarach i chorągwiach parafialnych we wiejskich kościołach lub na skrzyniach. Przyjęto siedem podstawowych kolorów: biały, żółty, niebieski, zielony, czerwony, liliowy i brązowy.

Ryc. 74. Haft kociewski.

Obyczaje i obrzędy na Kociewiu związane są z obserwacją przyrody, pracą na roli, wynikają ze stosunków międzyludzkich, a nade wszystko ściśle związane są z

tradycją chrześcijańską, a co za tym idzie, z rokiem liturgicznym Kościoła Katolickiego. Stąd też wyłania nam się obraz kociewiaków, którzy zawsze byli gościnni, życzliwi przybyszom, pracowici i gospodarni, a nade wszystko szanujący tradycję i wiarę swoich przodków. Do znanych obyczajów kociewskich zaliczyć możemy np. odbywający się w przeddzień ślubu obyczaj zwany pultrowaniem lub półlitrowaniem (z niem. Polterabend 'wieczór poprzedzający wesele' od poltern 'gruchotać). Wtedy to młodzież przynosi i tłucze szkła przez próg domu panny młodej – ma to zapewnić młodej parze szczęście.

Chałupy kociewskie, różne w zależności od zamożności gospodarza, budowane były na planie prostokąta z drewna (zwykle z sosny, bogatsi mieli domy dębowe), kamienia i gliny. Domy były podmurowywane łupanymi kamieniami i kryte słomą lub trzciną. Charakterystycznym dla Kociewia elementem wystroju wnętrz było malowanie sprzętów codziennego użytku, takich jak skrzynie wianowe i kredensy. Malowano je zazwyczaj na kolor niebieski, granatowy (modry) lub czerwonobrunatny, na tym tle umieszczano następnie motywy roślinno-kwiatowe, wykonane farbami olejnymi.

3. Kultura borowiacka.

Borowiacy posiadają swoją **mowę**, która jest gwarą przejściową pomiędzy gwarą wielkopolską, a językiem kaszubskim. Gwara borowiacka jest wciąż żywa i stosowana na co dzień, jednak wiele czynników wpłynęło na to, że nie jest już dziś tak szeroko wykorzystywana jak dawniej.

Kultura borowiacka posiada również swój haft. Na początku w hafcie borowiackim stosowano jeden odcień koloru żółtego, w miarę upływu lat rozszerzono tę skromną paletę o kolejne trzy odcienie tej barwy. Współczesny haft borowiacki obejmuje siedem kolorów: jasnożółty, słoneczny żółty, złoty przyćmiony, złoty brąz, złoty oliwkowy, pomarańczowy i brązowy. W motywach znajdziemy często: węzełki (kropki) oraz płatki kwiatów dzielone na pół.

Ryc. 75. Haft borowiacki.

Piaszczyste gleby w Borach Tucholskich nie zapewniały mieszkańcom dobrych plonów.

Przez wieki las dostarczał dóbr, z których Borowiacy korzystali uprawiając zbieractwo i łowiectwo, dlatego też borowiacka kuchnia obfituje też w potrawy bazujące na darach lasu.

Podstawowym **budulcem borowiackiej zagrody** było drewno, którego, jak nietrudno się domyślić, było pod dostatkiem. Dachy chałup najczęściej były kryte słomą.

Życie w niełatwych warunkach na dużych, słabo zaludnionych przestrzeniach oraz stosunkowo mała ilość gospodarstw pańszczyźnianych wykształciło wśród Borowiaków poczucie wolności i godności.

2.2.5.3. Integracja społeczna mieszkańców, w tym opieka społeczna i nad osobami starszymi.

Integrację społeczną możemy rozumieć jako proces włączania się w konkretne grupy społeczne. Znaczącą rolę w integracji społecznej odgrywa opieka społeczna oraz opieka nad osobami starszymi. Na terenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie występują instytucje zajmujące się integracją i opieką społeczną, należą do nich m.in.: Ośrodki Pomocy Społecznej, Centra Usług Społecznych, stowarzyszenia, dzienne domy pobytu dla osób starszych. Ich celem jest stworzenie możliwości normalnego funkcjonowania mieszkańców w życiu społecznym poprzez np. aktywność zawodową mieszkańców, aktywność senioralną, organizację usług specjalistycznych.

Przedstawiony poniżej wykres potwierdza spadek liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej. Świadczy to o wyraźnym zmniejszaniu się ryzyka zagrożenia wykluczeniem.

Ryc. 76. Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 1000 mieszkańców – wskaźnik ogólny Partnerstwa.

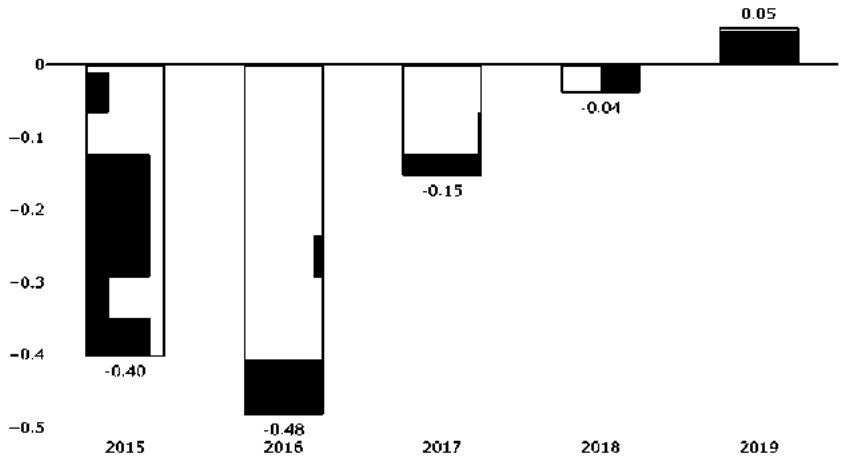

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorozwoju.pl/

Sytuacja na obszarze Partnerstwa wyraźnie poprawiła się na przestrzeni lat 2016-2019, osiągając poziom minimalnie lepszy niż średnia krajowa. Potwierdzeniem powyższego są szczegółowe dane ukazujące wielkość świadczenia różnych form pomocy społecznej w ostatnich latach.

Ryc. 77. Korzystanie z różnych form pomocy społecznej – wskaźnik ogólny Partnerstwa.

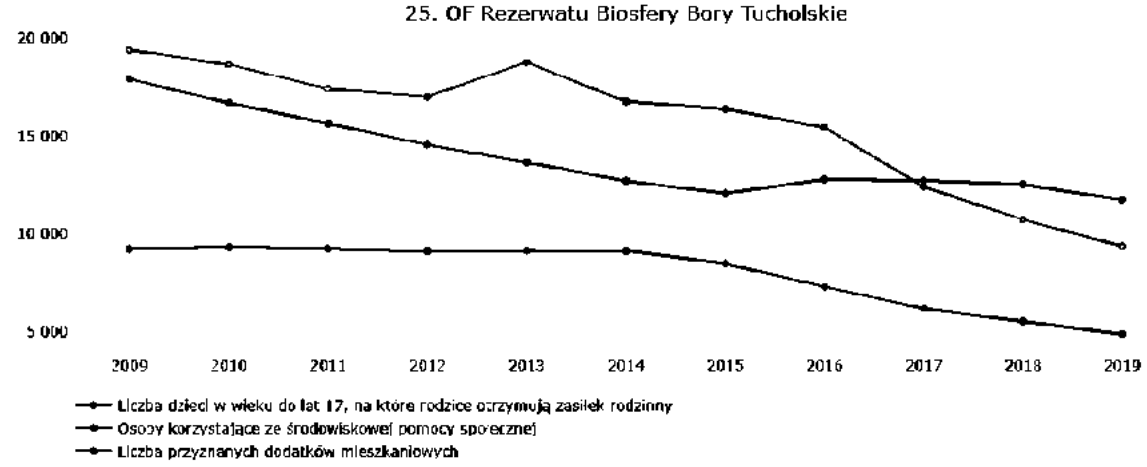

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl/

Z powyższego wykresu widzimy, że ogólna liczba osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej maleje systematycznie już od 2009 roku. Z poziomu około 19 tysięcy osób rocznie w 2009 roku wskaźnik spadł do poziomu około 9 tysięcy osób, czyli o ponad 50%. Na przestrzeni lat 2009-2014 utrzymywał się stały poziom liczby osób korzystających z dodatków mieszkaniowych (około 8,5 tyś. osób rocznie), jednak od 2015 roku również w tym względzie następuje wyraźny spadek. W 2019 roku z dodatków mieszkaniowych skorzystało około 5 tyś. osób, czyli nieco ponad 40% mniej niż 5 lat wcześniej.

Gminy należące do partnerstwa wypowiedziały się na temat najczęściej występujących przyczyn korzystania przez mieszkańców z pomocy społecznej. W badaniu wzięło udział 15 samorządów. Wyniki zostały zaprezentowane na poniższym wykresie.

Ryc. 78. Najczęściej występujące przyczyny korzystania z pomocy społecznej.

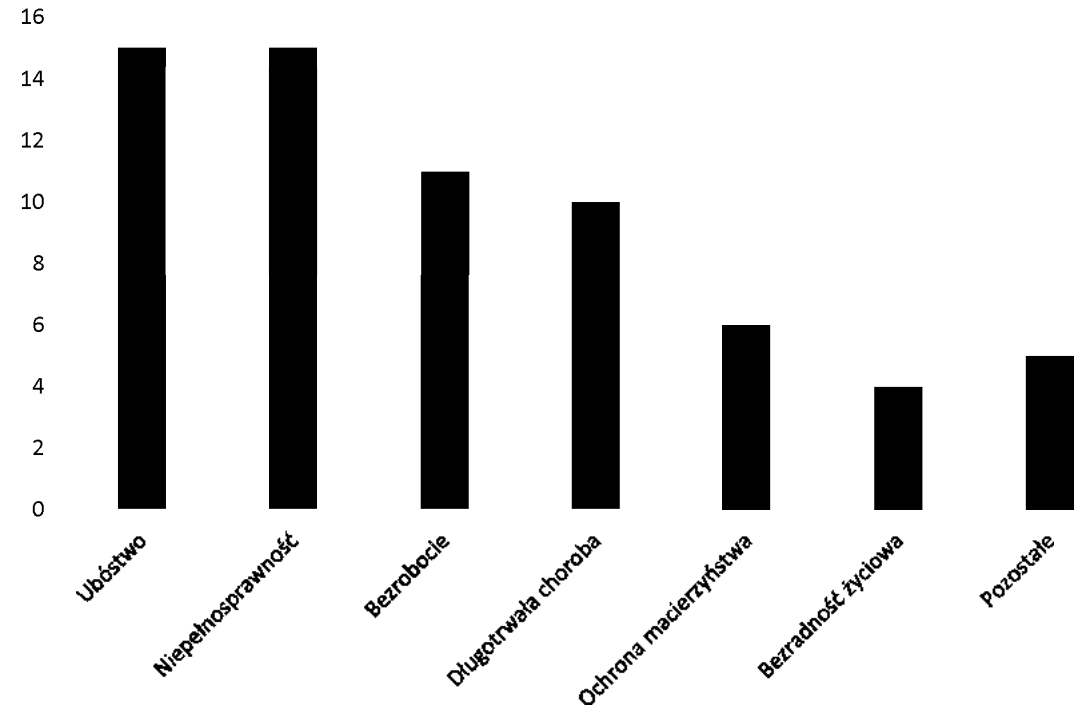

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z 15 gmin.

Ubóstwo oraz niepełnosprawność zostały wskazane przez wszystkie samorządy. Nieco rzadziej mieszkańcy korzystają z pomocy społecznej z uwagi na bezrobocie czy długotrwałą chorobę (odpowiednio 11 i 10 wskazań). Jako przyczynę sięgania po pomoc społeczną podawana jest również ochrona macierzyństwa (6 gmin) oraz

bezradność życiowa (4 gminy). Pozostałe przyczyny były podawane sporadycznie (alkoholizm, bezdomność, przemoc w rodzinie, wielodzietność czy sieroctwo). Gminy zauważają, że z roku na rok rośnie liczba osób korzystających z pomocy społecznej z uwagi na niepełnosprawność oraz długotrwałe choroby. Świadczy to o pogarszającym się stanie zdrowia mieszkańców. Z drugiej strony do ośrodków pomocy społecznej zwraca się coraz mniej osób zagrożonych ubóstwem i bezrobociem. Dowodzi to poprawiającej się sytuacji ekonomicznej mieszkańców obszaru.

Widoczne jest zapotrzebowanie mieszkańców obszaru Partnerstwa na korzystanie z usług instytucji zajmujących się aktywizacją społeczną. Zdarza się, że niektóre usługi społeczne realizowane są poza obszarem partnerstwa. Świadczą o tym poniższe diagramy, które przedstawiają ilość importowanych usług dotyczących np. korzystania z dziennych domów pobytu bądź całodobowych domów opieki dla osób starszych i niepełnosprawnych.

Ryc. 79. Bilans usługi – Dzienne domy pobytu osób starszych.

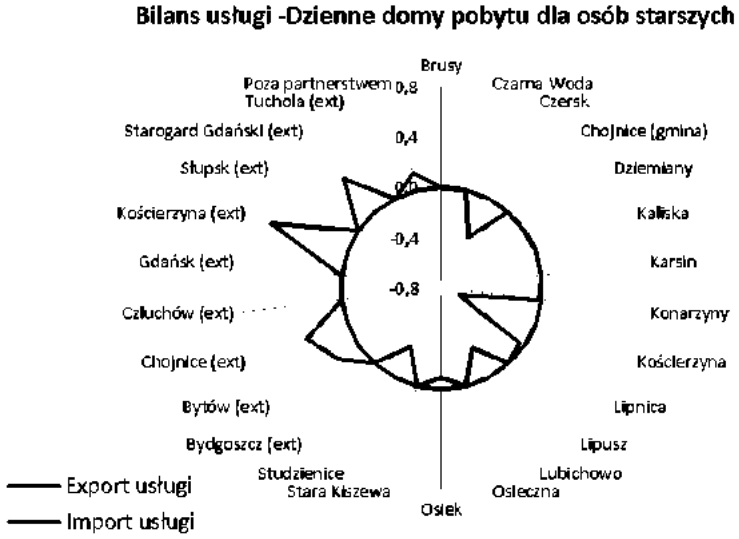

Źródło: Opracowanie własne Partnerstwa.

Ryc. 80. Bilans usługi – Całodobowe domy opieki dla osób starszych i niepełnosprawnych.

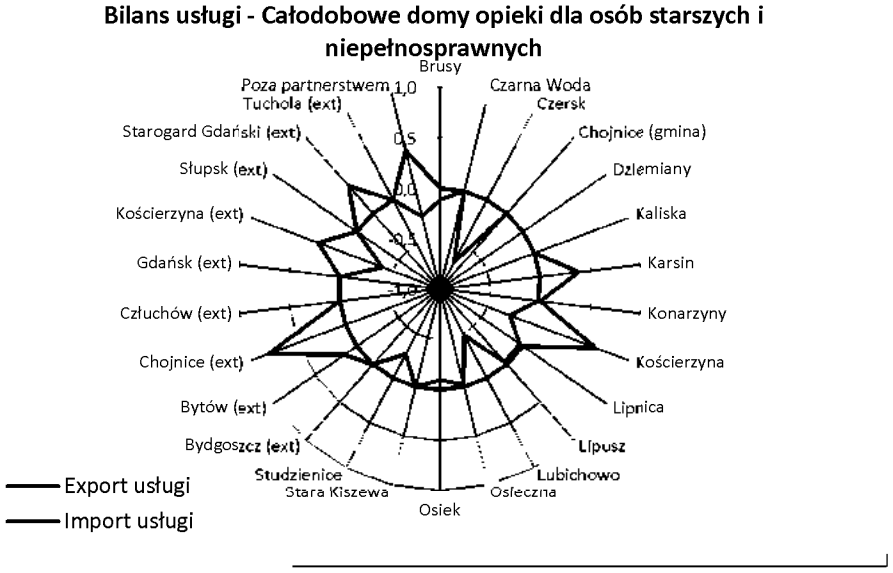

Źródło: Opracowanie własne Partnerstwa.

Z powyższych diagramów wynika, że najwięcej osób z usług pomocy osobom starszym lub niepełnosprawnym korzysta w miastach powiatowych.

Opinie mieszkańców, liderów i młodzieży:

- Oferta usług społecznych (zdrowotnych, opiekuńczych, edukacyjnych) jest słabą stroną partnerstwa,
- Aktywność społeczna i współdziałanie mieszkańców jest dość mocną stroną,
- Ciekawa oferta kulturalno - społeczna to jedna z rzeczy, która przyciągnie nie tylko młodych ale także mieszkańców w średnim wieku,
- Mieszkańcy zwracają uwagę na poprawę oferty usług, w szczególności zdrowotnych i kulturalnych, na stworzenie atrakcyjnej infrastruktury i warunków życia mieszkańców w tym również na atrakcyjne oferty kulturalne i zwiększenie atrakcyjności turystycznej regionu

Wnioski dotyczące potencjału społecznego obszaru Partnerstwa:

- Aktywność społeczna mieszkańców kultywowana tradycją,
- Niewystarczający potencjał sektora pozarządowego,
- Wzrastające zapotrzebowanie na usługi kulturalne,
- Wzrastające zapotrzebowanie na świadczenie usług skierowanych do osób starszych (Dzienne domy pomocy, centra opiekuńczo – mieszkalne, kluby seniora),
- Szeroka, atrakcyjna oferta aktywności społecznej skierowana do seniorów (UTW, kluby seniora wolontariat III wieku organizacje kombatanckie Koła Gospodyń Wiejskich, OSP, ngo),

Opinie mieszkańców, liderów i młodzieży:

- Oferta usług społecznych (zdrowotnych, opiekuńczych, edukacyjnych) jest słabą stroną partnerstwa,
- Aktywność społeczna i współdziałanie mieszkańców jest dość mocną stroną,
- Ciekawa oferta kulturalno - społeczna to jedna z rzeczy, która przyciągnie nie tylko młodych ale także mieszkańców w średnim wieku,
- Mieszkańcy zwracają uwagę na poprawę oferty usług, w szczególności zdrowotnych i kulturalnych, na stworzenie atrakcyjnej infrastruktury i warunków życia mieszkańców w tym również na atrakcyjne oferty kulturalne i zwiększenie atrakcyjności turystycznej region.

WNIOSKI

- Aktywność społeczna mieszkańców kultywowana tradycją.
- Niewystarczający potencjał sektora pozarządowego.
- Wzrastające zapotrzebowanie na usługi kulturalne.
- Wzrastające zapotrzebowanie na świadczenie usług skierowanych do osób starszych (Dzienne domy pomocy, centra opiekuńczo – mieszkalne, kluby seniora).
- Szeroka, atrakcyjna oferta aktywności społecznej skierowana do seniorów (UTW, kluby seniora wolontariat III wieku organizacje kombatanckie Koła Gospodyń Wiejskich, OSP, NGO).
- Spada liczba osób korzystających z pomocy społecznej.
- Wśród osób korzystających z pomocy społecznej spada liczba bezrobotnych i biednych a wzrasta liczba osób niepełnosprawnych.

2.3. Współpraca instytucjonalna i aktywność Partnerstwa.

Współpraca między JST wchodzącymi w skład Partnerstwa odbywa się w oparciu o **formy zinstytucjonalizowane** - organizacje, w skład których wchodzą niektóre z JST tworzących Partnerstwo (wykaz poniżej) oraz **formy niezinstytucjonalizowane** (współpraca na podstawie porozumień/umów zawieranych celem wspólnej realizacji pojedynczych projektów/przedsięwzięć lub wspólne finansowanie przedsięwzięć).

Tabela 15. Instytucjonalne formy współpracy JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Nazwa	**Członkowie - gminy z terenu Partnerstwa**	**Członkowie - Ilość jednostek samorządu terytorialnego ogółem**
Lokalna Organizacja Turystyczna "Serce Kaszub"	Dziemiany, Karsin, Kościerzyna, Lipusz, Stara Kiszewa	9
Lokalna organizacja Turystyczna KOCIEWIE	Czarna Woda, Kaliska, Osiek	2 w tym 3 samorządy powiatowe
Lokalna Grupa Działania Sandry Brdy	Brusy, Czersk, Chojnice, Konarzyny, Lipnica	6 w tym 1 samorząd powiatowy
Stowarzyszenie Wdzydzko – Charzykowska Lokalna Grupa Rybacka „Mòrénka”	Brusy, Czersk, Chojnice, Dziemiany, Karsin, Konarzyny, Kościerzyna, Lipnica, Lipusz, Stara Kiszewa	13
Lokalna Grupa Działania Chata Kociewia	Czarna Woda, Kaliska, Lubichowo, Osieczna, Osiek	15 w tym 1 samorząd powiatowy
Lokalna Grupa Działania Partnerstwo Dorzecze Słupi	Studzienice	13
Lokalna Grupa Rybacka Pojezierze Bytowskie	Studzienice	11

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

Współpraca realizowana jest w 2 obszarach: turystyki, rozwoju infrastruktury technicznej i wypoczynkowo-rekreacyjnej oraz ochrony środowiska. Dzięki współpracy międzygminnej w ostatnich latach zostały zrealizowane m.in. następujące projekty:

- Słońce źródłem pozyskania energii w gminach: Chojnice, Brusy, Czersk, Karsin
  i Konarzyny;
- Ochrona różnorodności biologicznej w gminach Brusy i Konarzyny;
- Pomorskie Szlaki Kajakowe: Meandry Brdy i Chociny, Z nurtem Wdy, Z nurtem Brdy i Zbrzycy, Górna Wda, Wierzycą z Kaszub na Kociewie;
- Kaszubska Marszruta – budowa dróg rowerowych (Konarzyny, Chojnice, Brusy, Czersk);
- Budowa instalacji do produkcji energii ze źródeł odnawialnych na terenie Gminy Kaliska i Gminy partnerskiej Stara Kiszewa.

Wszystkie Gminy skupione w Obszarze Partnerstwie Rezerwatu Bory Tucholskie w składnie 16 gmin współpracę rozpoczęły w grudniu 2020r. i w tak dużym składzie nigdy jeszcze ze sobą nie współpracowały. W związku z powyższym do realizacji zaplanowanych przez siebie celów potrzebują czasu. Dlatego też na razie nie ma możliwości oceny poziomu skuteczności realizacyjnej Partnerstwa. Natomiast efektywność realizacyjna Partnerstwa jako wypadkowa dwóch wymiarów efektywności: adaptacyjności (dostosowania się Partnerstwa do pojawiających się szans rozwojowych) i orientacji na otoczenie (dążenia Partnerstwa do kształtowania pozycji w otoczeniu zewnętrznym).

Efektywność w 1 wymiarze (adaptacyjność), badana udziałem środków dotacyjnych pochodzących ze środków Unii Europejskiej w dochodach Partnerstwa ogółem **jest na bardzo niskim ujemnym poziomie (-0,35 w 2019 r.)**.

Ryc. 81. Udział dotacji z Unii Europejskiej w dochodach ogółem w latach 2014 - 2019 r.

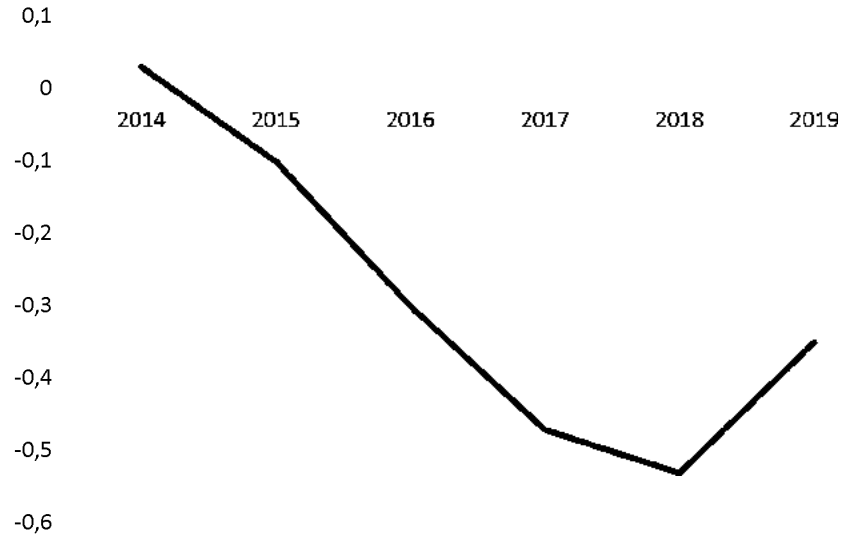

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Efektywność w drugim wymiarze (orientacja na otoczenie) badana z jednej strony deinstytucjonalizacją (świadczącą m.in. o umiejętności powierzania zadań publicznych podmiotom z trzeciego sektora), z drugiej stabilnością i ciągłością władzy (świadczącą o umiejętności zaspokajania potrzeb społeczności lokalnej przez władze lokalne) kształtuje się na **słabym ujemnym poziomie (-0,26 w 2019 r.)** z tendencją polepszającą.

Ryc. 82. Udział wydatków na dotacje do organizacji pożytku publicznego w wydatkach bieżących (średnia 3 letnia).

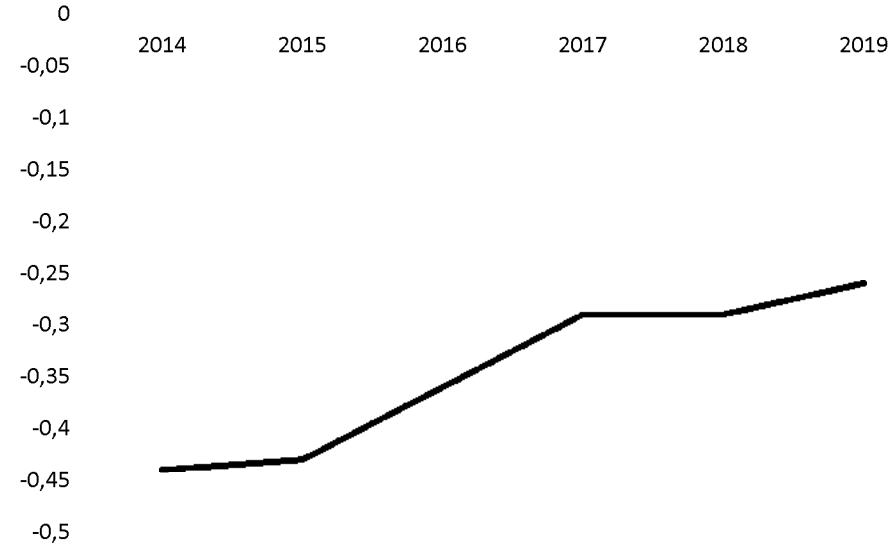

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Natomiast poziom stabilności i ciągłość władz w Partnerstwie (mierzony liczbą kadencji sprawowanych przez aktualne władze wykonawcze JST, wchodzących w skład Partnerstwa – wykres poniżej) jest wysoki, wynosi 87,5% co oznacza, że tylko w 2 gminach jest nowa władza.

Ryc. 83. Analiza poziomu stabilności władz w Partnerstwie.

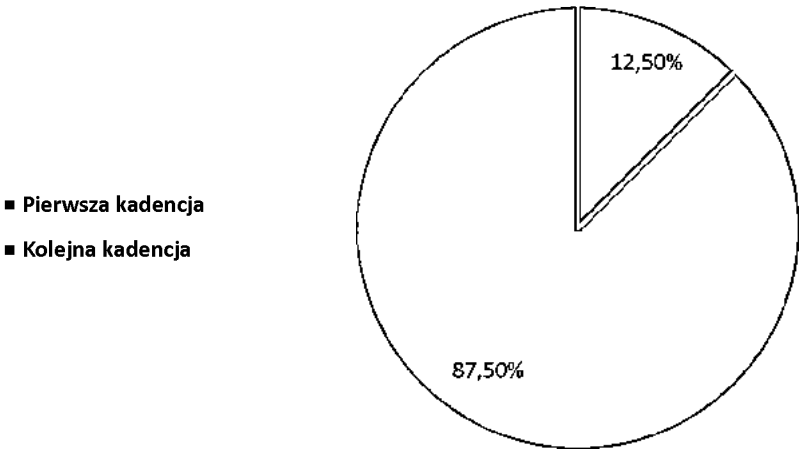

Źródło: badanie własne.

Ryc. 84. Udział dotacji do zadań publicznych wykonywanych przez organizacje samorządowe w wydatkach bieżących w latach 2011-2019.

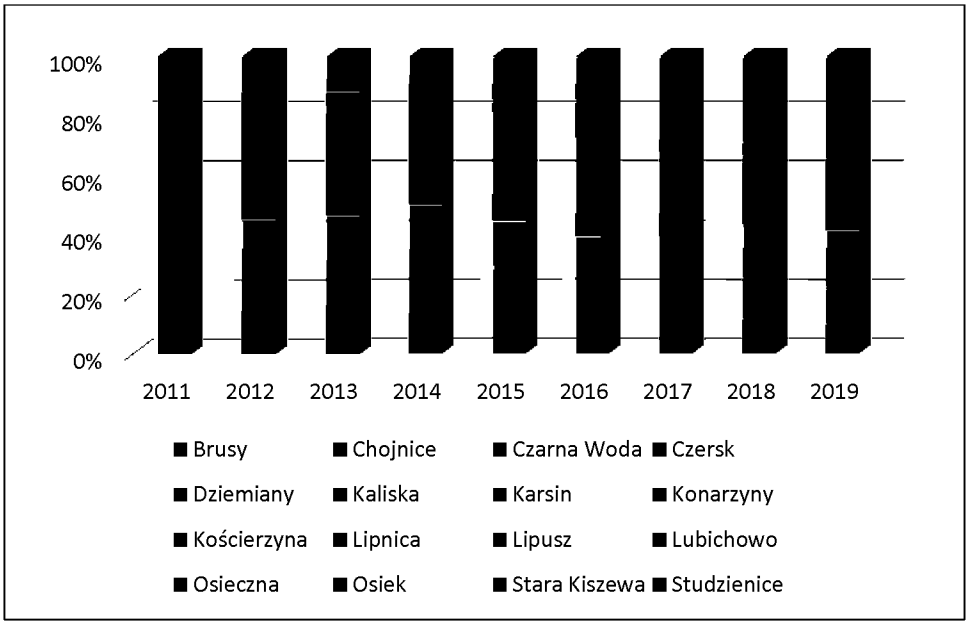

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Przeprowadzone na przełomie stycznia i lutego 2021 r. badania z liderami informują nie tylko o opinii na temat zasobów jakimi dysponuje dany obszar oraz niezbędnych działaniach dla poprawy jego atrakcyjności, ale także o tym **jakie instytucje czy grupy społeczne mają „siłę sprawczą", pozwalającą na realizację słusznych na ogół postulatów społecznych**. Możliwości realizacyjne mogą wynikać z zakresu działalności czy określonych odgórnie kompetencji, posiadanych środków finansowych, możliwości organizacyjnych, a nawet chęci i determinacji do wykonania zadania. Szczególnie w tym ostatnim przypadku kluczowe są otwartość oraz umiejętność współpracy, a także obecność lokalnych liderów, którzy są w stanie skupić różnych graczy wokół jednego celu/idei i koordynować ich działania według przyjętego planu.

Z opinii liderów lokalnych wynika, że największy wpływ na codzienne życie mieszkańców partnerstwa ma sektor publiczny. Niewątpliwym liderem w tym względzie są władze gminne (wójt/burmistrz) i jest to zgodna opinia zarówno liderów administracji jak i przedsiębiorców oraz sektora społecznego. Z grona innych instytucji publicznych jako wpływowego gracza wskazano Starostę oraz marszałka województwa (można przypuszczać, że głównym czynnikiem dla tej opinii jest dysponowanie środkami pomocowymi), a w mniejszym stopniu wojewodę. Natomiast jeśli chodzi o samorządy sąsiednich gmin liderzy uznali, że tylko w 39,52% mają wpływ na to co się dzieje w obszarze partnerstwa. Wynika to z pewnością z rozwiązań systemowych (kompetencje samorządu gminnego określone ustawowo), ale może też świadczyć o stosunkowo słabej współpracy w obszarze partnerstwa, szczególnie w zakresie inicjatyw ponadlokalnych, wymagających wzajemnych uzgodnień[1]. Duży wpływ w opinii liderów mają także lokalne organizacje i stowarzyszenia (75,8%) oraz Lasy Państwowe (66,13). I fakt ten dla rozwoju partnerstwa Rezerwatu Biosfery Borów Tucholskich jest

Dlatego też budowanie silnego partnerstwa, zdolnego do przygotowywania oraz realizacji zintegrowanych działań, wymaga zwrócenia większej uwagi na aspekty organizacyjne, w tym otwartość na współpracę. Za istotnego integratora działań uznano władze gminne, regionalne i powiatowe. W tym kontekście jawi się pytanie, czy respondenci – Liderzy, rzeczywiście dostrzegają koordynacyjną rolę i działania władz regionalnych, czy też zachętą do wspólnych działań są mechanizmy finansowe nagradzające partnerstwo ponadlokalne, a zatem główną motywacją współpracy nie jest usprawnianie lokalnych polityk, ale maksymalizacja szans na uzyskanie większego dofinansowania na własne projekty. Za dobry prognostyk na przyszłość można by uznać podkreślenie przez 47,58% ankietowanych dobrych relacji pomiędzy włodarzami.

Liderzy lokalni dostrzegają i doceniają znaczenie kanałów informacyjnych i nowych technologii jako narzędzi sprzyjających współpracy samorządów. Ponad 68% wskazało rozwój nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych, rozwój mediów społecznościowych, oparty na wiedzy i danych (49,19%).

2.3.1. Potencjał instytucjonalny obszaru Partnerstwa

W poniższym podrozdziale dokonano analizy potencjału instytucjonalnego obszaru Partnerstwa. W miesiącu marcu 2021r. skierowano w formie elektronicznej do wszystkich 16 gmin ankietę, zawierającą łącznie siedem pytań, na które odpowiedziało 14 gmin.

Pytanie pierwsze dotyczyło badania rotacji kadry pracowniczej w gminach w ostatnich 5 latach, w przedziałach: do 5%; od 6% do 15%; od 11% do 15%; powyżej 15%.

Z przeprowadzonych badań wynika, że średnia rotacja kadry pracowniczej w badanych urzędach w ostatnich 5 latach w 8 gminach mieści się w przedziale do 5%, co stanowi 57% wszystkich badanych. Trzy gminy wskazały przedział od 6% do 10% (tj. 22%); dwie gminy wskazały przedział od 11% do 15% (tj. 14%) i jedna gmina wskazała powyżej 15% (tj. 7%).

Ryc. 85. Średnia rotacja kadry pracowniczej gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

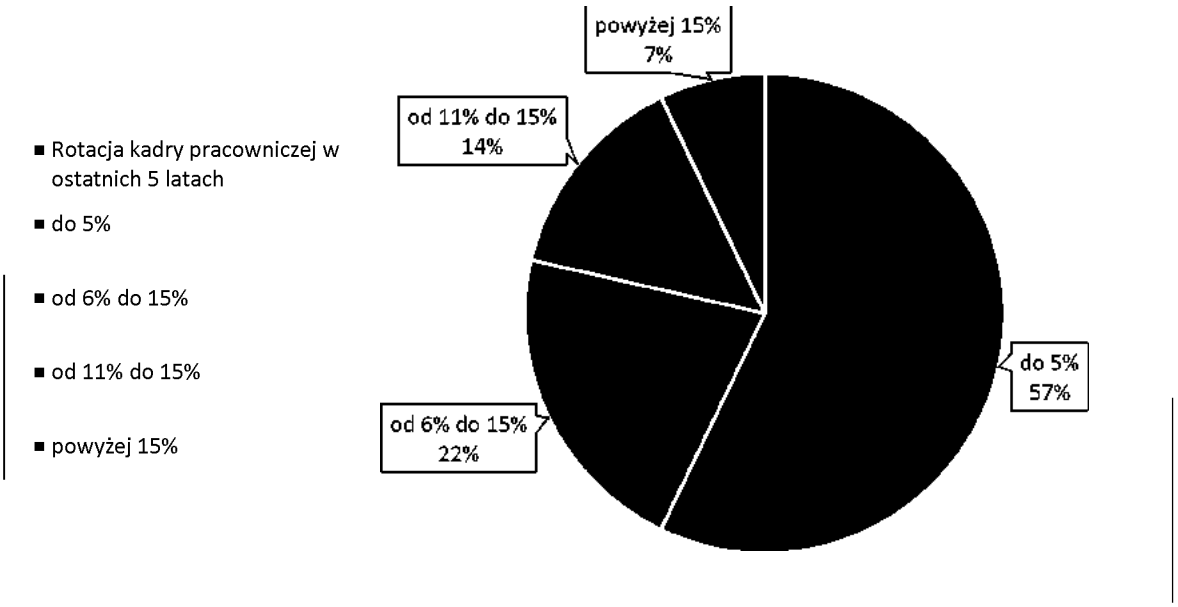

Źródło: badania własne.

Jedenaście gmin tj. 79% nie posiada Planu szkoleń, który byłby wynikiem badań potrzeb szkoleniowych lub kompetencyjnych pracowników.

Na pytanie jak często pracownicy uczestniczą w szkoleniach podnoszących kwalifikacje inne niż BHP, siedem gmin odpowiedziało: 2 razy w roku tj. 50%; cztery gminy: 1 raz w roku tj. 29% i 3 gminy: wskazało 3 razy w roku lub więcej tj. 21%. Świadczy to o niedużej częstotliwości uczestnictwa pracowników w szkoleniach podnoszących kwalifikacje.

Ryc. 86. Częstotliwość szkoleń pracowników obszaru Partnerstwa.

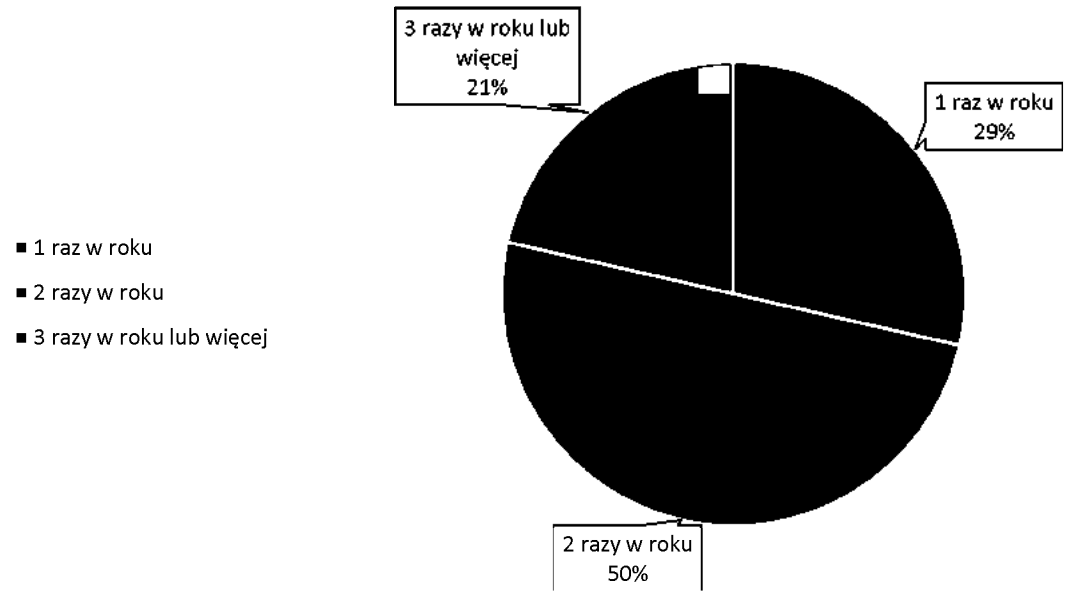

Źródło: badania własne.

Wzajemne relacje pracownicze przeanalizowano zadając gminom trzy pytania (w skali od 1 do 5, gdzie 1 oznacza niewielkim, 5 – w znacznym stopniu) w aspekcie umiejętności tworzenia zespołów zadaniowych w celu rozwiazywania istotnych problemów, dzielenia się wiedzą i zastępowalności na stanowiskach pracy. Z przeprowadzonych badań wynika, że pracownicy niechętnie tworzą zespoły zadaniowe do rozwiązania trudnych spraw (2,71%), być może starają się rozwiązywać je samodzielnie. Dzielenie się wiedzą wypada na poziomie 3,64% a realne zastępowanie się pracowników na stanowisku pracy osiągnęło poziom 3,36%.

Ryc. 87. Relacje pracownicze.

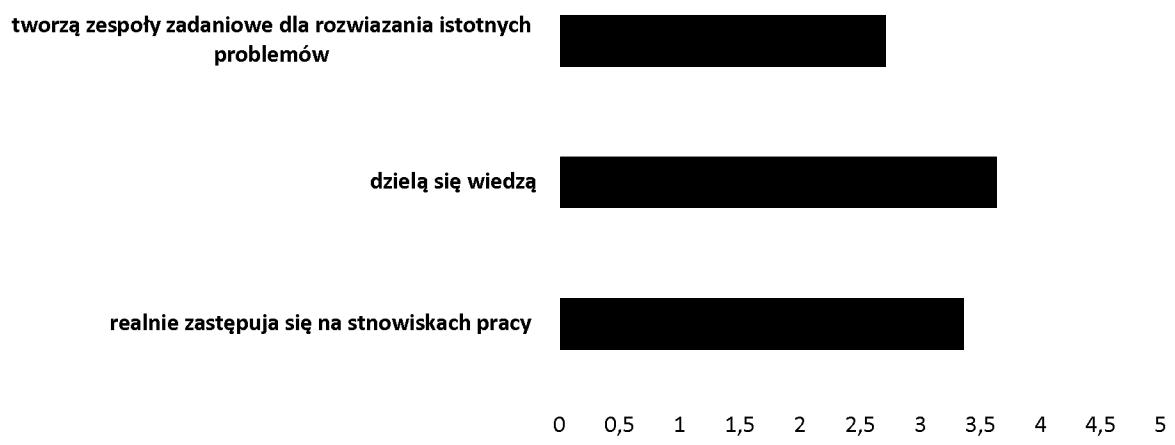

Źródło: badania własne.

W badanych jednostkach samorządowych spotkania kierowników z pracownikami odbywają się nieregularnie i incydentalnie (po równo 6 gmin co stanowi 43%). Zaledwie w 2 gminach (tj. 14%) wskazano, że takie spotkania odbywają się co najmniej raz w miesiącu.

Ryc. 88. Częstotliwość spotkań kierowników jednostek z pracownikami.

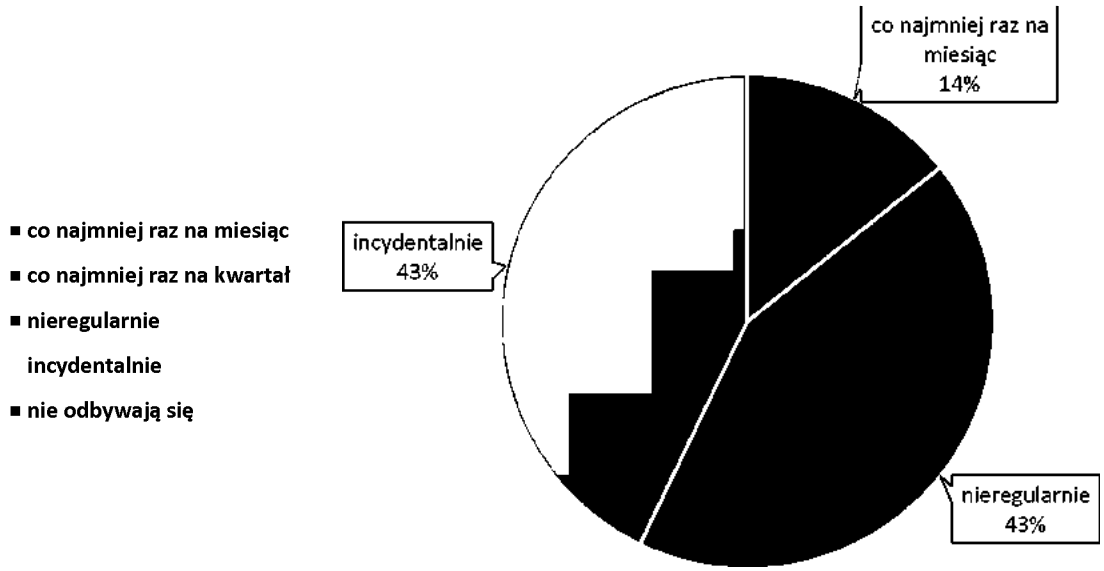

Źródło: badania własne.

WNIOSKI

- Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie jest stosunkowo młodym partnerstwem potrzebującym czasu do nawiązania relacji międzygminnych oraz budowania wzajemnego zaufania.
- Partnerstwo posiada zdolności do współpracy zapoczątkowane w ramach działających LGD i LGR, które powinno rozwijać.
- Bardzo niska efektywność Partnerstwa w aspekcie: adaptacyjności (dostosowania się Partnerstwa do pojawiających się szans rozwojowych) i orientacji na otoczenie (dążenia Partnerstwa do kształtowania pozycji w otoczeniu zewnętrznym).
- Badane JST charakteryzują się niewielką 5% rotacją kadry pracowniczej.
- Niska częstotliwość szkoleń pracowników gmin obszaru Partnerstwa.
- Pracownicy chętnie dzielą się wiedzą i zastępują podczas nieobecności.
- Niski poziom częstotliwości spotkań kierowników jednostek z pracownikami.

2.4. Wymiar Gospodarczy

Tworzenie programów strategicznego rozwoju, określających cele i kierunki działań na przestrzeni kilku lub kilkunastu kolejnych lat, powinno być poprzedzone zbadaniem procesów zachodzących w danym obszarze, z uwzględnieniem przyszłych zmian. Z tego względu ważne jest, aby analizować czynniki wpływające na potencjał lokalnej gospodarki zarówno z aktualnego punktu widzenia, jak i w perspektywie najbliższych lat. Pozwoli to na przewidywanie ewentualnych zagrożeń w przyszłości i skuteczne im przeciwdziałanie.

Potencjał i konkurencyjność lokalnej gospodarki determinują sytuację ekonomiczną mieszkańców oraz decydują o możliwościach rozwojowych danego obszaru. Aktywność gospodarcza mieszkańców przekłada się na liczbę i kondycję lokalnych firm oraz wyznacza możliwości dochodowe gospodarstw domowych i instytucji samorządowych. Dostępność i wysoka jakość usług doradczych wspiera konkurencyjność lokalnej gospodarki; dostępność do usług finansowych umożliwia pozyskanie funduszy niezbędnych do stabilnego prowadzenia działalności operacyjnej oraz finansowania projektów inwestycyjnych.

Diagnoza obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w wymiarze gospodarczym obejmuje 4 obszary, wpływające na ogólną sytuację rozwojową Partnerstwa (schemat poniżej).

Ryc. 89. Wymiar Gospodarczy diagnozy obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

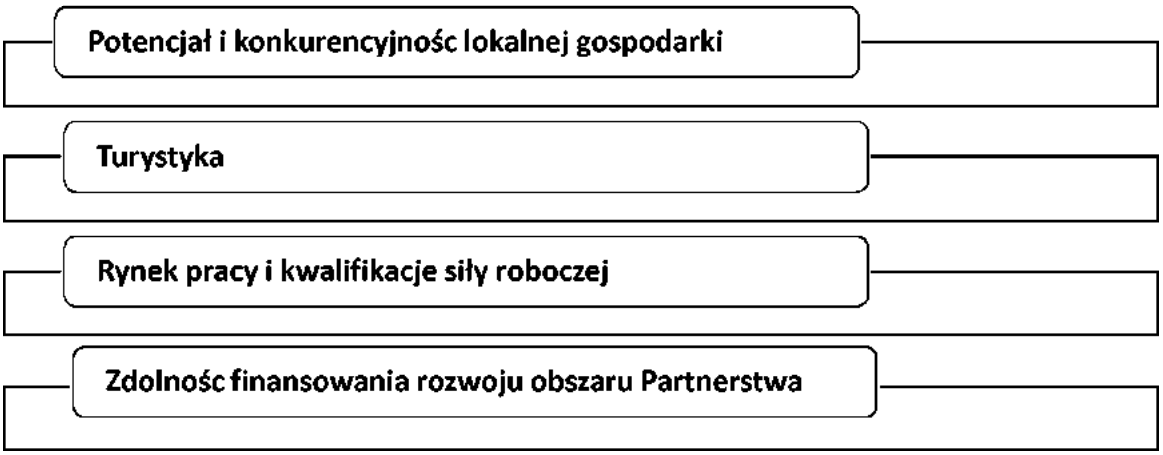

Źródło: opracowanie własne w oparciu o https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

2.4.1. Potencjał i konkurencyjność lokalnej gospodarki

O potencjale i konkurencyjności lokalnej gospodarki decydują czynniki zewnętrzne, jak sytuacja rynkowa czy uwarunkowania prawne oraz czynniki wewnętrzne, takie jak możliwość wykorzystania lokalnych zasobów bądź sytuacja ekonomiczna mieszkańców. Ogólny wskaźnik w ujęciu gospodarczym dla obszaru Partnerstwa przedstawia poniższy wykres. Wskaźnik ten w latach 2014-2018 znacząco wzrastał, natomiast w 2019 roku uległ nieznacznemu obniżeniu osiągając przez cały okres wartość dodatnią, co pozwala uznać, że obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie posiada potencjał i możliwości dalszego rozwoju gospodarczego.

Ryc. 90. Wskaźnik ogólny Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w wymiarze gospodarczym.

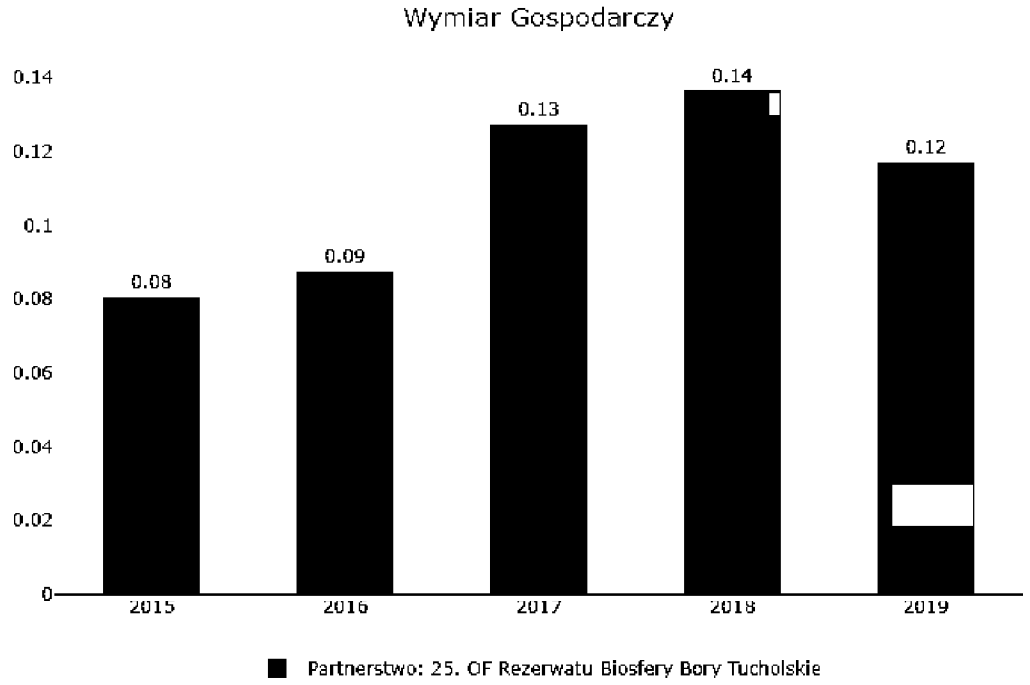

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Ze względu na uwarunkowania środowiskowe, położenie oraz specyfikę obszaru Partnerstwa, analizę jego potencjału i konkurencyjności oparto na następujących aspektach: podmioty prowadzące działalność gospodarczą, turystyka, rolnictwo, leśnictwo oraz pozostałe gałęzie gospodarki.

2.4.1.1. Podmioty prowadzące działalność gospodarczą

Działalność gospodarcza prowadzona jest w większości przez podmioty będące osobami fizycznymi, w tym wspólników spółek cywilnych oraz przez spółki prawa handlowego.

W 2019 roku liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 10 tys. ludności na terenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wynosiła średnio 648. Wskaźnik ten dla obszaru województwa pomorskiego wynosi 958, natomiast dla kraju: 837.

Ryc. 91. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w gminach na obszarze Partnerstwa na 10 tys. ludności w roku 2019.

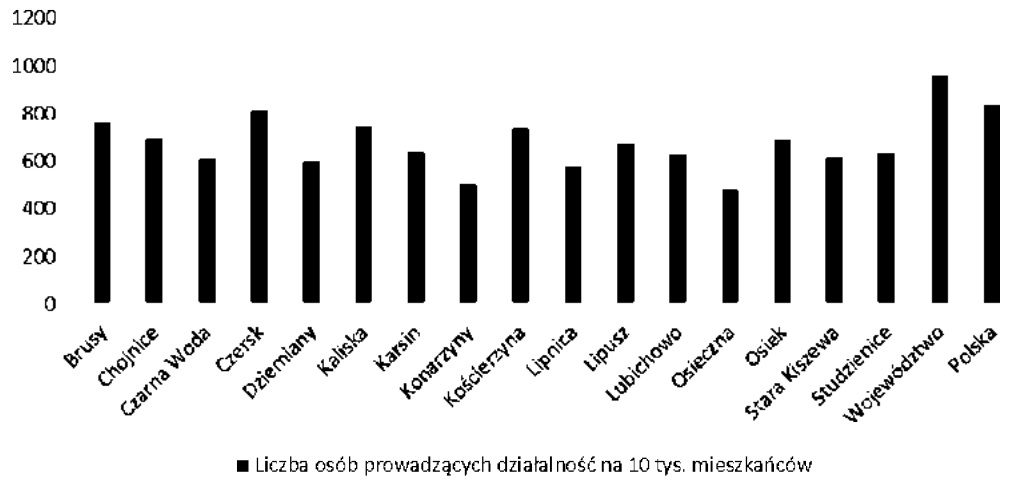

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ilość osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w gminach na terenie Partnerstwa jest niższa od średniej krajowej oraz średniej wojewódzkiej. Największa ilość osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą to mieszkańcy gmin: Czersk, Brusy, Kaliska i Kościerzyna. Najmniej przedsiębiorców – osób fizycznych zamieszkuje gminę Konarzyny i gminę Osieczna. Wskaźnik ten obrazuje zróżnicowanie gmin tworzących Partnerstwo pod kątem aktywności mieszkańców i ich zdolności do podejmowania ryzyka gospodarczego oraz poszukiwania własnych form zarobkowania.

Aspekt ten został również wskazany jako deficytowy przez mieszkańców i liderów gmin Partnerstwa biorących udział w badaniu ankietowym. Spośród respondentów aż 49,62% uznało, że warunki do otwarcia i prowadzenia własnej firmy są słabą stroną, deficytem w swojej gminie. Blisko 43 % ankietowanych wskazało, że jednym z priorytetowych działań, które powinny zostać zrealizowane w pierwszej kolejności jest wsparcie dla rozwoju postaw przedsiębiorczych, zakładania firm, gospodarstw rolnych i samozatrudnienia. Podobne stanowisko zajęła młodzież z obszaru Partnerstwa, która w przeprowadzonym badaniu ankietowym (46 % respondentów) wskazała, że polepszenie warunków dla

rozwoju przedsiębiorczości byłoby jednym z czynników zachęcających młodych ludzi do wiązania swojej przyszłości z terenem Partnerstwa.

Ryc. 92. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców.

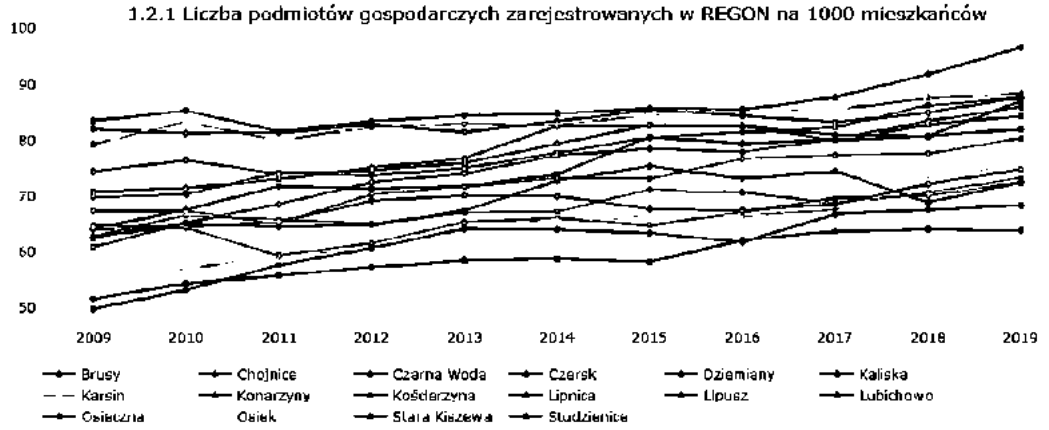

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Jak widać na powyższym wykresie liczba podmiotów gospodarczych od 10 lat ma tendencję wzrostową we wszystkich gminach Partnerstwa. Najwięcej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w formie mikro i małych przedsiębiorstw. Sukcesywny, chociaż powolny wzrost liczby mieszkańców prowadzących działalność gospodarczą prezentuje kolejny wykres.

Ryc. 93. Liczba osób prowadzących działalność gospodarczą w gminach na terenie Partnerstwa w latach 2012-2019.

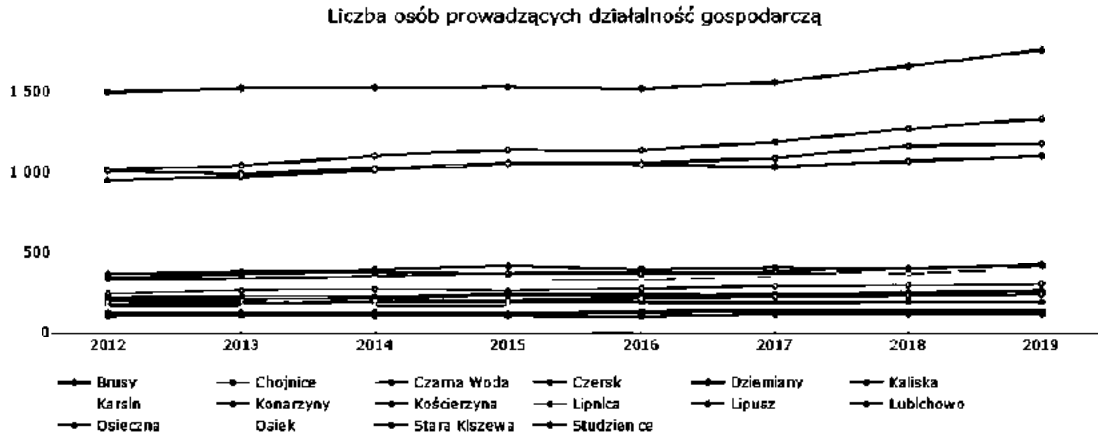

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Warto zaznaczyć, że wzrost liczby podmiotów gospodarczych nie wynika ze wzrostu liczby ludności w wieku produkcyjnym, który, jak widać na poniższym wykresie, ma tendencję spadkową.

Ryc. 94. Ludność w wieku produkcyjnym na obszarze Partnerstwa w latach 2015-2019.

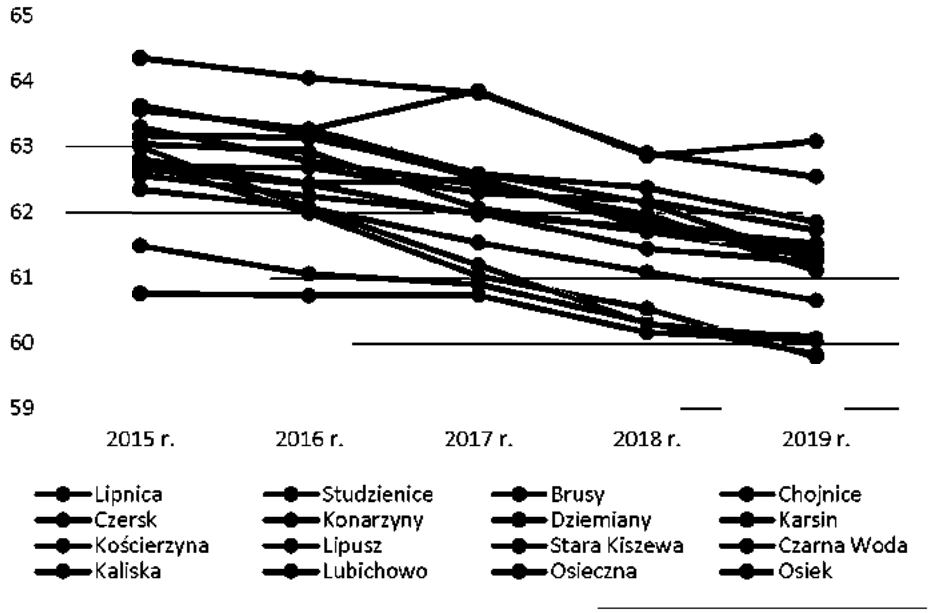

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Malejący stan ludności w wieku produkcyjnym nie dotyczy wyłącznie obszaru Partnerstwa.

Na poniższych wykresach zaprezentowano podobne dane dla województwa pomorskiego i kraju.

Ryc. 95. Ludność w wieku produkcyjnym w woj. pomorskim i kraju w latach 2015-2019.

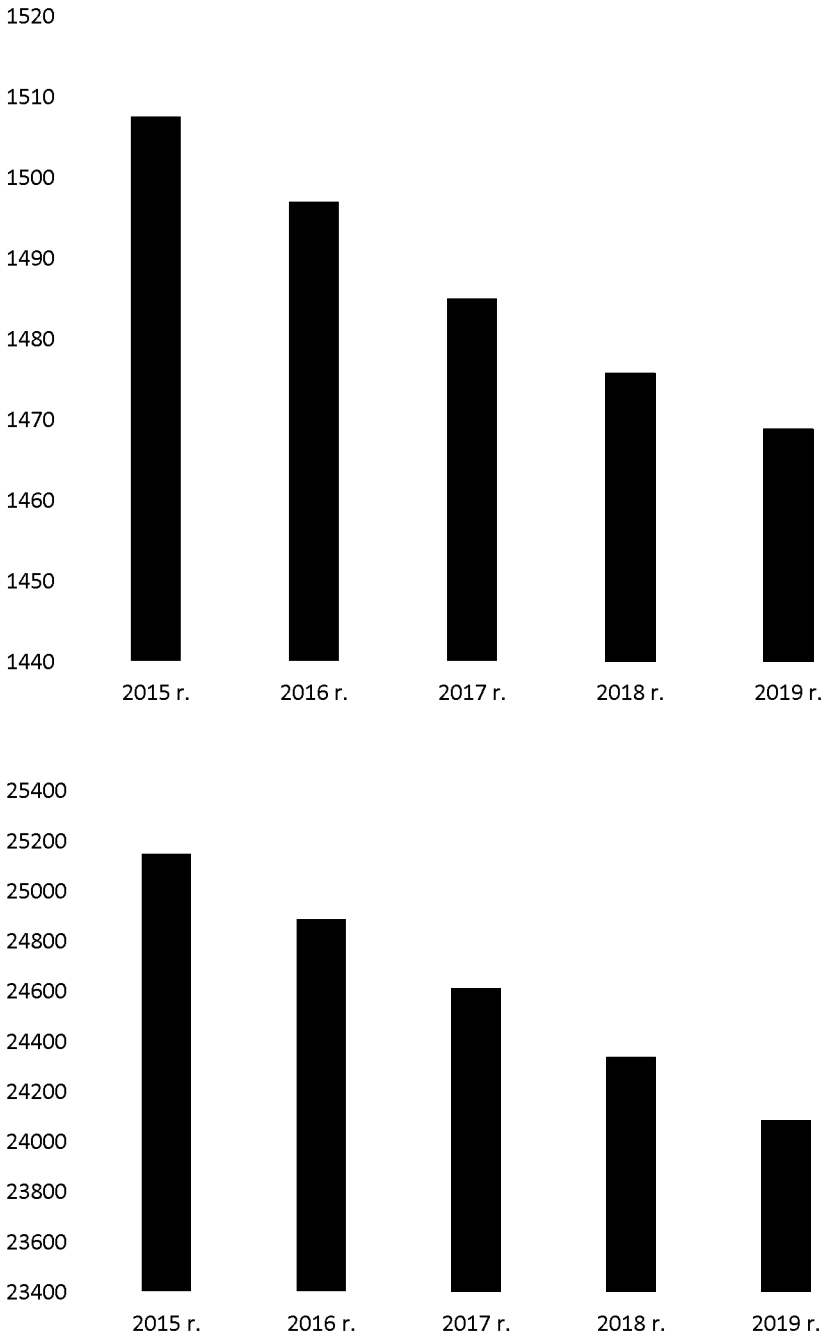

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Na poniższym wykresie przedstawiono ilość podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON w gminach Partnerstwa w 2019 roku, biorąc pod uwagę sektor rolniczy, przemysłowy i budowlany. Z wykresu wynika, że przeważającą gałęzią

gospodarki na terenie Partnerstwa jest sektor budowlany, zaś najmniej rozwinięty jest sektor rolniczy.

Ryc. 96. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2019 r. w głównych sektorach gospodarki.

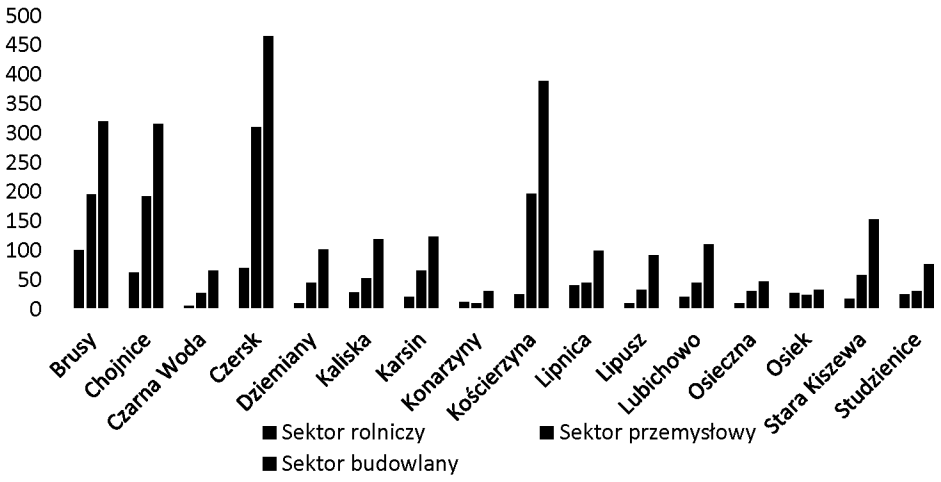

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Biorąc pod uwagę uwarunkowania historyczno-regionalne i środowiskowe Partnerstwa oraz duży potencjał w postaci zasobów leśnych, właściwym kierunkiem wsparcia przedsiębiorczości powinny być zadania związane z przemysłem drzewnym, leśnictwem, zbieractwem i przetwórstwem runa leśnego, a także z infrastrukturą służącą rozwojowi turystyki.

Dane statystyczne wskazują, że ilość wszystkich funkcjonujących podmiotów gospodarczych na obszarze Partnerstwa jest znacząco niższa od wskaźnika dla województwa pomorskiego oraz niższa od wskaźnika krajowego. Z pewnością świadczy to o konieczności podjęcia działań w kierunku stwarzania warunków do podejmowania i rozwijania różnych form działalności gospodarczej.

Ryc. 97. Ilość podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w roku 2019 w gminach z terenu Partnerstwa w porównaniu z analogicznymi danymi dla województwa pomorskiego i kraju.

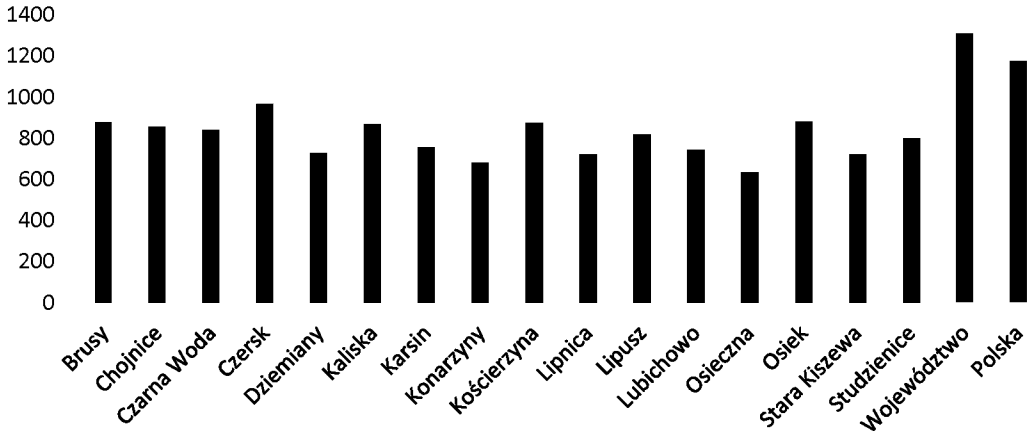

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Z informacji otrzymanych od gmin wynika, że Partnerstwo posiada zasoby w postaci wolnych terenów inwestycyjnych (gminnych) **o łącznej powierzchni 99,87 ha**, z czego 43,88 ha stanowią grunty przeznaczone na działalność usługowo-produkcyjną, natomiast 47,82 ha to tereny określone, jako mieszkaniowe. Najwięcej terenów inwestycyjnych posiada gmina Kościerzyna (29,88 ha), gmina Czarna Woda (14,83 ha) oraz gmina Lipusz (13,30 ha).

Ryc. 98. Ogólna powierzchnia terenów inwestycyjnych w poszczególnych gminach Partnerstwa (w ha).

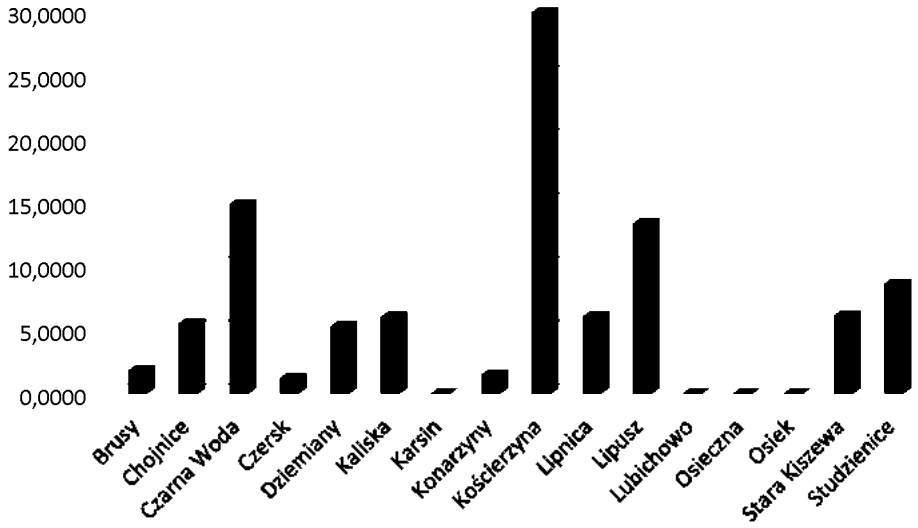

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin Partnerstwa.

Pod względem wielkości terenów inwestycyjnych w poszczególnych gminach w stosunku do ogólnej powierzchni gmin wyróżnia się gmina Czarna Woda (0,53%), następnie gmina Lipusz (0,12%) i gmina Kościerzyna (0,10%).

Ryc. 99. Powierzchnia gminnych terenów inwestycyjnych do ogólnej powierzchni gmin Partnerstwa (%).

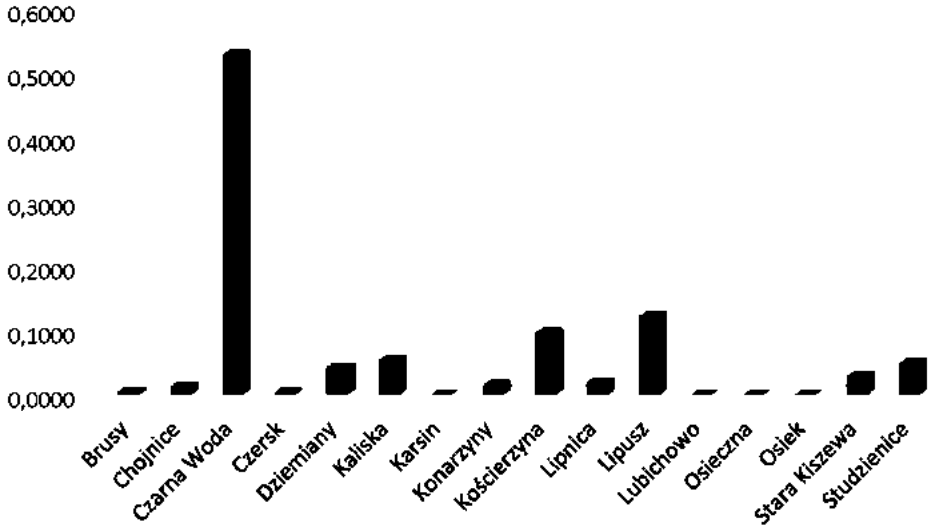

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji z poszczególnych gmin Partnerstwa.

Z przedstawionych informacji wynika, że Partnerstwo posiada duży potencjał terenów inwestycyjnych, które mogą służyć pozyskiwaniu inwestorów i tworzeniu nowych miejsc pracy oraz rozwojowi mieszkalnictwa. Potencjał gmin w tym zakresie wzmacniają także grunty prywatne o charakterze inwestycyjnym.

W analizie przedmiotowego zakresu należy też zwrócić uwagę na dane dotyczące przedsiębiorczości i aktywności mieszkańców Partnerstwa. Wskaźnikiem wiodącym jest tutaj wielkość wpływów do budżetów jednostek samorządu terytorialnego z tytułu udziału we wpływach budżetu państwa z PIT przypadających na 1000 osób w wieku produkcyjnym. Dane te przedstawiają się optymistyczne, wskaźnik sukcesywnie wzrasta od pięciu lat

Ryc. 100. Wpływy JST z tytułu udziału we wpływach BP z PIT przypadające na 1000 osób w wieku produkcyjnym.

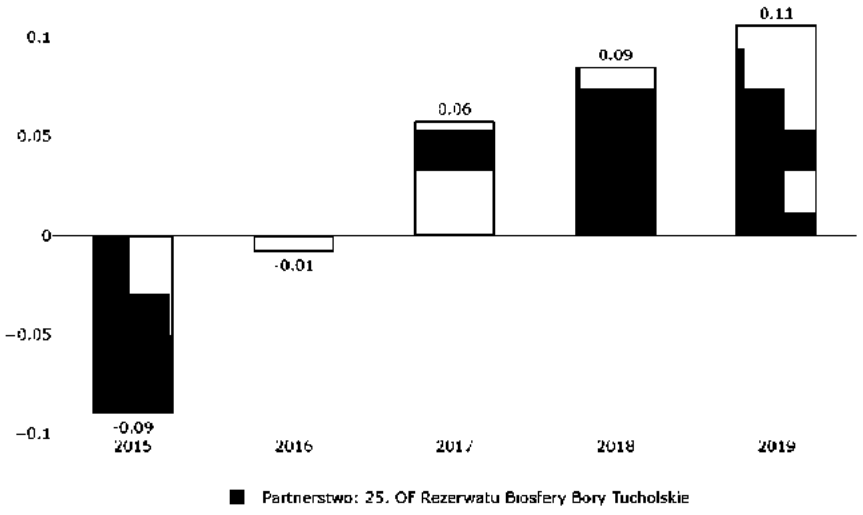

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Kolejnym czynnikiem świadczącym o potencjale gospodarczym obszaru Partnerstwa jest analiza zmian liczby podmiotów w zależności od wielkości zatrudnienia. Dane przedstawione na poniższych wykresach z lat 2009-2019 wskazują, że najwięcej nowych podmiotów, bądź też utrzymanie stałej ich ilości, dotyczy grupy najmniejszych przedsiębiorstw, zatrudniających od 1 do 9 osób. Wśród podmiotów większych, zatrudniających od 10 do 49 osób oraz od 50 do 249 osób również zauważalny jest lekki wzrost (lata 2018-2019) po spadku ich ilości, który nastąpił w latach 2011-2013.

Ryc. 101. Liczba podmiotów w gminach na obszarze Partnerstwa zatrudniających 1-9 osób, 10-49 osób oraz 50-249 osób.

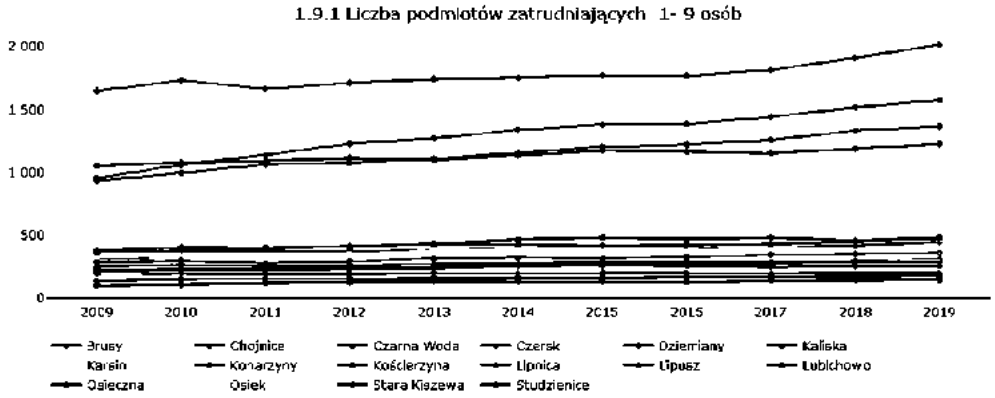

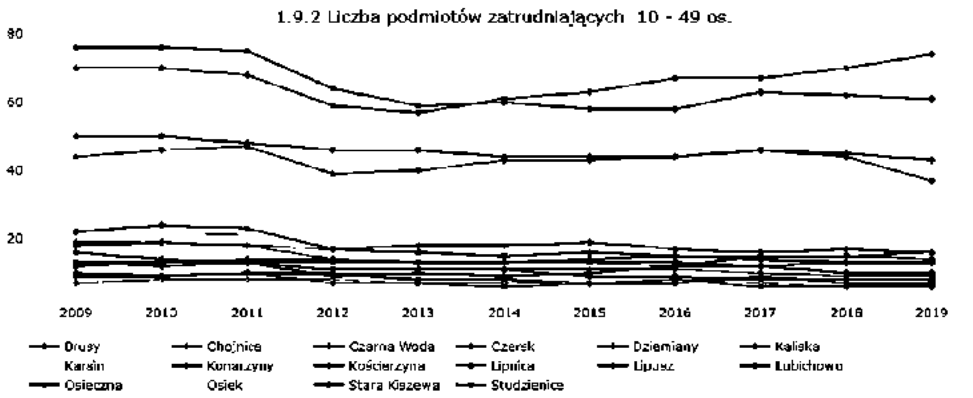

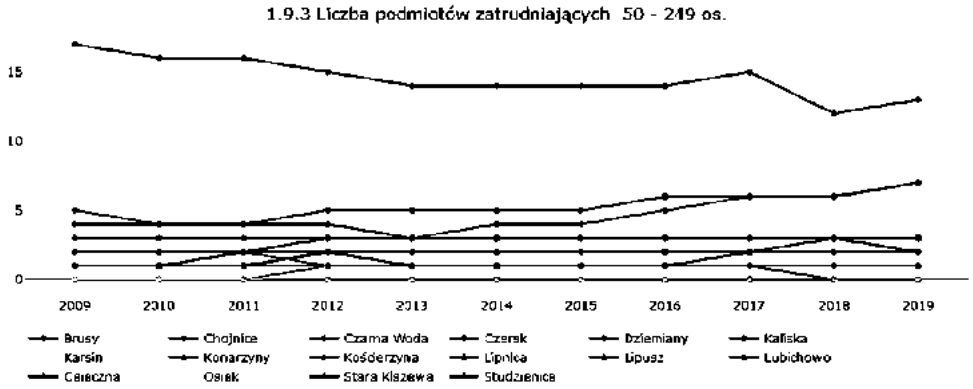

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

WNIOSKI

- Średnia liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w gminach na terenie Partnerstwa jest niższa od średniej krajowej o 23 % oraz od średniej wojewódzkiej o 32 %, jednakże liczba podmiotów gospodarczych w ostatnich 10 latach wykazuje tendencję wzrostową. Najwięcej podmiotów gospodarczych funkcjonuje w formie mikro i małych przedsiębiorstw.
- Średnia ilość wszystkich podmiotów gospodarczych funkcjonujących na obszarze Partnerstwa jest niższa od wskaźnika dla województwa pomorskiego o 39 % oraz niższa od wskaźnika krajowego o 32%. Z pewnością świadczy to
  o konieczności podjęcia działań w kierunku stwarzania warunków do podejmowania i rozwijania różnych form działalności gospodarczej.
- Z danych statystycznych wynika, że od pięciu lat liczba ludności w wieku produkcyjnym na obszarze Partnerstwa, całego województwa i kraju maleje.

- Wzrost wpływów z PIT do Budżetu Państwa przypadających na 1000 osób w wieku produkcyjnym świadczy o dużej aktywności i polepszającej się sytuacji ekonomicznej mieszkańców. Zadaniem priorytetowym dla władz samorządowych będzie podejmowanie działań o zachowanie tej wzrostowej tendencji, w szczególności stwarzanie warunków do rozwoju przedsiębiorczości i powstawania nowych miejsc pracy oraz poszukiwanie zachęt, aby młodzi mieszkańcy Partnerstwa wiązali swoją przyszłość z tym obszarem.
- Największa liczba podmiotów gospodarczych prowadzi działalność w sektorze budowlanym i przemysłowym, zaś najmniej w sektorze rolniczym. Działania budujące potencjał gospodarczy Partnerstwa należy jednak rozpatrywać pod kątem uwarunkowań historyczno-regionalnych i środowiskowych tego obszaru, w szczególności dużego potencjału w postaci zasobów naturalnych (przemysł drzewny, turystyka, alternatywne źródła energii).
- Partnerstwo posiada zasoby w postaci wolnych terenów inwestycyjnych (gminnych) **o łącznej powierzchni 99,87 ha**, z czego 43,88 ha stanowią grunty przeznaczone na działalność usługowo-produkcyjną, natomiast 47,82 ha to tereny określone, jako mieszkaniowe.

2.4.1.2. Rolnictwo, leśnictwo i pozostałe gałęzie gospodarki

Partnerstwo Obszaru Funkcjonalnego Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie obejmuje wyłącznie gminy wiejskie (13 gmin) oraz gminy wiejsko-miejskie (3 gminy), o wysokim stopniu zalesienia. Z tego względu zanalizowano obszar Partnerstwa pod kątem zasobów rolnych i leśnych.

Średnia lesistość terenu Partnerstwa wynosi 58 % i jest wyższa od lesistości województwa pomorskiego, wynoszącej 36 % oraz lesistości kraju, która wynosi 30 %. Najwyższą lesistością charaketeryzują się obszary gmin: Osieczna (76 %), Kaliska i Osiek (71 %), zaś najniższa lesistość występuje w gminach: Chojnice (38 %), Stara Kiszewa (43 %) i Kościerzyna (48 %). Większość terenów leśnych zarządzana jest przez Regionalną Dyrekcję Lasów Państwowych.

Ryc. 102. Lesistość gmin Partnerstwa w 2019 roku (%) na tle województwa pomorskiego.

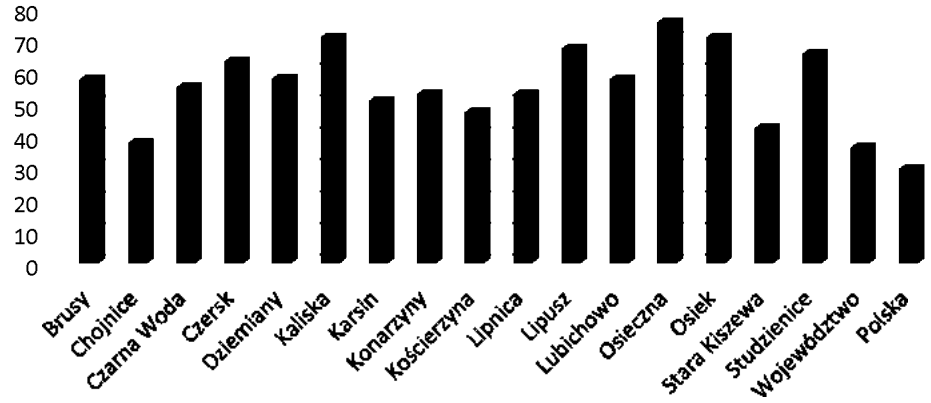

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wysoki stopień zalesienia obszaru Partnerstwa jest jego mocną stroną i z pewnością stanowi potencjał do wykorzystania w planowaniu działań rozwojowych, zwłaszcza w aspekcie turystycznym i w przetwórstwie leśnym (przerób drewna, pozyskiwanie runa leśnego, łowiectwo). Jednocześnie może on także stanowić barierę w prowadzeniu inwestycji, głównie ze względu na istniejące formy ochrony przyrody. Oprócz pozyskiwania drewna, lasy spełniają także funkcje rekreacyjne i dydaktyczne.

Z danych statystycznych wynika, że ilość podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa kształtuje się na terenie Partnerstwa, w stosunku do ogólnej liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON, na poziomie od 2 % (gminy Czarna Woda i Kościerzyna) do 11 % w gminie Lipnica oraz 13 % w gminie Osiek. Średni wskaźnik dla Partnerstwa wynosi ok. 6 %
i jest wyższy od wskaźnika województwa pomorskiego (1 %) i kraju (2 %).

Ryc. 103. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) w stosunku do ogólnej liczby podmiotów (%) na tle województwa i kraju w 2019 roku.

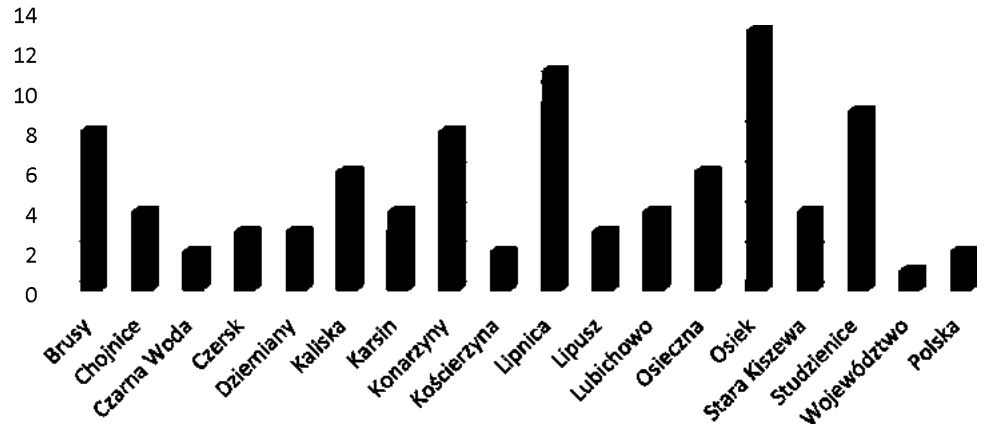

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dane ujęte na wykresie wskazują, że działalność związana z rolnictwem i leśnictwem stanowi na obszarze Partnerstwa nieznaczną część ogólnej liczby podmiotów gospodarczych (od 2 % do 13 %). W porównaniu do analogicznych danych dla województwa (1 %) i kraju (2 %) można jednak przyjąć tezę, że rolnictwo i leśnictwo jest na terenie Partnerstwa lepiej rozwinięte, niż na pozostałym obszarze i może stanowić pole do podejmowania działań rozwojowych.

Według Powszechnego Spisu Rolnego 2010 województwo pomorskie posiada jeden z najniższych wskaźników ilości gospodarstw rolnych w stosunku do ogółu gospodarstw w kraju (2,7 %). Z kolei na północy kraju znajdują się największe gospodarstwa rolne (w pomorskim średnia wielkość użytków rolnych w gospodarstwie ogółem wynosiła w 2010 roku 14,91 ha).

Na terenie Partnerstwa udział powierzchni gospodarstw rolnych w powierzchni ogółem danej gminy wynosi od 60 % w gminie Lipnica do 16 % w gminie Osiek. Wskaźnik uśredniony dla Partnerstwa wynosi ok. 38 % i jest niższy od wskaźnika dla województwa pomorskiego (53 %) i kraju (58 %).

Ryc. 104. Udział powierzchni gospodarstw rolnych w powierzchni ogółem gminy, województwa i kraju w 2010 r.

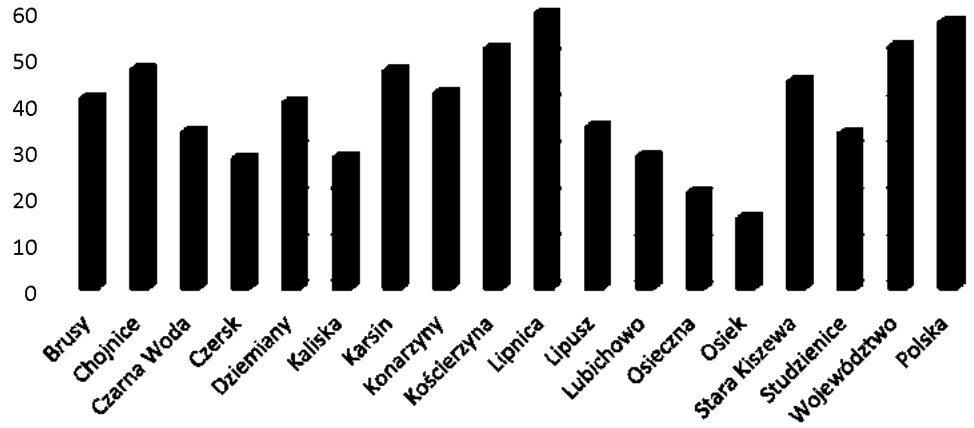

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Potencjał rolny obszaru Partnerstwa można ocenić na podstawie Wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikającego z warunków naturalnych. Został on opracowany w IUNG-PIB w latach siedemdziesiątych, w ramach badań dotyczących metodologii oceny jakości gruntów rolnych w Polsce. Głównym celem badań było stworzenie wskaźników pozwalających na ilościową i przestrzenną ocenę czynników naturalnych, decydujących o potencjalnej wydajności plonów na poziomie lokalnym. WWRPP jest wskaźnikiem zintegrowanym bazującym na ocenie wskaźników poszczególnych elementów siedliska takich jak: jakość i przydatność gleb, stosunki wodne gleb, rzeźba terenu oraz agroklimat.

Waloryzację warunków przyrodniczych opracowano na podstawie ilościowych zależności pomiędzy plonem, a jakością siedliska i klimatem. Wycenę warunków glebowo-przyrodniczych, opracowaną metodami analizy statystycznej, zagregowano do poziomu gmin i obrębów ewidencyjnych, wyliczając ogólny wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej jako miarę potencjału produkcyjnego siedliska. Wagi przyjęte w waloryzacji dla poszczególnych czynników są odzwierciedleniem ich rangi w kształtowaniu plonu.

W waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej szczególne znacznie mają warunki glebowe, ponieważ w funkcji samego tylko wskaźnika jakości i przydatności gleb można wyjaśnić około 80% obserwowanej zmienności plonów. Udział wskaźnika cząstkowego agroklimatu ujmującego cały kompleks czynników klimatycznych zawiera się w przedziale 1-15 pkt., wskaźnika warunków wodnych w przedziale 0,5-5 pkt., a rzeźby terenu od 0 do 5 pkt.

Tabela 16. Wartości wskaźników cząstkowych.

Wskaźnik cząstkowy	**Zakres punktów**
Jakości i przydatności rolniczej gleb	18-95
Agroklimatu	1-15
Rzeźby terenu	0-5
Stosunków wodnych gleb	0,5-5
Razem WWRPP	19,5-120

Ryc. 105. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP).[25]

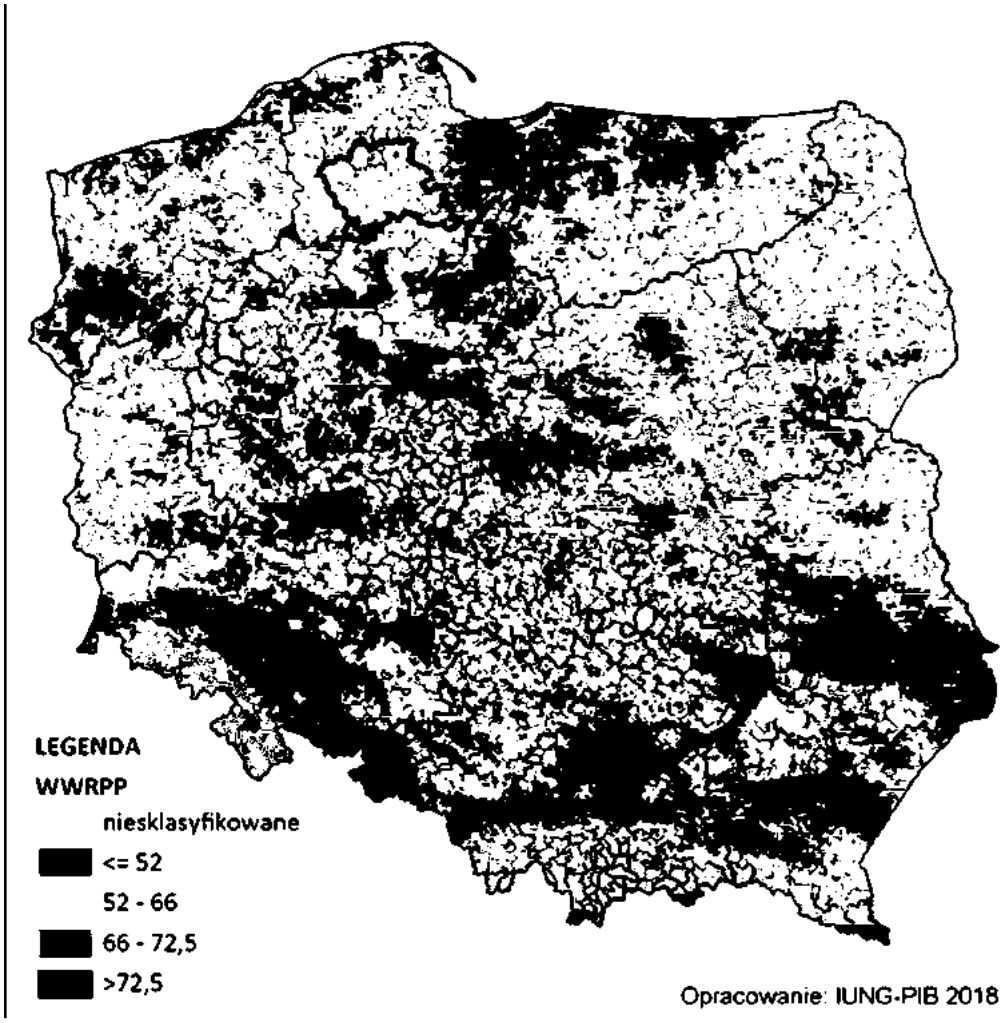

Źródło: Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy 2018.

Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest niski dla prawie całego obszaru Partnerstwa (<=52). Jedynie dla południowej części gminy Chojnice wskaźnik ten osiągnął wyższą wartość (>72,5).

Na kolejnych wykresach przedstawiono ilość podmiotów gospodarczych w branży przemysłowej i budowlanej oraz podmiotów funkcjonujących w ramach pozostałej działalności na obszarze Partnerstwa.

[25] Informacja dla DP: Szczegółowe wyjaśnienie wskaźnika znajduje się pod linkiem http://onw.iung.pulawy.pl/specyficzne/wwrpp

Ryc. 106. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (przemysł i budownictwo) w stosunku do ogólnej liczby podmiotów (%) na tle województwa i kraju w 2019 roku.

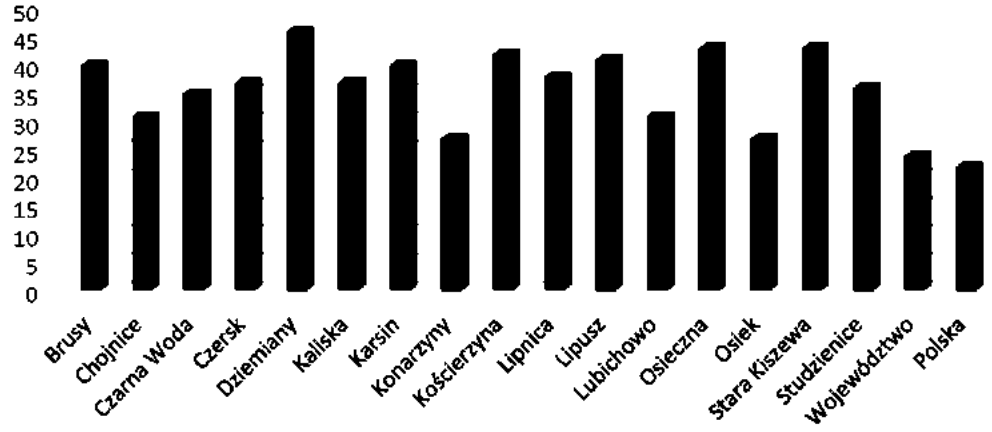

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ryc. 107. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (pozostała działalność) w stosunku do ogólnej liczby podmiotów (%) na tle województwa i kraju w 2019 roku.

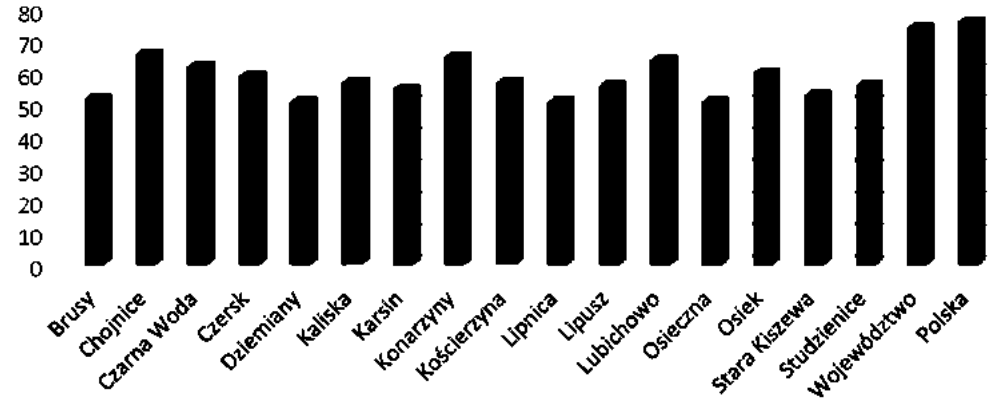

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Ilość podmiotów działających w branży przemysłowej i budowlanej w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych na terenie Partnerstwa wynosi średnio 37 % i jest wyższa od ilości tych podmiotów w całym województwie (24 %) oraz w kraju (22 %).

Podmioty funkcjonujące w ramach pozostałej działalności stanowią największą grupę gospodarczą. Ich odsetek na terenie Partnerstwa waha się od 51 % do 66 %,

zaś
w województwie i kraju wynosi odpowiednio 74 % i 76 %. Z danych dotyczących województwa pomorskiego (SVS GUS 2020) wynika, że wśród pozostałych gałęzi gospodarki najsilniejszy obszar stanowi handel i naprawa pojazdów samochodowych, działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, obsługa rynku nieruchomości oraz transport i gospodarka magazynowa.

Poniżej przedstawiono zestawienie usług rynkowych, z których najczęściej korzystają mieszkańcy Partnerstwa:

Tabela 17. Zakres korzystania z usług rynkowych przez mieszkańców Partnerstwa.

Usługa zbilansowana wewnętrznie i zewnętrznie	Usługi budowlane, remontowe, naprawcze
Usługi zbilansowane, import spoza Partnerstwa	Zakup podstawowych artykułów gospodarstwa domowego; usługi pocztowe i kurierskie; naprawa sprzętów, maszyn, pojazdów; usługi związane z zakwaterowaniem
Import usługi, w tym import spoza Partnerstwa	Usługi typu "beauty"; usługi transportowe i gospodarka magazynowa
Import usługi, w tym duży import spoza Partnerstwa	Zakup artykułów przemysłowych, odzieży, mebli, sprzętu; handel hurtowy; drobne usługi naprawcze; usługi weterynaryjne; usługi finansowe i ubezpieczeniowe; usługi prawne, księgowe, projektowe, techniczne; usługi marketingowe; usługi teleinformatyczne; usługi związane z gastronomią
Duży import usługi, w tym duży import spoza Partnerstwa	Usługi związane z rynkiem nieruchomości

Źródło: opracowanie własne na podstawie Matrycy Bilansu Usług.

Jak wynika z analizy bilansu usług dostępnych na rynku, mieszkańcy Partnerstwa korzystają z większości usług na terenie poza Partnerstwem. Zbilansowane wewnętrznie i zewnętrznie są jedynie usługi budowlane, remontowe i naprawcze.

Opinie lokalnych liderów co do istniejących warunków do prowadzenia własnego gospodarstwa rolnego są niejednoznaczne. Największa grupa (ponad 41 %) uznała, że trudno zająć w tej sprawie stanowisko, 33 % ankietowanych uznało ten obszar za silną stronę, atut gminy, natomiast zdaniem 26 % respondentów istnieje w tym zakresie deficyt. W odniesieniu do przedsięwzięć, które powinny zostać zrealizowane w samorządach w pierwszej kolejności, zaledwie niecałe 14 % mieszkańców wskazało na wsparcie rozwoju gospodarstw rolnych. Z kolei ponad 38 % respondentów spośród lokalnych liderów uznało, że priorytetowo należy traktować, między innymi, polepszenie warunków i wsparcie dla lokalnych firm, w tym gospodarstw rolnych.

Grupa blisko 44 % respondentów wśród młodzieży oceniła warunki do prowadzenia własnego gospodarstwa rolnego jako zachętę do zamieszkania na terenie Partnerstwa. Jest to jednak ocena dotycząca ogółu obszaru i mieszkańców Partnerstwa, bowiem w pytaniu dotyczącym atrakcyjności poszczególnych miejsc pracy, jako mało lub zupełnie nieatrakcyjna została oceniona przez młodzież praca w rodzinnym gospodarstwie rolnym (72 % odpowiedzi) oraz prowadzenie własnego gospodarstwa rolnego (74 %odpowiedzi).

Udzielając odpowiedzi na pytania otwarte ankiety lokalni liderzy zwrócili uwagę na szanse rozwojowe wynikające z zasobów leśnych. Wskazali przede wszystkim na inwestycje produkcyjne z wykorzystaniem drewna, a także na tworzenie miejsc pracy dla absolwentów uczelni o profilach leśnych i technologii drewna.

WNIOSKI

- Rolnictwo i leśnictwo nie należy do głównych gałęzi gospodarki na terenie Partnerstwa, jednak średni wskaźnik dotyczący ilości podmiotów gospodarczych prowadzących działalność w zakresie rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w stosunku do ogólnej liczby podmiotów wpisanych do rejestru REGON jest o 5 punktów procentowych wyższy od wskaźnika dla województwa pomorskiego i o 4 punkty procentowe wyższy od wskaźnika dla kraju. Biorąc pod uwagę także wyniki badań ankietowych przeprowadzonych wśród mieszkańców, lokalnych liderów i młodzieży należy uznać, że obszar, głównie rolniczy i leśny, stanowi potencjał, na którym można opierać działania rozwojowe.
- Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (bazujący na takich czynnikach, jak: jakość i przydatność gleb, stosunki wodne gleb, rzeźba terenu oraz agroklimat) jest niski dla prawie całego obszaru Partnerstwa

(<=52). Jedynie dla południowej części gminy Chojnice wskaźnik osiągnął wyższą wartość (>72,5).

- Średnia lesistość obszaru Partnerstwa wynosi 58 % jest o 22 punkty procentowe wyższa od lesistości woj. pomorskiego oraz o 28 punktów procentowych wyższa od lesistości kraju). Wskaźnik ten świadczy o bogatych zasobach leśnych Partnerstwa. Należy wziąć tutaj pod uwagę nie tylko produkcję na bazie surowca drzewnego, ale również aspekt edukacyjny i rekreacyjny, a także pozyskiwanie i przetwórstwo runa leśnego.
- Oprócz działalności rolniczej i leśnej oraz szeroko rozwiniętej branży przemysłowej i budowlanej, na obszarze Partnerstwa działają też podmioty w ramach pozostałych gałęzi gospodarki. Z danych dla województwa pomorskiego wynika, że najczęściej są to: handel i naprawa pojazdów samochodowych, działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, obsługa rynku nieruchomości oraz transport i gospodarka magazynowa.

2.4.2. Turystyka

Turystyka i oferta czasu wolnego są przenikającymi się dziedzinami. Turystyka jest jedną z form zagospodarowania czasu wolnego spędzanego poza domem. Nie wszystkie jej funkcje związane są z czasem wolnym, a przykładowo mogą dotyczyć realizacji zadań służbowych (np. turystyka biznesowa) czy dbania o zdrowie (turystyka zdrowotna).

Turystyka w obszarze partnerstwa opiera swój rozwój na nadmorskim położeniu oraz wielu cennych walorach przyrodniczych i kulturowych, których różnorodność i unikatowość są jednymi z kluczowych elementów kształtujących atrakcyjność regionu. Rozwój turystyki przekłada się na rozwój gospodarczy regionu, a w konsekwencji na wzrost dobrobytu i jakości życia mieszkańców. Większą część obszaru Partnerstwa stanowią zasoby leśne. Walory przyrodnicze tworzą potencjał do rozwijania różnych form spędzania czasu wolnego w tym turystyki aktywnej, krajoznawczej, wypoczynkowej i kulturalnej, prozdrowotnej, agroturystyki czy ekoturystyki. Wpływ na atrakcyjność turystyczną ma także wielokulturowość, z którą spotykamy się na obszarze Partnerstwa. Mianowicie na terenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie mieszają się trzy grupy kulturowe, do których zaliczamy kulturę: kaszubską, borowiacką oraz kociewską.

Celem i założeniem turystyki jest zaspokajanie różnorodnych potrzeb mieszkańców oraz turystów, dostosowanie do trendów i oczekiwań oferując usługi na wysokim poziomie, a także zainteresowanie paletą usług bazującą na zasobach

przyrodniczych i dziedzictwie kulturowym przez cały rok, stymulując zrównoważony rozwój. Rozpoznawalna i wyróżniająca się oferta czasu wolnego i turystyki może wspierać rozwój innych gałęzi gospodarki w regionie oraz rozwijać lokalną przedsiębiorczość w oparciu o zintegrowane działania i współpracę w procesie tworzenia i promocji oferty czasu wolnego. Najwięcej turystów korzystających z obiektów noclegowych odnotowano w miesiącach letnich.

Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie stwarza możliwości uprawiania turystyki aktywnej dzięki szlakom kajakowym, trasom rowerowym o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i międzynarodowym tworząc alternatywę do spędzania czasu wolnego. Kąpieliska również stanowią jedną z najcenniejszych form aktywnego wypoczynku. Zarówno kąpieliska strzeżone, jak i okazjonalne są atrakcyjnym miejscem do rekreacji, istnieje jednak potrzeba zorganizowania w nich infrastruktury niezbędnej do podniesienia standardu bezpieczeństwa i wypoczynku. Szlaki piesze również występują na obszarze Partnerstwa. Ponadto występują liczne obiekty turystyczne m.in. wieże widokowe, budowle architektoniczne wpisane do rejestru zabytków, kościoły zabytkowe, jak również muzea, gospodarstwa agroturystyczne czy cmentarze ewangelickie. Ważnym elementem turystyki jest baza noclegowa wraz z obiektami gospodarczymi. Wskazać należy również, iż baza noclegowa jest ściśle związana z kulturą. Zabytki, imprezy i instytucje kultury stanową część produktu turystycznego.

Skupiając się na przełomie lat 2015-2019 możemy podać liczbę noclegowych obiektów turystycznych w poszczególnych powiatach znajdujących się na terenie Partnerstwa. Do badań wybrano powiaty, na których znajdują się gminy obszaru partnerstwa, są to powiaty chojnicki, starogardzki i kościerski.

Tabela 18. Liczba obiektów noclegowych w powiatach na terenie Partnerstwa.

Kod	Nazwa	Rok	Turystyczne obiekty noclegowe ogółem
2202000	powiat chojnicki	2015	49
		2016	49
		2017	48
		2018	48
		2019	45
2206000	powiat kościerski	2015	50
		2016	53
		2017	54
		2018	51
		2019	51
2213000	powiat starogardzki	2015	24
		2016	25
		2017	25
		2018	22
		2019	23

Źródło: Opracowanie własne Partnerstwa.

Ryc. 108. Liczba obiektów noclegowych.

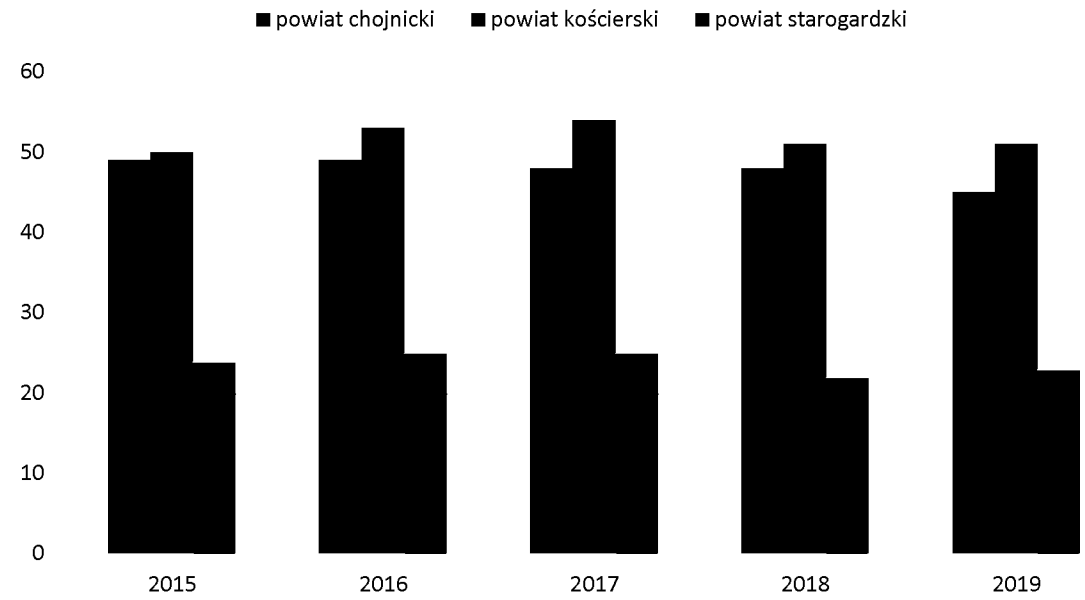

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 109. Liczba miejsc noclegowych w 2019 r. we wszystkich typach obiektów.

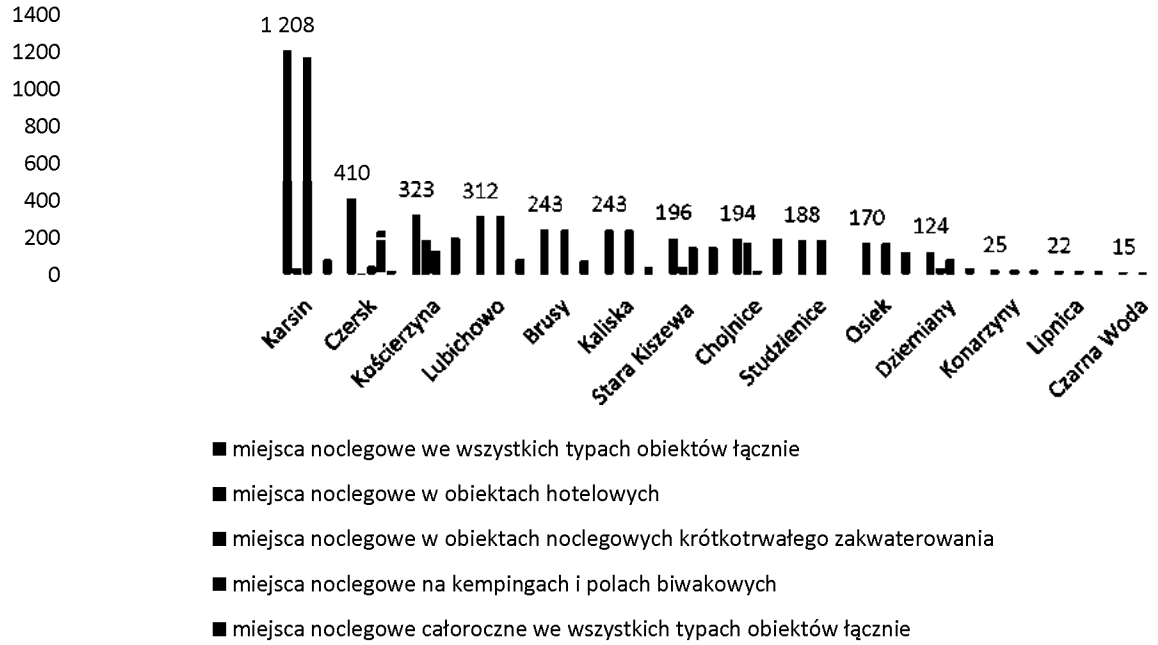

Źródło: opracowanie własne.

Na podstawie pozyskanych danych możemy również wskazać poziom zagospodarowania turystycznego na obszarze powiatów: chojnickiego, kościerskiego, starogardzkiego.

Ryc. 110. Miejsca noclegowe na 100 mieszkańców.

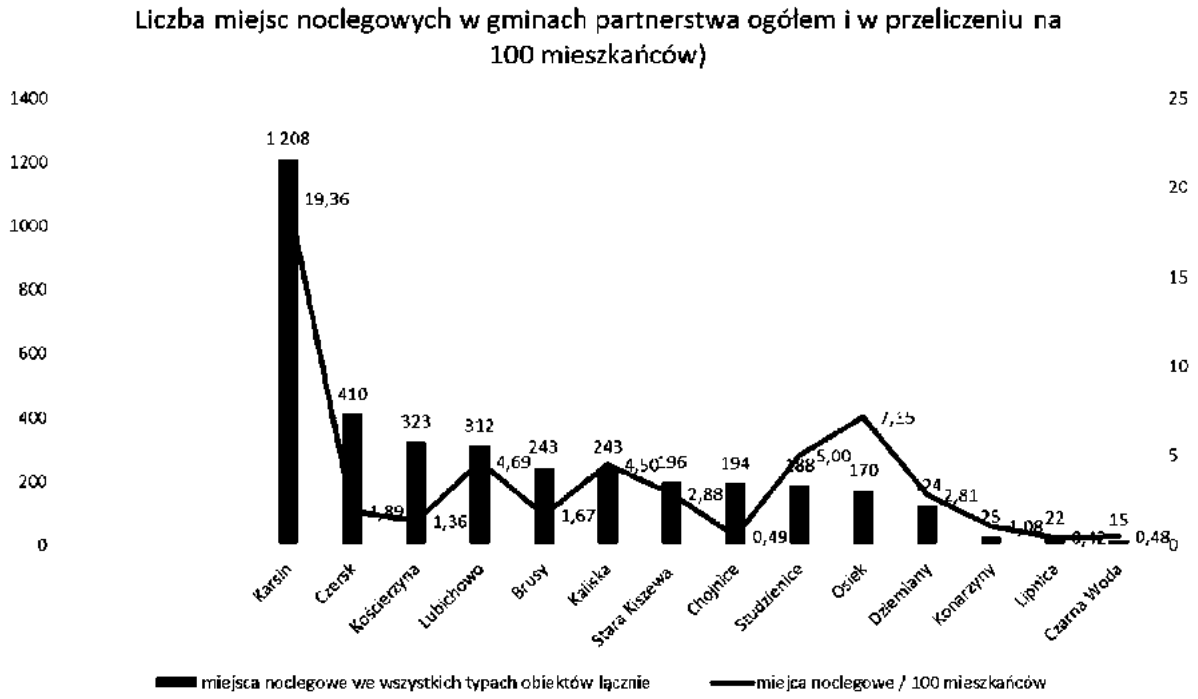

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 111. Miejsca noclegowe na 1km2 powierzchni.

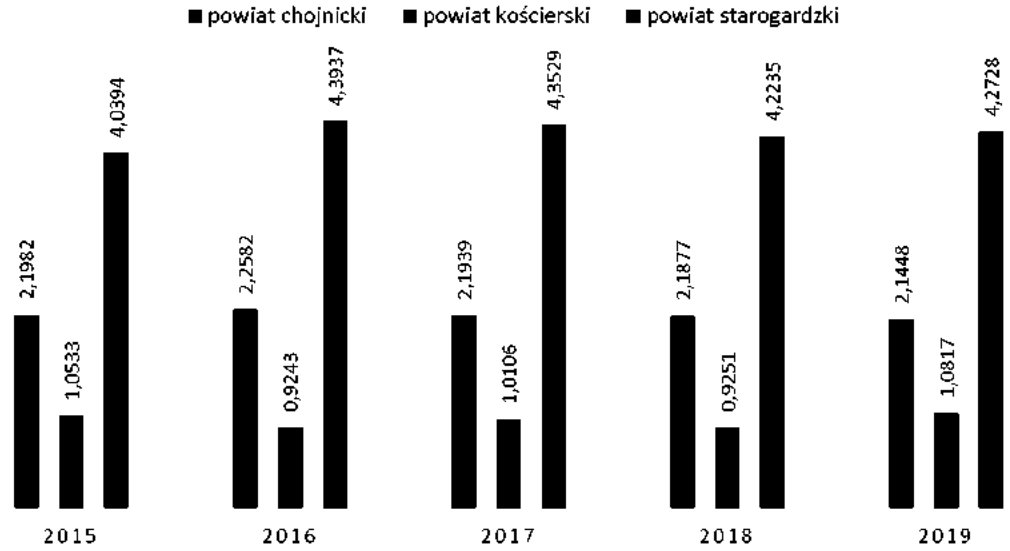

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 112. Liczba miejsc noclegowych w obiektach hotelowych.

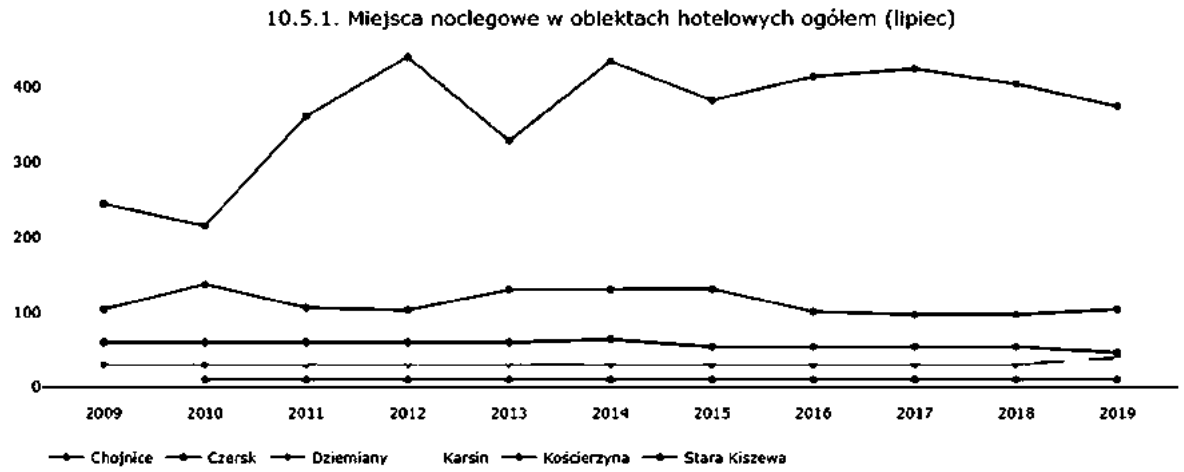

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl/

Ryc. 113. Liczba obiektów noclegowych wg rodzajów (VII.2019).[26]

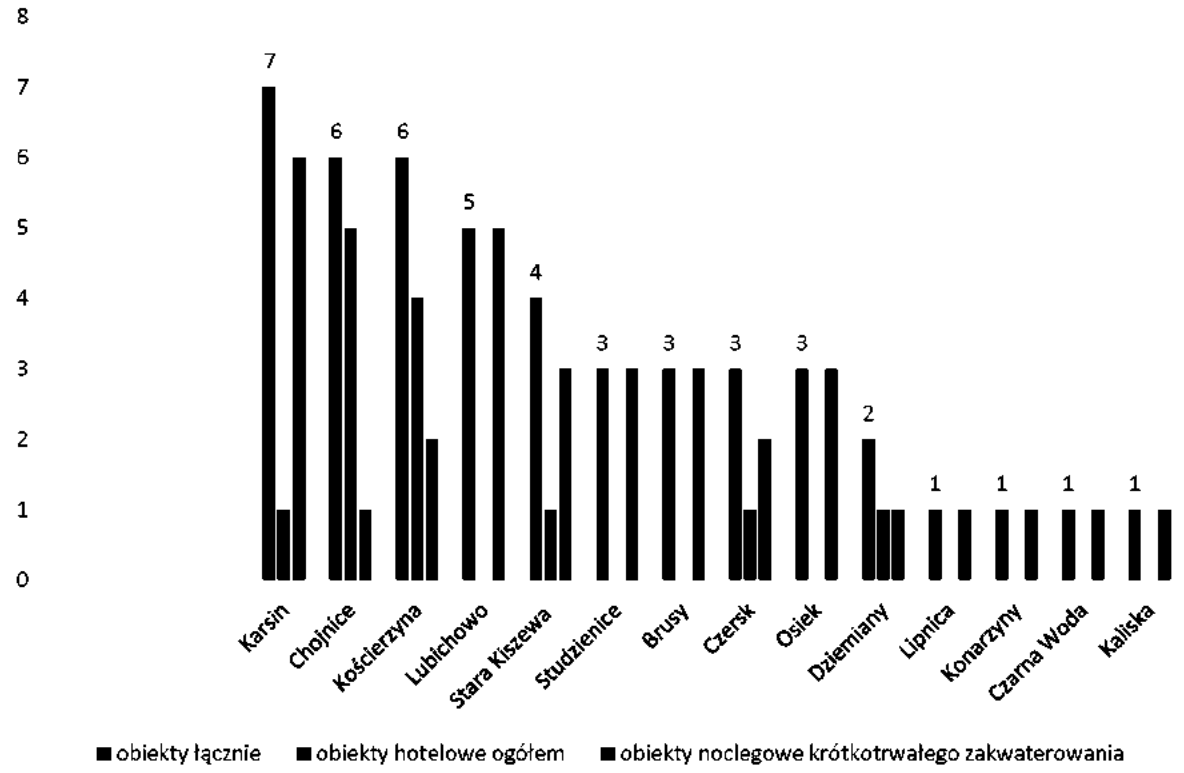

Źródło: opracowanie własne.

[26] Nie brano pod uwagę powiatu bytowskiego z uwagi, iż w skład partnerstwa wchodzą tylko dwie gminy.

Analizując dane dotyczące obiektów noclegowych wg rodzaju można zauważyć, iż większość gmin Partnerstwa posiada bezę noclegową krótkotrwałego zakwaterowania, głównie sezonową. Za takie obiekty należy rozumieć: domy wycieczkowe, schroniska, schroniska młodzieżowe, szkolne schroniska młodzieżowe, ośrodki wczasowe, ośrodki kolonijne, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, hostele, domy pracy twórczej, zespoły domków turystycznych, zakłady uzdrowiskowe, pokoje gościnne, kwatery agroturystyczne, pozostałe obiekty niesklasyfikowane. Obiekty hotelarskie to: hotele, motele, pensjonaty i inne obiekty noclegowe.

Stopień całorocznego wykorzystania miejsc noclegowych zależy w dużej mierze od istniejącego dziedzictwa kulturowego i stopnia ich wykorzystania. Region oferuje atrakcje przede wszystkim w sezonie wiosenno-letnio-jesiennym. Wówczas stopień wykorzystania miejsc noclegowych rzadko przekracza 30%. Na poniższej mapie przedstawiono stopień wykorzystania miejsc noclegowych w obiektach hotelowych w powiatach, na których znajdują się gminy z obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Ryc. 114. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w 2019 r.

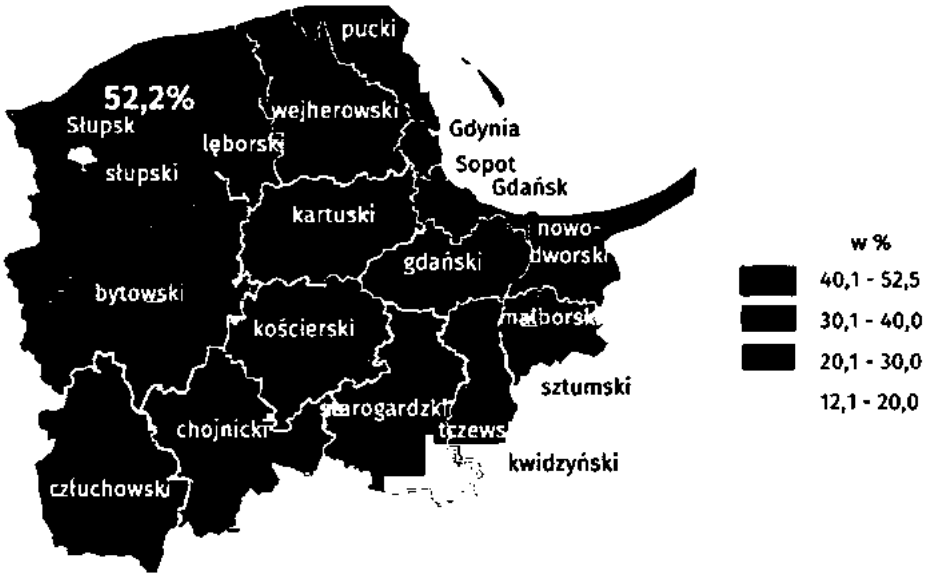

Źródło:https://gdansk.stat.gov.pl/wykresy/pozostale-wykresy-interaktywne/opracowania-sygnalne/rok2019/turystyka-w-wojewodztwie-pomorskim-w-2019-r-wykresy-interaktywne/#!/strona-2

Tabela 19. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w 2019 r.

Wyszczególnienie - powiaty	%
Polska	40,6
Powiat chojnicki	27,6
Powiat kościerski	38,2
Powiat starogardzki	27,5

Źródło:https://gdansk.stat.gov.pl/wykresy/pozostale-wykresy-interaktywne/opracowania-sygnalne/rok2019/turystyka-w-wojewodztwie-pomorskim-w-2019-r-wykresy-interaktywne/

W powyższej tabeli przedstawiono stopień wykorzystania miejsc noclegowych na rok 2019, z którego wynika, iż w stosunku do Polski stopień ten jest stosunkowo niski. Jednakże można wywnioskować, że powiaty mają duży potencjał bazy noclegowej, który można wykorzystać poprzez zwiększenie ruchu turystycznego. Aby tego dokonać należy wprowadzić działania polegające na promowaniu, tworzeniu nowych ofert, w celu przyciągnięcia turystów i zwiększyć obłożenie istniejącej bazy noclegowej.

Wykorzystanie w pełni potencjału posiadanych obiektów noclegowych jest możliwe poprzez przekształcenie turystyki sezonowej na turystykę całoroczną bądź przedłużenie okresu sezonowości. W związku z tym należy wdrożyć działania polegające na przekształceniu obiektów. Przy przekształcaniu obiektów i tworzeniu oferty należy mieć na uwadze również turystów wymagających wysokich standardów.

Obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie odwiedzają nie tylko turyści z naszego kraju, ale również obcokrajowcy jednak stanowią znikomy odsetek turystów. Poniżej przedstawiamy wykresy dotyczące noclegów udzielonych turystom krajowym oraz turystom zagranicznym w latach 2015-2019.

Ryc. 115. Noclegi udzielone turystom krajowym i zagranicznym w powiecie chojnickim.

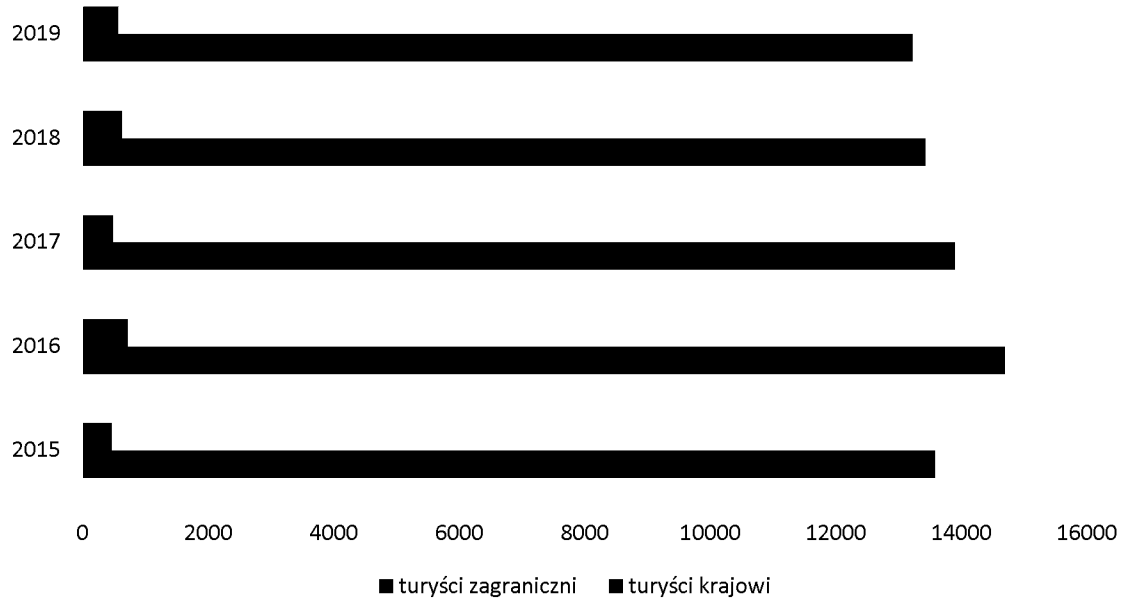

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 116. Noclegi udzielone turystom krajowym i zagranicznym w powiecie kościerskim.

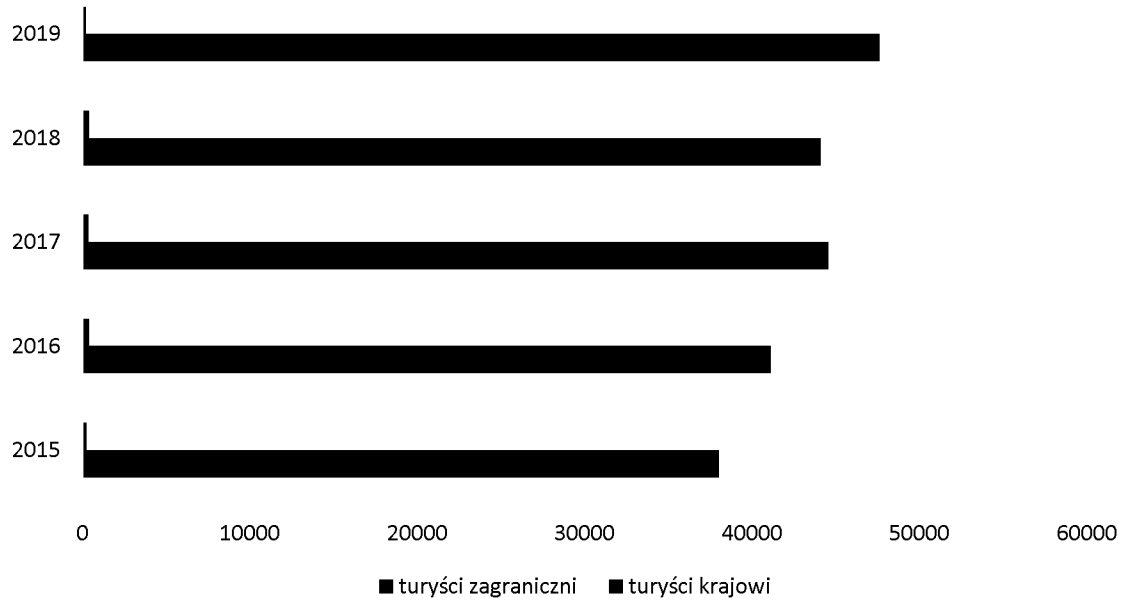

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 117. Noclegi udzielone turystom krajowym i zagranicznym w powiecie starogardzkim.

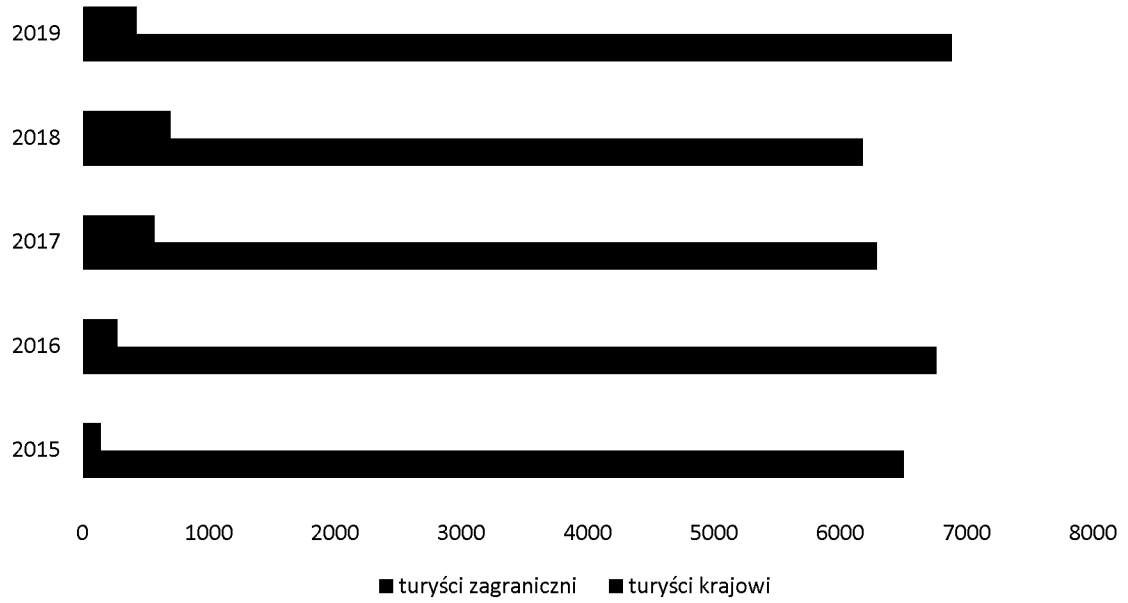

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie zgromadzonych danych możemy również określić intensywność ruchu turystycznego analizując liczbę turystów przypadających na 100 mieszkańców lub liczbę turystów na 1km2 powierzchni w powiecie chojnickim, kościerskim oraz starogardzkim w latach 2015-2019.

Ryc. 118. Liczba turystów na 100 mieszkańców.

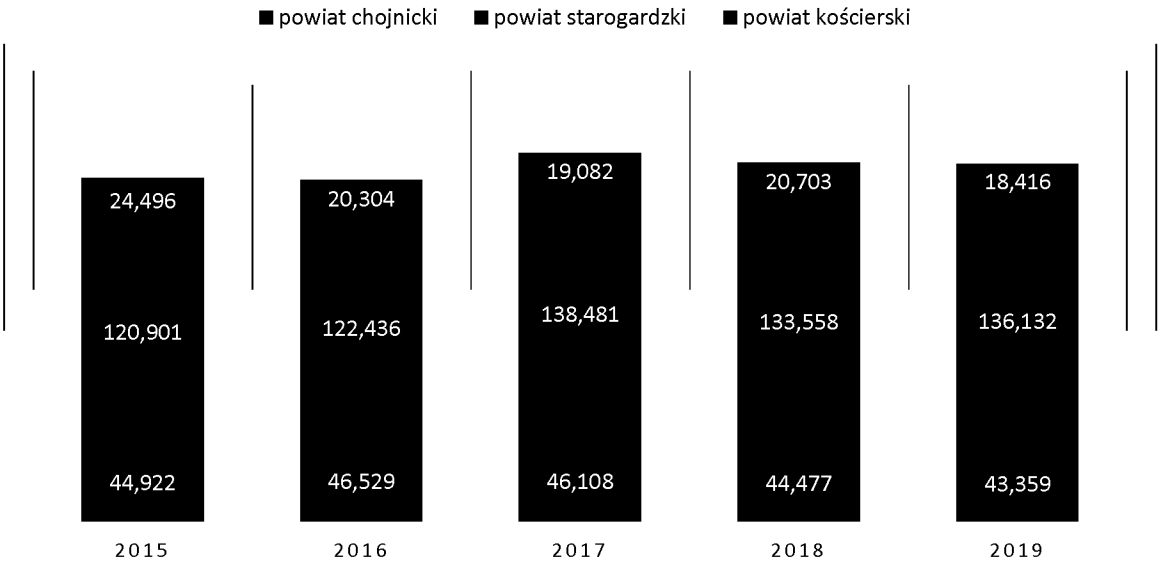

Źródło: Opracowanie własne.

Ryc. 119. Liczba turystów na 1km2 powierzchni.

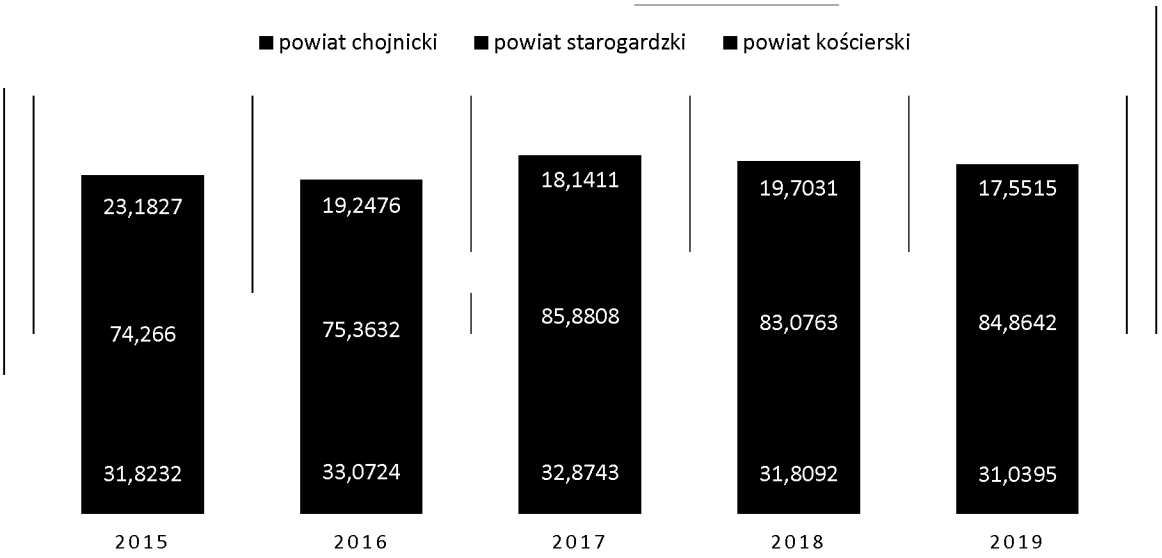

Źródło: Opracowanie własne.

Analizując powyższe dane należy wziąć po uwagę fakt, iż nie wszystkie gminy danych powiatów wchodzą w skład Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. Poniżej przedstawiono % przynależność gmin danych powiatów do obszaru Partnerstwa po względem powierzchni oraz ludności.

Ryc. 120. Gminy partnerstwa jako % powiatów pod względem powierzchni i ludności (2019 r.).

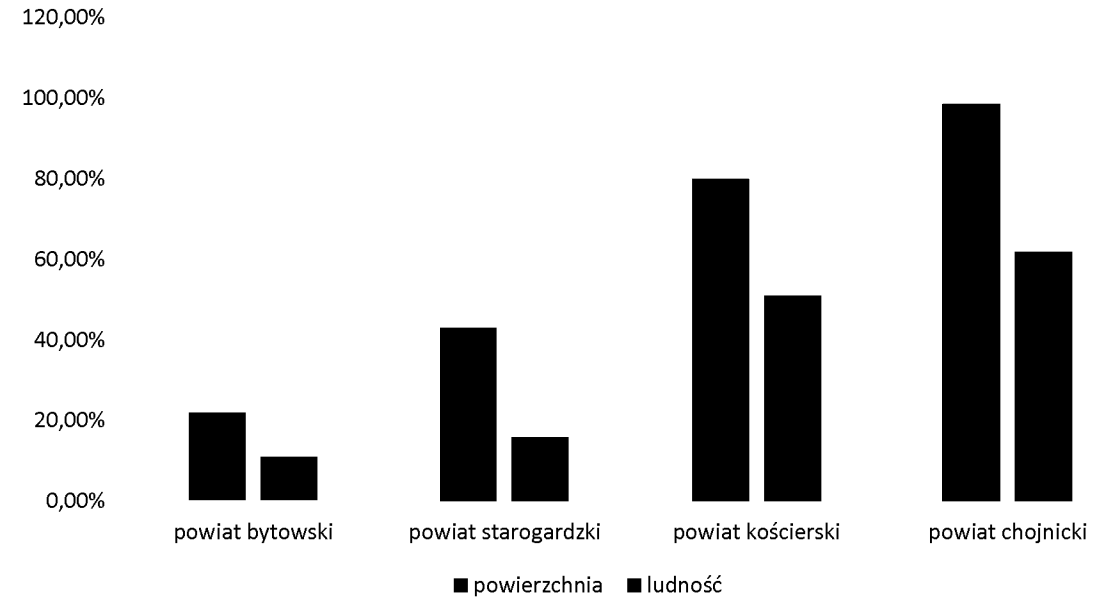

Źródło: Opracowanie własne.

Funkcja turystyczna[27] to działalność społeczno-ekonomiczna, która jest skierowana na obsługę turystów i którą miejscowość lub obszar spełnia w systemie gospodarki narodowej.

Tabela 20. Ocena rozwoju funkcji turystycznej.[28]

		Poziom wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej
Powiat chojnicki	2019	1
Powiat starogardzki	2019	2
Powiat kościerski	2019	1

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Uwaga: Badanie nie obejmuje gminy z powiatu bytowskiego (brak danych). Wskaźnik funkcji turystycznej mierzony jest w skali 0-5.

Poziom wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej został ustalony poprzez analizę poziomu zagospodarowania infrastruktury turystycznej a ruch turystyczny w danych powiatach. Dane statystyczne wskazujące poziom wskaźnika na poziomie „2", oznacza, że 7 miejsc noclegowych (przeznaczonych dla turystów) przypada na 100 mieszkańców. Powyższa analiza świadczy o konieczności dalszych działań w celu wzmocnieniu turystyki, tj. zwiększenia bazy noclegowej, czyli miejsc noclegowych bądź zwiększenia liczby turystów.

[27] Kowalczyk A.: Geografia turyzmu. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.

[28] Nie brano pod uwagę powiatu bytowskiego z uwagi, iż w skład partnerstwa wchodzą tylko dwie Gminy.

Ryc. 121. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019).

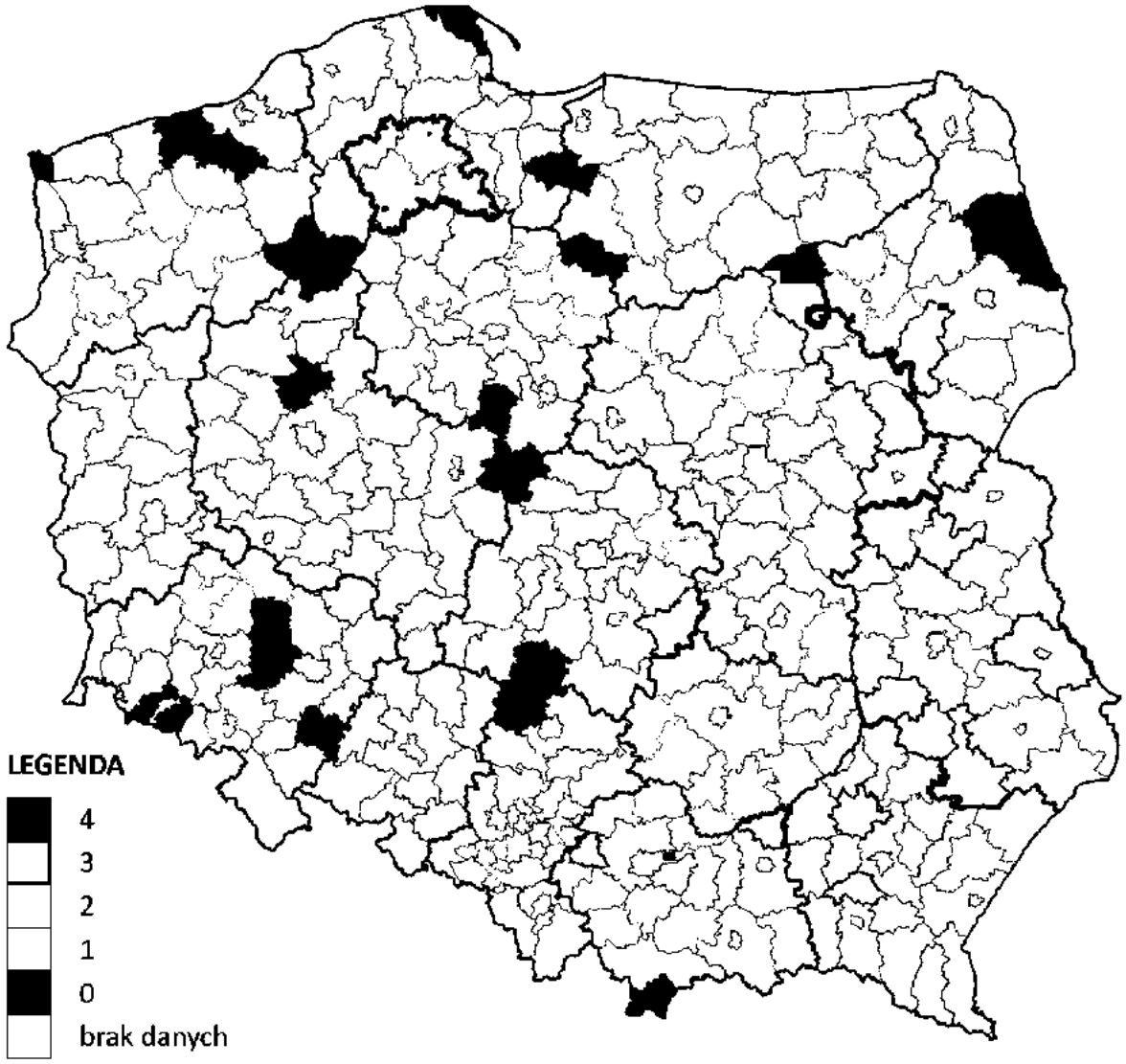

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych BDL GUS oraz metodyki A. Szromka.

Kartogram przedstawia POZYCJĘ w rozwoju funkcji turystycznej (PRFT) w powiatach w roku 2019. Pozycja (wartość od 0 do 4 – patrz dalej) wynika z wartości WSKAŹNIKA rozwoju funkcji turystycznej (WRFT).

WRFT został opracowany zgodnie z metodyką zaproponowaną przez A. Szromka. Wskaźnik ma charakter syntetyczny i powstaje w oparciu o 4 wskaźniki składowe: dwa wskaźniki intensywności ruchu turystycznego oraz dwa wskaźniki zagospodarowania turystycznego.

Syntetyczny wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej (WRFT) jest wystandaryzowany i przyjmuje wartość od 0 do 1. Na podstawie wartości wskaźnika można określić

POZYCJĘ rozwoju funkcji turystycznej jednostki terytorialnej (PRFT) w zakresie od 0 do 4, gdzie 0 to bardzo niska, zaś 4 to bardzo wysoka pozycja określająca stopień rozwoju funkcji turystycznej obszaru.

Rysunki poniżej przedstawiają ocenę atrakcyjności turystycznej powiatów partnerstwa (chojnicki, kościerski, starogardzki) na tle wszystkich powiatów Polski (zgodnie z wynikami badania „Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych").

Z interpretacji tych danych wynika, że:

- analizowane powiaty mają średnią atrakcyjność turystyczną (3 i 4 klasa na 7),
- powiaty są zdecydowanie najatrakcyjniejsze w zakresie walorów środowiskowych (7,5 i 3 klasa na 7), w tym powiat chojnicki posiada najwyższą 7-mą klasę atrakcyjności w tym zakresie,
- w zakresie atrakcyjności walorów kulturowych i turystyki biznesowej powiaty plasują się na niskim poziomie (klasy 1-3 na 7),
- w powiatach chojnickim i kościerskim zdecydowanie dominują walory środowiskowe, w powiecie starogardzkim nie wskazano dominującego rodzaju walorów.

Ryc. 122. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej – KULTUROWEJ powiatów (WAK).

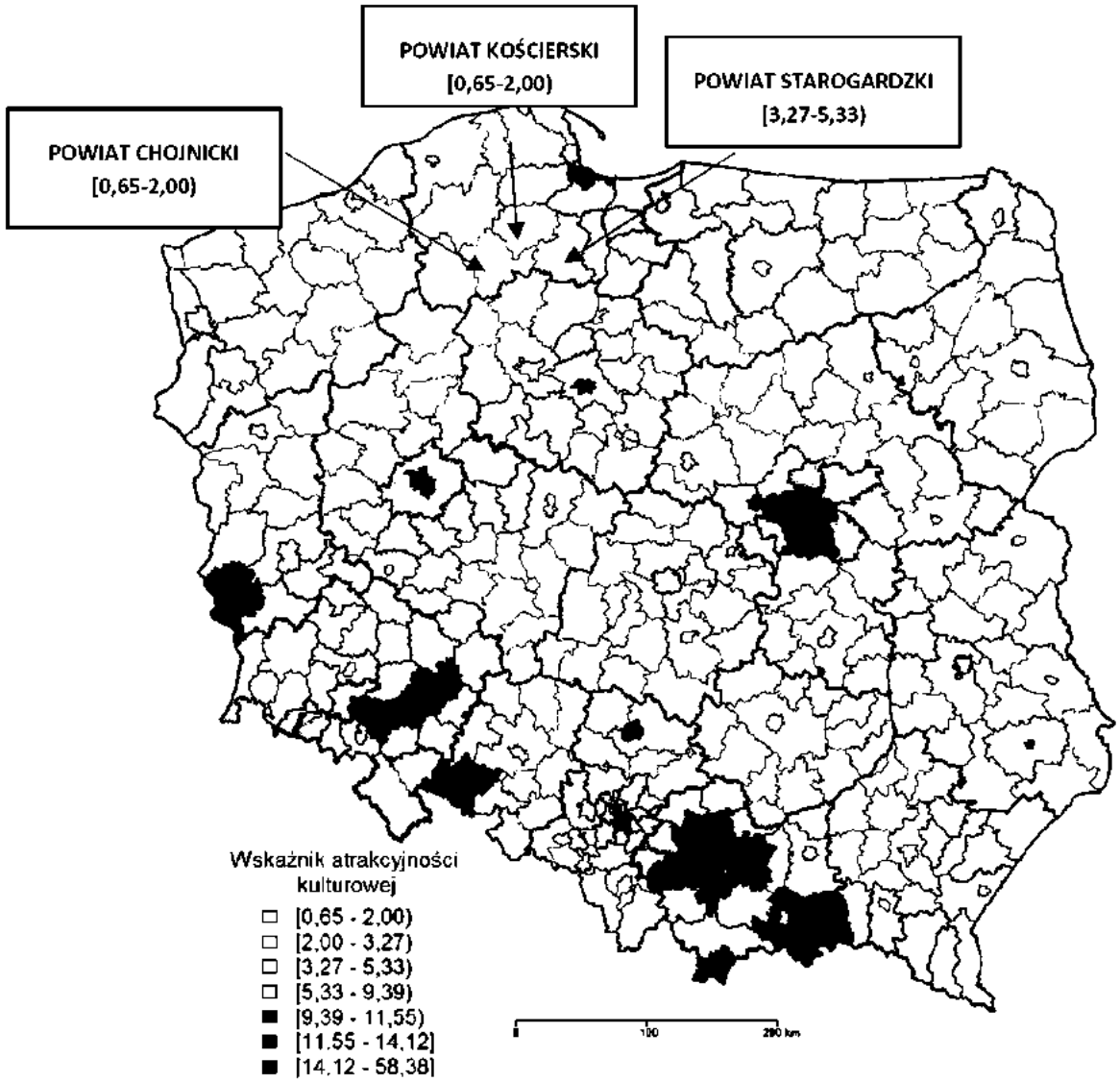

Źródło: Praca badawcza pt. „Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych" - Raport końcowy. Praca powstała w ramach Projektu" Wsparcie systemu monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2007-2013 oraz programowania i monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2014–2020"

Ryc. 123. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej – ŚRODOWISKOWEJ powiatów (WAS).

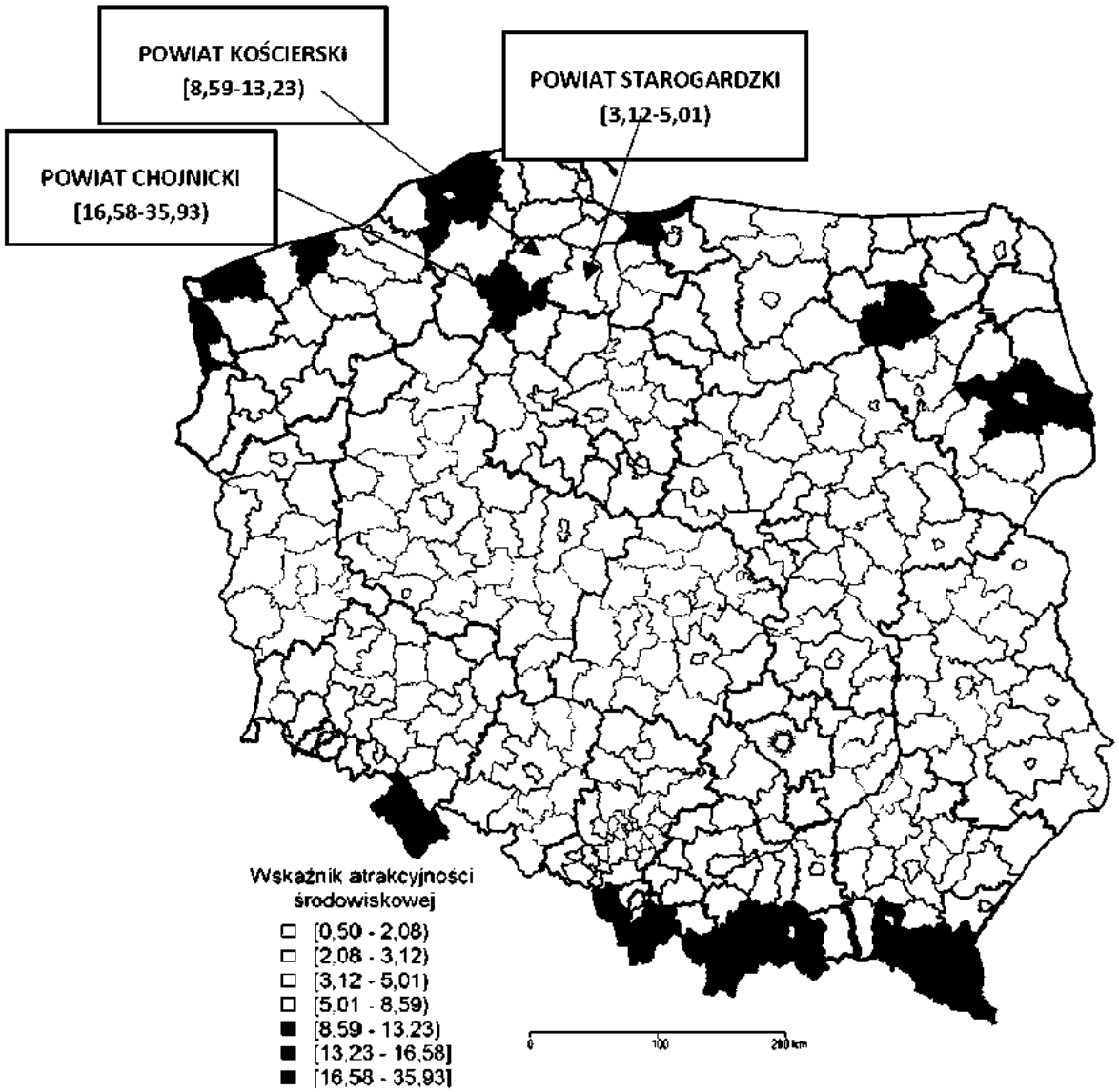

Źródło: Praca badawcza pt. „Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych" - Raport końcowy. Praca powstała w ramach Projektu" Wsparcie systemu monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2007-2013 oraz programowania i monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2014–2020"

Ryc. 124. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej – BIZNESOWEJ powiatów (WAB).

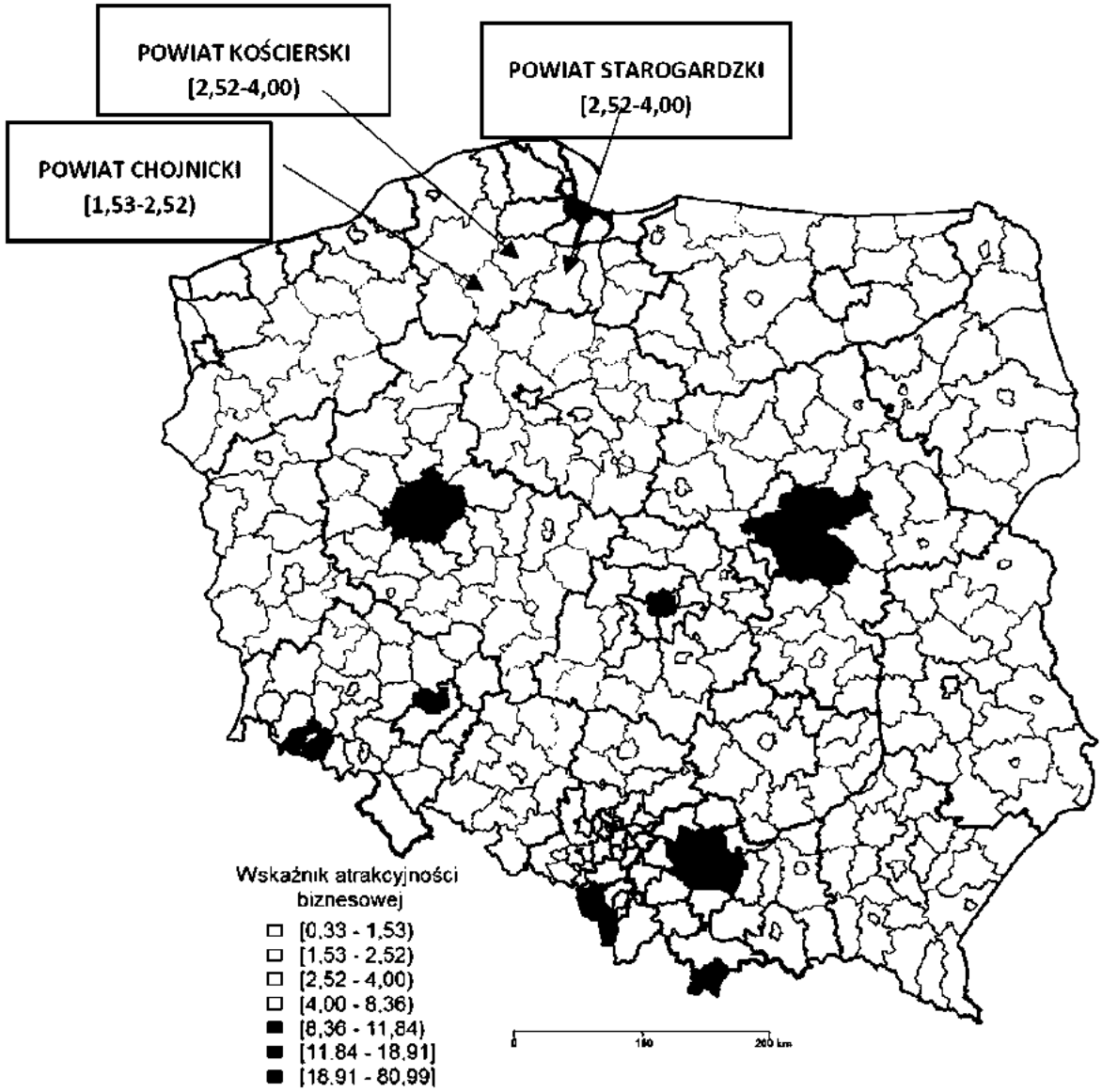

Źródło: Praca badawcza pt. „Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych" - Raport końcowy. Praca powstała w ramach Projektu" Wsparcie systemu monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2007-2013 oraz programowania i monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2014–2020"

Ryc. 125. Ogólny wskaźnik atrakcyjności turystycznej powiatów – WAT.

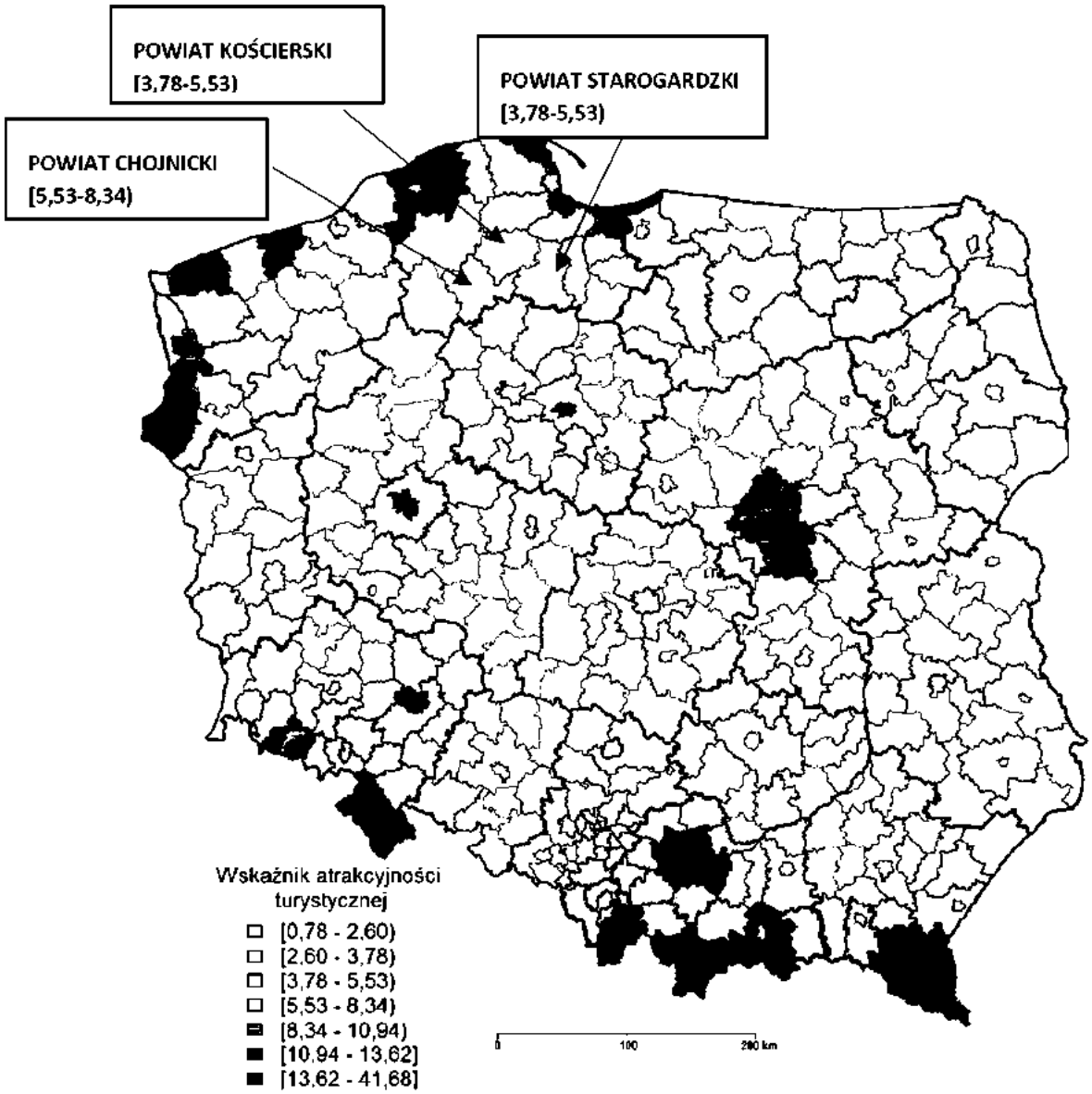

Źródło: Praca badawcza pt. „Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych" - Raport końcowy. Praca powstała w ramach Projektu" Wsparcie systemu monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2007-2013 oraz programowania i monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2014–2020"

Ryc. 126. Powiaty o dominujących walorach kulturowych, środowiskowych oraz powiaty bez dominującego rodzaju walorów turystycznych.

Źródło: Praca badawcza pt. „Analiza walorów turystycznych powiatów i ich bezpośredniego otoczenia na podstawie danych statystycznych m.in. z zakresu bazy noclegowej, kultury i dziedzictwa narodowego oraz przyrodniczych obszarów chronionych" - Raport końcowy. Praca powstała w ramach Projektu" Wsparcie systemu monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2007-2013 oraz programowania i monitorowania polityki spójności w perspektywie finansowej 2014–2020"

Podsumowując, w celu zwiększenia atrakcyjności turystycznej trzeba zadbać o infrastrukturę turystyczną, która jest niezagospodarowana, nierozwinięta

i niedostosowana do potrzeb jakości życia mieszkańców i turystów. Konieczne jest dokonanie zagospodarowanie terenu i dostosowanie istniejącej infrastruktury do potrzeb mieszkańców i turystów, który uatrakcyjni i uporządkuje obszar obejmujący Partnerstwo. Poprawa jakości infrastruktury drogowej pozwoli na wykorzystanie walorów turystycznych, krajobrazowych i przyrodniczych. Zwiększenie atrakcyjności będzie możliwe również poprzez wykreowanie jednego lub kilku produktów regionalnych.

WNIOSKI

- Obszar atrakcyjny turystycznie, jednak nie do końca wykorzystany jest jego potencjał.
- Wielokulturowość obszaru podwyższa jego atrakcyjność turystyczną.
- Możliwości uprawiania turystyki aktywnej dzięki szlakom kajakowym, trasom rowerowym o znaczeniu regionalnym, ponadregionalnym i międzynarodowym.
- Baza noclegowa krótkotrwałego zakwaterowania, głównie sezonowa.
- Atrakcje turystyczne przede wszystkim w sezonie wiosenno-letnio-jesiennym, przez co niski stopień wykorzystania miejsc noclegowych.
- Niski stopień całorocznych miejsc noclegowych.
- Konieczność zwiększenia atrakcyjności turystycznej poprzez zadbanie o infrastrukturę turystyczną, która jest niezagospodarowana, nierozwinięta i niedostosowana do potrzeb jakości życia mieszkańców i turystów.

2.4.3. Rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej

Rynek pracy jest jednym z najważniejszych obszarów w badaniu potencjału lokalnej gospodarki. Sytuacja na rynku pracy determinuje tempo rozwoju gospodarczego i bezpośrednio wpływa na jakość życia mieszkańców. Do czynników kształtujących rynek pracy zaliczamy oferowane przez przedsiębiorców miejsca pracy (strona popytowa) oraz dostępność pracowników (strona podażowa). Szczególnie istotna w efektywnym funkcjonowaniu rynku pracy jest równowaga pomiędzy stroną popytową a podażową, na co wpływ ma działalność m.in. urzędów pracy, agencji zatrudnienia czy szkół i ośrodków kształcenia zawodowego.

Główny wpływ na mechanizmy zachodzące na rynku pracy ma sytuacja demograficzna, a zwłaszcza postępujący proces „starzenia się" społeczeństwa.

Natomiast jednym z podstawowych wskaźników charakteryzujących rynek pracy jest stopa bezrobocia. Dane z tego zakresu dostępne z poziomu kraju, regionu (województwa) i powiatu. Poniżej zaprezentowano, jak kształtowała się stopa bezrobocia w ostatnich pięciu latach biorąc pod uwagę powiaty, w obszarze których położone jest Partnerstwo.

Ryc. 127. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2016-2020 na tle woj. pomorskiego i kraju.

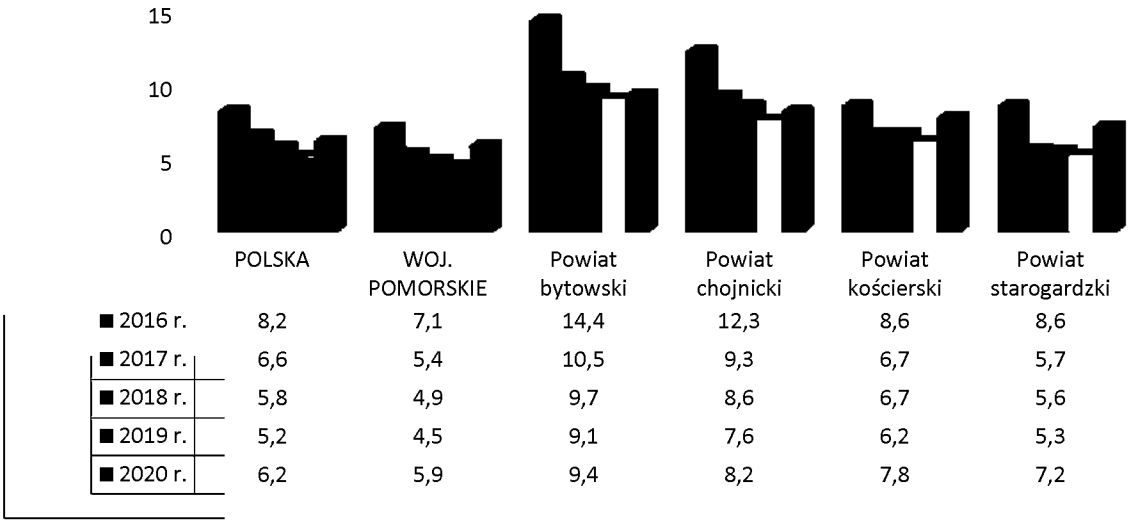

	POLSKA	WOJ. POMORSKIE	Powiat bytowski	Powiat chojnicki	Powiat kościerski	Powiat starogardzki
2016 r.	8,2	7,1	14,4	12,3	8,6	8,6
2017 r.	6,6	5,4	10,5	9,3	6,7	5,7
2018 r.	5,8	4,9	9,7	8,6	6,7	5,6
2019 r.	5,2	4,5	9,1	7,6	6,2	5,3
2020 r.	6,2	5,9	9,4	8,2	7,8	7,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Stopa bezrobocia rejestrowanego w powiatach, w obszarze których położone jest Partnerstwo, jest wyższa od stopy bezrobocia w kraju oraz w województwie. W latach 2016-2019 wskaźnik ten ulegał jednak sukcesywnemu obniżaniu: Polska (z 8,2 do 5,2), województwo (z 7,1 do 4,5), pow. bytowski (z 14,4 do 9,1), pow. chojnicki (z 12,3 do 7,6), pow. kościerski (z 8,6 do 6,2) i pow. starogardzki (z 8,6 do 5,3). W 2020 roku nastąpił wzrost stopy bezrobocia, na co wpływ miała zapewne sytuacja związana z epidemią COVID-19. Wskaźnik dla roku 2020 wynosi: Polska (6,2), województwo (5,9), pow. bytowski (9,4), pow. chojnicki (8,2), pow. kościerski (7,8) i pow. starogardzki (7,2).

O spadku ilości osób bezrobotnych świadczy również poniższy wykres. We wszystkich gminach Partnerstwa, w latach 2011-2019, zmniejszała się liczba osób długotrwale bezrobotnych.

Ryc. 128. Udział osób długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym.

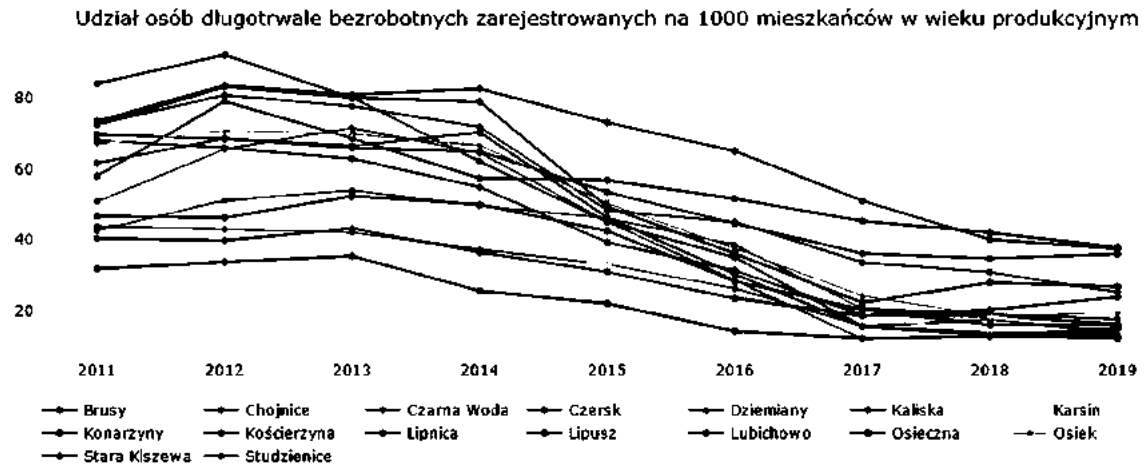

Źródło: https://analizy.monitorrozwoju.pl

W trakcie badania bilansu usług na terenie Partnerstwa poproszono gminy o odpowiedź na pytania: „Czy mieszkańcy Twojej gminy wyjeżdżają poza jej teren w celu skorzystania z danej usługi?" oraz „Czy osoby z innych gmin przyjeżdżają do Twojej gminy w celu skorzystania z danej usługi?". Analizowano w tym badaniu następujące zakresy: dostępność ofert pracy wymagających i niewymagających wysokich kwalifikacji, prace sezonowe w rolnictwie oraz poza nim (np. turystyka, przetwórstwo), doradztwo i pośrednictwo zawodowe, poszukiwanie pracy, usługi wsparcia przedsiębiorczości (w tym doradcze i szkoleniowe).

Wymienione wyżej usługi w większości mają bilans ujemny, to znaczy, że gminy są importerami netto usług – udział zainteresowanych usługą mieszkańców gmin, którzy korzystają z niej poza gminą jest większy od odsetka zewnętrznych użytkowników w grupie korzystających z tej usługi w gminie. Jedynie usługi związane z pracami sezonowymi bilansują się wewnętrznie i zewnętrznie.

Ryc. 129. Kartogram przedstawia bilans usług gmin Partnerstwa w obszarze rynku pracy.

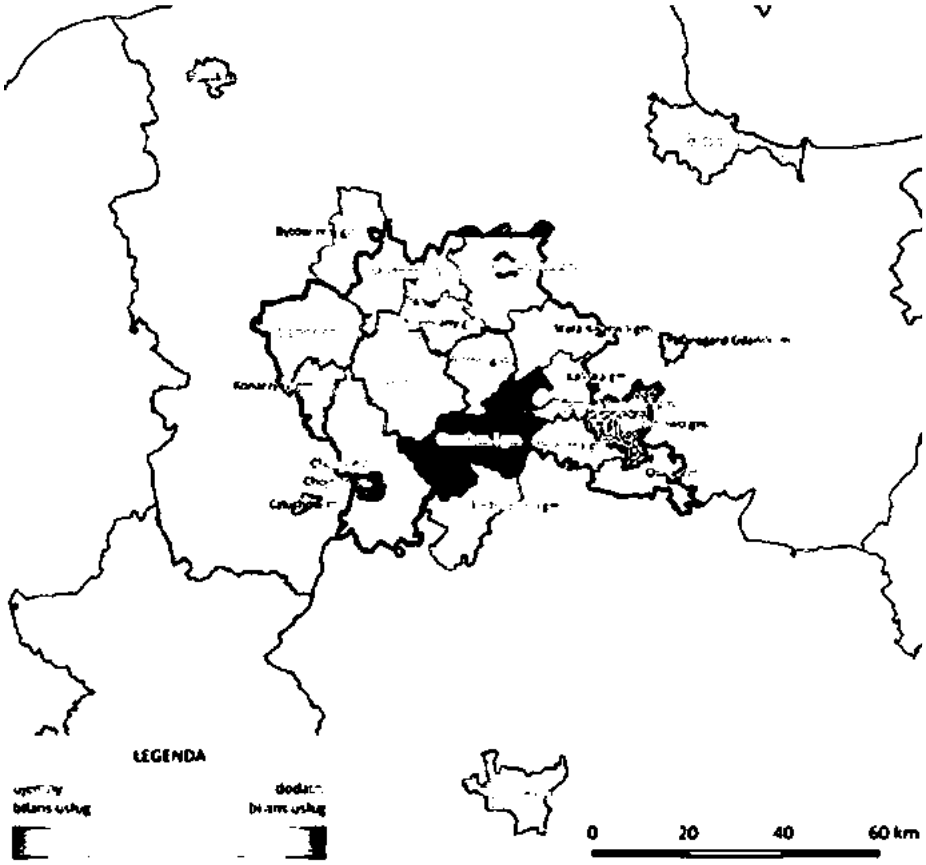

Źródło: Matryca bilansu usług, opracowanie własne na podstawie danych JST wchodzących w skład Partnerstwa.

2.4.3.1. Funkcjonalne grupy ludności

Analizując sytuację demograficzną Partnerstwa i jej wpływ na rynek pracy należy ocenić, jak kształtują się ilości mieszkańców w poszczególnych grupach:

- Ludność w wieku produkcyjnym, czyli ludność w wieku zdolności do pracy (mężczyźni 18-64 lata, kobiety 18-59 lat);
- Ludność w wieku produkcyjnym mobilnym (18 – 44 lata);
- Ludność w wieku produkcyjnym niemobilnym (mężczyźni 45-64 lata, kobiety 45-59 lat);
- Ludność w wieku przedprodukcyjnym (do 17 lat);
- Ludność w wieku poprodukcyjnym (mężczyźni 65 lat i więcej, kobiety 60 lat i więcej).

Dane z lat 2015 – 2019 przedstawiono na poniższych wykresach.

Ryc. 130. Ludność w wieku produkcyjnym ogółem do liczby ludności ogółem (%).

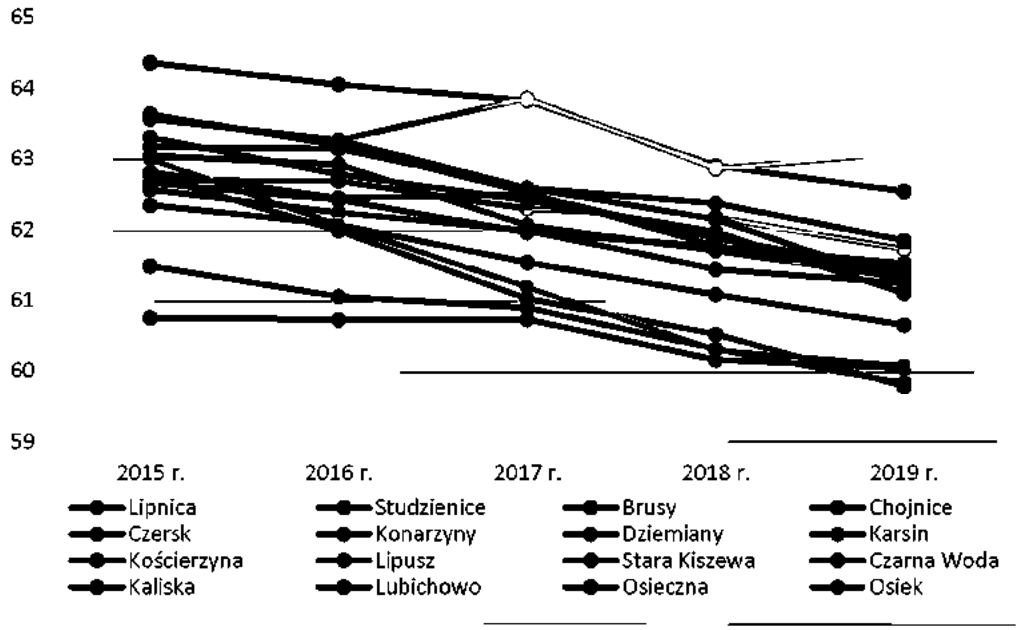

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Dane wskazują, że ogólna liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym w stosunku do liczby mieszkańców na obszarze Partnerstwa obniża się. W dalszej części przedstawiono podgrupy osób w wieku produkcyjnym.

Ryc. 131. Liczba ludności w wieku produkcyjnym mobilnym (18-44 lata) do liczby ludności ogółem (%).

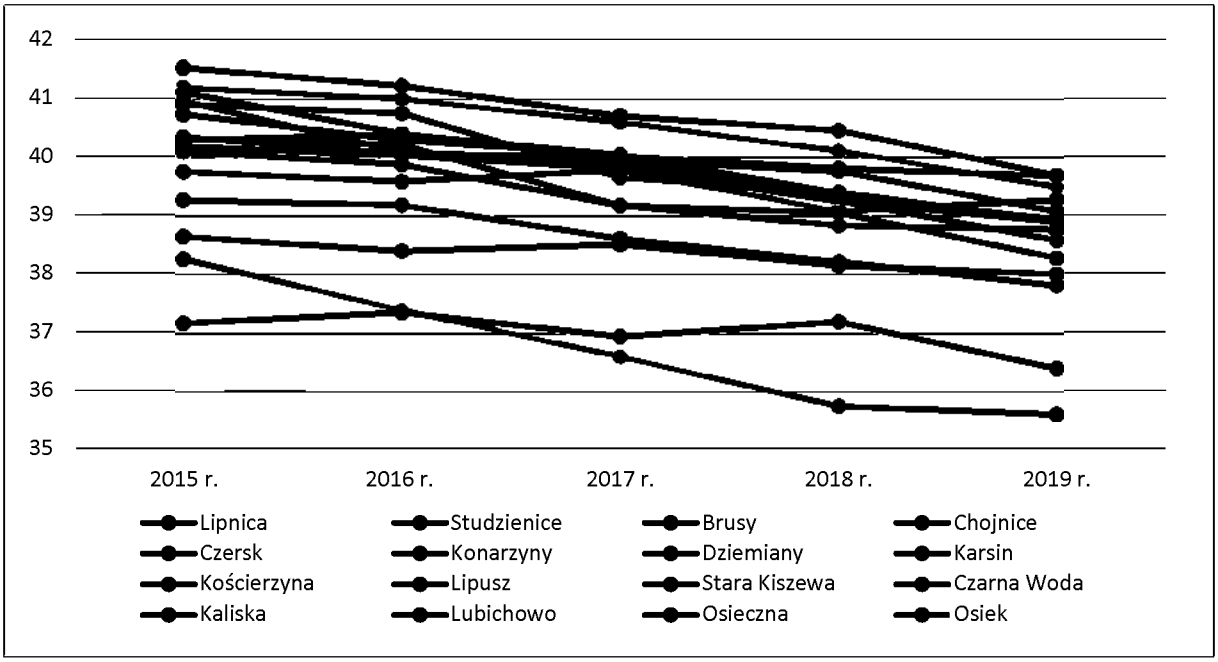

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Powyższe potwierdza spadkową tendencję liczby ludności w wieku produkcyjnym mobilnym we wszystkich gminach Partnerstwa. **Dotyczy to osób najbardziej efektywnych na rynku pracy – w wieku 18-44 lata**. Badanie świadczy, niestety, o postępującym odpływie młodych z terenu Partnerstwa. Bardziej optymistycznie przedstawia się zmiana ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym (mężczyźni 45-64 lata, kobiety 45-59 lat), co potwierdza tezę, że osoby w tej grupie wiekowej wybierają stabilizację zawodową, w mniejszym stopniu decydują się na zmianę miejsca zamieszkania czy zmianę pracy, która skutkowałaby taką koniecznością.

Ryc. 132. Liczba ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym (mężczyźni 45-64 lata, kobiety 45-59 lat) do liczby ludności ogółem (%).

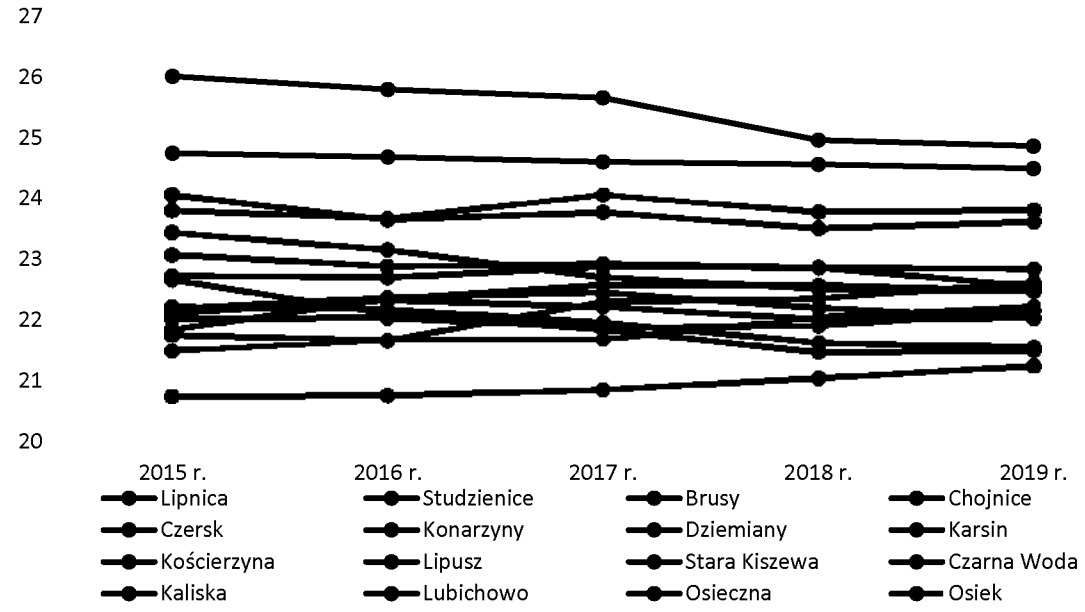

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Zagadnienia związane z rynkiem pracy oraz dostępnością miejsc pracy zostały w wysokim stopniu wyartykułowane w badaniach mieszkańców i lokalnych liderów. Odpowiadając na pytanie otwarte *„Jakie działania należy podjąć w ciągu najbliższych lat w gminach obszaru Partnerstwa, aby młodzi mieszkańcy wracali tu po zakończeniu edukacji/studiów i tu mogli budować swoją przyszłość?”* 69 % respondentów wskazało na konieczność tworzenia nowych miejsc pracy. Ankietowani podkreślali również, że nowe miejsca pracy powinny być atrakcyjne, nowoczesne, ukierunkowane na nowe technologie, dostosowane do kwalifikacji zawodowych i specjalistycznych potencjalnych pracowników. Zwracali także uwagę na dostosowanie szkolnictwa do potrzeb rynku pracy oraz na stwarzanie warunków dla rozwoju przedsiębiorczości
i powstawania nowych firm. Za istotny obszar uznano również poprawę skomunikowania z większymi miastami. W tym samym badaniu ankietowym 74 % respondentów uznało, że oferty pracy, rynek pracy jest słabą stroną i deficytem gminy. W podobnym stopniu negatywnie oceniono wysokość zarobków i płac.

Wyniki badania ankietowego młodzieży również wykazały duży deficyt w obszarze rynku pracy. Grupa 62 % ankietowanych uznała, że aktualna sytuacja związana

z ofertami pracy i rynkiem pracy zachęca do opuszczenia w przyszłości swojej gminy. Aż 68 % ankietowanych poszukiwałoby innego miejsca zamieszkania ze względu na wysokość zarobków i płac. Również 68 % respondentów wskazało, że więcej dobrych miejsc pracy zachęcałoby do pozostania w swojej gminie na dłużej. Jednocześnie ponad połowa badanych zadeklarowała, że byłaby skłonna poświęcić na dojazd do pracy do 30 minut. Czynnik związany z tworzeniem nowych miejsc pracy został uznany przez młodzież, jako najważniejszy wśród 17 różnych aspektów zachęcających do wiązania swojej przyszłości z terenem Partnerstwa.

W przypadku liczby mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym (do 17 roku życia) tendencja utrzymuje się na w miarę stałym poziomie. Jedynie w przypadku dwóch gmin liczba mieszkańców w tej grupie wiekowej obniża się.

Ryc. 133. Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w % ludności ogółem.

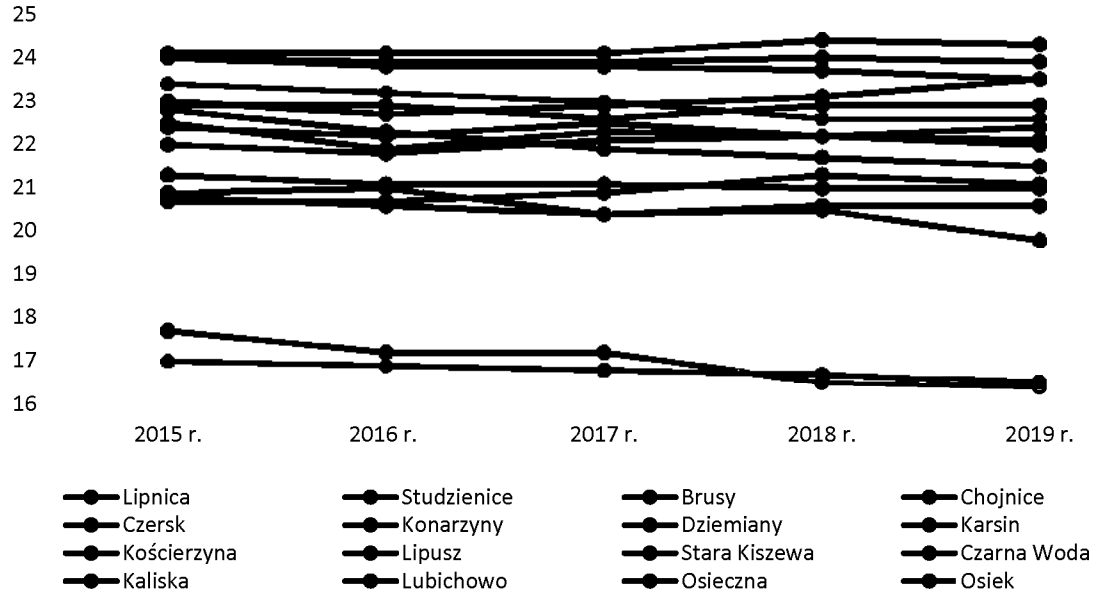

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Istotnym czynnikiem determinującym sytuację na rynku pracy oraz ogólną tendencję demograficzną jest zmiana liczby ludności w wieku poprodukcyjnym.

Ryc. 134. Udział ludności z wieku poprodukcyjnym w % ludności ogółem.

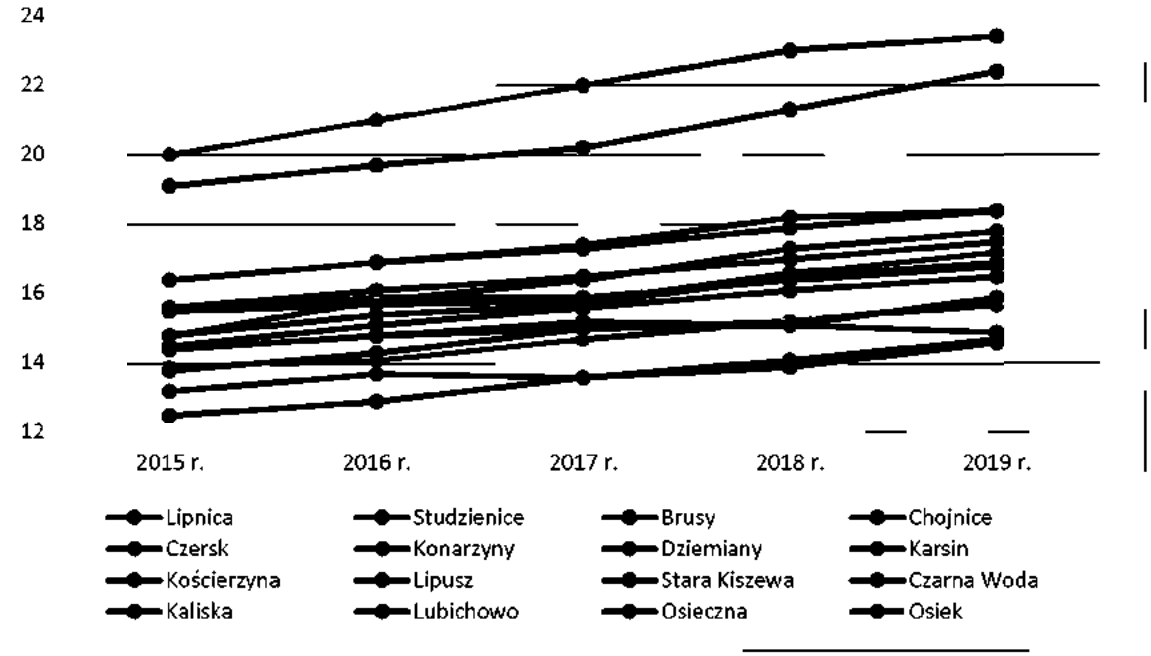

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Jak widać na wykresie, na terenie Partnerstwa wyraźnie **wzrasta udział ludności w wieku poprodukcyjnym** w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców. Zjawisko „starzenia się" społeczeństwa jest od pewnego czasu tendencją powszechną, braną pod uwagę w różnego rodzaju planowaniu strategicznym. Zjawisko to obserwujemy także analizując wzrost liczby ludności w wieku nieprodukcyjnym w stosunku ludności w wieku produkcyjnym.

Ryc. 135. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym z uwzględnieniem województwa i kraju.

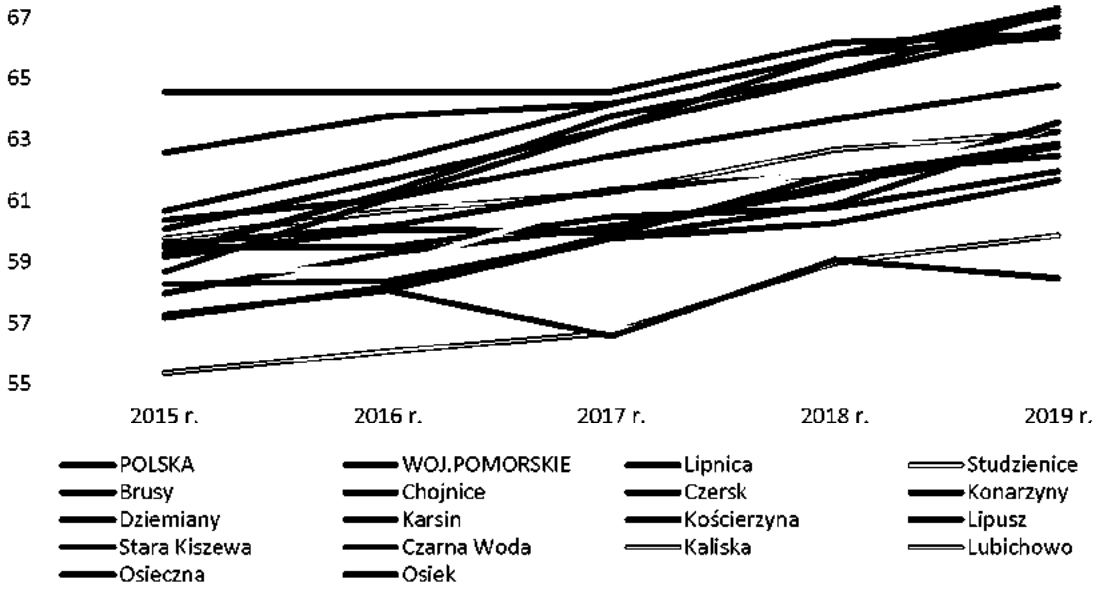

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

WNIOSKI

- Stopa bezrobocia rejestrowanego w badanych powiatach jest wyższa od stopy bezrobocia w kraju oraz w województwie. W latach 2016-2019 wskaźnik ten ulegał sukcesywnemu obniżaniu. Wzrost nastąpił w roku 2020, na co wpływ miała zapewne sytuacja związana z epidemią COVID-19. Obszar Partnerstwa charakteryzuje się ujemnym bilansem usług w dziedzinie rynku pracy.
- Ogólna liczba mieszkańców w wieku produkcyjnym w stosunku do liczby mieszkańców na obszarze Partnerstwa obniża się. W ramach tej grupy wiekowej szybsze tempo odpływu mieszkańców dotyczy osób w wieku produkcyjnym mobilnym (18-44 lata).
- Liczba mieszkańców w wieku przedprodukcyjnym (do 17 roku życia) utrzymuje się na w miarę stałym poziomie.
- Na terenie Partnerstwa wyraźnie wzrasta udział ludności w wieku poprodukcyjnym w stosunku do ogólnej liczby mieszkańców. Zjawisko „starzenia się" społeczeństwa jest od pewnego czasu tendencją powszechną w całym kraju, braną pod uwagę w różnego rodzaju planowaniu strategicznym.

- Konieczne jest podjęcie działań w kierunku powstrzymania odpływu młodych mieszkańców z terenu Partnerstwa. Zarówno lokalni liderzy, mieszkańcy,
  jak i młodzież wskazywali w badaniach ankietowych, że tworzenie nowych miejsc pracy jest zadaniem priorytetowym na najbliższe lata. Jednocześnie ważny jest tutaj nie tylko aspekt ilościowy, ale również jakościowy oferowanej pracy.

2.4.3.2. Zatrudnienie w kluczowych obszarach Partnerstwa i potencjał ekonomiczny społeczności lokalnej

Dane BAEL wskazują, że w I kwartale 2019 r. zarówno wartość współczynnika aktywności zawodowej, jak i wskaźnika zatrudnienia były w województwie pomorskim wyższe niż w kraju - dla osób w wieku 15 lat i więcej wynosiły odpowiednio 58,7% (w kraju - 55,9%) i 57% (w kraju - 53,7%). W przypadku obu wskaźników odnotowano w regionie wzrost w porównaniu z I kwartałem 2018 r. (o 1,3% zwiększył się współczynnik aktywności zawodowej, a o 1,6% wzrósł wskaźnik zatrudnienia). Istotny wzrost nastąpił także w wynagrodzeniach – przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w sektorze przedsiębiorstw w 2018 r. wyniosło 4.916,59 zł (w porównaniu z rokiem 2017 wzrost o ponad 6%). Województwo pomorskie należy do grupy regionów o ponadprzeciętnej atrakcyjności inwestycyjnej i posiada pod tym względem stabilną pozycję. Mocną stroną regionu są zasoby pracy i wysoka jakość życia. Najwyższy stopień koncentracji działalności gospodarczej występuje w obrębie Metropolii Trójmiejskiej (Gdańsk, Gdynia, Sopot wraz
z ościennymi powiatami). W regionie znajduje się także wiele atrakcyjnych inwestycyjnie gmin i miast, takich jak: Słupsk, Tczew, Kwidzyn czy Lębork.[29]

Usługi, przemysł i budownictwo są siłą napędową pomorskiej gospodarki, a dwa dynamicznie rozwijające się Porty w Gdyni i Gdańsku wspierają rozwoju handlu. Główne gałęzie przemysłu województwa pomorskiego to przemysł stoczniowy, drzewno-papierniczy, petrochemiczny, elektrotechniczny. Także przemysł spożywczy tradycyjnie należy do przodujących sektorów regionu, choć rolnictwo ma dużo mniejsze znaczenie niż pozostałe sektory. Największy potencjał rozwojowy

[29] EURES Europejski Portal Mobilności Zawodowej (https://ec.europa.eu/eures).

mają branże ICT (Information and Communication Technology), BSS (Business Service Sector), logistyka, biotechnologia, elektronika i motoryzacja.[30]

Jak wynika z powyższego opisu, główne ośrodki rozwoju gospodarczego w województwie pomorskim położone są w części północnej i koncentrują się wokół Trójmiasta.

Obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie obejmuje część południową województwa, gdzie możliwości tak dynamicznego rozwoju są mniejsze. Wynika to głównie z położenia geograficznego obszaru Partnerstwa (znacznego oddalenia od Trójmiasta).

Zatrudnienie w województwie pomorskim wg Sekcji Polskiej Klasyfikacji Działalności Gospodarczej przedstawiono na poniższym wykresie.

Ryc. 136. Pracujący wg Sekcji PKD w województwie pomorskim w latach 2017-2018.

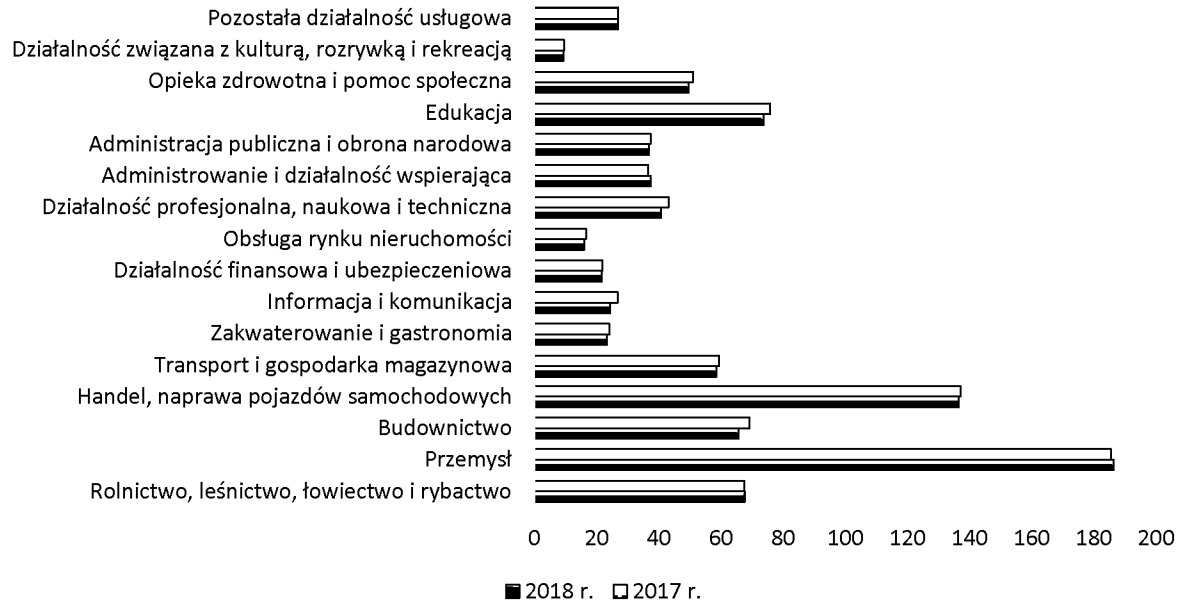

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS (Rocznik Statystyczny Pracy 2019).

Dane potwierdzają, że największa liczba Pomorzan zatrudniona jest w branży przemysłowej, w której przetwórstwo przemysłowe stanowi 91%. Kolejne przodujące branże to handel i naprawa pojazdów samochodowych, edukacja,

[30] Tamże.

budownictwo, transport i gospodarka magazynowa oraz rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (w tym 92% stanowi rolnictwo).

Struktura pracujących różni się od średniej w kraju. Największe różnice występują w przypadku sektora rolniczego oraz usługowego, zbliżony do poziomu krajowego jest natomiast udział pracujących w sektorze przemysłowym. Struktura pracujących jest również zróżnicowana przestrzennie – **w podregionie starogardzkim notowany jest najwyższy w regionie odsetek pracujących w przemyśle i budownictwie, w podregionie chojnickim w rolnictwie, a podregion trójmiejski cechuje najwyższy odsetek pracujących w usługach**.[31]

Analizując kwestię zatrudnienia warto przyjrzeć się także sytuacji ekonomicznej mieszkańców. Dane z lat 2009 – 2019 informują, że dochody mieszkańców obszaru Partnerstwa sukcesywnie wzrastają.

Ryc. 137. Wpływy JST z tytułu udziału we wpływach BP z PIT przypadające na 1 mieszkańca.

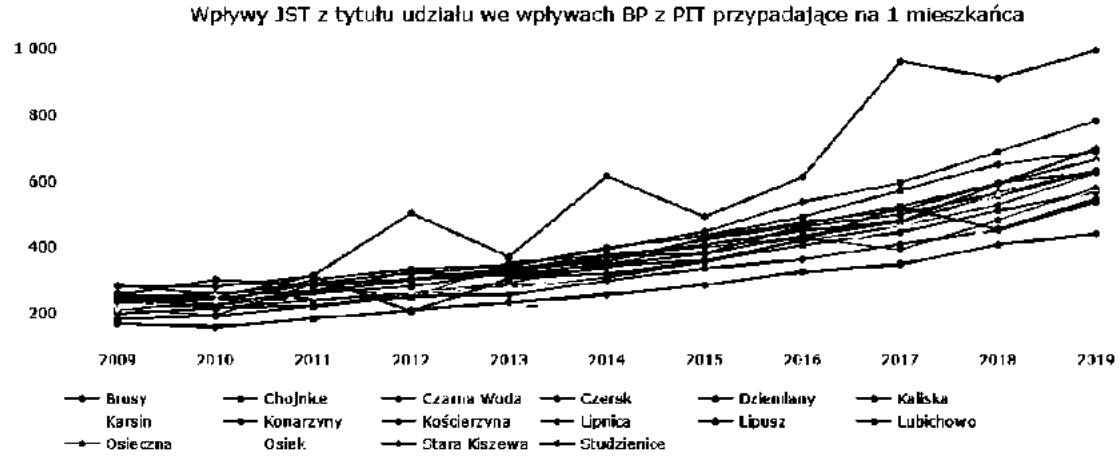

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Dane powiatowe wskazują również, że w latach 2012-2019 znacznie obniżyła się na obszarze Partnerstwa liczba zarejestrowanych w urzędach pracy absolwentów. Wskaźnik ten świadczy o dużej ilości dostępnych miejsc pracy. Biorąc jednak pod uwagę wnioski z pozostałych badań w ramach niniejszego Raportu należałoby przeanalizować jakość oferowanych młodym ludziom miejsc pracy, głównie pod

[31] Projekt Strategii Województwa Pomorskiego 2030.

kątem spełnienia ich oczekiwań, możliwości uzyskania stabilizacji finansowej oraz czy są adekwatne do posiadanych kwalifikacji.

Ryc. 138. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych absolwentów na 1000 mieszkańców gminy (dane powiatowe).

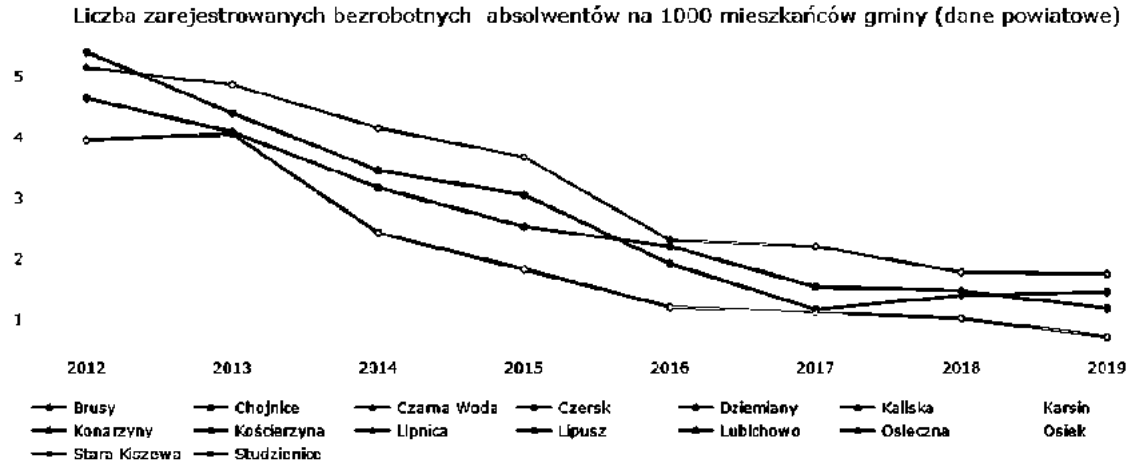

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Z badań diagnostycznych wynika, że jednym z głównych problemów Partnerstwa jest odpływ młodych mieszkańców, który w znacznym stopniu determinuje sytuacja na rynku pracy. Z tego względu w dalszej części skupiono się na tym właśnie aspekcie.

Analizując problem zatrudnienia na lokalnym rynku pracy konieczne jest zbadanie, jakie plany na przyszłość posiada młodzież. W tym celu przeprowadzono badania ankietowe wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, do których uczęszcza najwięcej uczniów z obszaru Partnerstwa.

Struktura odpowiedzi na pytanie: *Co zamierzasz po ukończeniu nauki w szkole średniej?* przedstawia się następująco:

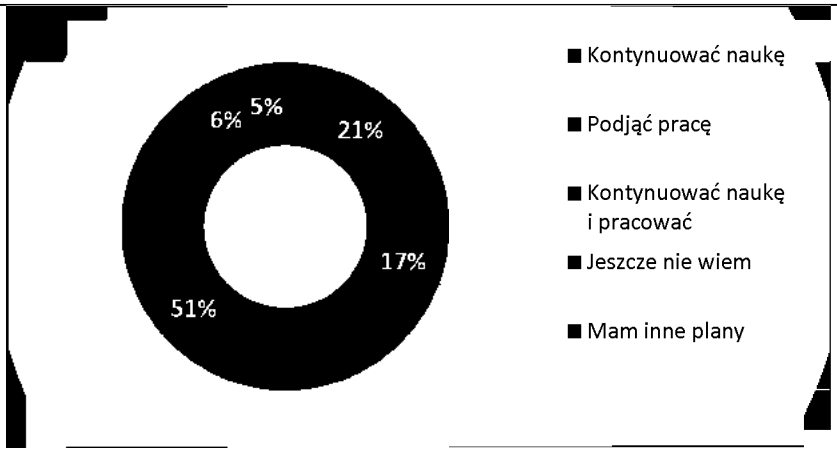

Źródło: opracowanie własne na podstawie Analizy badania ankietowego młodzieży na terenie Partnerstwa

W przeważającej mierze młodzież zamierza kontynuować naukę i pracować (51%), tylko kontynuować naukę zamierza 21%, natomiast od razu podjąć pracę chciałoby 17% respondentów. Wśród młodzieży chcącej kontynuować naukę, bądź łączyć to z podjęciem pracy, najwięcej osób wskazało, że wybrałoby studia licencjackie/inżynierskie a później studia magisterskie (31%). Nie podjęło jeszcze decyzji 22% badanych, a blisko 16 % wskazało tylko na studia licencjackie/inżynierskie.

Z kolei na pytanie dotyczące potrzeb w zakresie uzupełnienia, pogłębienia wiedzy i kompetencji, najliczniejsza grupa młodzieży uznała, że są to praktyczne umiejętności związane z zawodem (49%). Na potrzebę pogłębienia wiedzy z zakresu znajomości języków obcych wskazało 45% badanych, natomiast 41% chciałoby pozyskać wiedzę, jak i gdzie efektywnie szukać pracy. Spora grupa młodzieży (33%) potrzebowałaby również wiedzy psychologicznej (jak wykorzystać własne predyspozycje, koncentrować się?), a także wiedzy specjalistycznej związanej z zawodem.

Poniżej przedstawiono strukturę odpowiedzi na pytanie: *Gdzie najbardziej chciał(a)byś w przyszłości pracować?*

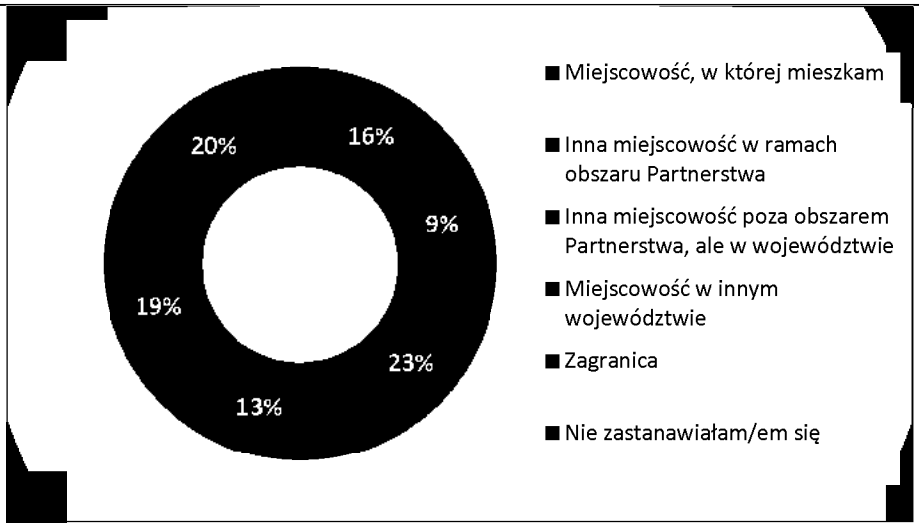

Źródło: opracowanie własne na podstawie Analizy badania ankietowego młodzieży na terenie Partnerstwa

Z danych wynika, że grupa 25% młodzieży chciałaby pracować w swojej miejscowości lub w innej miejscowości na obszarze Partnerstwa. Z obszarem województwa swoją zawodową przyszłość wiąże 23% badanych, a 19% chciałoby pracować za granicą. Nie zastanawiało się nad tym jeszcze 20% badanych. Największa grupa ankietowanych byłaby skłonna poświęcić na dojazd do pracy do 30 minut.

Oceniając atrakcyjność różnych form zarobkowania młodzież uznała za bardzo atrakcyjne bądź atrakcyjne (łącznie): pracę w zagranicznej firmie (72%), własną działalność gospodarczą (70%) oraz pracę w firmie rodzinnej (68%). Wśród atrakcyjnych bądź mało atrakcyjnych (łącznie) znalazły się takie formy pracy: w dużej firmie (77%), w małej firmie (77%), w organizacji społecznej (68%), w instytucji publicznej (60%) oraz telepraca, praca zdalna, wolny zawód (59%). Zdaniem młodzieży mało atrakcyjne lub zupełnie nieatrakcyjne (łącznie) jest prowadzenie własnego gospodarstwa rolnego (74%), praca w rodzinnym gospodarstwie rolnym (72%) oraz prowadzenie gospodarstwa domowego (70%).

Wnioski z badania ankietowego młodzieży z zakresu rynku pracy:

- młodzież nie ma wykrystalizowanych opinii bądź planów co do przyszłości (bardzo duży odsetek odpowiedzi „nie wiem", trudno powiedzieć, nie zastanawiałem/łam się;
- młodzież chętnie pozostałaby na terenie Partnerstwa pod warunkiem uzyskania pracy, najchętniej najemnej, w dużej zagranicznej firmie, chociaż jest też skłonna podjąć wyzwanie prowadzenia własnej firmy;
- rolnictwo nie jest atrakcyjną branżą, o czym świadczą pytania dot. atrakcyjności zawodów, planów co do sukcesji gospodarstwa rolnego;
- znaczna część ankietowanych zamierza pracować i kontynuować naukę, głównie na studiach inżynierskich i licencjackich;

- młodzież definiuje potrzeby dotyczące praktycznych umiejętności w zawodzie oraz umiejętności językowych.

Pozytywnie zmienia się profil kształcenia zawodowego. Jest on coraz lepiej dostosowany do zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej województwa. Mimo to, wciąż niewystarczający dla potrzeb regionu odsetek uczniów wybiera naukę w tego rodzaju szkołach. Oprócz promowania potrzebnych w regionie zawodów, niezbędne jest również większe zaangażowanie pracodawców w realizację procesu kształcenia zawodowego (praktycy zawodowi w szkołach), a także kształtowania oferty szkół i rekrutacji uczniów. Brakuje też bazy miejsc odbywania praktyk i staży, a także nadal widoczne są deficyty w infrastrukturze. Nadal w niewystarczającym stopniu obserwuje się zaangażowanie w doskonalenie zawodowe nauczycieli, w tym w szczególności nauczycieli teoretycznej nauki zawodu, niedobór sprzętu i jego niedostateczne wykorzystanie w kształceniu ustawicznym.[32]

W województwie zauważane są deficyty pracowników, w szczególności w branżach takich jak: informatyka, transport i logistyka, opieka zdrowotna i nad osobami starszymi, budownictwo, gospodarka morska, turystyka i gastronomia. Wzrasta zapotrzebowanie na dobrze wykwalifikowane kadry, m.in. w rozwijającym się sektorze nowoczesnych usług dla biznesu. Rynek pracy staje ponadto przed wyzwaniem zapewnienia odpowiednio wyszkolonych kadr dla gospodarki zmierzającej w kierunku niskoemisyjnym i cyfrowym.[33]

Biorąc po uwagę obszar Partnerstwa i jego główne potencjały w postaci zasobów leśnych (przemysł drzewny), możliwości rozwoju funkcji turystycznych oraz wykorzystania surowców w ramach OZE, skupiono się w Raporcie na możliwościach zwiększenia zatrudnienia w tych właśnie branżach.

Według Prognozy zapotrzebowania na pracowników w zawodach szkolnictwa branżowego na krajowym i wojewódzkim rynku pracy (Załącznik do Obwieszczenia Ministra Edukacji i Nauki z dnia 27.01.2021 r. – M.P. z dnia 01.02.2021 r. poz. 122) zdiagnozowano istotne zapotrzebowanie w woj. pomorskim na takie zawody jak, między innymi: monter stolarki budowlanej, stolarz, technik hotelarstwa, technik organizacji turystyki, technik urządzeń i systemów energetyki odnawialnej oraz technik żywienia i usług gastronomicznych. Wśród zawodów o umiarkowanym

[32] Projekt Strategii Województwa Pomorskiego 2030.

[33] Tamże.

zapotrzebowaniu ujęto także takie, jak: mechanik-operator maszyn do produkcji drzewnej, pracownik obsługi hotelowej, pracownik gastronomii, technik leśnik, technik technologii drewna, technik ochrony środowiska.

Potencjał obszarów leśnych jest wykorzystywany gospodarczo. Lasy produkcyjne dostarczają drewna nie tylko na potrzeby lokalnej gospodarki. Jest ono również towarem eksportowym. Na terenie Borów Tucholskich bardzo dobrze rozwinięte jest także zbieractwo runa leśnego: grzybów, jagód, borówek. Na tej bazie powstały lokalne zakłady przetwórstwa. Prowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej daje możliwość korzystania z potencjału tutejszych lasów również w przyszłości. Unowocześnione, bardziej ekologiczne procesy produkcyjne dadzą możliwość rozwoju przetwórstwa drewna i runa leśnego. Położenie szczególnego nacisku na prowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej i ograniczanie negatywnego odziaływania na środowisko procesów produkcyjnych jest konieczne ze względu na licznie występujące na terenie Partnerstwa obszary chronione, które są jego atutem. Duże powierzchnie leśne, z unikatowymi siedliskami objętymi ochroną, stanowią także ogromny potencjał turystyczny.

WNIOSKI

- Zarówno wartość współczynnika aktywności zawodowej, jak i wskaźnika zatrudnienia są w województwie pomorskim wyższe niż w kraju - dla osób w wieku 15 lat i więcej wynosiły odpowiednio 58,7% (w kraju - 55,9%) i 57% (w kraju - 53,7%) – dane z I kwartału 2019 roku.
- Główne gałęzie przemysłu województwa pomorskiego to przemysł stoczniowy, drzewno-papierniczy, petrochemiczny, elektrotechniczny. Także przemysł spożywczy tradycyjnie należy do przodujących sektorów regionu, choć rolnictwo ma dużo mniejsze znaczenie niż pozostałe sektory.
- Główne ośrodki rozwoju gospodarczego w województwie pomorskim położone są w części północnej i koncentrują się wokół Trójmiasta. Obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie obejmuje część południową województwa, gdzie możliwości tak dynamicznego rozwoju są mniejsze. Wynika to głównie z położenia geograficznego obszaru Partnerstwa (znacznego oddalenia od Trójmiasta).
- Największa liczba mieszkańców województwa pomorskiego zatrudniona jest w branży przemysłowej. Kolejne przodujące branże to handel i naprawa pojazdów samochodowych, edukacja, budownictwo, transport i gospodarka magazynowa oraz rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo.

- Struktura pracujących w woj. pomorskim jest zróżnicowana w ramach poszczególnych podregionów.
- Dane z lat 2009 – 2019 wskazują, że dochody mieszkańców obszaru Partnerstwa sukcesywnie wzrastają.
- Konieczne jest poszukiwanie rozwiązań w kierunku przeciwdziałania odpływowi młodych mieszkańców Partnerstwa. Potencjalne działania należy oprzeć na głównych zasobach obszaru Partnerstwa oraz wziąć pod uwagę prognozowane zmiany w systemie kształcenia, zwłaszcza pod kątem zawodów deficytowych i potrzeb w tym zakresie.
- Badania ankietowe wykazały, że młodzież chętnie pozostałaby na terenie Partnerstwa pod warunkiem uzyskania atrakcyjnej i satysfakcjonującej pracy.

2.4.4. Zdolność finansowania rozwoju obszaru partnerstwa

Diagnoza obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w aspekcie "Stanu finansów lokalnych (zdolności finansowania rozwoju)" odzwierciedla wpływ różnych czynników zewnętrznych oraz wewnętrznych, w tym prowadzonej polityki finansowej na jego możliwości rozwojowe. Z tego punktu widzenia omówione zostaną w szczególności wielkości budżetowe, które warunkują stabilność finansową i stanowią główne determinanty dla posiadanych możliwości finansowych w zakresie planowanych działań rozwojowych Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Mając na uwadze cel prowadzonej analizy zidentyfikowane zostały kluczowe czynniki wpływające na poziom możliwości finansowych:

- poziom nadwyżki operacyjnej,
- poziom oraz struktura dochodów i wydatków oraz przychodów i rozchodów budżetu,
- obciążenie spłatą i obsługą zadłużenia,
- absorpcja środków zewnętrznych.

Poziom nadwyżki operacyjnej wyznacza potencjalny ogólny poziom finansowania wydatków rozwojowych. Ponadto wysokości nadwyżek operacyjnych w budżetach członków Partnerstwa, pomniejszone o przypadające na dany rok spłaty zadłużenia, pozwalają na planowanie nowych działań rozwojowych. Tym samym tak rozumiana nadwyżka operacyjna uwzględnia konsekwencje dotychczasowego zaangażowania finansowego poszczególnych członków Partnerstwa. Potencjał rozwojowy

Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w ujęciu finansowym zależy od tego, czy poszczególne JST stabilnie generują nadwyżkę operacyjną i czy ta nadwyżka będzie występowała również w kolejnych latach. W praktyce oznacza to konieczność przeanalizowania źródeł dochodów bieżących, zwłaszcza podatkowych jak również poziomu wydatków bieżących.

Zakres czasowy analizy będzie obejmował lata 2015- 2019.

Kształtowanie się sytuacji w całym obszarze "Stanu finansów lokalnych" prezentuje wskaźnik syntetyczny, który stanowi średnią wskaźników syntetycznych gmin będących członkami Partnerstwa w relacji do innych JST z tej samej grupy porównawczej. Umiejscowienie na wykresie w jednej z czterech części wskazuje na sytuację członków Partnerstwa względem przyjętej grupy porównawczej.

Na wartość wskaźnika syntetycznego w obszarze „Stan finansów lokalnych" mają wpływ relacje odnoszące się do udziału dochodów własnych w dochodach ogółem, udziału wydatków majątkowych w wydatkach ogółem. Ponadto na poziom wskaźnika syntetycznego mają wpływ wskaźniki prezentowane w przeliczeniu na 1 mieszkańca, które dotyczą wysokości nadwyżki operacyjnej, kwoty zadłużenia pozostającego do spłaty, a także kwoty wydatków majątkowych na projekty współfinansowane ze środków UE. Wzrost wskaźnika syntetycznego dla obszaru będzie oznaczać poprawę sytuacji finansów lokalnych analizowanych z punktu widzenia możliwości finansowania rozwoju.

Ryc. 139. Wskaźnik syntetyczny obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 2015-2019.

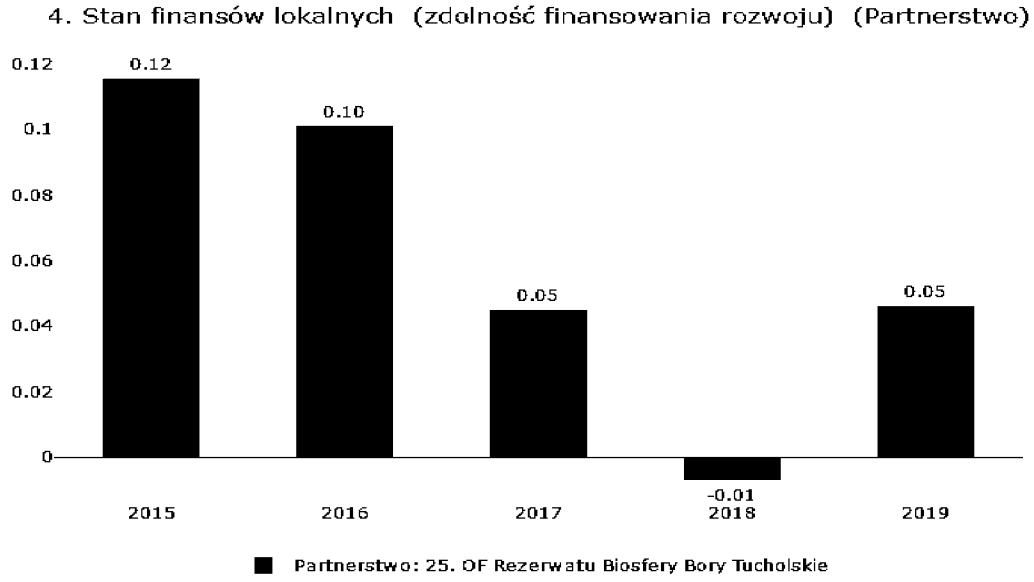

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Analizując wskaźnik syntetyczny ogólny dla partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie można zauważyć, że od roku 2015 sytuacja zaczęła się pogarszać (spada), najgorsza była w 2018 (wartość ujemna -0,01), ale najistotniejsze jest to, że w roku 2019 widoczna jest znacząca jego poprawa (wartość dodatnia 0,05). Wzrost wartości wskaźnika w 2019 roku jest związany z poprawą we wszystkich podobszarach z wyjątkiem podobszaru 2 – wysokość i struktura wydatków. W tym jednym przypadku nastąpiło pogorszenie wskaźnika syntetycznego z poziomu 0,39 w 2018 roku do 0,30 w 2019 roku.

Tendencja dynamiki wskaźnika syntetycznego w chwili obecnej jest trudna do przenalizowania, gdyż charakteryzuje się on zmiennością w poszczególnych podobszarach, a ze względu na brak danych z wykonania budżetu za 2020 rok w chwili opracowywania diagnozy utrudnione jest formułowanie wniosku o powtarzalności pozytywnych zjawisk, które miały miejsce w 2019 roku.

Dalsza część analizy będzie ukierunkowana przede wszystkim na:

- możliwość generowania nadwyżek operacyjnych,
- zdolność do spłaty i obsługi zadłużenia,
- analizę obszaru ze względu na rodzaj realizowanego projektu w szczególności dla działań infrastrukturalnych,
- analizę ryzyka braku możliwości sfinansowania projektu przez poszczególnych partnerów.

Charakterystyka podobszarów objętych analizą obszaru "Stan finansów lokalnych"

Charakteryzując podobszary widzimy, że wskaźnik dla podobszaru „Wysokość i struktura wydatków" wprawdzie jest dodatnia (0,30) ale z dynamiką ujemną (-0,01) czyli sytuacja uległa pogorszeniu w stosunku do 2015 roku. Ponadto wartość wskaźnika jest niższa względem 2018 roku. Podobną sytuację można dostrzec przy wskaźnika dla podobszaru „Równoważenie elementów budżetu" ulega poprawie (0,24) przy ujemnej dynamice (-0,09), co jest niekorzystne. Najgorzej wygląda obszar 4.4 „Wysokość zadłużenia" (zarówno wartość jak i dynamika ujemne (-0,15); (-0,23), poprawie natomiast ulega sytuacja w podobszarze „Wysokość i struktura dochodów" pomimo tego, że jest to wartość ujemna (-0,29), to jednak przy dodatniej dynamice (0,13) należy uznać, że jest to pozytywne zjawisko.

Ryc. 140. Rozkład wartości dla poszczególnych wskaźników w obszarze Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

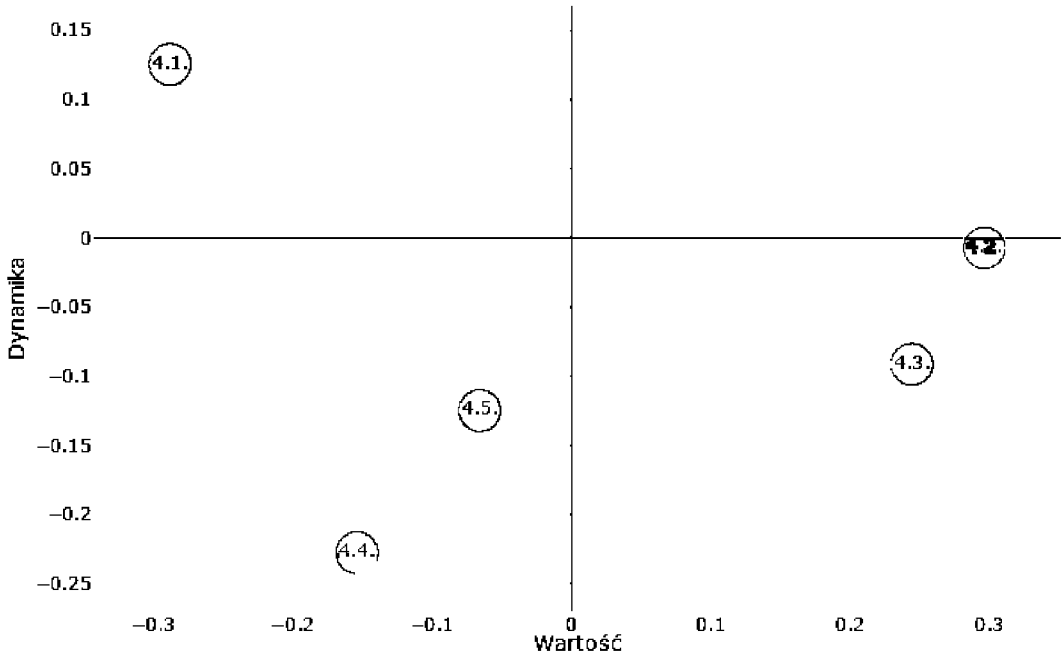

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Nazwa	Wartość	Dynamika
4.1. Wysokość i struktura dochodów	-0,29	0,13
4.2. Wysokość i struktura wydatków	0,3	-0,01
4.3. Równoważenie elementów budżetu	0,24	-0,09
4.4. Wysokość zadłużenia	-0,15	-0,23
4.5. Struktura finansowania działań rozwojowych	-0,07	-0,12

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Podobszar "Zrównoważenie elementów budżetu"

Z punktu widzenia zdolności do finansowania rozwoju lokalnego istotne jest kształtowanie się poziomu nadwyżki operacyjnej (różnicy między dochodami bieżącymi a wydatkami bieżącymi). Z jednej strony jest to wymóg ustawowy, a z drugiej jedna z determinant do zwiększania zdolności spłaty i obsługi zadłużenia.

Zatem uzyskana nadwyżka operacyjna może zostać przeznaczona na spłatę długu i/lub finansowanie zadań majątkowych w zależności od potrzeb gminy. Pożądany jest zatem wzrost poziomu nadwyżki operacyjnej zarówno brutto (tj. różnicy między dochodami bieżącymi i wydatkami bieżącymi) jak i nadwyżki operacyjnej netto (pomniejszonej o spłaty zadłużenia). Wartość wyniku operacyjnego netto informuje bowiem o wysokości środków finansowych, które mogą zostać przeznaczone na wydatki majątkowe. Jest to szczególnie istotne dla oceny zdolności do finansowania nowych inwestycji przez poszczególnych członków Partnerstwa).

Analizując poniższy podobszar w Partnerstwie widzimy, że sytuacja w nim ulegała zmianom w poszczególnych latach. W 2016 roku była najlepsza, potem w latach 2017 i 2018 pogarszała się by w roku 2019 znów się poprawić. Na taki obraz sytuacji w podobszarze mają wpływ wszystkie gminy partnerstwa, w tym te mające najwyższą zdolność finansową do rozwoju.

Ryc. 141. Rozkład wartości dla podobszaru Równoważenie elementów budżetu.

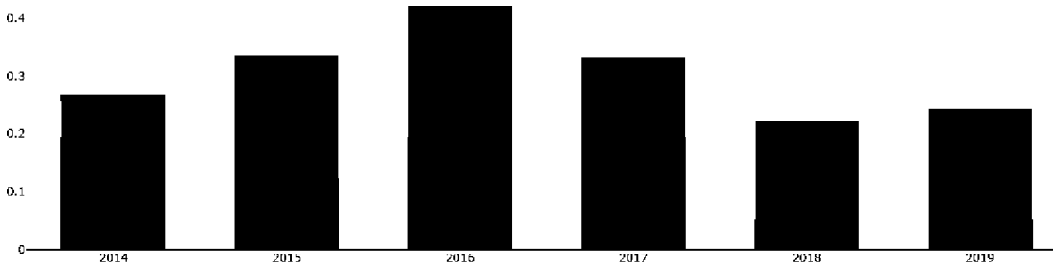

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

W poniższej tabeli przedstawiono wykaz gmin obszaru Partnerstwa wg. zdolności finansowej do rozwoju.

Tabela 21. Relacja kwoty nadwyżki operacyjnej do kwoty dochodów bieżących.

OF RBBT	2015	2016	2017	2018	2019	Średnia
Brusy	13,24	15,17	9,27	7,75	14,62	13,00
Chojnice	13,65	9,30	10,26	6,77	18,80	10,83
Czarna Woda	7,89	8,12	7,62	4,12	8,27	3,01
Czersk	13,04	10,88	7,17	6,43	6,16	10,00

Dziemiany	15,79	11,97	8,81	10,46	13,85	12,46
Kaliska	10,71	11,08	7,05	8,14	11,28	10,13
Karsin	9,25	7,09	7,65	5,60	7,92	8,03
Konarzyny	8,34	3,77	10,19	9,61	8,72	8,26
Kościerzyna	18,43	14,38	15,19	15,05	18,15	16,90
Lipnica	12,58	9,99	7,92	14,15	13,43	10,21
Lipusz	12,58	13,69	9,04	6,78	8,64	10,99
Lubichowo	12,06	11,83	11,37	11,08	10,75	12,07
Osieczna	6,04	4,93	1,64	4,58	6,48	3,78
Osiek	11,64	10,70	13,11	13,53	11,68	9,11
Stara Kiszewa	17,55	16,69	12,96	6,78	7,60	12,66
Studzienice	9,52	5,84	3,83	5,29	5,00	7,50

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Warto zauważyć, że stabilny wysoki poziom nadwyżki operacyjnej do dochodów bieżących jest utrzymywany w szczególności przez Kościerzynę, następnie Brusy, Dziemiany, Lipnica. Malejące wartości wskaźnika można zaobserwować w Czersku i Konarzynach. Natomiast najniższy poziom w 2019r. analizowany wskaźnik osiąga gmina Studzienice.

Dla gmin, w których powyższy wskaźnik wykazuje tendencje malejące może być to sygnałem, kurczenia się zdolności do generowania puli własnych środków (bieżących) na spłatę długu i inwestycje. To z kolei może przyczynić się do konieczności finansowania kolejnych inwestycji i spłaty długu z kredytów. Z tego względu w dalszej części dokonano analizy wartości dotyczącej nadwyżki operacyjnej netto (tj. pomniejszonej o spłatę długu).

W dalszej kolejności przeanalizowano wskaźnik relacji kwoty nadwyżki operacyjnej pomniejszonej o spłatę długu do dochodów bieżących, w celu sprawdzenia jaki wynik operacyjny netto w relacji do dochodów bieżących wykazują poszczególne gminy.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że we wszystkich gminach w 2019 r. nadwyżka operacyjna wystarczyła na spłatę długu i inwestycje. Dodatnie wartości wskaźnika we wszystkich gminach Partnerstwa informują o tym, że potencjalne zapotrzebowanie na środki kredytowe było niższe, gdyż były w stanie wygospodarować z nadwyżki operacyjnej środki na inwestycje. Reasumując, w 2019 roku wszyscy członkowie Partnerstwa posiadali środki własne (bieżące), które mogły zostać przeznaczone na finansowanie inwestycji. Należy jednak zauważyć, że na przestrzeni analizowanych lat wskaźnik kształtujący się w okolicach lub poniżej 1%

jest sygnałem do sformułowania wniosku o praktycznie braku środków własnych (bieżących) na finansowanie inwestycje. W takich sytuacjach przyczyną może być np. zwiększone obciążenie bieżącego budżetu spłatą długu lub niski poziom nadwyżki operacyjnej. W takich JST zaleca się m.in. analizy rozkładu przyszłych spłat długu i utrzymywanie zrównoważonego poziomu spłaty długu w latach objętych WPF.

Tabela 22. Relacja kwoty nadwyżki operacyjnej NO pomniejszonej o spłaty długu do dochodów bieżących [w %].

OP RBB	2015	2016	2017	2018	2019
Brusy	8,86	11,35	5,88	4,08	8,8
Chojnice	5,89	2,6	4,47	1,06	13,68
Czarna Woda	4,57	4,83	5,67	1,59	5,91
Czersk	8,59	7,13	3,63	3,18	2,93
Dziemiany	4,54	8,33	7,24	6,04	11,35
Kaliska	2,66	7,86	4,21	4,59	8,23
Karsin	-12,26	2,83	3,94	-2,46	3,73
Konarzyny	1,56	-0,57	8,29	7,69	4,86
Kościerzyna	15,66	13,86	14,47	14,66	16,97
Lipnica	6,84	5,74	4,37	11,37	7,2
Lipusz	1,23	10,09	5,18	4,03	4,16
Lubichowo	8,37	9,69	9,19	8,86	8,98
Osieczna	4,66	3,29	0,16	3,07	5,06
Osiek	9,82	9,23	11,92	12,34	10,51
Stara Kiszewa	7,4	9,72	7,07	-2,24	0,13
Studzienice	1,74	3,1	0,65	1,81	2,15

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Na poniższej mapie przedstawiono kwotę nadwyżki operacyjnej pomniejszoną o spłatę długu przypadającą na 1 mieszkańca. Wskaźnik informuje o tym, jaka część dochodów bieżących pozostaje w dyspozycji JST po spłacie długu oraz zrealizowaniu wydatków bieżących. Im wyższa jest wartość tego wskaźnika, tym więcej środków może być przeznaczone na wydatki majątkowe. Ujemna wartość wskaźnika może wskazywać na potencjalną utratę zdolności do finansowania spłaty aktualnego zadłużenia i można ją interpretować jako kwotę pieniędzy w przeliczeniu na mieszkańca niezbędną do uzupełnienia niedoboru środków na spłatę długu.
W przypadku Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie nie zachodzi taka konieczność, gdyż wszystkie gminy posiadają dodatnie wartości tego wskaźnika. Wprawdzie są one bardzo zróżnicowane od 7 zł (w gminie Stara Kiszewa) do 939 zł (w gminie Kościerzyna).

Ryc. 142. Kwota nadwyżki operacyjnej pomniejszona o spłaty długu przypadająca na 1 mieszkańca.

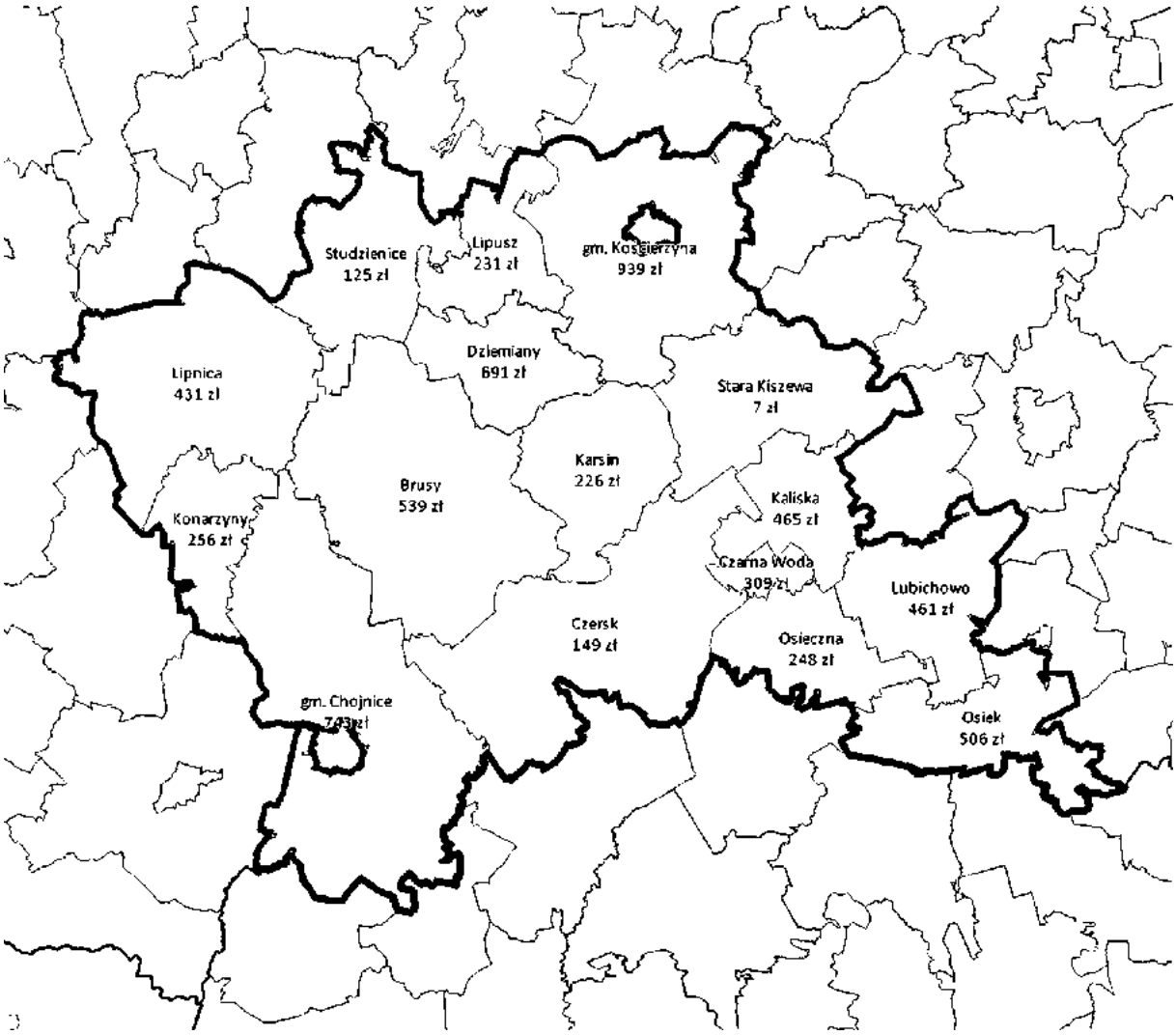

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie sprawozdań budżetowych za 2019 r.

W dalszej kolejności niniejszej analizy pogłębiono ją przedstawiając wartość nominalną wyniku operacyjnego netto (nadwyżka operacyjna pomniejszona o spłatę długu).

Tabela 23. Wynik operacyjny netto budżetu.

OF RBBT	2015	2016	2017	2018	2019
Brusy	4 214 663,13	7 395 705,19	4 735 049,85	3 326 475,97	7 844 636,76
Chojnice	3 453 179,45	1 876 718,69	3 835 633,29	926 752,73	14 345 195,20
Czarna Woda	481 383,34	636 219,67	875 346,50	244 001,36	968 054,88
Czersk	6 095 551,03	6 377 833,84	3 626 287,06	3 163 671,89	3 215 524,50

OF RBBT	2015	2016	2017	2018	2019
Dziemiany	801 306,75	1 773 858,28	2 003 447,23	1 480 324,30	3 045 138,02
Kaliska	485 139,89	1 770 576,81	1 045 741,69	1 185 987,86	2 510 021,65
Karsin	- 3 115 081,17	853 615,13	1 373 319,13	- 844 389,80	1 405 991,69
Konarzyny	125 135,31	- 55 575,06	960 199,73	880 015,16	589 785,44
Kościerzyna	8 284 810,72	9 339 514,23	10 811 964,56	11 282 769,23	15 094 399,81
Lipnica	1 414 147,87	1 394 248,31	1 162 376,83	3 284 262,49	2 243 237,97
Lipusz	163 284,95	1 713 360,29	1 021 970,10	754 534,15	863 029,77
Lubichowo	1 800 748,55	2 697 942,86	2 868 031,42	2 783 014,83	3 059 770,26
Osieczna	471 406,52	399 180,12	22 188,04	407 790,52	712 743,12
Osiek	719 587,03	832 122,28	1 328 998,16	1 382 955,87	1 200 576,14
Stara Kiszewa	1 868 865,49	3 006 839,08	2 512 521,99	- 736 221,67	43 733,10
Studzienice	262 467,97	558 972,19	129 871,35	359 881,73	469 308,50

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Widzimy, że w 2019 roku wszystkie gminy obszaru Partnerstwa po wykonaniu wydatków bieżących oraz po spłacie zadłużenia posiadały środki na inwestycje. Sytuację należy ocenić pozytywnie, zwracając uwagę jednocześnie na gminy, które posiadały najniższą wartość. I tak np. Kościerzyna miała ponad 15 mln zł.; Chojnice ponad 14 mln zł.; Brusy prawie 8 mln zł. W Czersku na inwestycje pozostało 3 mln zł i ważne jest to, że utrzymuje się ten wskaźnik na stabilnym poziomie. Warto zauważyć, że w przypadku gminy Stara Kiszewa, (która w 2019r. charakteryzuje się najniższą wartości nadwyżki operacyjnej netto), poziom finansowania wydatków majątkowych dochodami majątkowymi wyniósł 40,07%. Zatem pomimo marginalnej nadwyżki operacyjnej gmina zrealizowała inwestycje na poziomie 10,7 mln zł wykorzystując m.in. pozyskane dochody majątkowe.

Najwyższe średnie wartości wyniku operacyjnego netto w latach 2015-2019 zidentyfikowano w gminach: Kościerzyna, Brusy, Czersk, Chojnice. W przypadku pozostałych gmin średnie wartości są dodatnie, jednak we wszystkich gminach Partnerstwa sytuacja ta powinna być monitorowana z uwagi na zmienność sytuacji społeczno-gospodarczej oraz zaplanowane spłaty długu.

Ryc. 143. Średnia wyniku operacyjnego na lata 2015-2019 gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

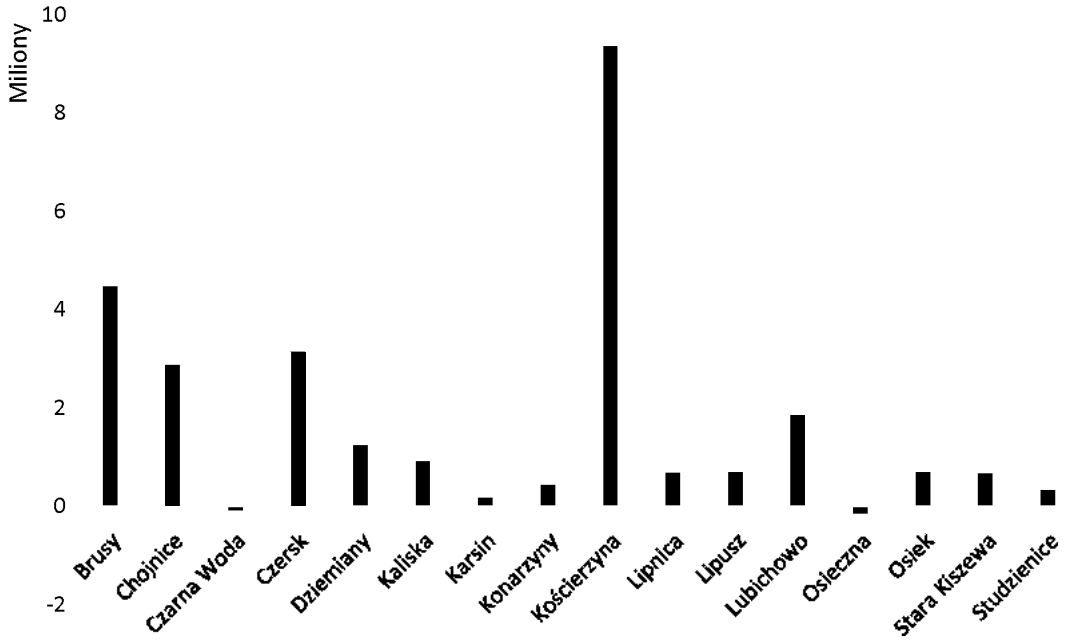

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

WNIOSKI

- Z przeprowadzonej analizy wynika, że partnerstwo wykazuje w miarę stabilny poziom dochodów, w związku z tym dodatnia wielkość wyniku operacyjnego wskazuje na potencjał członków Partnerstwa do finansowania spłaty długu oraz wydatków majątkowych.
- Im wyższa wartość dodatniego wyniku operacyjnego netto, tym większe możliwości do finansowania wydatków majątkowych środkami własnymi (dochodami), bez konieczności pozyskiwania kredytów, pożyczek lub emisji obligacji. Ujemny wynik operacyjny netto oznacza, że badana JST nie posiada wystarczających środków własnych (dochodów) na spłatę zadłużenia. Wszystkie gminy w Partnerstwie posiadają dodatni wynik operacyjny netto w 2019 r. (jednakże trzeba zaznaczyć, że gmina Stara Kiszewa ma ten wynik na bardzo niskim poziomie).

Struktura finansowania działań rozwojowych obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Podobszar "Wysokość i struktura dochodów, w tym poziom dochodów własnych".

Ogólny wskaźnik dochodów własnych całego partnerstwa wykazuje tendencje ujemną w całym okresie sprawozdawczym z nieco lepszym wynikiem w roku 2019.

Ryc. 144. Wysokość i struktura dochodów Partnerstwa.

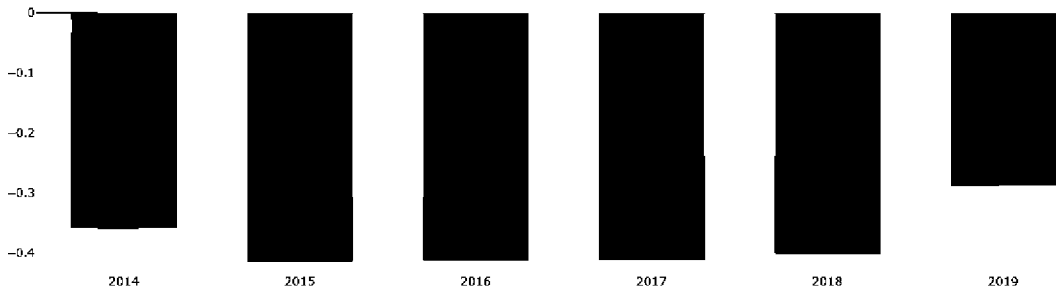

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

Szczegółowo dochody własne gmin obszaru partnerstwa przedstawiono poniżej.

Z przeprowadzonej analizy widzimy, że w 2019 roku nastąpił duży wzrost dochodów własnych w gminach: Brusy, Chojnice, Czersk i Kościerzyna. W pozostałych gminach wzrost dochodów własnych jest na stabilnym poziomie, co należy uznać za tendencję pozytywną.

Ryc. 145. Dochody własne gmin OP RBBT.

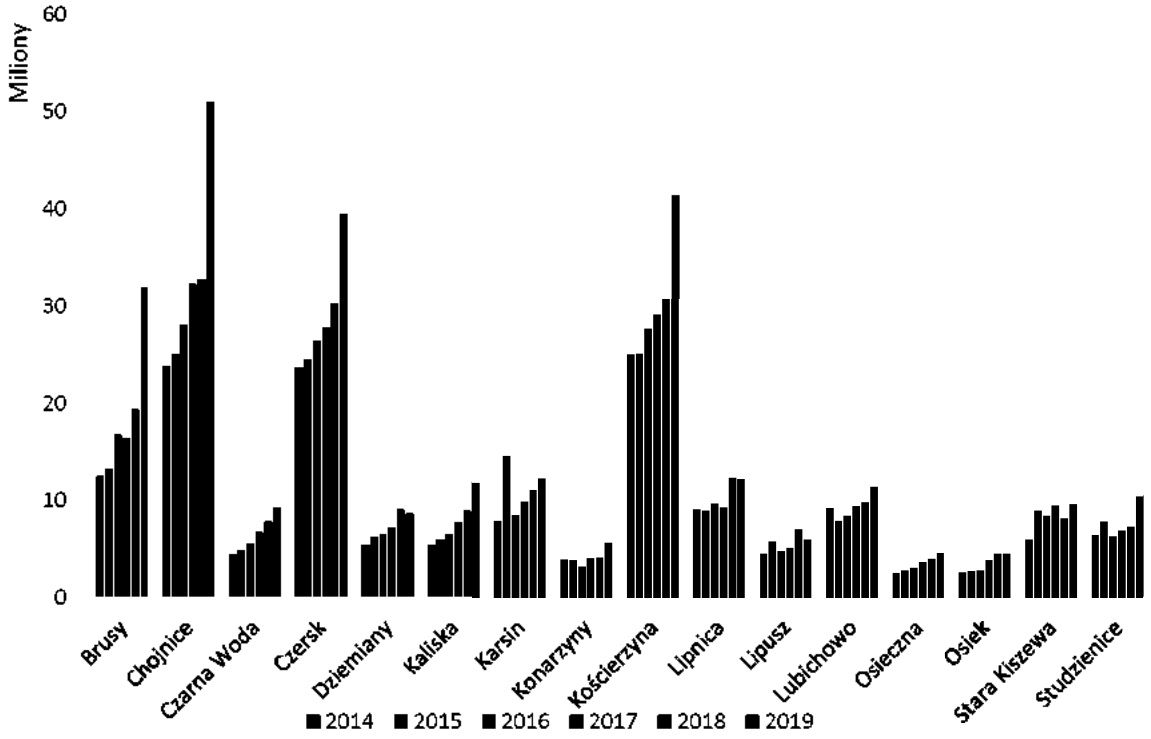

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Natomiast wysokość i strukturę dochodów podatkowych z PIT całego Partnerstwa przedstawiono na poniższym wykresie. Największe wpływy z PIT w 2019 roku miały gminy: Chojnice, Czersk i Kościerzyna.

Ryc. 146. Udziały w podatku dochodowym od osób fizycznych - PIT.

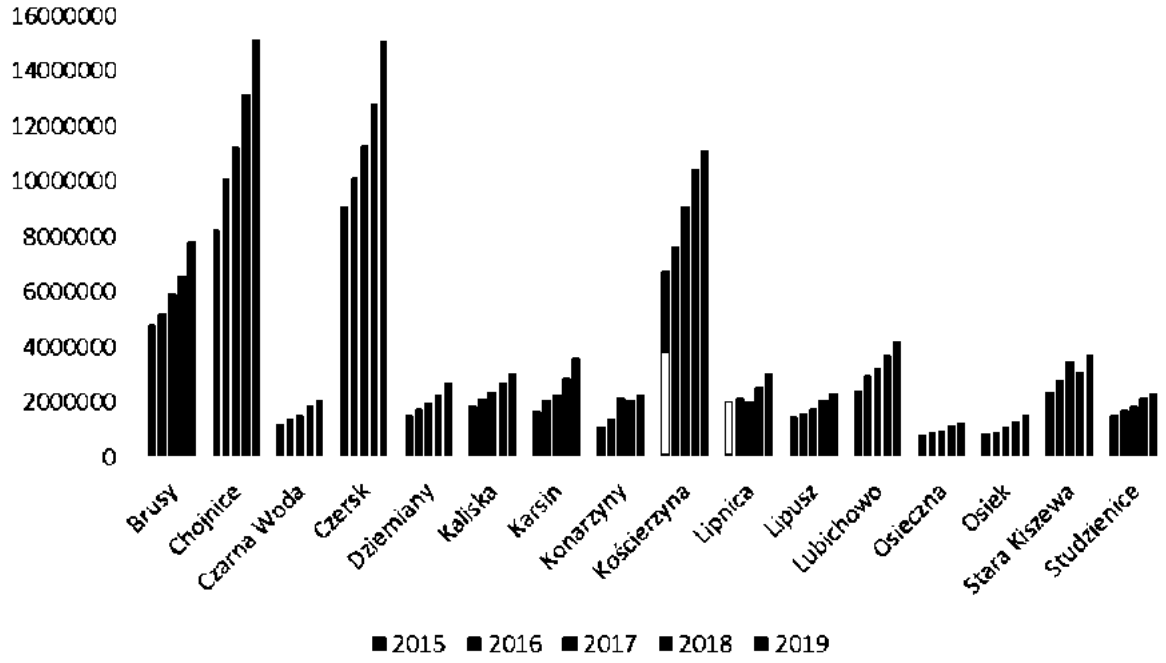

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Wartość dochodów własnych (bez dotacji i subwencji) przypadających na jednego mieszkańca biorąc pod uwagę cały obszar Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie przedstawia poniższa mapa, na której widzimy, że gminy: Chojnice, Konarzyny, Lipnica, Studzienice, Brusy, Kościerzyna, Czarna Woda i Kaliska – mieszczą się w przedziale 2000-3000 na 1 mieszkańca. Pozostałe gminy: Osiek, Osieczna, Lubichowo, Czersk, Karsin, Dziemiany, Lipusz w przedziale 1500-2000. Jedna gmina Stara Kiszewa w przedziale 1000-1500.

Ryc. 147. Dochody własne przypadające na 1 mieszkańca.

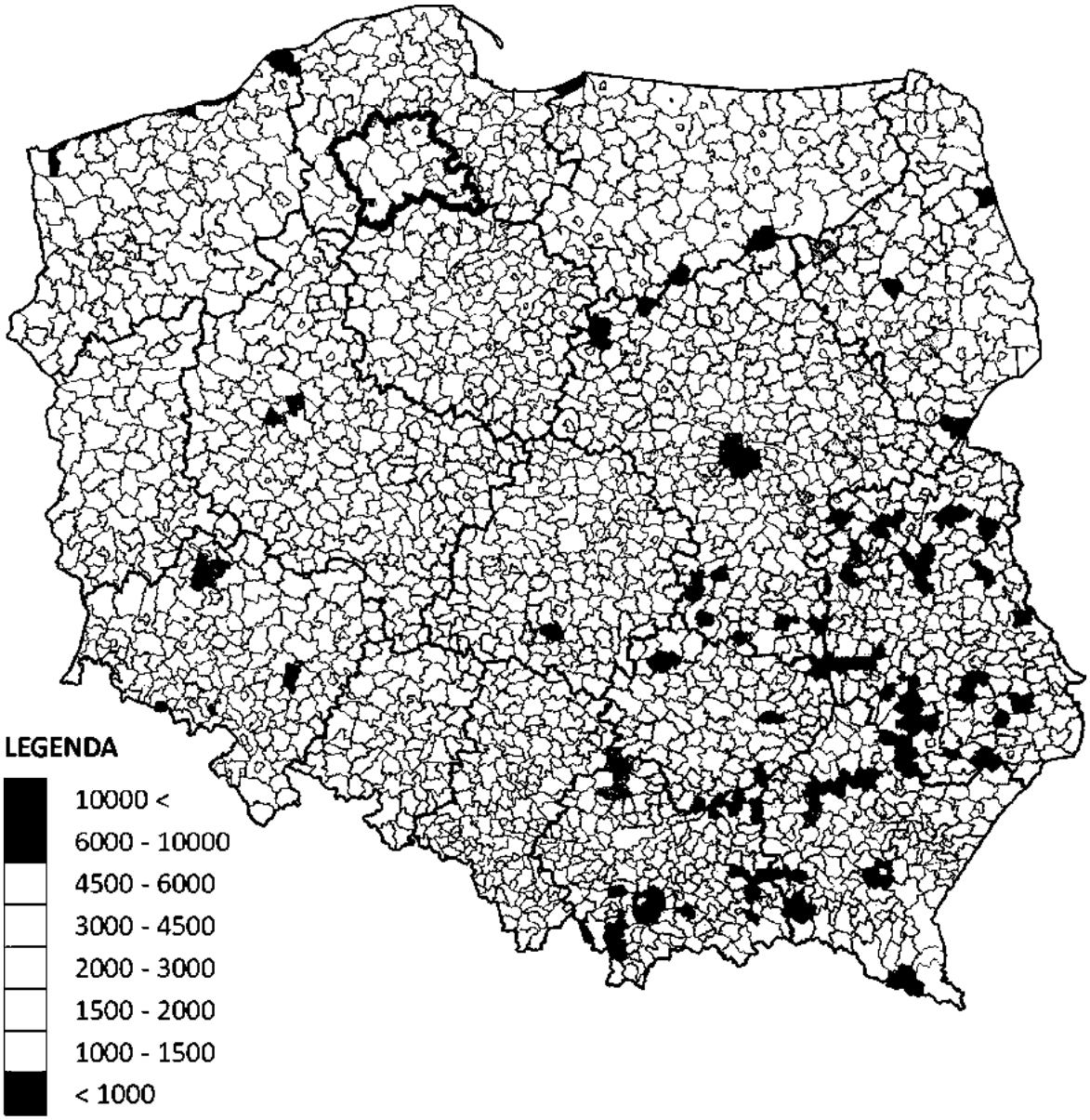

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie sprawozdań budżetowych za 2019 r.

Wysokość zadłużenia

Analizując podobszar „Wysokość zadłużenia" w pierwszej kolejności zwrócono uwagę na poziom spłaty długu w latach 2015-2019. W tabeli nr 24 zaprezentowano kwoty rozchodów w badanym okresie. Należy zwrócić uwagę, że co do zasady spłaty kapitału dokonywane przez większość partnerów charakteryzują się równomiernym

rozłożeniem w czasie. Ma to bowiem istotne znaczenie z punktu widzenia zarządzania długiem.

Tabela 24. Spłata kredytów, pożyczek i wykup papierów wartościowych.

OP RBBT	2015	2016	2017	2018	2019
Brusy	2 084 000,00	2 487 130,00	2 730 000,00	3 000 000,00	5 184 846,82
Chojnice	4 545 400,00	4 827 000,00	4 966 200,00	4 994 237,00	5 370 000,00
Czarna Woda	350 000,00	434 000,00	300 000,00	388 360,00	386 300,00
Czersk	3 150 000,00	3 350 000,00	3 530 000,00	3 240 000,00	3 550 000,00
Dziemiany	1 985 160,00	774 798,00	434 178,00	1 082 845,00	670 764,00
Kaliska	1 472 215,04	725 000,00	705 000,00	919 200,00	931 021,75
Karsin	5 466 805,69	1 280 935,80	1 289 946,87	2 763 635,80	1 583 819,96
Konarzyny	545 885,40	424 325,71	220 070,16	220 070,16	468 593,16
Kościerzyna	1 465 250,00	348 670,00	540 000,00	300 000,00	1 054 324,00
Lipnica	1 185 550,00	1 032 666,00	945 000,00	805 000,00	1 939 902,32
Lipusz	1 500 369,05	610 755,45	763 378,00	512 750,00	930 528,00
Lubichowo	794 000,00	596 000,00	680 000,00	700 000,00	600 000,00
Osieczna	140 000,00	200 000,00	200 000,00	200 000,00	200 000,00
Osiek	133 332,00	133 332,00	133 332,00	133 332,00	133 332,00
Stara Kiszewa	2 561 791,24	2 156 560,00	2 094 000,00	2 961 029,46	2 603 283,60
Studzienice	1 172 425,38	491 840,00	641 200,00	691 200,00	621 200,00

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Interpretację powyższej tabeli przedstawia poniższy wykres.

Ryc. 148. Spłata kredytów, pożyczek i wykup papierów wartościowych.

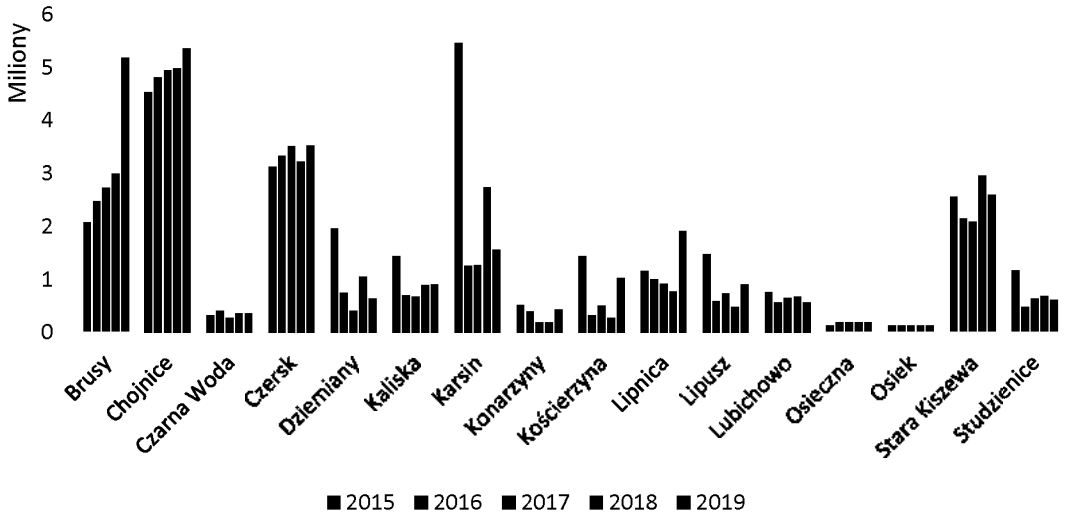

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Poniżej zaprezentowano okres (liczony w latach) spłaty długu, przy założeniu, że jest ona finansowana wyłącznie z wypracowywanych nadwyżek operacyjnych (liczonych jako średnia z ostatnich 3 lat.

Tabela 25. Okres spłaty długu wg stanu w danym roku za pomocą średniej kwoty pełnej NO z ostatnich 3 lat.

OF RBBT	2015	2016	2017	2018	2019
Brusy	2,72	1,78	1,4	3,66	2,65
Chojnice	5,24	4,87	4,65	5,92	3,4
Czarna Woda	9,05	4,43	2,87	3,07	4,75
Czersk	2,62	2,45	2,88	4,06	4,49
Dziemiany	0,99	0,7	0,84	2,51	2,07
Kaliska	2,38	1,77	2,25	5,14	5,47
Karsin	3,72	3,38	5,51	6,9	6,13
Konarzyny	5,64	4,33	2,75	2,34	1,44
Kościerzyna	0,09	0,14	0,06	0,43	0,36
Lipnica	2,52	2,26	3,05	2,71	1,69
Lipusz	2,74	1,74	1,22	1,86	1,47
Lubichowo	0,84	0,65	0,53	0,34	1,09
Osieczna	5,31	4,33	4,71	4,3	3,18
Osiek	2,14	1,43	1,02	0,75	0,59
Stara Kiszewa	2,55	2,37	2,46	3,5	5,14
Studzienice	3,88	2,78	2,61	5,11	9,2

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

- Wskaźnik okresu spłaty długu informuje o liczbie lat potrzebnych do spłaty długu za pomocą przeciętnej nadwyżki operacyjnej z 3 lat. Wzrost wartości wskaźnika wskazuje na szybsze tempo wzrostu kwoty zadłużenia niż kwoty średniej wielkości nadwyżki operacyjnej. Może także świadczyć o spadku kwoty nadwyżek operacyjnych. Wartości ujemne będą oznaczały, że JST nie uzyskuje nadwyżek operacyjnych wymaganych przepisami art. 242 ustawy o finansach publicznych co jest zjawiskiem negatywnym. Im niższy wskaźnik tym krótszy okres spłaty długu z osiągniętej średniej wielkości nadwyżki operacyjnej np. Kościerzyna, podobnie Osiek.
- Wzrost kwoty zadłużenia oraz jednoczesny spadek poziomu realizowanych wydatków majątkowych może wskazywać na konieczność zaciągania zobowiązań celem spłaty długu zaciągniętego w latach ubiegłych.
  W przypadku gmin obszaru Partnerstwa dynamika wydatków majątkowych jest zróżnicowana i przedstawia ją poniższy wykres. Wynika z niego, że w przypadku 7 gmin dynamika wydatków majątkowych z ostatnich 5 lat jest ujemna, są to gminy: Czarna Woda, Czersk, Dziemiany, Konarzyny, Kościerzyna, Lipusz i Osieczna. W pozostałych gminach nie odnotowano spadku wydatków majątkowych. W związku z powyższym na chwilę obecną trudno ocenić czy gminy partnerstwa będą musiały zaciągać zobowiązania na spłatę długu zaciągniętego przez nie w latach ubiegłych.

Ryc. 149. Dynamika oraz średnia (z ostatnich 5 lat) wydatków majątkowych obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

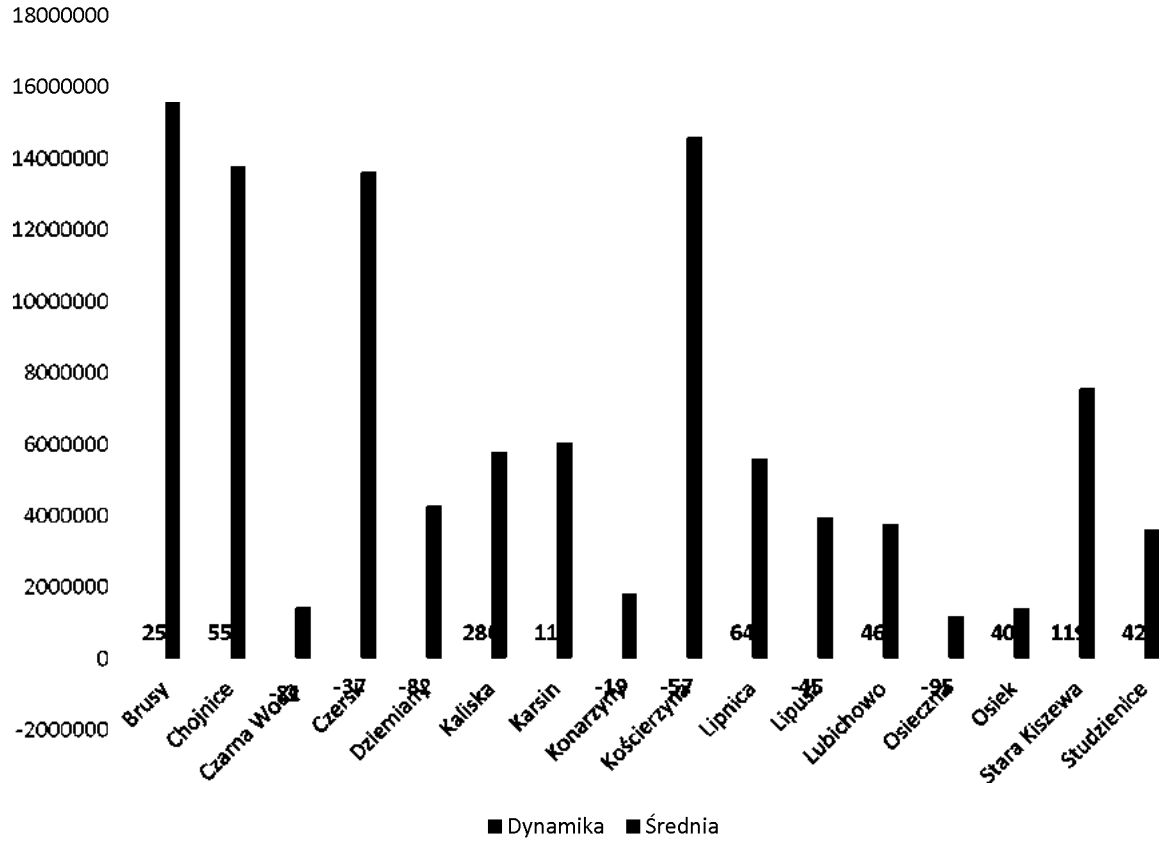

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Wyniki dla Relacja kwoty zadłużenia w danym roku do dochodów ogółem.

W tym przypadku należy zwrócić uwagę na poziom obciążenia dochodów ogółem kwotą zaciągniętych zobowiązań (dawny limit ustawowy 60%) – obecnie wskaźnik ten posiada wartość porównawczą ukazując poziom obciążenia budżetu wartością zadłużenia. Wysoki poziom zadłużenia (w relacji do dochodów ogółem) przy niskim wskaźniku (NO+R)/Db będzie świadczył o potencjalnych problemach ze spłatą długu) np. Stara Kiszewa (41%). Kościerzyna natomiast posiada wysokie dochody i dług stosunkowo niższy. Najwyższy dług mają Chojnice, przy wysokich dochodach. Najkorzystniej wygląda Kościerzyna, gdyż posiada najniższą relację długu do dochodów ogółem.

Ryc. 150. Relacja kwoty zadłużenia w danym roku do dochodów ogółem.

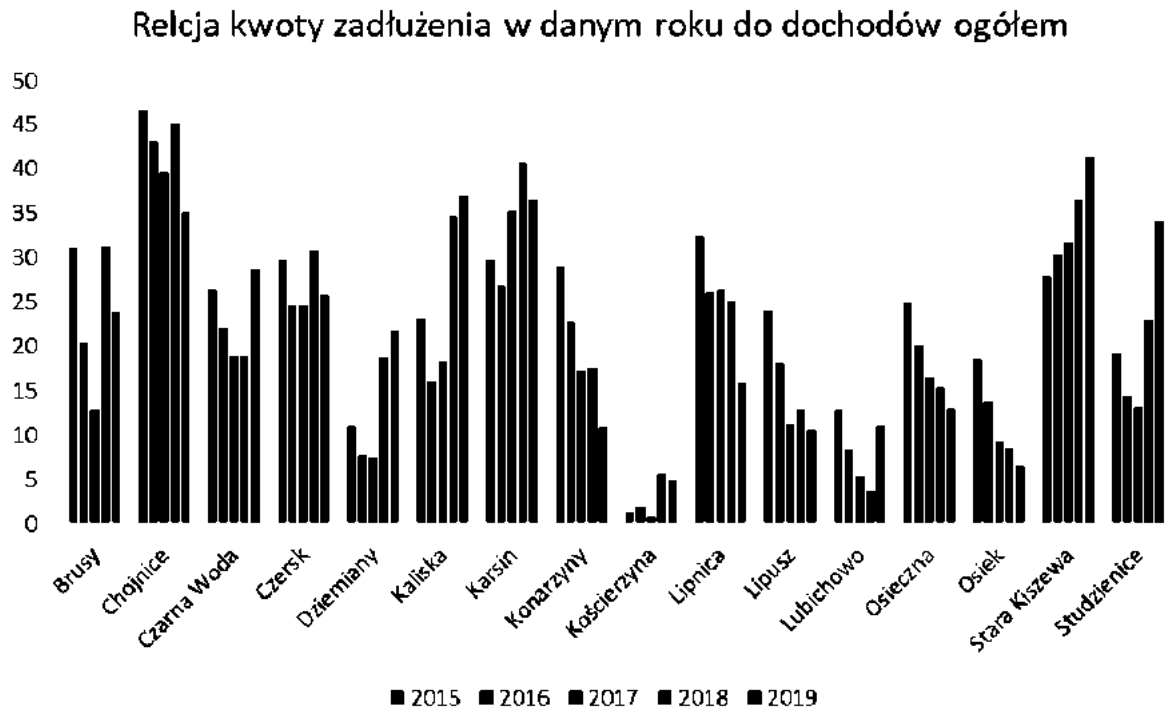

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Na koniec niniejszej analizy przedstawiono na poniższej mapie sumę zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca dla poszczególnych gmin obszaru partnerstwa. Niniejszy wskaźnik informuje o zadłużeniu JST w przeliczeniu na mieszkańca. Wzrost wartości wskaźnika może wskazywać na potencjalne ryzyko konieczności wzrostu obciążeń podatkowych mieszkańców w przyszłości.

Ryc. 151. Suma zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca.

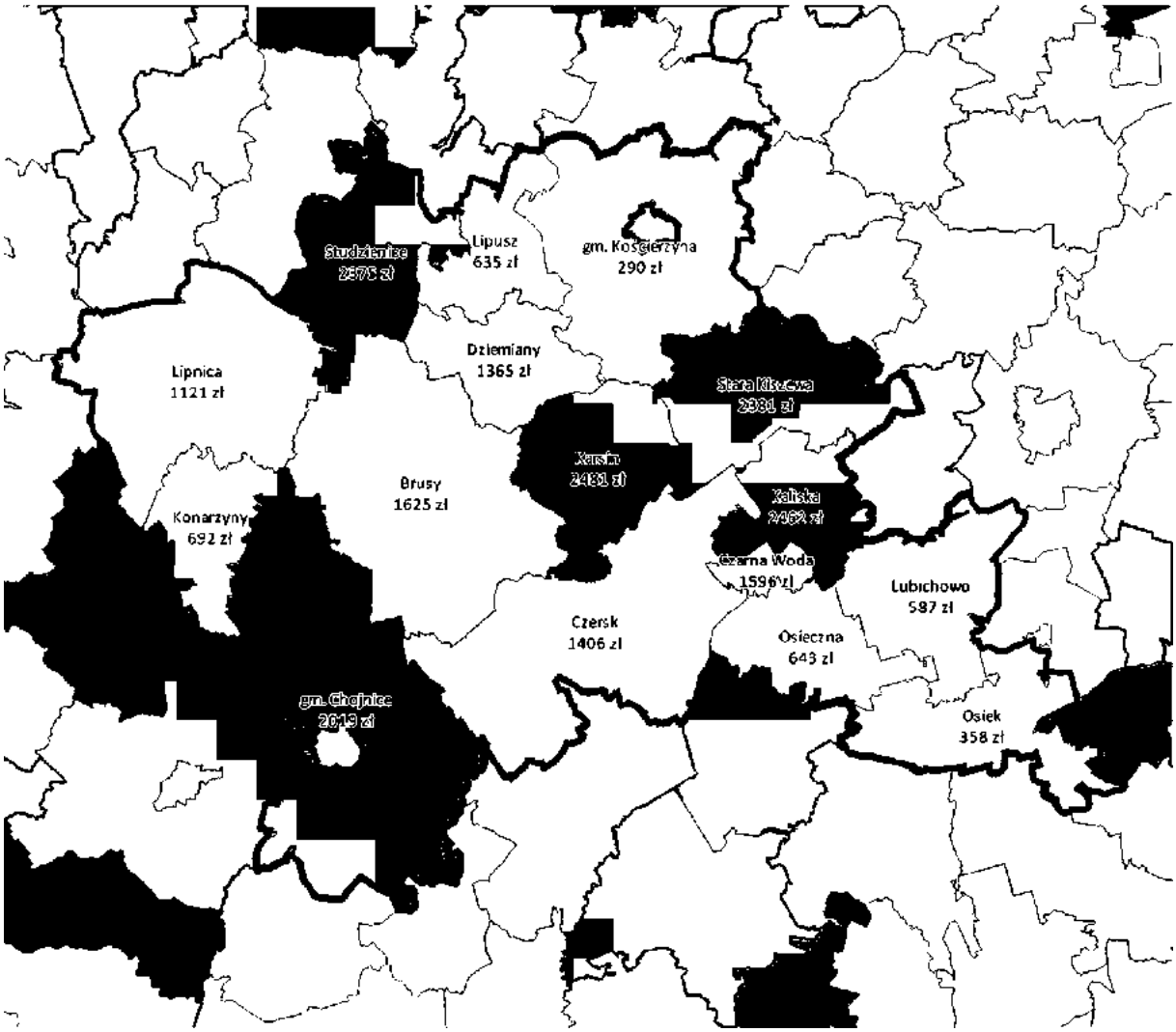

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie sprawozdań budżetowych za 2019 r.

WNIOSKI

W wyniku przeprowadzonej ogólnej analizy sytuacji finansowej Partnerstwa nie stwierdzono istotnych zagrożeń skutkujących brakiem zdolności, któregoś z partnerów do finansowania rozwoju. Natomiast w związku ze zmiennością czynników o charakterze społeczno-gospodarczym należy na bieżąco monitorować sytuację finansową partnerstwa.

2.5. Wymiar Środowiskowo-Przestrzenny

Przestrzeń jako jedno z najważniejszych dóbr publicznych powinna podlegać szczególnej ochronie i być kształtowana w sposób zachowujący ład przestrzenny stanowiący - obok ładu środowiskowego, gospodarczego, społecznego i instytucjonalno-politycznego - podstawowy komponent ładu zintegrowanego każdej społeczności. Właściwa polityka przestrzenna realizowana przez władze gminy (które są głównym jej kreatorem) przesądza nie tylko o porządku architektonicznym i ładzie przestrzennym, ale w dużej mierze wyznacza możliwości rozwojowe jednostek samorządu terytorialnego oraz określa potencjał i konkurencyjność lokalnej gospodarki, wpływając na sytuację ekonomiczną mieszkańców i ich poczucie zakorzenienia w społeczności lokalnej.

Ważnym elementem przestrzeni jest lokalne środowisko przyrodnicze, oddziałujące w znacznej mierze na jakość życia mieszkańców. Rodzaj tego oddziaływania (negatywny/pozytywny) wiąże się przede wszystkim ze stanem głównych komponentów środowiska naturalnego – jakością powietrza, wody i gleby oraz szeroko rozumianą dostępnością usług przyrodniczych.

Wysoką jakość życia mieszkańców warunkuje również dostępność komunikacyjna (kształtowana polityką przestrzenną), rozumiana jako sprawność przemieszczania się oraz system i układ powiązań komunikacyjnych.

Diagnoza Partnerstwa w wymiarze środowiskowo-przestrzennym objęła 3 przedstawione na poniższym schemacie obszary, wpływające na ogólną sytuację rozwojową Partnerstwa w tym wymiarze.

Ryc. 152. Wymiar środowiskowo-przestrzenny.

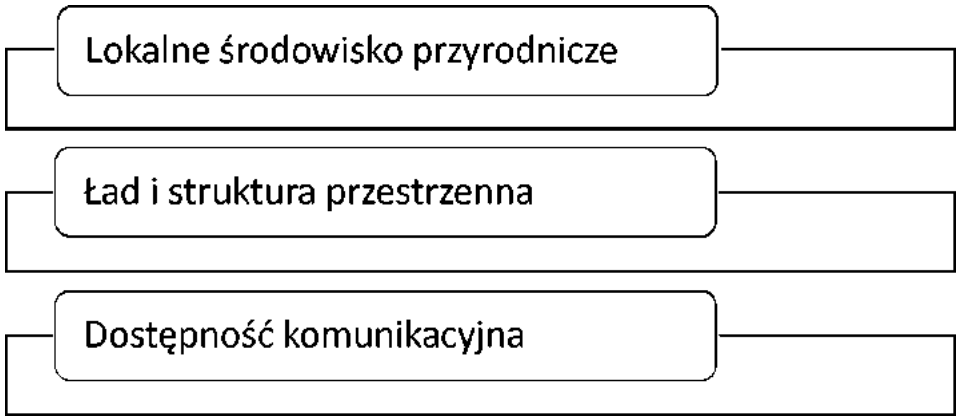

Źródło: opracowanie własne.

Syntetyczny wskaźnik[34] rozwoju Partnerstwa w wymiarze środowiskowo-przestrzennym, uwzględniający sytuację obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w trzech obszarach: lokalne środowisko przyrodnicze, ład i struktura przestrzenna obszaru, dostępność komunikacyjna uzyskuje w całym okresie badawczym[35] wartości ujemne. Dynamika wzrostu wskaźnika w analizowanym okresie jest również ujemna i to świadczy o złej sytuacji Partnerstwa we wszystkich jego 3 obszarach.

Oznacza to, że Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie charakteryzuje **niekorzystna i nie poprawiająca się** sytuacja w wymiarze środowiskowo-przestrzennym (wykresy poniżej).

Ryc. 153. Wskaźnik rozwoju Partnerstwa- wymiar środowiskowo-przestrzenny.

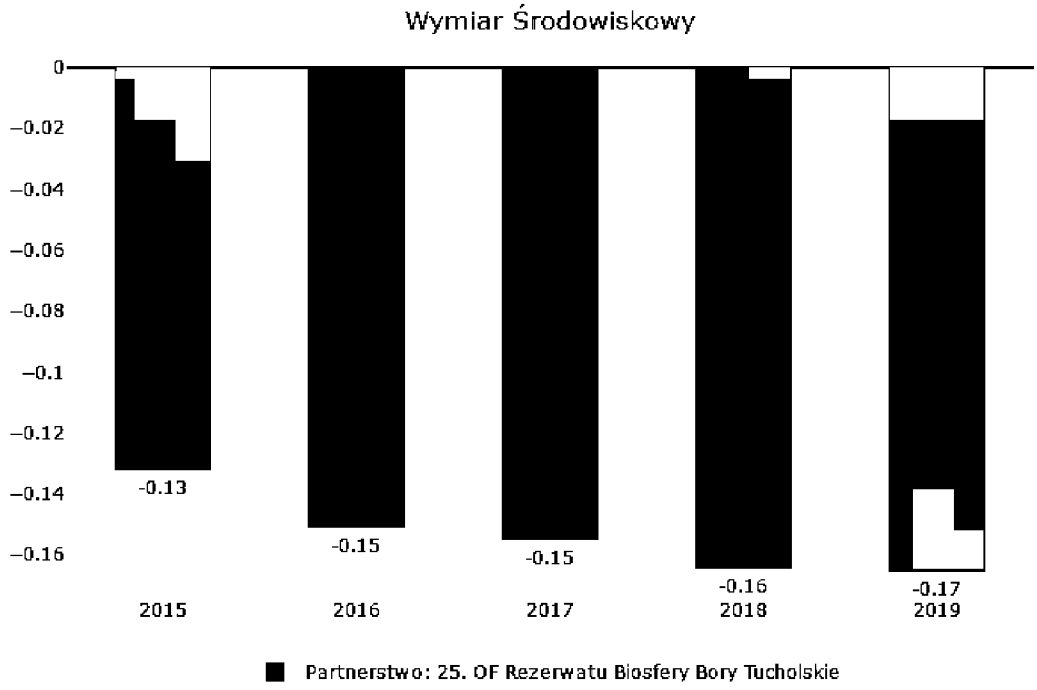

Źródło: opracowanie własne w oparciu o https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl

[34] Wskaźnik syntetyczny wyliczony jest w oparciu o relację wartości wskaźników gmin tworzących Partnerstwo do wartości średniej dla wskaźnika wszystkich JST z grup porównawczych. Wskaźnik syntetyczny rozwoju w wymiarze środowiskowo-przestrzennym stanowi jednocześnie średnią arytmetyczną wartości standaryzowanych wszystkich wskaźników diagnostycznych w badanych 3 obszarach

[35] Okres badawczy obejmuje lata 2014-2019.

Ryc. 154. Dynamika zmian wskaźnika rozwoju Partnerstwa – wymiar środowiskowo-przestrzenny.

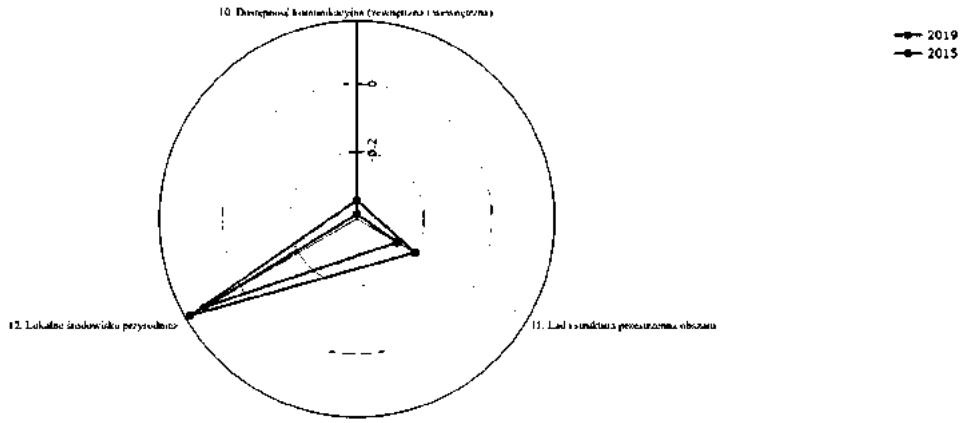

Źródło: opracowanie własne w oparciu o https://partnerstwa.monitorrozwoju.pl.

2.5.1. Lokalne środowisko przyrodnicze

Lokalne środowisko przyrodnicze tworzą zasoby przyrodnicze, wpływające w znacznej mierze na konkurencyjność obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie tj.: uwarunkowania i walory naturalne (w tym klimat i hydrologia obszaru), tereny zielone (głównie lasy), jakość powietrza. Lokalne środowisko naturalne chronione jest poprzez wprowadzenie ograniczeń dla działalności człowieka (zakazy prawne dotyczące terenów szczególnie cennych przyrodniczo) oraz podejmowanie innych działań służących zachowaniu dobrego stanu środowiska naturalnego (w tym budowę i utrzymanie przez Partnerów infrastruktury technicznej).

2.5.1.1. Uwarunkowania i walory naturalne Partnerstwa

Obszar Partnerstwa leży na terenie czterech mezoregionów fizyczno-geograficznych Polski (Ryc. 155). Dwa z nich Pojezierze Kaszubskie i Pojezierze Starogardzkie należą do makroregionu Pojezierza Wschodniopomorskiego. Obejmują one północno-wschodnie krańce Partnerstwa. Charakteryzuje się silnie pofałdowaną rzeźba terenu z licznymi jeziorami rynnowymi i wzgórzami morenowymi o znacznych wysokościach względnych szczególnie w części Pojezierza Kaszubskiego. Dla tego

obszaru charakterystyczne są lasy liściaste i mieszane z dominacją buczyny. Przeważają tu gleby klasy IV ale zdarzają się też liczne fragmenty klas V i VI. Ta część obszaru Partnerstwa leży w przyrodniczo – leśnej krainie Bałtyckiej z mezoregionami: Pojezierze Kaszubskie i Pojezierze Starogardzkie.

Większość obszaru Partnerstwa znajduje się na terenie mezoregionów Równiny Charzykowskiej i Borów Tucholskich oraz w niewielkim fragmencie Pojezierza Krajeńskiego makroregionu Pojezierza Południowopomorskiego. Dla tego obszaru charakterystyczne są rozległe równiny dorzecza Brdy i Wdy z niewielkimi pagórkami morenowymi. Piaszczyste równiny sandrowe poprzecinane dolinami rzecznymi i jeziorami rynnowymi. Znajdują się tu największe w tej części Polski jeziora Wdzydze i Charzykowskie. Gleby są słabe przeważnie klasy V i VI z niewielkimi fragmentami IV i sporadycznie III. Na takim podłożu rozwinęły się ty duże połacie borów sosnowych. Ta część Partnerstwa należy do krainy Wielkopolsko-Pomorskiej regionalizacji przyrodniczo-leśnej Polski. Znajdują się tu mezoregiony Bory Tucholskie, Zaborski i Pojezierze Krajeńskie, dla których dominującą szatę roślinną stanowią lasy sosnowe.

Występujące na obszarze formy rzeźby terenu przedstawiono na Ryc. 156.

Ryc. 155. Regionalizacja fizyczno-geograficzna województwa pomorskiego.

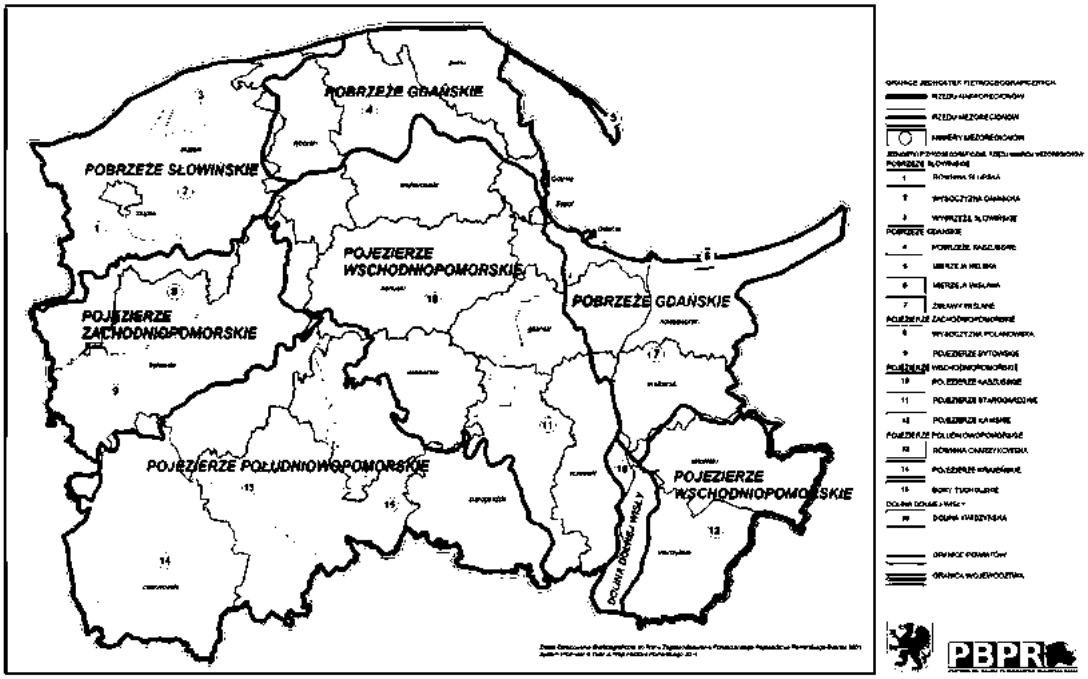

Źródło: Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego.

Ryc. 156. Typy genetyczne rzeźby terenu.

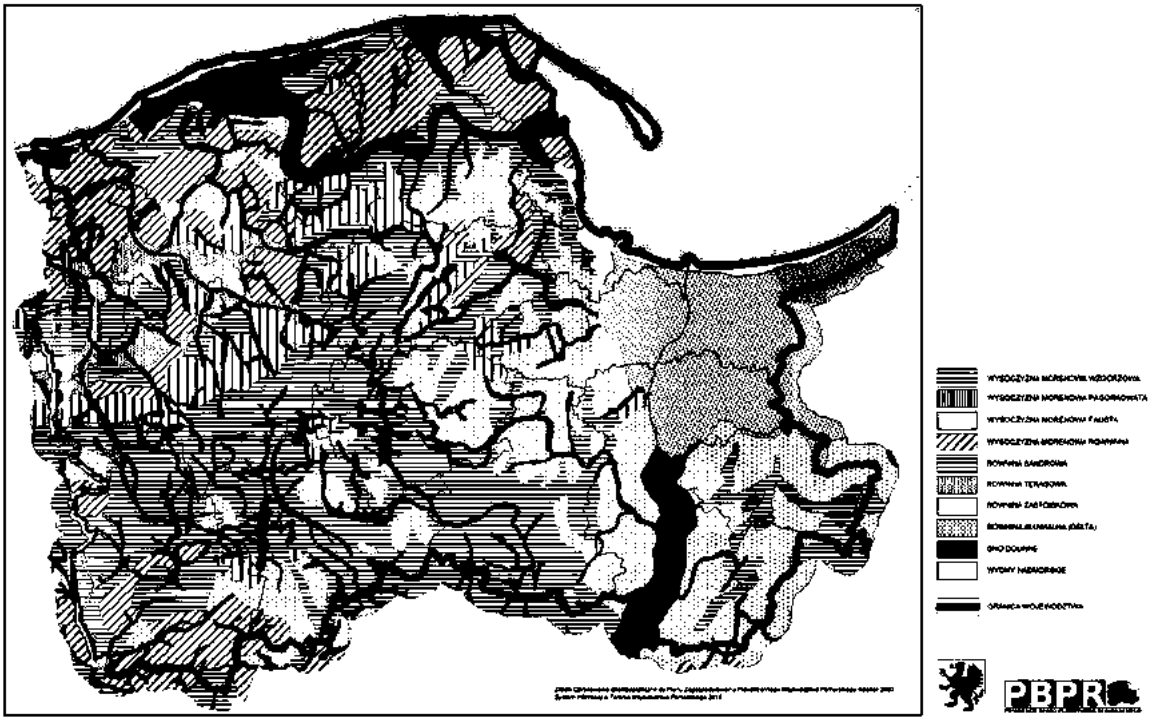

Źródło: Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego.

Obszar ten na tle Polski wyróżnia się rodzajem klas pokrycia terenu (Ryc 158). Odsetek form użytkowania powierzchni został przedstawiony na Ryc. 157. Zdecydowanie dominują tereny leśne i zadrzewione. Średnia pokrycia nimi Polski wynosi 31% w województwie pomorskim 38%, natomiast w Partnerstwie ponad połowę tj. 57%. Największy ich udział mają gminy Osieczna (78%), Osiek (74%), Kaliska (73%), Lipusz (69%) i Studzienice (68%). Tereny rolnicze występują w otoczeniu obszarów zurbanizowanych. Ich udział w powierzchni ogółem wynosi zaledwie 34% i znacznie odbiega od średniej dla Polski (60%) oraz województwa pomorskiego (50%). Do średniej wojewódzkiej ich udział zbliża się w jedynie gminach Chojnice (49%) i Stara Kiszewa (47%). Także udział terenów zurbanizowanych jest niższy niż średnia dla Polski (5%) i województwa pomorskiego (5%) i wynosi dla obszaru Partnerstwa niespełna 3%. Największy udział terenów zurbanizowanych występuje w gminie Czarna Woda (6%). Jest to wynikiem niewielkiej powierzchni gminy. Duży odsetek terenów zurbanizowanych występuje również w gminie Kościerzyna (5%). Obszar Partnerstwa na tle kraju wyróżnia się również ilością terenów pod wodami. Ich odsetek wynosi blisko 5 przy 2 dla Polski. Stosunkowo najwięcej obszarów pod wodami znajduje się w gminach Dziemiany (8%), Chojnice (7%) i Osiek (7%). Jest to cecha charakterystyczna obszarów

polodowcowych o stosunkowo młodej rzeźbie fluwioglacjalnej powstałej wskutek działalności wód roztopowych pochodzących z topnienia lodowca. Szczegółowy wykaz wykorzystania terenu w poszczególnych gminach Partnerstwa przedstawiono w tabeli 1. Kierunki wykorzystania powierzchni.

Ryc. 157. Użytkowanie powierzchni terenu.

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o BDL GUS.

Ryc. 158. Klasy pokrycia terenu.

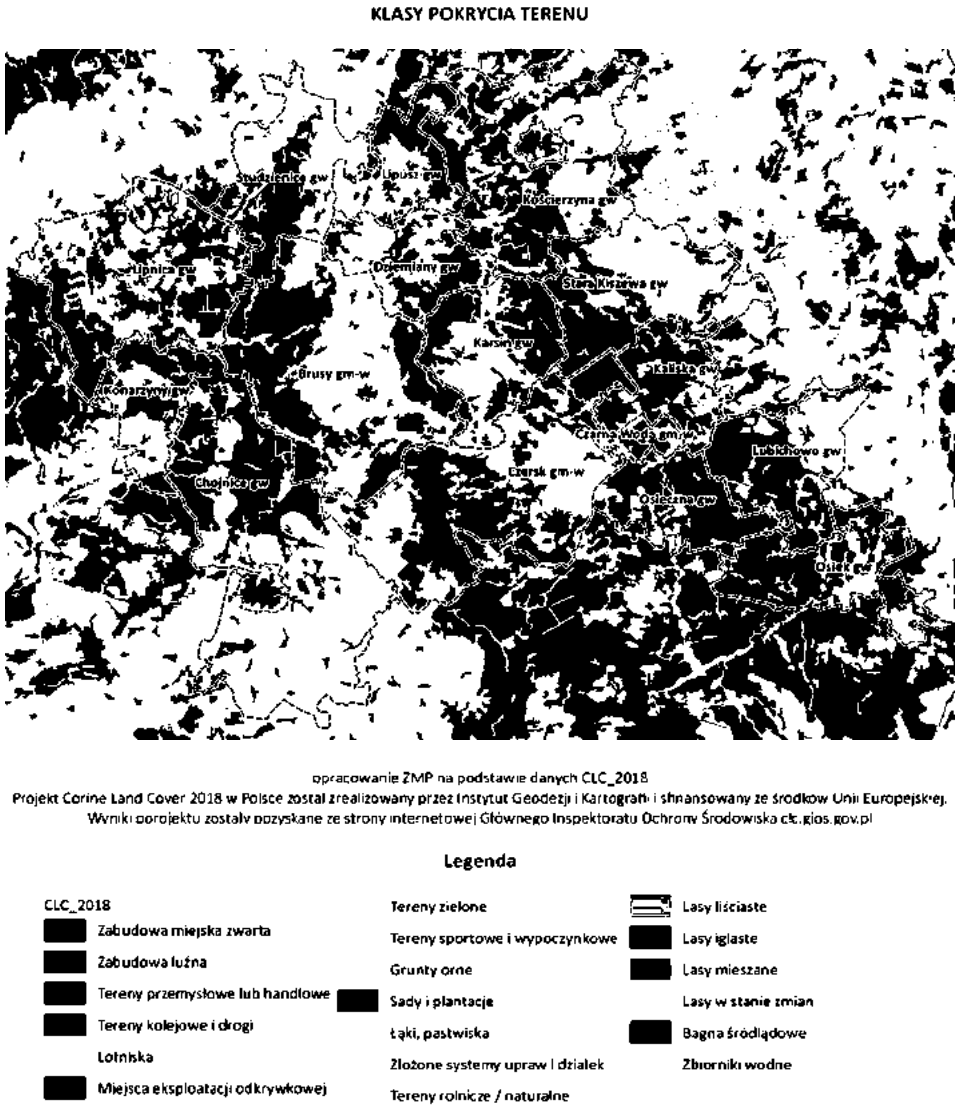

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie danych CLC_2018.

Tabela 26. Kierunki wykorzystania powierzchni.

Nazwa	powierzchnia ogółem	użytki rolne razem		grunty leśne oraz zadrzewione i zakrzewione razem		grunty pod wodami razem		grunty zabudowane i zurbanizowane razem		grunty pozostałe	
	2014	2014		2014		2014		2014		2014	
	[ha]	[ha]	%	[ha]	%	[ha]	%	[ha]	%	[ha]	%
POLSKA	31 267 967	18 717 088	59,86%	9 658 505	30,89%	648 560	2,07%	1 634 913	5,23%	608 901	1,95%
POMORSKIE	1 831 034	921 475	50,33%	689 714	37,67%	74 181	4,05%	95 427	5,21%	50 237	2,74%
PARTNERSTWO	333 297	111 950	33,59%	188 799	56,65%	15 827	4,75%	9 755	2,93%	6 966	2,09%
Lipnica (2)	30 881	11 543	37,38%	16 313	52,83%	1 561	5,05%	726	2,35%	738	2,39%
Studzienice (2)	17 626	4 041	22,93%	11 921	67,63%	820	4,65%	470	2,67%	374	2,12%
Brusy (3)	40 045	12 206	30,48%	23 761	59,34%	2 497	6,24%	819	2,05%	762	1,90%
Chojnice (2)	45 821	22 232	48,52%	17 992	39,27%	3 240	7,07%	1 447	3,16%	910	1,99%
Czersk (3)	38 011	10 765	28,32%	24 702	64,99%	423	1,11%	1 199	3,15%	922	2,43%
Konarzyny (2)	10 440	4 031	38,61%	5 681	54,42%	259	2,48%	216	2,07%	253	2,42%
Dziemiany (2)	12 538	3 300	26,32%	7 492	59,75%	1 002	7,99%	371	2,96%	373	2,97%
Karsin (2)	16 943	6 405	37,80%	8 705	51,38%	979	5,78%	523	3,09%	331	1,95%
Kościerzyna (2)	30 989	11 783	38,02%	14 947	48,23%	1 879	6,06%	1 509	4,87%	871	2,81%
Lipusz (2)	10 895	2 447	22,46%	7 530	69,11%	448	4,11%	263	2,41%	207	1,90%
Stara Kiszewa (2)	21 273	10 062	47,30%	9 276	43,60%	788	3,70%	606	2,85%	541	2,54%
Czarna Woda (3)	2 773	943	34,01%	1 554	56,04%	45	1,62%	176	6,35%	55	1,98%
Kaliska (2)	11 058	2 230	20,17%	8 053	72,83%	216	1,95%	366	3,31%	193	1,75%
Lubichowo (2)	16 090	5 348	33,24%	9 665	60,07%	416	2,59%	492	3,06%	169	1,05%
Osieczna (2)	12 298	2 113	17,18%	9 653	78,49%	156	1,27%	284	2,31%	92	0,75%
Osiek (2)	15 616	2 501	16,02%	11 554	73,99%	1 098	7,03%	288	1,84%	175	1,12%

Źródło: opracowanie własne w oparciu o Bank Danych Lokalnych GUS.

Na większości obszaru występują słabe warunki glebowe. Są to głównie gleby bielicowe wytworzone na piaskach i glinach. Na południe od Chojnic i w okolicach Czerska i znajdują się nieco lepsze gleby brunatne. Jedynie w dolinach rzecznych znajdują się gleby dobre. Lepsze gleby są przeważnie wykorzystywane rolniczo. Rozkład gleb na obszarze Partnerstwa przedstawia ryc. 159.

Ryc. 159. Mapa glebowo - rolnicza.

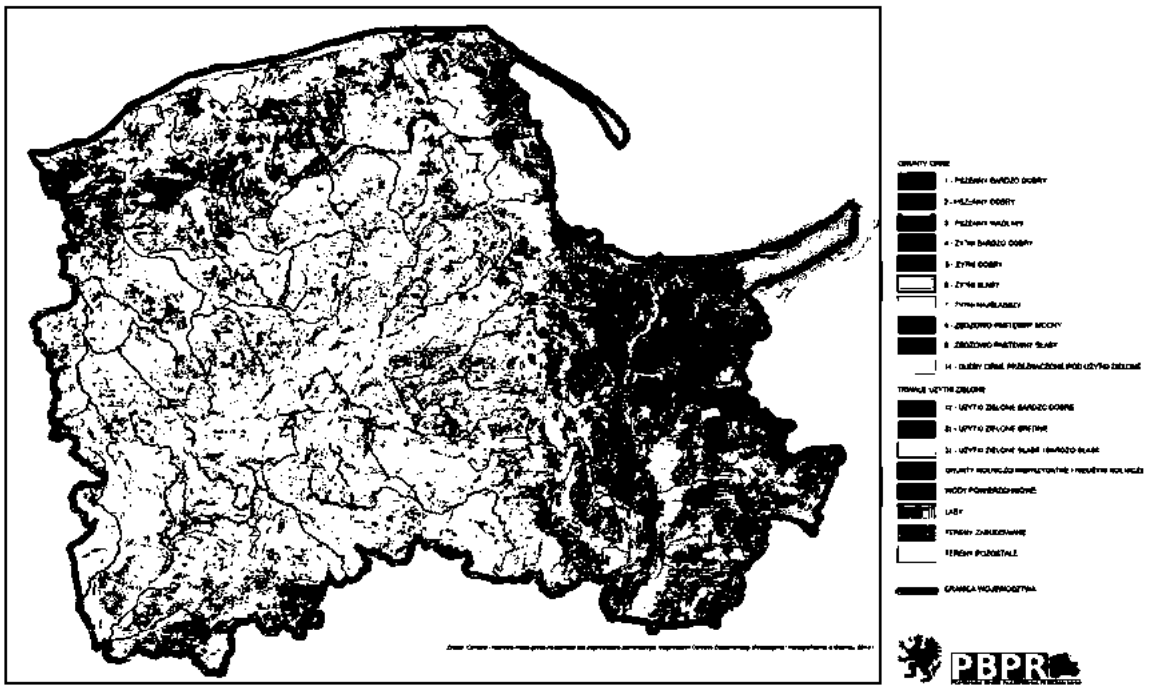

Źródło: Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego.

Obszar Partnerstwa jest także zróżnicowany pod względem klimatycznym. Leży na styku trzech krain klimatycznych (Ryc. 160):

- Kraina Pojezierza Pomorskiego część wewnętrzna – obejmuje część północno-zachodnią obszaru Partnerstwa. Jest to najchłodniejszy rejon województwa pomorskiego. Występują tutaj najniższe minima absolutne temperatury powietrza, najwięcej dni przymrozkowych i mroźnych oraz stosunkowo znaczna liczba dni gorących. okresu bezprzymrozkowego jest tutaj stosunkowo krótka. Występuje tutaj najwyższa w województwie liczba dni z ciszą i słabym wiatrem oraz naj-mniejsza liczba dni z wiatrem silnym i bardzo silnym. Sumy roczne opadów są tutaj wysokie, a liczba dni z pokrywą śnieżną największa

- Kraina Pojezierza Pomorskiego część zewnętrzna – obejmuje część południowo-wschodnią . widoczny jest wzrost oddziaływania morza, stąd zmniejszenie amplitud temperatury oraz mniejsza niż w części pierwszej liczba dni mroźnych i gorących. W północno-zachodnim fragmencie omawianego obszaru występują wysokie opady atmosferyczne. Przez całą Krainę przechodzą główne szlaki gradowe
- Kraina Borów Tucholskich – obejmuje część południowa w gminie Chojnice. Występują tutaj najmniejsze opady atmosferyczne. Prędkość wiatru wzrasta z zachodu na wschód, a liczba dni gorących jest wyjątkowo wysoka. Przez obszar ten przechodzi drugorzędny szlak gradowy.

Ryc. 160. Krainy klimatyczne.

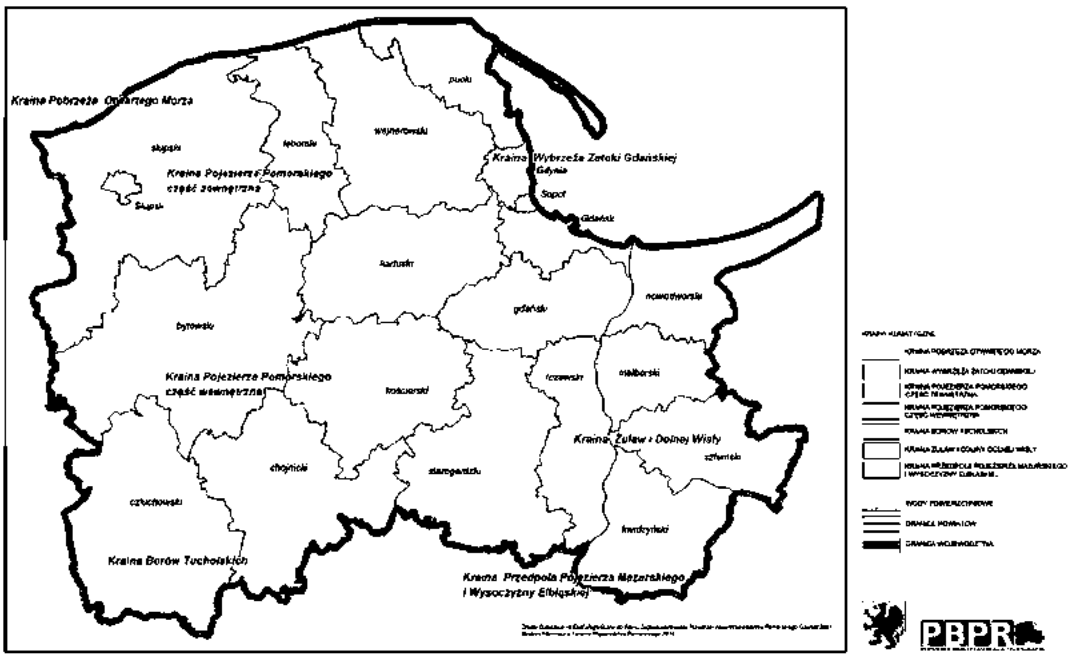

Źródło: Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego.

Obszar charakteryzuje się stosunkowo dobrym usłonecznieniem. Wynosi ono od 1400 do 1600 godzin w ciągu roku i jest na poziomie średniej krajowej około 1600 h/rok (Ryc. 161). Średnie sumy usłonecznienia rzeczywistego (w godz.) w ciągu roku. Średnia przekroczona jest w północnej części gminy Kościerzyna, Lipusz i Studzienice i wynosi powyżej 1700 h/rok. (Ryc. 162).

Ryc. 161. Nasłonecznienie na terenie Polski.

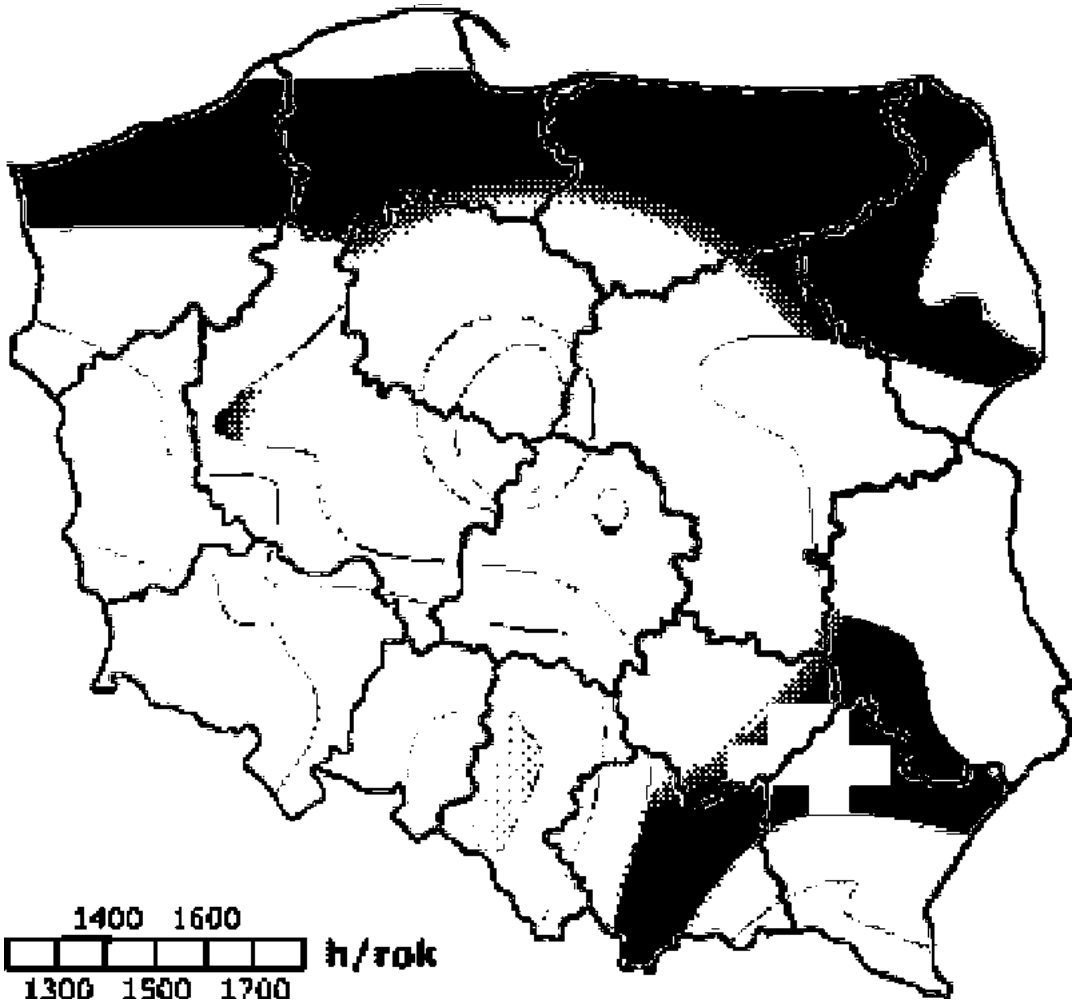

Źródło: http://www.biawar.pl

Ryc. 162. Średnie sumy usłonecznienia rzeczywistego (w godz.) w ciągu roku.

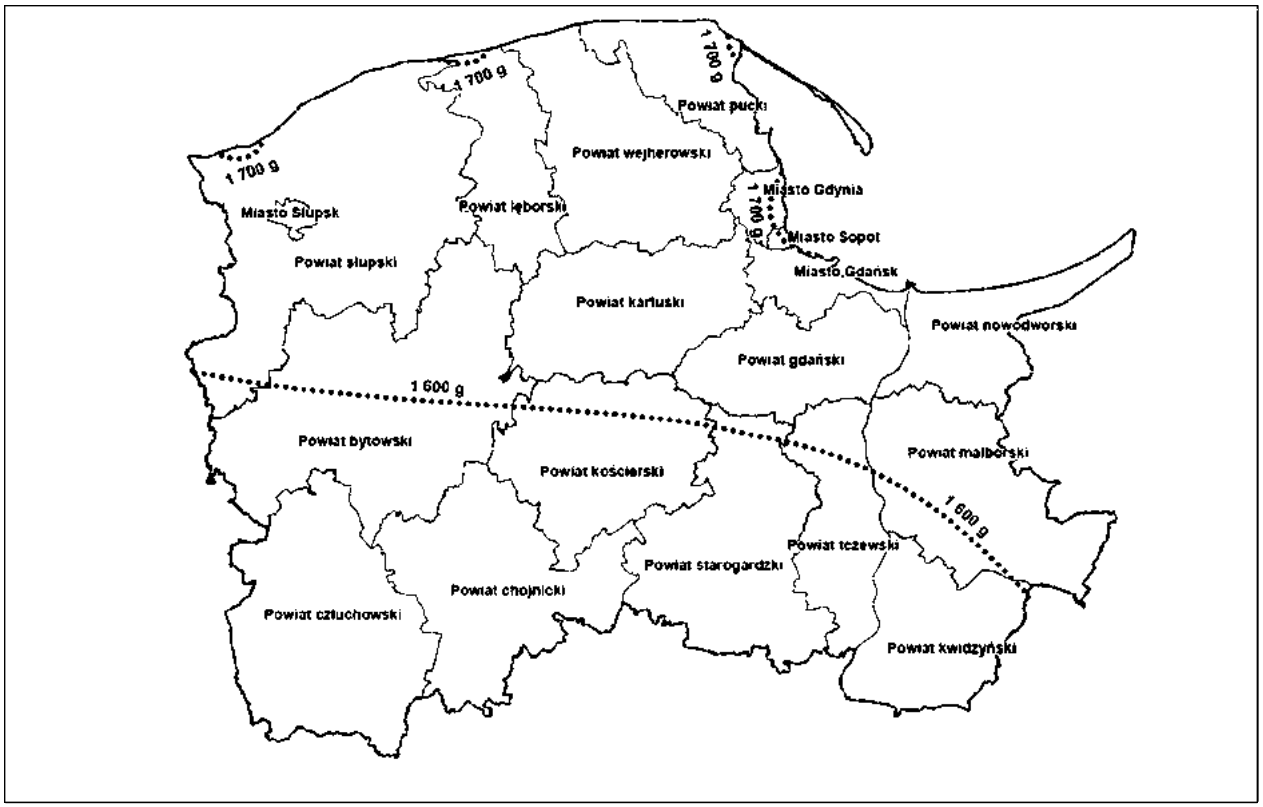

Źródło: Opracowanie Ekofizjograficzne do Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Pomorskiego - AKTUALIZACJA 2014, Pomorskie Biuro Planowania Regionalnego, Gdańsk – Słupsk, 2014.

Obszar Partnerstwa znajduje się w korzystnej strefie wietrzności dla siłowni wiatrowych w Polsce. Najlepsze warunki do rozwoju energetyki wiatrowej znajdują się na południe od Chojnic oraz we wschodniej części gminy Kościerzyna.

Ryc. 163. Strefy wietrzności.

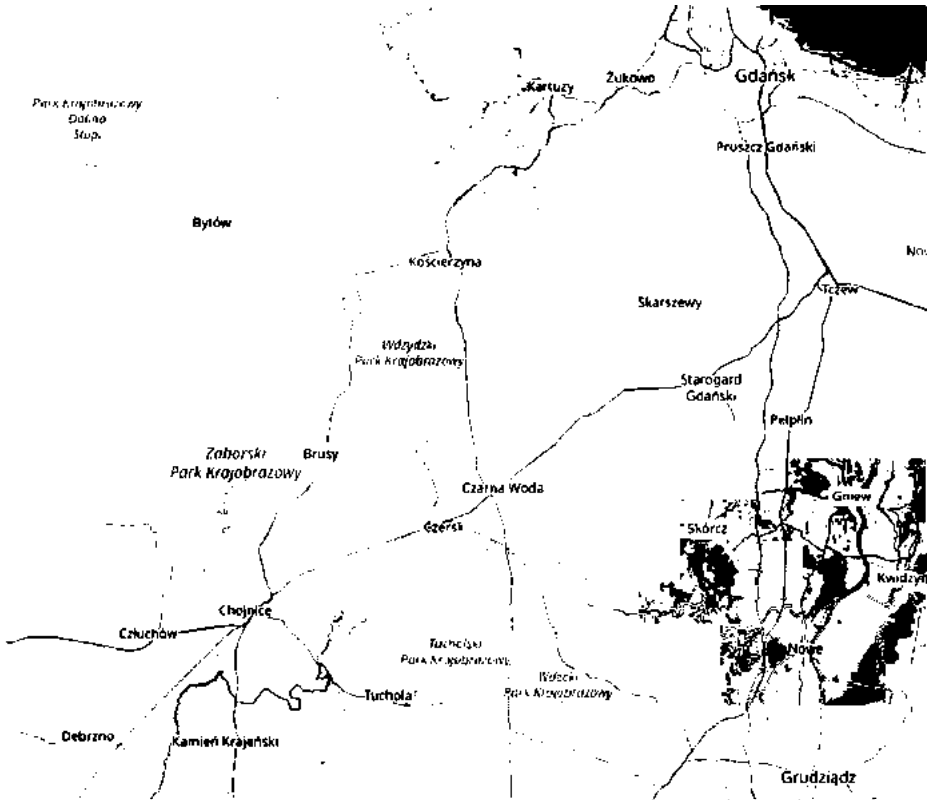

Źródło: https://irena.masdar.ac.ae/GIS/?&tool=dtu:gwa&map=103

Położenie obszaru Partnerstwa wpływa na zróżnicowanie krajobrazowe obszaru, od wzgórz morenowych z lasami liściastymi na północy poprzez równiny sandrowe z lasami sosnowymi w części centralnej i południowej. Występuje tu licznie jeziora często połączona stosunkowo gęstą siecią rzeczną. Wpływa to bardzo korzystnie na atrakcyjność turystyczna obszaru.

WNIOSKI

- Niski poziom urbanizacji obszaru Partnerstwa Rezerwtu Biosfery Bory Tucholskie.
- Urozmaicony krajobraz terenu Partnerstwa będący wynikiem występowania różnych uwarunkowań geograficzno – przyrodniczych (duże powierzchnie pokryte wodami: jezior, rzeki).
- Sprzyjający rozwojowi turystyki wysoki odsetek terenów zielonych i obszarów wodnych.
- W większości słabe gleby niesprzyjające rozwojowi rolnictwa.

- Korzystne warunki dla OZE jednak w przypadku siłowni wiatrowych ograniczone przez występujące formy ochrony przyrody.

2.5.1.2. Tereny zielone i formy ochrony przyrody na obszarze Partnerstwa

Tereny zielone

Partnerstwo Obszaru Funkcjonalnego Światowego Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie powstało w oparciu o gminy województwa pomorskiego położone na terenie Rezerwatu. Został on utworzony w 2010 roku ze głównie z uwagi na unikatowe walory przyrodnicze obszaru. O randze tych walorów świadczy międzynarodowe uznanie w ramach Międzynarodowego Programu „Człowiek i Biosfera" (Man and the Biosphere – MaB) i włączenie do międzynarodowej Sieci Rezerwatów Biosfery. Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie jest największy w Polsce. Po powiększeniu zajmuje obszar 4 105 km^2.

Naturalne tereny zielone, które stanowią głównie lasy są wyróżnikiem Obszaru. Bory Tucholskie to największy kompleks leśny w Polsce. Zgodnie z regionalizacją przyrodniczo-leśną Polski znajdują się w Krainie Pomorsko-Wielkopolskiej, Mezoregionie Zaborskim i Borów Tucholskich. Występowanie dużych powierzchni leśnych na tym terenie związane jest z niską klasą bonitacyjną gleb, nieprzydatną w rolnictwie Są to przeważnie gleby klasy VI. Lasy na obszarze Partnerstwa zajmują 184 472 ha. W zdecydowanej większości są to lasy w zarządzie Lasów Państwowych (142 409 ha), lasy prywatne zajmują 37 834 ha.

Lesistość obszaru znacząco przewyższa średnią zarówno dla Polski jak i województwa pomorskiego. Wynosi ona średnio dla obszaru Partnerstwa ponad 55%, w województwie pomorskim 36% a w kraju 30%. Największe zalesienie występuje w gminach Osieczna (76%), Kaliska (71%), Osiek (71%), Lipusz (68%) i Studzienice (66%). Natomiast najmniejszy odsetek powierzchni leśnej mamy w gminach Chojnice (38%), Stara Kiszewa (42%) i Kościerzyna (47%). Największą lesistością charakteryzują się gminy położone peryferyjnie w stosunku do ośrodków miejskich a najmniejszą położone najbliżej miast. Wśród dużych połaci leśnych tej części Borów Tucholskich znajdują się rolnicze enklawy w okolicach Chojnic, Brus, Czerska. Także wschodnia część gminy Kościerzyna oraz północno wschodnia część gmin Stara Kiszewa i Lubichowo charakteryzuje się mniejszą lesistością. Jest to związane z występowaniem na tym terenie lepszych gleb, które wykorzystywane są rolniczo.

Gatunkiem dominującym w lasach Borów Tucholskich jest zdecydowanie sosna. Na obszarze Partnerstwa dominuje ona aż na 95% powierzchni leśnych, od 88% w gminie Studzienice do 98% w gminie Kaliska. Kolejnymi są brzoza (1,7%) i buk (1,5%). Dominuje tu śródlądowe bory sosnowe i bory mieszane w odmianie pomorskiej. Jest to widny, wysokopienny las z dominacją sosen, zwykle z domieszką brzóz. Warstwa krzewów jest luźna i złożona z podrostów brzóz i jałowca. Runo jest ubogie i w zależności od warunków siedliskowych tworzą je głównie borówki i wrzos. W miejscach suchych warstwę tę tworzą mchy i porosty, niekiedy dość obficie występują trawy i orlica pospolita.

W sierpniu 2017 roku lasy Borów Tucholskich zostały w znacznej części zniszczone przez potężna nawałnicę. Teren zniszczeń rozciąga się na obszarze Partnerstwa na południu od okolic miejscowości Rytel w gminie Czersk po gminy Lipusz i Studzienice na północy. Na mapie pn. Klasy pokrycia terenu (ryc. 158) oznaczony jako lasy w stanie zmian. Zniszczeniu uległo wtedy około 20 tys. ha. Obszar ten jest już w zdecydowanej części uprzątnięty i obecnie trwa jego intensywne zalesianie.

Znacznie mniejszą część terenów zielonych stanowią tereny zieleni takie jak parki, zieleńce, cmentarze. Są to tereny zielone urządzone i udostępniane publicznie. W sumie tereny zieleni na obszarze Partnerstwa zajmują zaledwie 392 ha tj. 0,12% jego powierzchni. Zdecydowana większość z nich występuje w gminie Chojnice. Tereny zieleni to głownie parki (151 ha) i zieleńce (101 ha).

Formy ochrony przyrody

Niemal cały obszar Partnerstwa objęty jest rożnego rodzaju formami ochrony przyrody. Występują tu wszystkie, poza stanowiskami dokumentacyjnymi, formy ochrony określone w Ustawie o ochronie przyrody:

- parki narodowe,
- rezerwaty przyrody,
- parki krajobrazowe,
- obszary chronionego krajobrazu,
- obszary Natura 2000,
- pomniki przyrody,
- użytki ekologiczne,
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe,
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Rozmieszczenie form ochrony przyrody na terenie Partnerstwa zostało przedstawione ma ryc. 163.

Ich powierzchnie w poszczególnych gminach Partnerstwa prezentuje tabela nr 27. Nie zawiera ona powierzchni obszarów Natura 2000 dla których brak danych na poziomie gmin. Przestrzenny rozkład obszarów chronionych prezentuje mapa FORMY OCHRONY PRZYRODY. Z jej analizy wynika, że niemal cały obszar Partnerstwa objęty jest obszarem specjalnej ochrony ptaków Wielki Sandr Brdy (PLB 220001) i Bory Tucholskie (PLB 220009). W granicach Partnerstwa ich granice pokrywają się z zasięgiem zwartych kompleksów leśnych Borów Tucholskich. Wielki Sandr Brdy swym zasięgiem obejmuje zachodnią część obszaru Partnerstwa na terenie gmin Studzienice, Konarzyny, Chojnice, Brusy i Lipnica. W całości znajduje się on na obszarze Partnerstwa i zajmuje 37 106 ha. Oba obszary tworzą zwarty kompleks, ich powierzchnie się dopełniają.

Na terenie Partnerstwa znajduje się także 28 siedliskowych obszarów Natura 2000.

Ryc. 164. Formy ochrony przyrody.

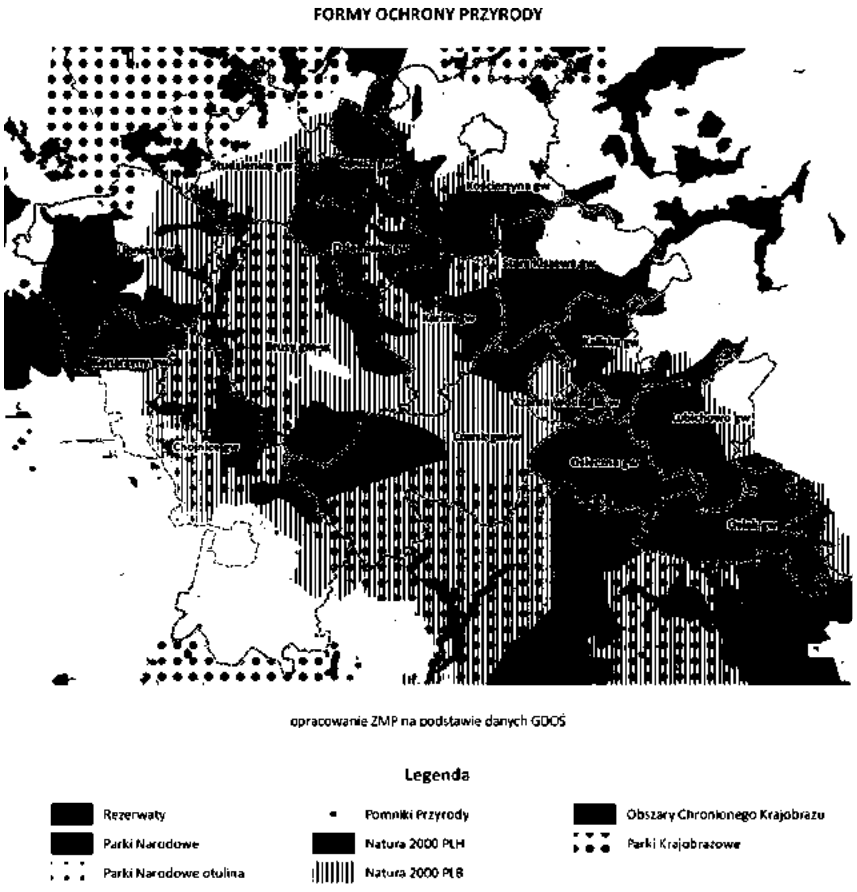

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska.

Obszary chronione Natura 2000 zostały ustanowione w celu ochrony bioróżnorodności i unikatowych siedlisk. W związku z czym na ich terenie wprowadzono ograniczenia w gospodarowaniu przestrzenią. Realizacja różnego rodzaju inwestycji jest utrudniona lub wręcz niemożliwa. Podjęcie działań inwestycyjnych poprzedzone jest wykonaniem dodatkowych opracowań określających jej wpływ na obszar Natura 2000, które podrażają i wydłużają proces inwestycyjny. W niektórych sytuacjach konieczne jest dokonanie kompensacji przyrodniczej. Jeżeli zniszczone zostanie siedlisko, wykonawca inwestycji zobowiązany jest do odtworzenia tego siedliska w innym miejscu, dodatkowo powierzchnia odtwarzanego siedliska musi być kilkakrotnie większa niż tego, które uległo zniszczeniu. Utrudnienia te zniechęcają często potencjalnych inwestorów.

Na terenie Partnerstwa znajduje się niewielka enklawa Parku Narodowego Bory Tucholskie. Zajmuje ona obszar 4 613 ha i w zdecydowanej większości położona jest w północnej części gminy Chojnice (4 600 ha). Pozostała część znajduje się na terenie gminy Brusy.

Ścisłą formą ochrony przyrody jest rezerwat. Na tak cennym przyrodniczo obszarze jakim jest Partnerstwo utworzono ich 23. Większość z nich znajduje się na terenach parków krajobrazowych. Rezerwaty na obszarze Partnerstwa zajmują ponad 1 tys. ha. Chroni się w nich przede wszystkim unikatową roślinność.

Na analizowanym obszarze znajdują się w całości dwa parki krajobrazowe: Wdzydzki PK o powierzchni 17 832 ha i Zaborski PK o powierzchni 34 026 ha. Na terenie gminy Czersk i Chojnice znajduje się także fragment Tucholskiego PK.

Obszar Partnerstwa jest gęsto pokryty obszarami chronionego krajobrazu. Znajdują się tu:

1. Gowidliński OChK (gm. Lipusz, Kościerzyna)
2. Lipuski OChK (gm. Lipusz, Dziemiany, Kościerzyna, Brusy)
3. Północny OChK (Stara Kiszewa, Dziemiany, Brusy, Karsin, Czersk, Kaliska)
4. Polaszkowski OChK (Stara Kiszewa, Kościerzyna)
5. OChK Doliny Wierzycy (Stara Kiszewa, Kościerzyna)
6. OChK Borów Tucholskich (Stara Kiszewa, Karsin, Kaliska, Osiek, Osieczna)
7. OChK Fragment Borów Tucholskich (Lipnica, Konarzyny, Brusy)
8. OChK Okolice jezior Krępski i Szczytno (Konarzyny, Chojnice)
9. Chojnicko-Tucholski OChK (Chojnice, Brusy, Czersk)
10. Wschodni Borów Tucholskich OChK (Osiek)

Obszary Chronionego Krajobrazu na obszarze Partnerstwa zajmują 127 tys. ha. Swym zasięgiem najczęściej pokrywają się z obszarami Natura 2000. Dla tej formy

ochrony przyrody wprowadzone zostały dodatkowe zakazy w gospodarowaniu przestrzenią. Jednym z nich jest zakaz budowania nowych obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzegów rzek, jezior i innych naturalnych zbiorników wodnych. Zakaz ten jest szczególnie uciążliwy dla rozwoju bazy noclegowej.

Wysokie nasycenie obszaru Partnerstwa różnego rodzaju formami ochrony przyrody świadczy nie tylko bogactwie środowiska naturalnego i jego unikatowości ale także stwarza warunki do jego ochrony i zachowania. Niestety wiąże się to często z ograniczeniem możliwości prowadzenia różnego rodzaju działalności przez człowieka. Ograniczenia wynikające z ustanowienia form ochrony przyrody nie zawsze są adekwatne do obecnych potrzeb ale także zagrożeń. Stąd konieczna jest ich okresowa aktualizacja. Chcąc wykorzystać potencjał chronionego środowiska i krajobrazu lokalna gospodarka powinna mieć możliwość realizowania przedsięwzięć z obszaru turystyki.

Tabela 27. Obszary chronione na terenie Partnerstwa.

Nazwa	Powierzchnia		Powierzchnia obszarów chronionych											Pomniki przyrody
	ogółem w ha	ogółem w km2	ogółem	parki narodowe	rezerwaty przyrody	parki krajobrazowe razem	rezerwaty i pozostałe formy ochrony przyrody w parkach krajobrazowych	obszary chronionego krajobrazu razem	rezerwaty i pozostałe formy ochrony przyrody na obszarach chronionego krajobrazu	użytki ekologiczne	użytki ekologiczne w tys. ha	stanowiska dokumentacyjne	zespoły przyrodniczo-krajobrazowe	
	2020	2020	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019	2019
	[ha]	[km2]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[ha]	[-]	[ha]	[ha]	[szt.]
POLSKA	31 270 525	312 705	10 107 332,94	315 128,15	169 583,73	2 610 751,37	88 952,90	7 021 788,62	96 172,12	55 429,15	55,4	980,00	118 796,94	34 890
POMORSKIE	1 832 368	18 323	601 624,99	26 224,47	8 913,02	167 855,30	15 658,58	397 544,60	3 435,85	3 822,40	3,8	30,05	16 329,58	2 789
PARTNERSTWO	333 297	3 332	195 287	4 613	1 064	63 206	686	127 006	690	679	1	0	95	320
Lipnica (2)	30 881	308	9 721,73	0,00	21,73	0,00	0,00	9 700,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	1
Studzienice (2)	17 626	176	118,80	0,00	118,80	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	1
Brusy (3)	40 045	400	28 320,17	13,44	295,80	20 128,00	285,10	8 061,00	67,40	174,43	0,2	0,00	0,00	73
Chojnice (2)	45 821	458	21 205,43	4 599,60	37,83	14 631,00	187,40	1 911,00	2,60	216,00	0,2	0,00	0,00	95
Czersk (3)	38 011	380	23 421,82	0,00	148,39	10 590,00	81,97	12 828,00	165,60	103,00	0,1	0,00	0,00	42
Konarzyny (2)	10 440	105	7 232,00	0,00	0,00	0,00	0,00	7 232,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	4
Dziemiany (2)	12 538	125	12 285,18	0,00	0,00	5 585,00	10,30	6 649,00	0,00	61,48	0,1	0,00	0,00	9
Karsin (2)	16 943	169	8 670,33	0,00	0,00	4 644,00	8,20	4 025,00	0,00	9,53	0,0	0,00	0,00	4
Kościerzyna (2)	30 989	311	12 439,23	0,00	10,33	6 443,00	99,90	5 925,00	2,40	67,96	0,1	0,00	95,24	36
Lipusz (2)	10 895	109	10 913,00	0,00	0,00	669,00	0,00	10 244,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	9
Stara Kiszewa (2)	21 273	213	14 129,77	0,00	16,83	516,00	13,00	13 610,00	13,20	13,14	0,0	0,00	0,00	7
Czarna Woda (3)	2 773	28	2 294,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2 294,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	0
Kaliska (2)	11 058	111	6 327,82	0,00	0,00	0,00	0,00	6 322,00	8,70	14,52	0,0	0,00	0,00	2
Lubichowo (2)	16 090	160	10 654,19	0,00	0,00	0,00	0,00	10 651,00	15,60	18,79	0,0	0,00	0,00	16
Osieczna (2)	12 298	123	12 326,00	0,00	0,00	0,00	0,00	12 326,00	0,00	0,00	0,0	0,00	0,00	2
Osiek (2)	15 616	156	15 228,00	0,00	414,14	0,00	0,00	15 228,00	414,14	0,00	0,0	0,00	0,00	19

Źródło: Opracowanie własne w oparciu o dane z Banku Danych Lokalnych GUS.

WNIOSKI

- Bogactwo naturalne obszaru, duża różnorodność form ochrony przyrody stważa szerokie możliwości jego wykorzystania.
- Duże powierzchnie leśne, z unikatowymi siedliskami objętymi ochroną, stanowią także ogromny potencjał turystyczny.
- Duży odsetek terenów leśnych, z dominacją borów sosnowych, na obszarze Partnerstwa może stanowić potencjał do rozwoju gospodarki opartej na przetwórstwie drewna i runa leśnego.
- Niemal cały obszar obejmują różne formy ochrony przyrody, które z jednej strony są atutem turystycznym, jednak z drugiej strony ograniczają możliwość lokalizacji inwestycji i rozwoju gospodarki.

2.5.1.3. Sytuacja hydrologiczna obszaru Partnerstwa

Teren Obszaru Funkcjonalnego Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie jest krainą o bardzo bogatej sieci wód powierzchniowych, na którą składają się rzeki, strugi i jeziora. Obszar ten swój dzisiejszy wygląd zawdzięczają działalności erozyjnej wód polodowcowych ostatniego zlodowacenia zwanego bałtyckim.

Ryc. 165. Gminy Partnerstwa na tle sieci rzecznej i jeziornej.

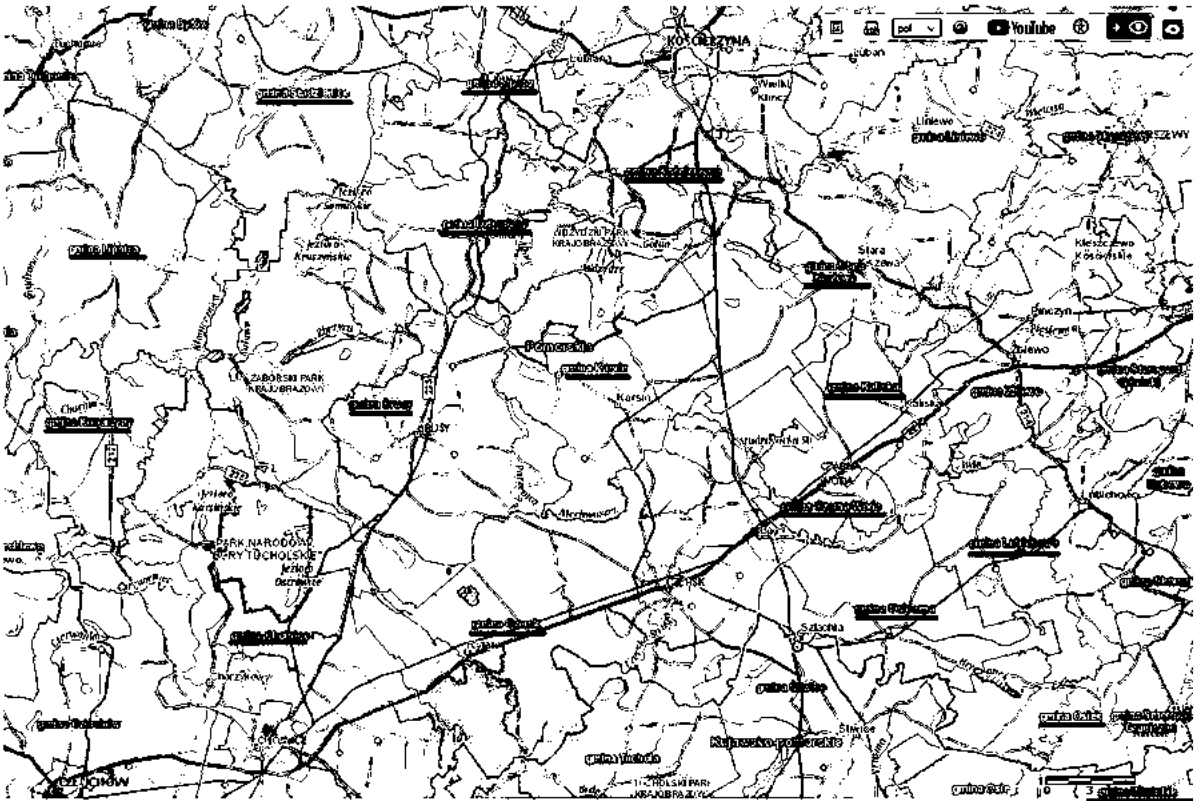

Źródło: Opracowanie własne Partnerstwa, na podstawie mapy.geoportal.gov.pl

Rzeki Partnerstwa

Wszystkie cieki wodne zlokalizowane na terenie Partnerstwa należą do lewego dorzecza Wisły, w regionie wodnym Dolnej Wisły. Największymi rzekami są Brda, Wda, Zbrzyca – klejnoty polskich rzek niżowych, których walory krajobrazowe i turystyczne znane są nie tylko w Polsce. Brda i Wda, na tle innych rzek Polski, cechują się najmniejszą zmiennością stanów i przepływów wód, tak w skali rocznej, jak i wieloletniej.

Brda płynie przez kilka mezoregionów fizyczno-geograficznych: Równinę Charzykowską, Pojezierze Krajeńskie, Bory Tucholskie i Dolinę Brdy, uchodząc w Kotlinie Toruńskiej do Wisły jako jej lewy dopływ. Ważniejsze lewe dopływy Brdy, przepływające w całości lub części przez Bory Tucholskie, to (w nawiasie podano ich długość): Chocina (39,3 km) z Prądzoną i Osusznicą, Zbrzyca (49,4 km) z Młosiną, Kulawą i Kłonecznicą, Orla Struga (9,8 km), Czernicki Rów (6,4 km), Czerska Struga (31,5 km), Wielki Kanał Brdy (30 km), Bielska Struga (29,4 km), Ruda (20,6 km) ze Stążką, Szumionka (22,3 km). Dopływy prawe to: Czerwona Struga (14,9 km), Struga

Siedmiu Jezior (10,5 km), Jarcewska Struga (12,9 km), Raciąska Struga (23,2 km), Kicz (21,5 km) oraz ujściowe odcinki Kamionki, Sępolnej i Krówki. Brda ma 245,5 km długości, a powierzchnia jej dorzecza 2wynosi 4 661,3 km.

Jednym z ważniejszych dopływów Brdy jest rzeka Zbrzyca, której wody niemal w całości prowadzą przez teren Zaborskiego Parku Krajobrazowego. Wypływa z jeziora Mały Zbełk, a uchodzi do jeziora Witoczno koło Swornegaci, gdzie łączy się z wodami Brdy. Powierzchnia zlewni rzeki wynosi 2ok oło 450,4 km . W górnym biegu to wąska rzeczka, przepływająca przez kilka jezior: Wielkie Sarnowicze, Somińskie, Kruszyńskie, Parzyn. W środkowym odcinku rzeka stopniowo zwalnia, pogłębia się i znowu mija kilka śródleśnych jezior: Milachowo o wysokich, zalesionych brzegach, dalej Laska, od 1977 r. rezerwat przyrody, a następnie Księże, Długie, Parszczenica i Śluza.

Ryc. 166. Dolina Zbrzycy miedzy Rolbikiem a Widnem.

Źródło: www.zaborskipark.pl

Duża część Borów Tucholskich znajduje się w **dorzeczu Wdy**. Czarna Woda, bo tak inaczej nazywana jest Wda, swoją nazwę zawdzięcza ciemnemu, wręcz czarnemu kolorowi wody. Na jej zabarwienie mają wpływ zabagnione brzegi, a zwłaszcza ilość związków mineralnych niesionych przez wodę. Być może nazwa związana jest z dopływem w przeszłości ścieków ze smolarni, istniejących w przyległych do rzeki wsiach i przysiółkach nawet do XIX w. Rzeka wypływa z Jeziora Wieckiego,

położonego między Sominami a Lipuszem na wysokości 155,5 m n.p.m. Jest lewostronnym dopływem Wisły o długości około 198,4 km. Całkowita powierzchnia zlewni rzeki Wdy wynosi około 2 325,2 km . Płynie przez mezoregiony fizyczno-geograficzne: Równinę Charzykowską, Bory Tucholskie i Wysoczyznę Świecką, uchodząc do Wisły w Kotlinie Toruńskiej w Świeciu. Jej ważniejsze lewe dopływy to: Trzebiocha (6 km), Studzienicka Struga, Zelgoszczówka i Sobina (Sobińska Struga 33 km), zaś prawe to: Niechwaszcz z Parzenicą, Brzezianek, Prusina (27,5 km), Ryszka (22,2 km) i Wyrwa. W górnym odcinku przepływa przez jeziora: Fiszewo, Lubiszewskie, Schodno i kompleks jezior wdzydzkich, nazywanych Kaszubskim Morzem. Za Borskiem na Wdzie znajduje się śluza piętrząca, gdzie zaczyna się kanał Wdy, wybudowany w 1840 r. Wody kanału służyły do nawadniania kompleksu łąk i zasilania stawów rybnych w Uroży. Na Wdzie powstały zbiorniki retencyjne. Zalew Żurski koło Tlenia zajmuje powierzchnię około 440 ha. Utworzony został w 1929 roku w celach energetycznych. Jeszcze wcześniej, bo w 1923 roku, powstały elektrownia i zalew w Gródku. Wda miejscami płynie w dolinie o wysokich i stromych brzegach, charakteryzuje ją duży spadek, liczne meandry oraz zwężenia. Odcinek od jeziora Wdzydze do Zbiornika Żurskiego, gdzie znajduje się ujście rzeki Prusiny, stanowi bieg środkowy cieku. Najpiękniejszy widokowo odcinek Wdy znajduje się między ujściem Brzezianki a miejscowością Tleń, gdzie rzeka wartkim nurtem przedziera się wśród lasów wąskim i krętym, przełomowym korytem. Walory krajobrazowe tego terenu, spotęgowane wspaniałymi fragmentami naturalnych lasów liściastych, należą do najpiękniejszych w Borach Tucholskich.

Z punktu widzenia turystycznego rzeki Brda (wraz z dopływami Chocina, Ruda i Kuśnica oraz Zbrzyca a także sztuczny element – Wielki Kanał Brdy) i Wda (wraz z dopływami Niechwaszcz, Trzebiocha oraz Wielki kanał Wdy) należą do grupy najpiękniejszych szlaków wodnych w Polsce. Wiele z nich ma warunki się do uprawiania turystyki kajakowej. Dlatego też jednym z ważniejszych produktów turystycznych obszaru są spływy kajakowe. Część z tras i szklaków kajakowych zostało oznakowane i nadają się do organizacji masowych spływów, należą do nich:

- Szlak BRDA o długości 233 km(trasa: Stara Brda-Nowa Brda-Przechlewo-Konarzyny-Swornegacie-Drzewicz-Męcikał-Rytel-Woziwoda-Gołąbek-Rudzki Most-Świt-Gostycyn Nogawica-Sokole Kuźnica-Koronowo (Samociążek)-Bożenkowo-Bydgoszcz (Janowo)-Bydgoszcz Brdyujście), na ternie gmin partnerskich długośc szlaku wynosi ok 110 km,

Ryc. 167. Szlak kajakowy Brdy.

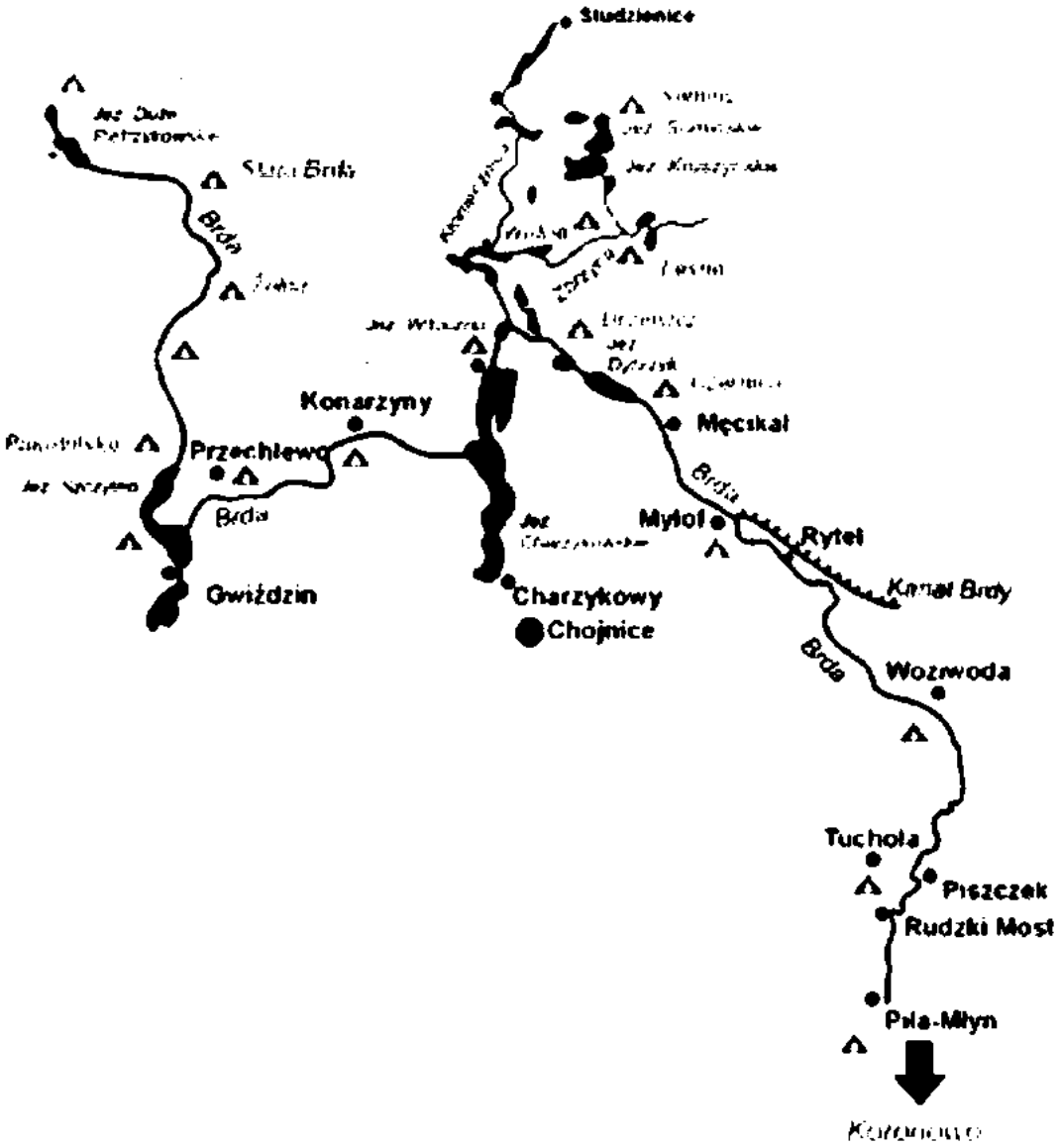

Źródło: www.kajaki24.com

- Chocina o długości 24 km (trasa: Zielona Chocina - Chociński Młyn - Swornegacie),
- Kanał Wdy i Studzienicza struga o długości 27 km (trasa: Borsk – Cegielnia – Wieck),
- Pilica, Graniczna, Trzebiocha o długości 25 km (trasa: Korne – Rybaki – Loryniec – Wdzydze Kiszewskie),
- Wda o długości 195 km (trasa: Lipusz – Wdzydze-Czarna Woda – Błędno – Tleń),

Ryc. 168. Szlak kajakowy Wdy.

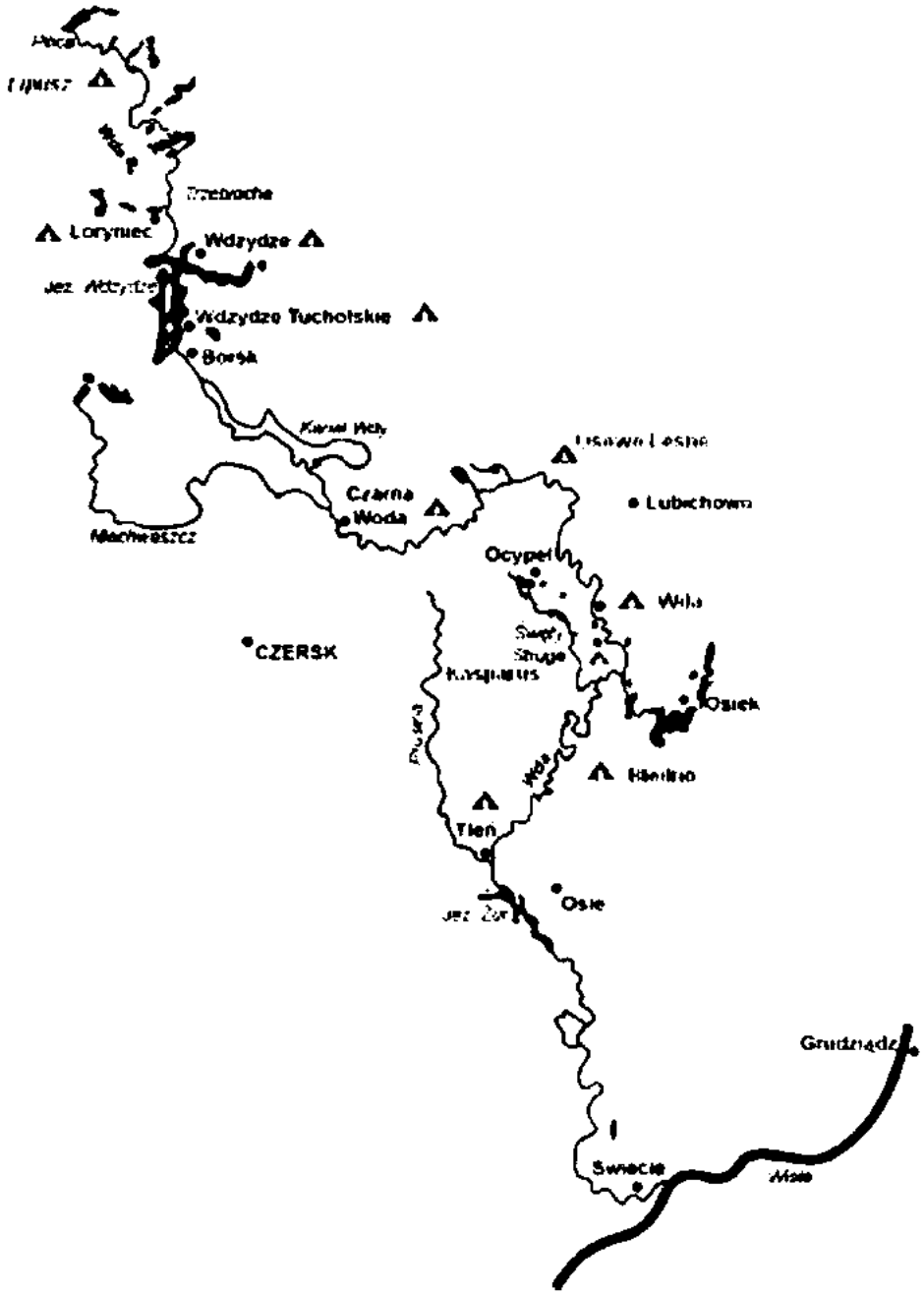

Źródło: www.kajaki24.com

- Wielki Kanał Brdy o długości 30,5 km (trasa: Mylof – Fojutowo – Zielonka),
- Wierzyca o długości 149 km (trasa: jezioro Wierzysko - Nowa Kiszewa - Stara Kiszewa - Starogard Gdański - Gniew),
- Zbrzyca o długości 41 km (trasa: Sominy – Witoczno),

- Trzebiocha o długości 20,4 km (trasa: Skorzewo – Łubiana – Grzybowo - Loryniec).

Szlaki Brdy oraz Wdy należą do najlepiej zorganizowanych turystycznych szklaków kajakowych w Polsce. Wzdłuż nich znajdują się liczne miejsca z możliwością noclegu, pola biwakowe, poza tym szlak jest bardzo dobrze oznakowany, stosunkowo łatwy i dostępny dla poczatkujących turystów. Z uwagi jednak na wysokie zainteresowanie rzeką Brdą wymagane jest jednak uzupełnienie infrastruktury (np. pomosty cumownicze oraz miejsca biwakowe.

Ograniczenia i bariery turystycznego wykorzystania rzek:

- brak regularnego oznakowania niektórych szlaków (dotyczy to głownie mniejszych dopływów, nadających się do kajakarstwa),
- odcinkowa niedrożność rzek wynikająca z bujnej roślinności, wiatrołomów i powalonych drzew oraz z niskiego stanu niektórych wód,
- ograniczenia wynikające z form ochrony przyrody,
- braki w infrastrukturze turystycznej,
- niebezpieczne stare drewniane mosty/kładki lub ich pozostałości.

Jeziora na terenie Partnerstwa

Bory Tucholskie (zwłaszcza ich część środkowa i północna) są obszarem wybitnie jeziornym. Spośród prawie 1000 jezior różnej wielkości znajdujących się na terenie rezerwatu, aż blisko 50 przekracza powierzchnię 1km2. Do największych jezior należą: Wdzydze – zwane „Kaszubskim Morzem" o pow. 1455,6 ha, Charzykowskie – 1363,8 ha, Karsińskie – 648,1 ha, Kruszyńskie – 461,3 ha, Kałębie – 466,3 ha, Somińskie – 433,1 ha i Borzechowskie – 237,7 ha.

Ryc. 169. Jeziora na obszarze Partnerstwa.

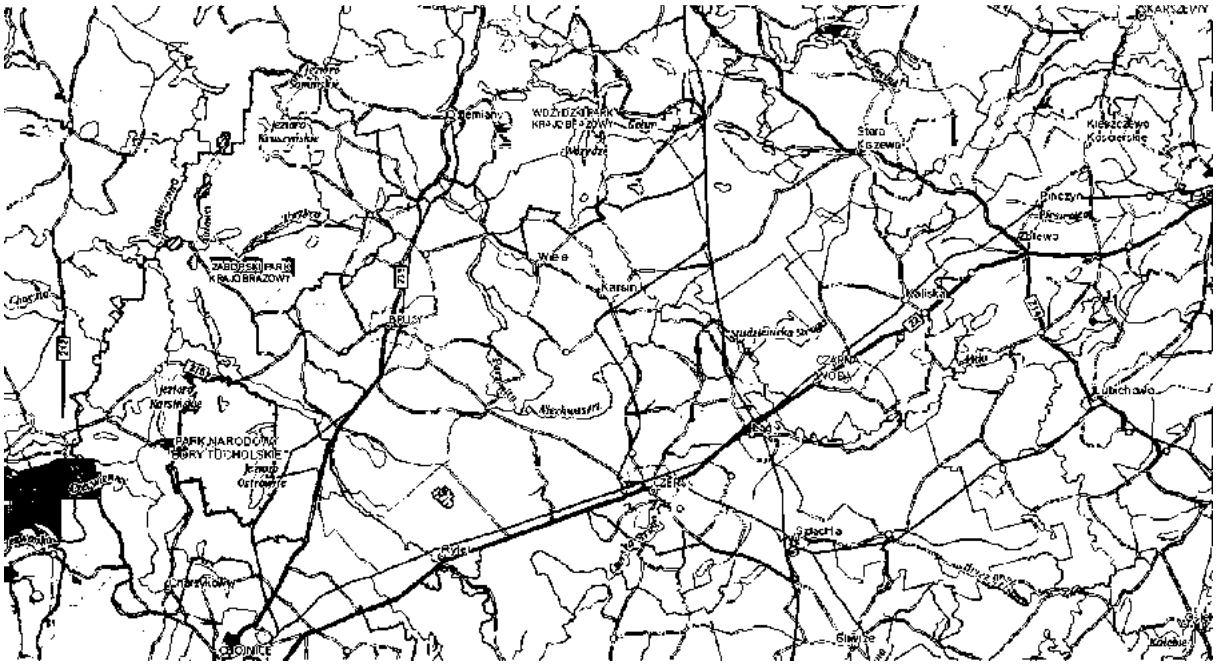

Źródło: Opracowanie własne Partnerstwa.

Jeziora Borów Tucholskich mają pochodzenie polodowcowe, a wśród nich wyróżnić należy dwa główne typy: jeziora rynnowe i wytopiskowe. Jeziora rynnowe zajmują głębiej położone miejsca w rynnach wyżłobionych w podłożu przez wody odpływające z lodowca. Cechują je na ogół znaczna głębokość maksymalna, wydłużony kształt i strome skarpy brzegowe. Jeziora wytopiskowe powstały zwykle na powierzchni sandrowej w zagłębieniach po wytopionych bryłach martwego lodu.

Jeziora Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie reprezentują też różne typy troficzne: od ubogich w składniki pokarmowe jezior oligotroficznych, poprzez średnio żyzne mezotroficzne jeziora ramienicowe, po bogate w biogeny jeziora eutroficzne. Występują tu również silnie zakwaszone kwasami humusowymi jeziora dystroficzne.

W granicach Parku Narodowego „Bory Tucholskie" znajduje się 21 jezior. Położone są w zlewni Strugi Siedmiu Jezior, która odprowadza wody do Jeziora Charzykowskiego. Na terenie Parku Narodowego ekosystemy wodne zajmują powierzchnię 530,36 ha, co stanowi 11% jego ogólnej powierzchni. Wszystkie jeziora reprezentują siedliska chronione, w tym: jeziora lobeliowe, jeziora ramienicowe, jeziora dystroficzne i eutroficzne. Kilka z nich objętych jest ochroną ścisłą, gdzie obowiązuje zasada całkowitego zaniechania ingerencji człowieka w stan ekosystemów i składników przyrody. Są wśród nich: Kacze Oko (0,69 ha), Głuche

(3,47 ha), Olbracht (3,08 ha), Rybie Oko (0,41 ha), Małe Gacno (17,44 ha), Kocioł (2,05 ha), Kociołek (0,75 ha), Błotko (1,44 ha) i Nierybno (10,36 ha). Pozostałe jeziora Strugi Siedmiu Jezior, w tym największe (272,27 ha) i najgłębsze (43 m) jezioro Ostrowite, objęte są ochroną częściową.

Na obszarze Zaborskiego Parku Krajobrazowego występuje 47 jezior o łącznej powierzchni 4 269,96 ha, co stanowi 12,54% powierzchni Parku. Jeziora ZPK są bardzo zróżnicowane pod względem cech morfologicznych. Największe z nich – Jezioro Charzykowskie, ma powierzchnię 1 363,8 ha, głębokość maksymalną 30,5 m, głębokość śre3dnią 9,8 m i objętość 134 533,2 tys. m . Najgłębsze – jezioro Płęsno – osiąga głębokość maksymalną 37,0 m i średnią 16,0 m.

Północno-zachodnią część Borów Tucholskich wyróżniają jeziora oligotroficzne. Ich cechami charakterystycznymi są niska zawartość pierwiastków biogennych, zwłaszcza azotu i fosforu oraz duże nasycenie tlenem. Woda jest przejrzysta, prześwietlona często do samego dna. W zbiornikach takich, ze względu na ograniczoną produkcję, następuje niewielka kumulacja osadów dennych, a ponieważ natlenienie w całym profilu wody jest wysokie, osady są dobrze zmineralizowane i przybierają barwę jasną. Jeziora oligotroficzne to bardzo często jeziora lobeliowe, które wyróżnia się na podstawie kryterium florystycznego, czyli obecności przynajmniej jednego z trzech gatunków wskaźnikowych: lobelii jeziornej, poryblina jeziornego i brzeżycy jednokwiatowej. Jeziora lobeliowe to prawdziwe perły Pomorza, a w szczególności Borów Tucholskich. Charakteryzują się niską zawartością wapnia, żelaza i fosforu, co determinuje skład i ilość fitoi zooplanktonu, a co za tym idzie dużą przeźroczystość wody. Jeziora lobeliowe to jeziora położone najczęściej w sąsiedztwie borów sosnowych, tak przynajmniej jest w przypadku jezior w Rezerwacie Biosfery Bory Tucholskie. Grupę jezior lobeliowych na terenie Parku Narodowego „Bory Tucholskie" reprezentują: Wielkie Gacno, Małe Gacno, Głuche, Nierybno, Wielkie Krzywce, Kocioł i Łyska. W Zaborskim Parku Krajobrazowym są to objęte ochroną rezerwatową jeziora: Nawionek, Piecki i Moczadło oraz użytki ekologiczne: Czarne koło Laski, a także Długie, Żabionek i Sosnówek koło Męcikała. Na obszarze Wdzydzkiego Parku Krajobrazowego znajduje się jedno jezioro lobeliowe – Głęboczko. Ponadto w strefie przejściowej Rezerwatu Biosfery zidentyfikowano kilka jezior, zwłaszcza w okolicach Brus: Cyrkowiec koło Huty, Duże Zmarłe i Kły koło Lubni, Trzemeszno Małe koło Czarniża. W gminie Dziemiany jest to jezioro Dzierstno, a w gminie Konarzyny Jezioro Nowoparszczenickie. Jeziora lobeliowe są wrażliwe na zanieczyszczenia. Utrzymanie populacji chronionych gatunków wskaźnikowych oraz zachowanie specyfiki hydrochemicznej i fitocenotycznej siedliska przyrodniczego wymaga zaostrzonych zasad ochrony. Konieczna jest ich ochrona przed dopływem jakichkolwiek zanieczyszczeń.

We Wdzydzkim Parku Krajobrazowym występują 53 jeziora o powierzchni powyżej 1 ha oraz około 100. mniejszych, na ogół bezodpływowych zbiorników zwanych oczkami. Ponadto w otulinie Parku usytuowanych jest 51 jezior i około 50. oczek. Największe zbiorniki wykazują rynnową genezę i zlokalizowane są wzdłuż głównych ciągów odwadniania. W bardziej rozproszony sposób położone są często bezodpływowe zbiorniki wysoczyzn morenowych i sandrów. W strukturze przestrzennej zasobów wodnych Parku dominujące znaczenie ma jezioro Wdzydze, którego powierzchnia stanowi 76% ogólnej powierzchni wodnej Parku, natomiast objętość – 91% całości zasobów wszystkich zbiorników. Maksymalna głębokość jeziora wynosi 68 m, co stawia je pod tym względem na szóstym miejscu w Polsce. Jego rynny rozciągają się w dwóch kierunkach – południkowym i równoleżnikowym, o łącznej powierzchni 1 455 ha. Ze względu na swą geometrię (kształtem przypomina krzyż) i rozmiary stanowi unikat na Niżu Polskim. Kompleks jezior wdzydzkich nazywany jest Kaszubskim Morzem, a tworzą je jeziora: Słupinko, Radolne, Jelenie, Gołuń i Wdzydze.

Ryc. 170. Jeziora Wdzydzkie z lotu ptaka.

Źródło: www.zielonaszkola.wdzydzkipark.pl/

Na obszarze Tucholskiego Parku Krajobrazowego i otuliny występuje 56 jezior. Większość z nich to małe jeziora wytopiskowe. Największe ich skupiska znajdują się

na południe od Czerska, wzdłuż Brdy na północ od Tucholi oraz na południowym skraju Tucholskiego Parku Krajobrazowego. Znacznie mniej jest jezior rynnowych o powierzchni kilkudziesięciu hektarów, a nawet 100 ha. Taką powierzchnię mają np.: Jezioro Okonińskie (106,5 ha), Jezioro Wielkie Cekcyńskie (134 ha), Na obszarze Wdeckiego Parku Krajobrazowego występują jeziora rynnowe, takie jak Piaseczno (44 ha) i leżące w dolinie Sobińskiej Strugi, jezioro Miedzno (24 ha). Interesujące są jeziora wytopiskowe: jezioro Dury, Radolinek, Duży i Mały Trzebucz. W wyniku budowy elektrowni Żur i spiętrzenia wód Wdy nastąpiło podniesienie poziomu wody o 15 m, zalanie dawnej doliny rzeki oraz licznych obniżeń. W ten sposób powstało sztuczne jezioro o powierzchni 440 ha i 11 km długości zwane Zalewem Żurskim. Nieliczne, niezatopione fragmenty terenu tworzą na Zalewie malownicze wyspy, wśród których największa zwana jest Maderą.

Występujące na terenie Partnerstwa jeziora są atrakcyjne turystycznie (duże powierzchnie, znaczna głębokość, dobra dostępność znacznej części brzegów jezior, bogactwo ryb). Niektóre zbiorniki z uwagi na morfologię (np. muliste dno, roślinność podwodna), położenie na terenach trudno dostępnych (w lasach, przy zboczach) oraz na obszarach objętych ochrona ścisłą jest trudno dostępna dla turystyki.

Tabela 28. Lokalizacja kąpielisk i miejsc okazjonalnie wykorzystywanych do kąpieli na terenie gmin Partnerstwa w 2020 r.

Nazwa Gminy	**Ilość kąpielisk**	Lokalizacja kąpieliska /miejsca okazjonalnie wykorzystywanego do kąpieli
Brusy	1	Czernica
Chojnice	4	Charzykowy, Swornegacie, Małe Swornegacie, Funka
Czarna Woda	1	Ostrowite
Czersk	0	-
Dziemiany	2	Dziemiany, Czarlina nad J. Wdzydze
Karsin	1	Kąpielisko w m. Wiele
Konarzyny	0	-

Nazwa Gminy	**Ilość kąpielisk**	Lokalizacja kąpieliska /miejsca okazjonalnie wykorzystywanego do kąpieli
Kościerzyna	11	kąpieliska: w Garczynie, Garczyn, nad jeziorem Sudomie, nad jeziorem Wdzydze, przy OW Politechniki Gdańskiej w Czarlinie, nad jeziorem Dobrogoszcz, nad jeziorem Zakrzewie w Stawiskach, miejsca okazjonalnie wykorzystywane do kąpieli: na jeziorem Gatno w m. Niedamowo, nad jeziorem Gołuń: w Gołuniu, przy Wdzydzach Kiszewskich, na terenie hotelu Gołuń,
Lipnica	1	Jezioro Wiejskie w Lipnicy
Lipusz	1	Lipusz - kąpielisko nad Jeziorem Skrzynki Duże
Lubichowo	1	kąpielisko na jeziorze Oscypel Wielki
Osieczna	1	miejsce okazjonalnie wykorzystywane do kąpieli na jeziorem Płocicz
Osiek	2	kąpielisko harcerskiej Bazy Obozowej w Skrzyni, obręb Skórzenno oraz miejsce okazjonalnie wykorzystywane do kąpieli Kociewiak, obręb Wycinki
Stara Kiszewa	1	miejsce okazjonalnie wykorzystywane do kąpieli na Jeziorem Wielkim
Studzienice	0	-
Kaliska	0	-

Źródło:Opracowanie własne Partnerstwa.

WNIOSKI

- Analizowany obszar Partnerstwa posiada bardzo rozbudowaną i urozmaiconą sieć wód powierzchniowych (jezior i rzek), z których zdecydowana większość położona jest wśród terenów leśnych i atrakcyjnych krajobrazowo.
- Podjęte w ostatnich latach działania lokalnych samorządów na rzecz rozwoju infrastruktury turystyki wodnej (portów i przystani jachtowych, stanic kajakowych, itp.), w tym poprawa warunków nawigacyjnych na szlakach wodnych, spowodowały wzrost zainteresowania turystyką wodną w regionie. Również panujaca w roku 2020 pandemia koronawirusa spowodowała zwiększone zainteresowanie wypoczynkiem i rekreacją w rejonie Borów Tucholskuch, z uwagi na poszukoiwanie przez turystów miejsc mniej zaludnionych.
- W miarę dobrze rozwinięta jest infrastruktura uprawiania turystyki kajakowej na głównych szlakach, ale wciąż potrzeby jest jej rozwój (z uwagi na coraz większą liczbę osób korzystajacych z tych szlaków) a także lokalizowanie infrastruktury w miejscach, gdzie wciąż nie udało się jej utworzyć, tak aby poszerzyc ofertę turystyczną.
- Konieczny jest rozwój infrastruktury do uprawiania sportów wodnych np. jachtach, statkach rejsowych czy motorówkach na wybranych odpowiednich akwenach wodnych (zgodnie z prawodawstwem).
- Na terenie gmin Partnerstwa w roku 2020 istniało 28 zorganizowanych kąpielisk oraz miejsc przeznaczonych do kąpieli, zlokalizowanych przy większych miejscowościach oraz ośrodkach wypoczynkowych. Z uwagi na ograniczone możliwości finansowe gmin i duże koszty utrzymania kapielisk, przy mniejszych miejscowościach brakuje infrastruktury stwarzającej warunki do bezpiecznej kąpieli oraz uprawniania rekreacji nawodnej (np. miejsc do cumowania małych obiektów pływających takich jak kajaki, czy rowerki wodne).
- Pomimo licznych w ostatnich latach inwestycji w rozwój systemów odprowadzania i oczyszczania ścieków komunalnych wciąż część z jezior obszaru z uwagi na lokalizację przy nich osiedli domków letniskowych znacznie oddalonych od aglomeracji (gdzie brak jest kanalizacji sanitarnej) narażona jest na zwiększoną eutrofizację i degradację.
- Szansą na rozwój turystyki związanej z wodami jest kontunuowanie inwestycji drogowych zwiększających dostępność transportową obszaru partnerstwa oraz rozwój sieci szlaków rowerowych.

2.5.1.4. Jakość powietrza na obszarze Partnerstwa

Roczna ocena jakości powietrza dokonywana przez Głównego Inspektora Ochrony Środowiska jest prowadzona w odniesieniu do wszystkich substancji, dla których obowiązek taki wynika z rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 8 czerwca 2018 r. w sprawie dokonywania oceny poziomów substancji w powietrzu.

Są to równocześnie substancje, dla których w prawie krajowym (rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 24 sierpnia 2012 r. w sprawie poziomów niektórych substancji w powietrzu) i w dyrektywach UE (2008/50/WE i 2004/107/WE) określono normatywne stężenia w postaci poziomów dopuszczalnych/docelowych/celu długoterminowego w powietrzu ze względu na ochronę zdrowia ludzi i ochronę roślin.

Lista zanieczyszczeń, jakie uwzględnia się w ocenie dokonywanej pod kątem spełnienia kryteriów określonych w celu ochrony zdrowia ludzi, obejmuje 12 substancji:

- Dwutlenek siarki SO2,
- Dwutlenek azotu NO2,
- Tlenek węgla CO
- Benzen C6H6,
- Ozon O3
- Pył PM10
- Pył PM2,5
- Ołów Pb w pyle PM10
- Arsen As w pyle PM10
- Kadm Cd w pyle PM10
- Nikiel Ni w pyle PM10
- Benzo(a)piren w pyle PM10

Ocena jakości powietrza w województwie pomorskim prowadzona jest przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska – Regionalny Wydział Monitoringu w Gdańsku i przedstawiana w postaci raportu, a jego najnowsze dane pochodzą z 2019 r.

Pomiary prowadzone są na potrzeby corocznego raportu na terenie Aglomeracji Trójmiejskiej oraz w wybranych miejscowościach województwa. Badaniem objęte są 123 gminy województwa oraz wszystkie powiaty bez wyróżnień. Na potrzeby badań obszaru stacje monitoringu znajdują się w 17 miastach województwa pomorskiego,

w tym dwie w największych miastach Partnerstwa - Chojnicach oraz Kościerzynie. Potrzebne dane do poziomu każdej gminy o wielkościach zanieczyszczeń, można uzyskać z Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Gdańsku w ramach wyliczenia systemem modelowania matematycznego.

Punkty pomiarowe do pozyskania danych znajdują się w 16 stacjach automatycznych (9 należących do fundacji ARMAAG, 5 należących do GIOŚ, 1 należąca do IMGW) oraz 3 manualne (należące do GIOŚ). Stacje dzielą się na trzy typy: miejski, podmiejski
i pozamiejski.

Ryc. 171. Podział województwa pomorskiego na strefy dla celów oceny jakości powietrza z wyszczególnieniem obszaru Partnerstwa.

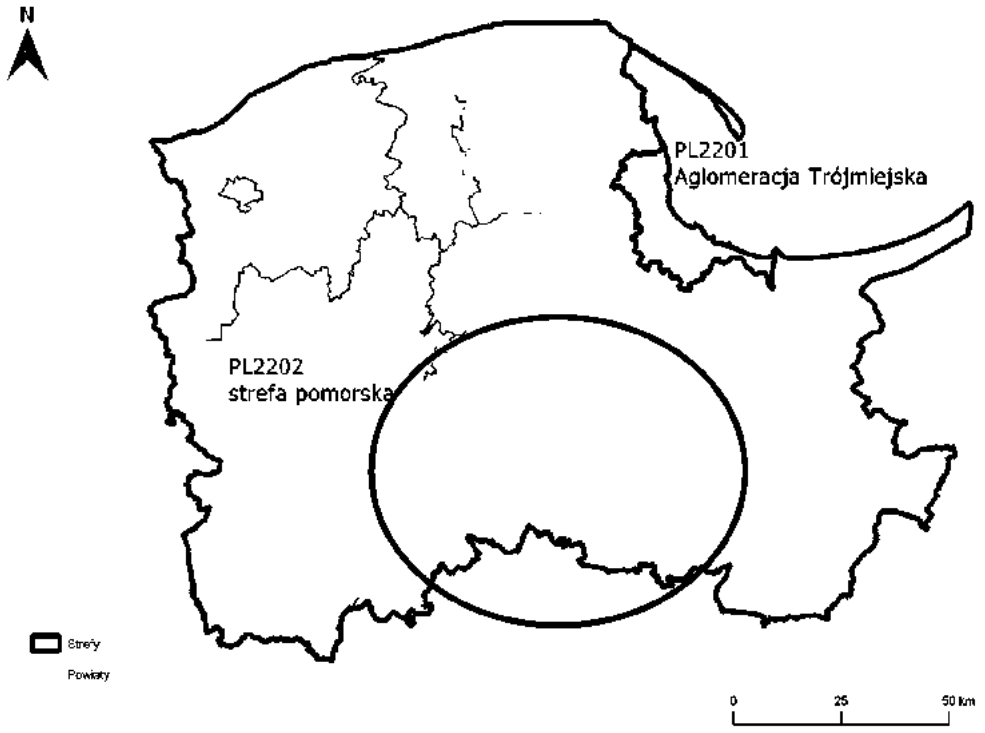

Źródło: raport wojewódzki za 2019.

Poza miastami Kościerzyna i Chojnice, na obszarze Partnerstwa w ramach Państwowego Monitoringu Środowiska stacja pomiarowa znajdują się w Liniewku Kościerskim. Stacja ta jest stacją pozamiejską i jest reprezentatywna dla regionu z wykluczeniem miast ze względu na obszary miejskie. Stacje w Kościerzynie

i Chojnicach zlokalizowane w obszarze zurbanizowanym określają tło miejskie. Pomiary na stacji w Liniewku Kościerskim nie wykazują niedotrzymania standardów jakości powietrza. Na stacji w Kościerzynie stwierdza się przekroczenia pyłu zawieszonego PM10i PM2,5 oraz zawartego w pyle PM10 benzo(a)pirenu.

Lokalizacja punktów pomiarowych na obszarze Partnerstwa:

- Kościerzyna, ul Targowa - obejmująca obszar miejski, powiat kościerski;
- Chojnice, Plac Emsdetten - obejmująca obszar miejski, powiat chojnicki;
- Liniewko Kościerskie, gmina Nowa Karczma - monitorująca system obszar pozamiejski, powiat kościerski.

Znając charakterystykę obszaru, mając na uwadze występujące na jej terenie źródła emisji, nie należy spodziewać się w niej niezadowalającej jakości powietrza. Dobrą jakość powietrza potwierdzają również wykonane oceny. Ostatnie takie opracowanie dla województwa pomorskiego, wykonane w roku 2019 bazując na danych z roku 2018, pokazuje dla obszaru następujące wartości średnioroczne stężeń zanieczyszczeń podstawowych-tabela.

Tabela 29. Stan jakości powietrza.

	Średnie stężenie[µg/m³]					
	PM10	**PM2,5**	**SO2**	**NO2**	**Pb**	**benzen**
Wartość dopuszczalna	40	25	40	40	0,5	5
Strefa pomorska	22	11	11	13	0,1	1

Źródło: Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Gdańsku, opracowanie własne.

Wyniki ze strefy pomorskiej są tożsame z opisywanym obszarem Partnerstwa, które reprezentuje zarówno miasta poza trójmiastem, jak i obszary wiejskie.

Z danych przedstawionych z najnowszego raportu Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska w Gdańsku za 2019 r. dla badanych substancji brak było przekroczeń poziomów dopuszczalnych stężeń. Na wszystkich stanowiskach porównując dane z roku 2019 do lat ubiegłych, poziom utrzymuje się na stałym poziomie w obu strefach (trójmiejskiej i pomorskiej) województwa pomorskiego, dodatkowo z nieznacznym spadkiem w stosunku do lat ubiegłych. Wyniki stężeń uzyskane w badanym roku nie przekroczyły poziomów stężeń dopuszczalnych określonych ze względu na ochronę zdrowia ludzi.

W roku 2019 w strefie pomorskiej stężenie benzo(a)pirenu osiągnęło najniższe stężenia od czasów prowadzenia pomiarów (od 2010 roku) i było o połowę niższe niż w roku poprzednim. Na stacji w Kościerzynie stężenie obniżyło się z wartości 7 $\mu g/m^3$ do 4 $\mu g/m^3$.

Kontrolę stanu jakości powietrza, poza systemem danych udostępnianych przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, mieszkańcy i zainteresowani mogą prowadzić odczytując informacje z map jakości powietrza. Niektóre samorządy uruchomiły już informację na swoich stronach internetowych, gdzie można uzyskać bieżące dane o stanie powietrza w wybranych miejscach. Czujniki obejmują zwykle obszar zagrożony, który wymaga obserwacji, a jego monitoring przez mieszkańców zwiększa szanse na jego niwelację.

Punkty na obszarze Partnerstwa posiadające czujniki kontroli powietrza:

- Gmina Czersk – 10 punktów (obejmuje 7 punktów w centrum miasta i ulice wylotowe oraz miejscowości Rytel, Malachin i Łąg);
- Gmina Chojnice – 3 punkty (Lichnowy, Silno i Swornegaciacie).

Pozostałe gminy planują w najbliższym czasie w swoich działaniach zakup czujników w celu kontroli stanu jakości powietrza na danym obszarze.

Z dnia 7 marca 2021 r.o godz. 20.00 z pośród 11 czujników na obszarze Partnerstwa jeden odczyt przedstawiał ponadnormatywny poziom substancji PM10-106$\mu g/m^3$ orazPM2,5-73$\mu g/m^3$ (Miasto Czersk).

Warto podkreślić, że zainstalowane czujniki wskazują jednocześnie czynniki klimatyczne mające wpływ na stan jakości powietrza: temperatura, wilgotność, ciśnienie atmosferyczne i prędkość wiatru.

Bieżące dane pomiarowe można odczytać i analizować ze strony Regionalnego Wydziału Monitoringu w Gdańsku. Poniżej zostały przedstawione odczyty z wybranego dowolnie dnia 8 marca 2021r. dla niektórych substancji z uwzględnieniem obszaru Partnerstwa. Odczyty te dotyczą danych z obszaru regionalnego ze stacji rozmieszczonych we wskazanych punktach regionów województwa. Dwa punkty obejmują danez powiatu kościerskiego i chojnickiego.

Ryc. 172. Bieżący wskaźnik poziomu pyłu PM10.

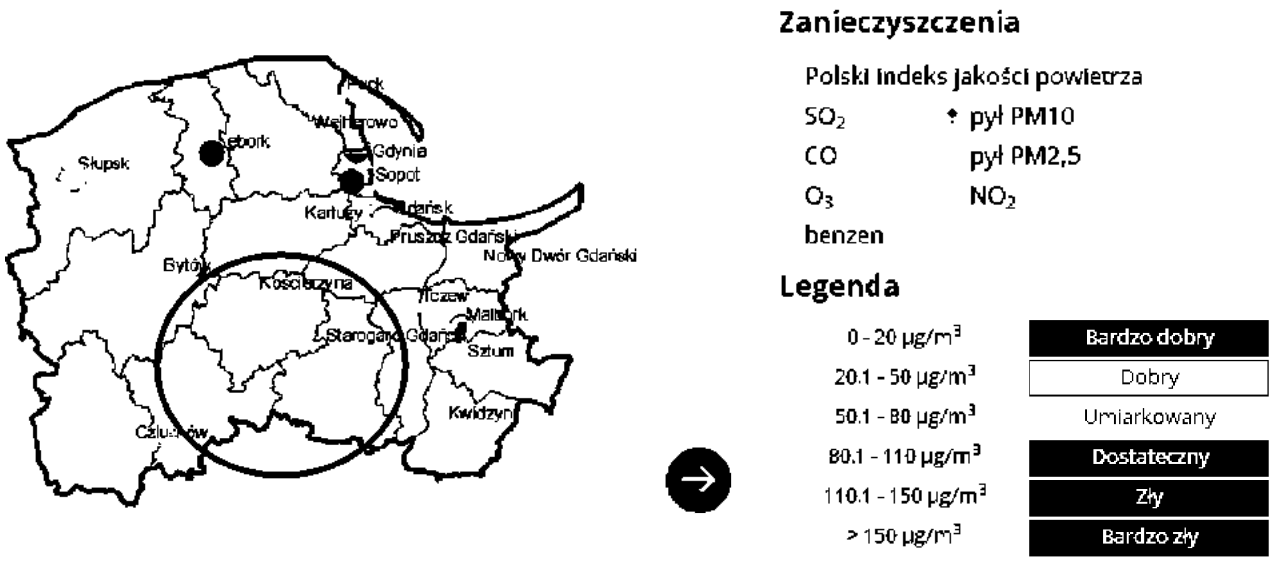

Źródło: Państwowy Monitoring Środowiska, https://powietrze.gios.gov.pl

Ryc. 173. Bieżący wskaźnik poziomu pyłu PM2,5.

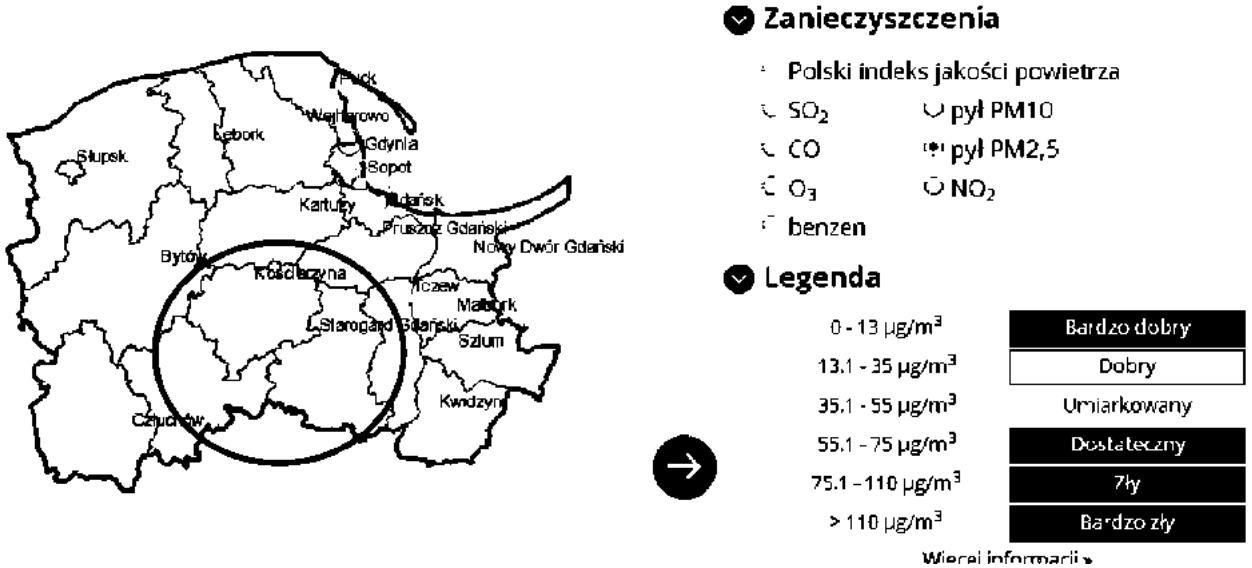

Źródło: Państwowy Monitoring Środowiska, https://powietrze.gios.gov.pl

Ryc. 174. Bieżący wskaźnik poziomu NO2.

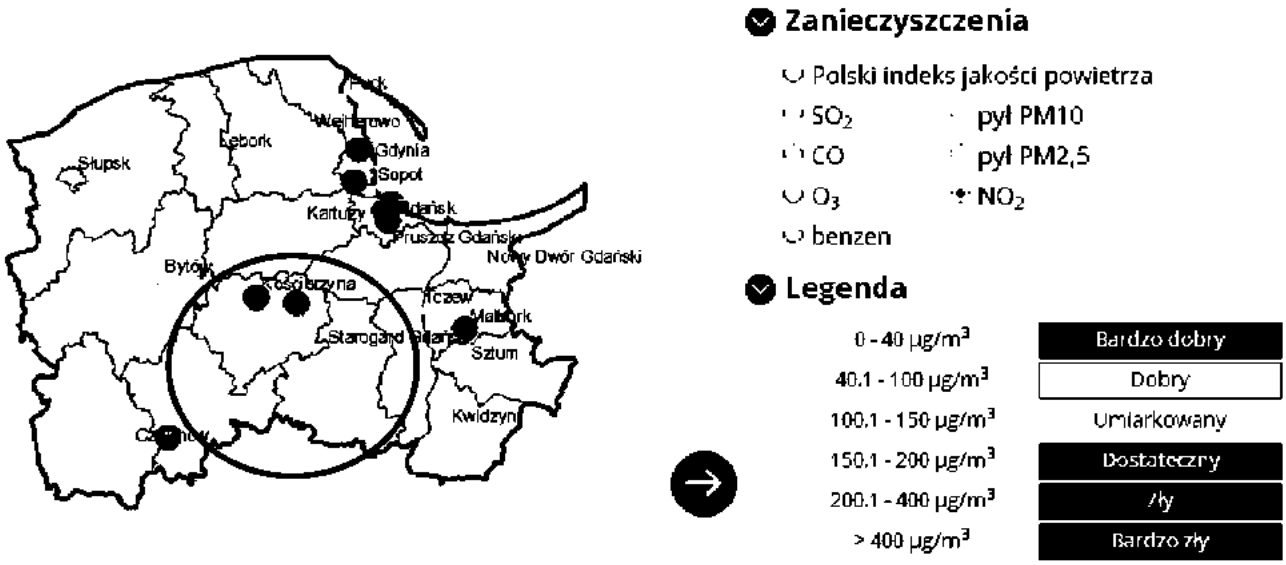

Źródło: Państwowy Monitoring Środowiska, https://powietrze.gios.gov.pl

Z porównania wartości reprezentatywnych dla analizowanego obszaru z wartościami dopuszczalnymi wynika, że normy jakości powietrza są dotrzymane.

Partnerstwo posiada dobre warunki zdrowotne. Największym zagrożeniem dla jakości powietrza w Partnerstwie jest emisja antropogeniczna obejmująca:

- emisję niską (kotłownie indywidualne mieszkańców i prywatnych zakładów);
- emisję z zakładów przemysłowych;
- emisję z komunikacji;
- emisję z miast.

Znaczna większość budynków indywidualnych objętych opracowaniem wyposażona jest między innymi w kotły węglowe wykorzystujące jako źródło energii węgiel kamienny, często gorszego gatunku. Mieszkańcy wykorzystują różnego rodzaju kotły, często produkcji domowej, które nie spełniają norm energetycznych, są nieefektywne, co powoduje duże zużycie paliwa i znaczną ilość emisji zanieczyszczeń pyłowo-gazowych, w tym CO2. Wielkość emisji z tych źródeł wykazuje zmienność sezonową związaną z okresem grzewczym.

Ważnym źródłem emisji jest także komunikacja. W aglomeracjach miejskich znaczący udział w całkowitej emisji ma emisja związana z ruchem pojazdów. Zanieczyszczenia komunikacyjne w postaci pyłów powstają głównie w wyniku

ścierania się opon, nawierzchni dróg i hamulców oraz unosu zanieczyszczeń z powierzchni dróg. Na obszarze Partnerstwa znajdują się drogi powiatowe i wojewódzkie oraz liczne drogi gminne (zarówno asfaltowe, jak i gruntowe). Drogi stanowią zagrożenie ze względu na wysoką emisję zanieczyszczeń spalinowych do atmosfery.

Jedną z grup czynników warunkujących stężenie zanieczyszczeń w powietrzu, obok wielkości emisji rozpatrywanych substancji oraz warunków topograficznych wpływających na możliwości przewietrzania, są warunki meteorologiczne panujące w danym okresie na określonym obszarze Północnej Polski. Na poprawę stanu powietrza na obszarze Partnerstwa wpływa klimat kształtujący się po wpływem niżów atlantyckich, którym przeciwstawiają się masy powietrza kontynentalnego Europy Wschodniej. Teren położony jest w strefie pasa nadbałtyckiego, gdzie duży wpływ ma także klimat morski. Występująca na powyższym terenie zmienność klimatyczna wynika również z rzeźby terenu, w tym głownie położenie w stosunku do barier wysoczyznowych na północy i również z rzeźby terenu. Lokalne warunki termiczne są w znacznym stopniu zróżnicowane za sprawą kształtowanie terenu. Stąd liczne powstające zmrozowiska i znaczne zróżnicowanie temperatur w zależności od ekspozycji. Dominującym wiatrami są wiatry z kierunku zachodniego. Jednak w miesiącach wiosennych obserwuje się wzrost części wiatrów z sektora południowego. Wiatr wschodnie zimą powodują dość silne ochłodzenie, a latem upały. Temperatura powietrza w pewnym zakresie warunkuje aktywność źródeł grzewczych w okresie jesienno-zimowym, przez co wpływa też na ilość zanieczyszczeń emitowanych z sektora komunalno-bytowego. W okresie wiosenno-letnim wysoka temperatura oraz duży poziom promieniowania słonecznego wpływa na wzrost intensywności reakcji fotochemicznych i przemian prowadzących do formowania się zanieczyszczeń wtórnych, w tym ozonu.

Ryc. 175. Mapa nasłonecznienia Polski.

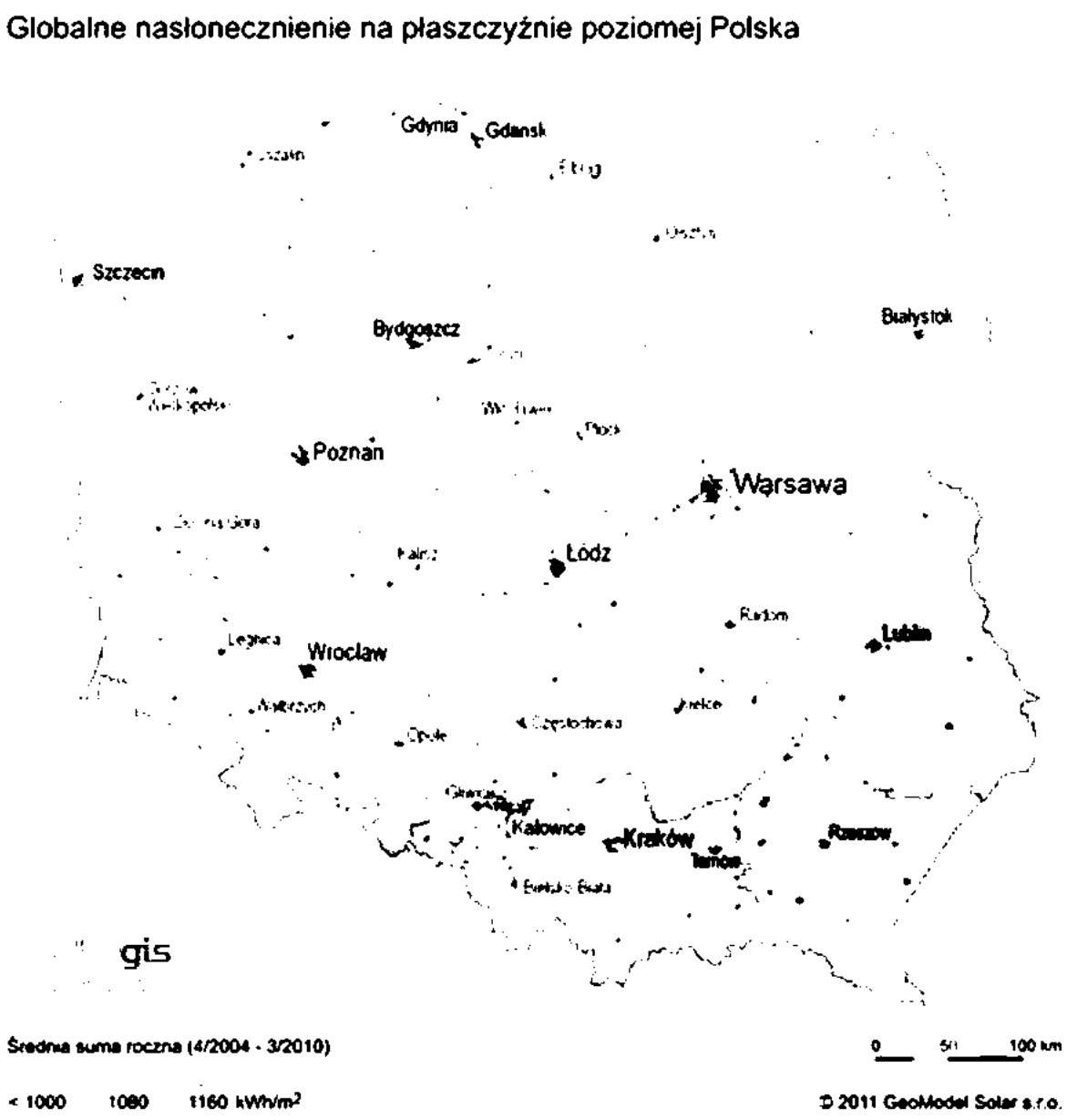

Źródło:http://www.gsfotowoltaika.pl/fotowoltaika/mapa-nasloneczniennia-polski

Natężenie promieniowania słonecznego w Polsce przypadającego na 1 m^2 płaszczyzny poziomej waha się pomiędzy 950 – 1150 kWh/m2 w zależności od lokalizacji. Z badań poziomu nasłonecznienia wynika, że około 1400- 1500 h w roku na obszarze województwa pomorskiego i również Partnerstwa występuje słońce.

Obszar województwa pomorskiego nie jest liderem w ilości słonecznych godzin w roku w skali kraju. Jednak pojawiające się słońce w okresie marzec- wrzesień zachęca mieszkańców do inwestowania w programy OZE. Dotyczy to montażu

instalacji fotowoltaicznych w budynkach jednorodzinnych oraz do ograniczenia spalania w piecach w okresie letnim.

Reasumując, czynniki lokalne, związane z rzeźbą terenu są istotne dla rozprzestrzeniania się zanieczyszczeń. Urozmaicona rzeźba terenu zwiększa ponadto ruch przepływu powietrza i ogranicza prędkość wiatru. Na ograniczenie prędkości wiatru w ogromnym stopniu wpływa także infrastruktura miejska, w pewnych warunkach skrajnie utrudniając usuwanie zanieczyszczeń. O ile warunki cyrkulacyjne i ukształtowanie terenu są czynnikami kształtującymi wysokość stężeń zanieczyszczeń, na które nie mamy wpływu, o tyle można uzyskać pewien wpływ na wielkość emisji i rozprzestrzenianie się zanieczyszczeń. W celu ograniczenia emisji zanieczyszczeń na kluczowych obszarach głównie w miastach, które na podstawie pomiarów powietrza wykazują przekroczenia, trzeba wypracować program ochrony działania wymagają narzędzi wspomagających proces planowania. Jeśli obecnie obszary wiejskie Partnerstwa nie mają powodów do silnych działań w obronie czystości obszaru, to w ramach zrównoważonego rozwoju wszystkie samorządy muszą podejmować inicjatywy działań ekologicznych. Głównym celem naszych działań w zakresie ochrony powietrza powinno być przywrócenie naruszonych standardów jakości powietrza. Ponadto poprawa jakości życia i zdrowia mieszkańców przez podwyższenie standardów cywilizacyjnych i lepszą jakość funkcjonowania w strefie. Działania naprawcze winny odbywać się w obszarze działalności człowieka, gdyż na źródła naturalne nie mamy wpływu.

Zanieczyszczenie powietrza ma wiele negatywnych konsekwencji, jednak najważniejsze dotyczą zdrowia i życia ludzi. Najcięższe skutki zanieczyszczeń powietrza można zaobserwować u osób starszych, u osób już chorych na choroby układu oddechowego bądź krążenia, a także u dzieci. Zatem ochrona powietrza przed zanieczyszczeniami jest problemem niezwykle ważnym ze względu na jakość życia obywateli.

WNIOSKI

1. Stan powietrza obszaru Partnerstwa nie zagraża mieszkańcom i przybywającym turystom. Jest alternatywą do spędzenia wolnego czasu poza obszar trójmiejski.
2. Najważniejszą rzeczą jest utrzymanie dotychczasowego poziomu stanu powietrza poprzez:
   - edukację
   - korzystanie z programów oferowanych przez Państwo i Unię Europejską
   - wzajemne wsparcie gmin, powiatów i regionów Partnerstwa.

3. Działania związane z jakością powietrza wymagają nakładów i działań inwestycyjnych.
4. Zmiana zachowań w podejściu do działań ochrony naszego stylu życia mieszkańców obszaru Partnerstw.

2.5.1.5. Usługi komunalne

Zgodnie z ustawą o samorządzie gminnym głównym celem funkcjonowania samorządów gminnych jest zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty. W tym pojęciu mieszczą się usługi komunalne, wśród których wyróżniamy m.in.:

- zaopatrzenie mieszkańców w wodę,
- odprowadzanie i oczyszczanie ścieków komunalnych,
- odbiór odpadów komunalnych,
- utrzymywanie czystości i porządku w miejscach publicznych,
- zaopatrzenie w energię elektryczną, ciepłowniczą i gaz,
- prowadzenie gminnych cmentarzy i targowisk,
- lokalny transport zbiorowy.

Partnerstwo Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie obejmuje bardzo duży obszar, charakteryzujący się rozproszoną zabudową i bardzo niskim wskaźnikiem zaludnienia. Średnio na 1 km2 przypada tu tylko 37 mieszkańców, przy czym średnia w województwie pomorskim wynosi 128 osób, a dla całej Polski 123 osoby. Taka sytuacja oznacza, że świadczenie różnego rodzaju usług na tym obszarze wiąże się z wysokimi kosztami jednostkowymi. Dla przykładu należy wybudować znacznie dłuższą sieć wodociągową czy kanalizacyjną, aby podłączyć do niej wszystkie nieruchomości, niż ma to miejsce w terenach wysoce zurbanizowanych.

Komunikacja publiczna również jest znacznie mniej opłacalna z powodu małej liczby pasażerów oraz długich odległości między miejscowościami. Dlatego publiczni przewoźnicy ograniczają linie przewozów pasażerskich, a mieszkańcy są zmuszeni do poruszania się własnymi środkami transportu. Potwierdzeniem powyższego są dane zebrane od samorządów w ramach tzw. matrycy usług, czyli badania skierowanego do gmin w zakresie usług komunalnych. Z badania wynika, że zdecydowana większość mieszkańców prawie wszystkich gmin z obszaru korzysta z własnych pojazdów, aby skorzystać z różnego rodzaju usług poza swoją gminą. Jedynie w gminie Czarna Woda jest nieco inna sytuacja. Tu około połowa mieszkańców korzysta z transportu publicznego, a druga połowa z własnych środków transportu.

Jest to prawdopodobnie spowodowane korzystnym usytuowaniem gminy przy drodze krajowej nr 22, na której funkcjonuje znacznie więcej linii przewozów pasażerskich niż na pozostałym obszarze, co oznacza stosunkowo dogodne skomunikowanie z większymi miastami, jak Czersk, Chojnice czy Starogard Gdański.

Gminy zabezpieczają podstawowe usługi komunalne we własnym zakresie. Potwierdzają to informacje uzyskane od samorządów. Okazuje się, że wszystkie samorządy samodzielnie dbają o zaopatrzenie mieszkańców w wodę, o odbiór i oczyszczanie ścieków, odbiór odpadów komunalnych oraz utrzymanie i porządku w miejscach publicznych. Jedynie gmina Czarna Woda deklaruje, że częściowo w celu doprowadzenia wody i oczyszczania ścieków współpracuje z sąsiednimi samorządami. Taka sytuacja jest uzasadniona ekonomicznie, gdyż dotyczy miejscowości usytuowanych blisko granicy z gminą sąsiednią i tym samym mniejszą odległością do ujęcia wody czy oczyszczalni ścieków położonych na terenie sąsiedniej gminy.

Samorządy lokalne prowadzą gospodarkę komunalną poprzez powołane do tego celu własne spółki lub zakłady budżetowe. Jedynie wywóz odpadów, zgodnie z ustawą o gospodarce odpadami, musi być zlecany w drodze przetargu.

Odbiór odpadów komunalnych jest przykładem usługi komunalnej zbilansowanej wewnętrznie i zewnętrznie. Mimo to z poniższego wykresu widać, że gminy w dużym stopniu korzystają z usług z zakresu gospodarki odpadami oferowanych przez gminy Kościerzyna, Starogard Gdański, Chojnice i Bytów.

Ryc. 176. Bilans usług – Odbiór odpadów komunalnych.

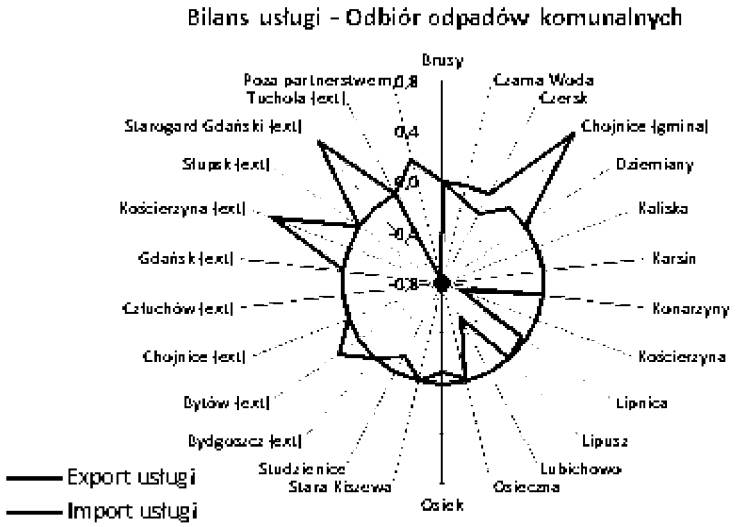

Źródło: Matryca usług – badania własne.

Wyjaśnieniem takiej sytuacji jest organizacja całego systemu zbiórki i unieszkodliwiania odpadów. Zgodnie z Planem Gospodarki Odpadami dla Województwa Pomorskiego 2022, na terenie województwa powstały Regionalne Instalacje do przetwarzania odpadów komunalnych, do których gminy są zobowiązane dostarczać odpady. Takie instalacje znajdują się właśnie na terenie gminy Chojnice, Starogard Gdański, Bytów i Kościerzyna.

Innym przykładem usługi komunalnej zbilansowanej zewnętrznie i wewnętrznie na obszarze partnerstwa są cmentarze oraz powiązane z nimi usługi funeralne.

Ryc. 177. Bilans usług – Cmentarze, usługi funeralne.

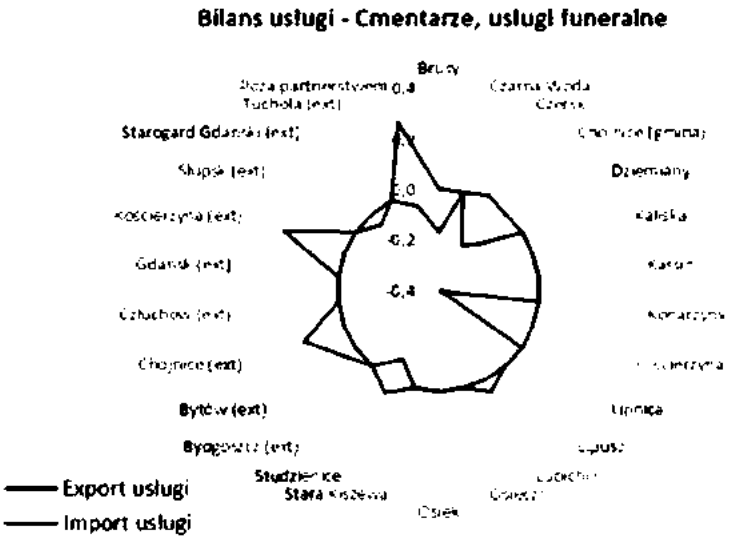

Źródło: Matryca usług – badania własne.

Z powyższego wykresu wynika, że zdecydowania większość gmin jest samowystarczalna w zakresie usług funeralnych i cmentarzy. Jedynie gminy wiejskie zlokalizowane przy większych miastach (Chojnice i Kościerzyna) wykazują tendencję korzystania z tego rodzaju usług w miastach.

Z badania ankietowego skierowanego do mieszkańców obszaru wynika, że około 80% z nich robi zakupy na targowiskach.

Ryc. 178. Korzystanie z targowisk przez mieszkańców obszaru.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych.

Zdecydowana większość osób (czterech z pięciu korzystających) robi zakupy na targowisku położonym na terenie własnej gminy, bądź innej gminy z obszaru partnerstwa. Tylko co piąty korzysta z bazarów usytuowanych w poza partnerstwem, stąd wniosek, że ta usługa jest również zbilansowana zarówno wewnątrz jak i na zewnątrz partnerstwa.

Obszar 16 gmin jest obsługiwany przez dwie firmy energetyczne: Enea S.A., działająca na części powiatu chojnickiego (gminy Brusy, Chojnice i Czersk) oraz Energa S.A., działająca na pozostałym obszarze. Na terenie całego partnerstwa nie ma problemów z dostępem do sieci energetycznej. Ponadto od kilku lat rozwija się produkcja energii ze źródeł odnawialnych. Na terenie gminy Chojnice wybudowano elektrownie wiatrowe. Na obszarze pojawiły się też instalacje fotowoltaiczne, zarówno w gospodarstwach indywidualnych (najczęściej o mocy 2-5kW), jaki i na farmy zlokalizowane najczęściej na gruntach rolnych o słabej klasie bonitacyjnej (instalacje o mocy do kilkunastu MW). W latach 2019-2020 na terenie gmin powiatu chojnickiego (Brusy, Chojnice, Czersk i Konarzyny) oraz gminy Karsin z powiatu kościerskiego zrealizowano duży projekt dotyczący montażu paneli fotowoltaicznych w gospodarstwach indywidualnych. W efekcie powstało ponad 600 indywidualnych instalacji produkujących prąd z energii słonecznej. Projekt cieszył się dużym powodzeniem i mógłby być powtórzony dla całego obszaru partnerstwa.

Energia cieplna na terenie całego partnerstwa produkowana jest wyłącznie w indywidualnych kotłowniach, obsługujących gospodarstwa domowe, firmy bądź ewentualnie kilka budynków (spółdzielnie mieszkaniowe, obiekty komunalne). Ponadto wiele instalacji, szczególnie na terenach wiejskich, jest przestarzałych i nie ekologicznych. Mieszkańcy mają możliwość skorzystania z dofinansowania do inwestycji dotyczących wymiany starych kotłów na ekologiczne w ramach programu Czyste Powietrze. Siedem gmin z partnerstwa podpisało porozumienia z Wojewódzkim Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Gdańsku i pomaga mieszkańcom w wypełnianiu wniosków.

Ryc. 179. Gminy województwa pomorskiego biorące udział w programie Czyste Powietrze.

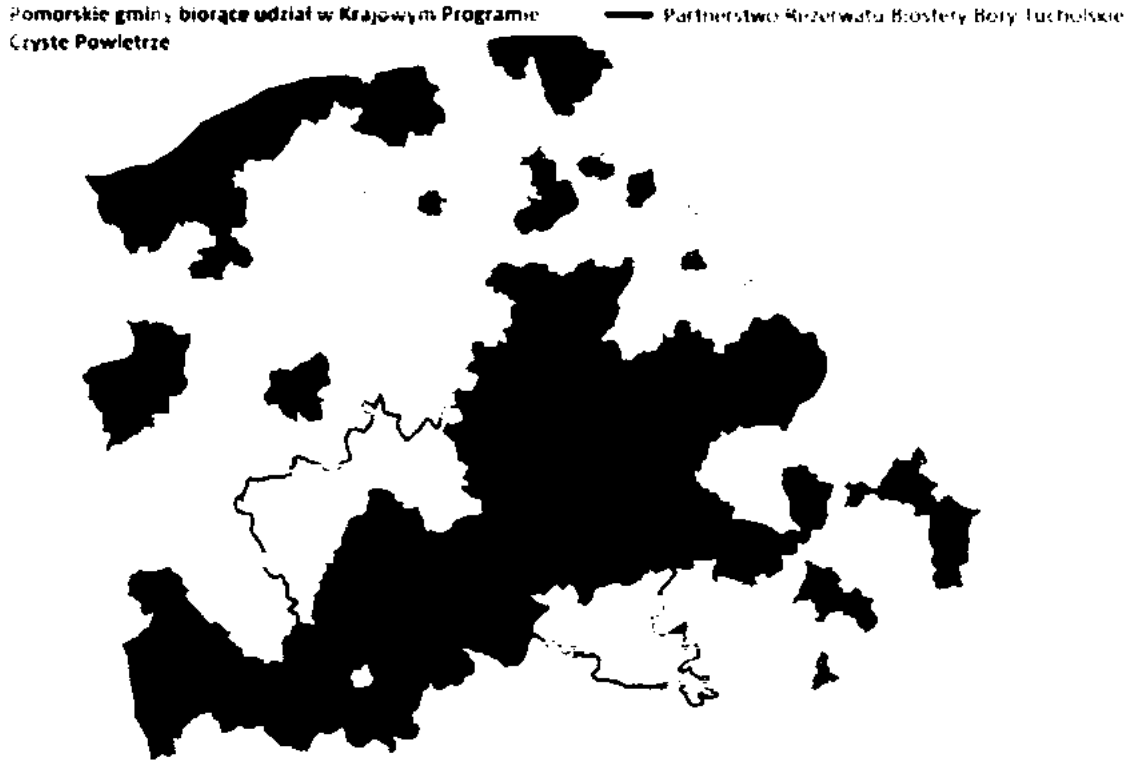

Źródło: https://wfos.gdansk.pl/node/658 (z dnia 28.02.2021 r.).

W sumie dotychczas z obszaru wszystkich 16 gmin spłynęło 1313 wniosków o dotacje. Mając na uwadze ochronę przyrody na terenie rezerwatu należy poczynić starania, aby przyspieszyć proces wymiany starych instalacji grzewczych.

Niestety większość mieszkańców obszaru nie ma dostępu do sieci gazowej, która obecnie występuje jedynie na terenie trzech gmin: Chojnice, Czersk i Kościerzyna,

czyli samorządów usytuowanych w bezpośrednim sąsiedztwie większych miast (gminy wiejskie Chojnice i Kościerzyna) lub stanowiących gminę miejsko-wiejską z większym miastem (Czersk). Brak sieci gazowej stanowi duże ograniczenie dla inwestorów prywatnych, dla których gaz ziemny stanowi podstawowe źródło energii cieplnej.

Usługi komunalne w głównej mierze realizowane są przez samorządy lokalne, dlatego w zdecydowanej większości bilansują się zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz partnerstwa. Co ciekawe jakość usług komunalnych jest lepiej oceniana przez ludzi młodych. Ponad 43% młodzieży ostatnich klas szkół ponadpodstawowych twierdzi, że jakość i zakres usług komunalnych zachęca ich do zamieszkania na obszarze partnerstwa. Przeciwnego zdania jest blisko 30% młodzieży. Z badania skierowanego do wszystkich mieszkańców obszaru partnerstwa wynika, że usługi komunalne traktowane są bardziej jako deficyt partnerstwa (47% wskazań) niż jako jego silna strona (37%).

Powyższe dane pokazują, że usługi komunalne są dobrze rozwinięte na terenie partnerstwa, lecz należy popracować nad ich jakością.

WNIOSKI

- Wysokie koszty świadczenia usług komunalnych z uwagi na rozproszoną zabudowę i niski wskaźnik zaludnienia.
- Usługi komunalne w większości są zbilansowane wewnętrznie i zewnętrznie na obszarze Partnerstwa.
- Mieszkańcy obszaru wykazują duże zainteresowanie odnawialnymi źródłami energii przy jednoczesnej potrzebie wymiany starych instalacji grzewczych.
- Duże braki sieci gazowej na obszarze Partnerstwa przeszkodą w realizacji inwestycji przez sektor prywatny.

2.5.2. Ład i struktura przestrzenna obszaru

Ład i struktura przestrzenna obszaru rozpatrywana jest w kontekście struktury administracyjnej oraz zaludnienia Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie, a także stosowania – na terenie Partnerstwa – zintegrowanego systemu planowania przestrzennego. Zgodnie z ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, pod pojęciem ładu przestrzennym należy rozumieć takie

ukształtowanie przestrzeni, które tworzy harmonijną całość oraz uwzględnia w uporządkowanych relacjach wszelkie uwarunkowania i wymagania funkcjonalne, społeczno-gospodarcze, środowiskowe, kulturowe oraz kompozycyjno-estetyczne [1]. Ponadto w ustawie tej wskazano główne wartości i merytoryczne wymogi, które uwzględnia się w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. Są nimi

- wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury;
- walory architektoniczne i krajobrazowe;
- wymagania ochrony środowiska, w tym gospodarowania wodami i ochrony gruntów rolnych i leśnych;
- wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej;
- wymagania ochrony zdrowia oraz bezpieczeństwa ludzi i mienia, a także potrzeby osób niepełnosprawnych;
- walory ekonomiczne przestrzeni;
- prawo własności;
- potrzeby obronności i bezpieczeństwa państwa;
- potrzeby interesu publicznego;
- potrzeby w zakresie rozwoju infrastruktury technicznej, w szczególności sieci szerokopasmowych;
- zapewnienie udziału społeczeństwa w pracach nad studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego oraz planem zagospodarowania przestrzennego województwa, w tym przy użyciu środków komunikacji elektronicznej;
- zachowanie jawności i przejrzystości procedur planistycznych;
- potrzebę zapewnienia odpowiedniej ilości i jakości wody, do celów zaopatrzenia ludności.

Podstawowym narzędziem zapewniającym ład przestrzenny na obszarze gminy jest Studium Uwarunkowań i Kierunków Rozwoju Przestrzennego, które określa politykę przestrzenną danej gminy. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, które jest aktem obowiązkowym, jest sporządzane dla terenu całej gminy i warunkuje przy sporządzaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Z kolei miejscowe plany nie są obowiązkowe i nie została określona minimalna wielkość obszaru objętego planem, jednakże zasięg planu nie może przekraczać obszaru całej gminy. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się przeznaczenia terenu, rozmieszczenie inwestycji celu publicznego oraz określenie sposobów zagospodarowania i warunków zabudowy terenu.

W przypadku braku planu miejscowego określenie sposobów zagospodarowania i warunków zabudowy terenu następuje w drodze decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, przy czym: lokalizację inwestycji celu publicznego ustala się w drodze decyzji o lokalizacji inwestycji celu publicznego, natomiast sposób zagospodarowania terenu i warunki zabudowy dla innych inwestycji ustala się w drodze decyzji o warunkach zabudowy.

Obszar Partnerstwa pod względem ładu i struktury przestrzennej jest bardzo zróżnicowany. Analizując dane zestawione w tabeli 1 i 2 można zauważyć, że liczba obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w latach 2009 – 2019 w poszczególnych gminach jest różna. Liczba obowiązujących MPZP nie przekłada się wprost proporcjonalnie do powierzchni gminy, na terenie której te plany obowiązują. Przykładowo gmina Brusy w roku 2019 miała 61 obowiązujących MPZP, które z kolei obejmowały 0,70% powierzchni gminy, gmina Czersk – 101 MPZP obejmujących 2% powierzchni gminy lub gmina Karsin: 89 obowiązującym MPZP, które obejmują 1,90 % powierzchni gminy. Odwrotnie sprawa wygląda w przypadku gminy Kościerzyna: 83 obowiązujące MPZP, które pokrywa 93,60% powierzchni gminy i gminy Czarna Woda: 22 obowiązujące MPZP obejmujące 70,00% obszaru całej gminy). W większości gmin z obszaru Partnerstwa powierzchnia miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego nie przekracza nawet 5 % obszaru gminy (gminy Brusy, Czersk, Dziemiany, Kaliska, Karsin, Konarzyny, Lipnica, Lipusz, Lubichowo, Osieczna, Osiek, Studzienice). W nielicznych gminach, takich jak Chojnice i Stara Kiszewa powierzchnia MPZP w 2019 roku objęła obszar w przedziale 8 – 32 %.

Ogólna powierzchnia gmin z terenu Partnerstwa objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w latach 2009 – 2019 ulega zwiększeniu. Wyjątkiem jest tu gmina Dziemiany, 30 ha MPZP w roku 2009 i 13 ha MPZP w roku 2019 i gmina Osieczna, w której powierzchnia ta nie uległa zwiększeniu w analizowanych latach i wynosi 5 ha.

Ryc. 180. Wykres przedstawiający zależność ilości miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w 2019 r i powierzchni, którą one obejmują.

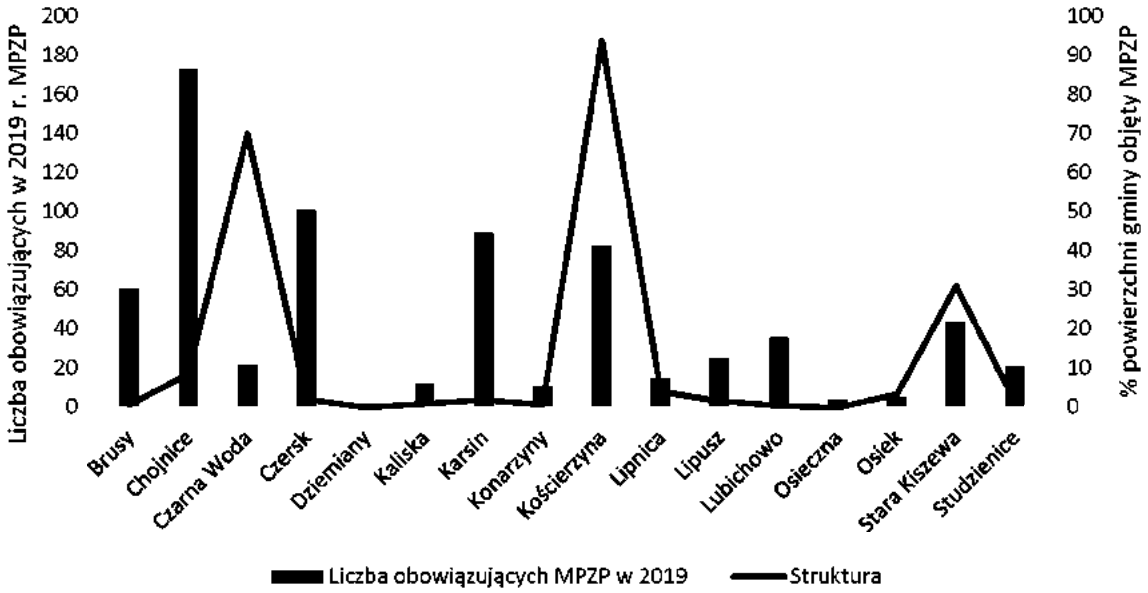

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Tabela 30. Liczba obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w poszczególnych gminach Partnerstwa.

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Brusy	51	52	53	53	58	58	58	58	58	58	61
Chojnice	134	138	141	148	157	160	164	164	170	171	173
Czarna Woda	10	12	12	12	12	19	20	20	20	22	22
Czersk	84	94	94	94	94	103	84	88	92	97	101
Dziemiany	3	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
Kaliska	4	4	4	5	6	6	7	10	10	10	12
Karsin	19	64	65	64	64	64	88	88	89	89	89
Konarzyny	9	9	9	10	10	10	10	10	11	11	11
Kościerzyna	109	114	119	122	131	134	138	143	138	107	83
Lipnica	6	3	3	5	5	5	6	6	7	9	15
Lipusz	17	17	22	23	23	24	25	25	25	25	25
Lubichowo	17	18	18	25	25	26	31	31	35	36	36
Osieczna	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4	4

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Osiek	3	4	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Stara Kiszewa	44	45	40	39	36	36	37	41	41	42	44
Studzienice	16	16	16	16	16	17	18	19	20	21	21

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Tabela 31. Powierzchnia gmin objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (w ha) na obszarze Partnerstwa.

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Różnica	Dynamika	Powierzchnia MPZP w 2019 r.
Brusy	251	263	263	263	300	300	300	300	300	300	300	49	19,52	0,70 %
Chojnice	553	560	583	1145	3410	3430	3624	3624	3798	3891	3900	3347	605,24	8,50 %
Czarna Woda	1787	1854	1854	1854	1854	1901	1906	1906	1906	1940	1940	153	8,56	70,00 %
Czersk	353	450	450	450	450	525	644	712	721	729	749	396	112,18	2,00 %
Dziemiany	30	13	13	13	13	13	13	13	13	13	13	-17	-56,67	0,10 %

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Różnica	Dynamika	Powierzchnia MPZP w 2019 r.
Kaliska	22	22	22	23	31	24	27	50	50	50	108	86	390,91	1,00 %
Karsin	62	68	280	273	273	273	314	314	314	314	314	252	406,45	1,90 %
Konarzyny	59	59	59	73	73	73	73	73	73	73	73	14	23,73	0,70 %
Kościerzyna	28649	28649	28649	28649	28649	28662	28662	28662	28662	28662	29003	354	1,24	93,60 %
Lipnica	706	1011	1010	1017	1017	1070	1252	1252	1252	1259	1259	553	78,33	4,10 %
Lipusz	61	61	99	118	118	131	179	179	179	179	179	118	193,44	1,60 %
Lubichowo	44	46	46	61	61	61	70	70	74	75	75	31	70,45	0,50 %
Osieczna	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	0	0,00	0,00 %
Osiek	25	227	515	515	515	524	524	524	524	524	524	499	1996,00	3,40 %
Stara Kiszewa	98	123	782	2015	6529	6529	6546	6582	6582	6584	6607	6509	6641,84	31,10 %
Studzienice	74	74	74	74	74	74	151	226	228	248	248	174	235,14	1,40 %

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Drugim narzędziem określającym strukturę i ład przestrzenną na terenie Partnerstwa są decyzje o warunkach zabudowy. W przypadku gmin, w których miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego obejmują największy obszar (Czarna Woda i Kościerzyna), decyzji o warunkach zabudowy wydawano najmniej. W przypadku tych dwóch gmin, liczba inwestycji realizowanych na podstawie WZ w przeliczeniu na 1000 mieszkańców kształtuje się odpowiednio 6,69 i 0,25. Ma to swoje przełożenie z uwagi na fakt, że w tych przypadkach mniejsza powierzchnia gmin jest nieuregulowana zapisami planów miejscowych. W pozostałych przypadkach, gdzie powierzchnia terenu objęta miejscowymi planami była najmniejsza i nie przekraczała 5% powierzchni tej gminy, decyzji o warunkach zabudowy wydawano znacznie więcej.

W przeliczeniu na 1000 mieszkańców liczba inwestycji realizowanych na podstawie decyzji o warunkach zabudowy była największa w gminie Kaliska (27,59, przy powierzchni gminy objętej MPZP wynoszącym 1%), Stara Kiszewa (19,22, przy powierzchni gminy objętej MPZP wynoszącym 31,10%), Studzienice (18,62, przy powierzchni gminy objętej MPZP wynoszącym 1,40%) oraz gminie Karsin (17,79, przy powierzchni gminy objętej MPZP wynoszącym 1,90%). Jedynie w przypadku gminy Stara Kiszewa nie ma przełożenia powierzchni na której obowiązują MPZP, a ilości wydawanych decyzji w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

Ryc. 181. Wykres przedstawiający zależność ilości decyzji o warunkach zabudowy w 2019 r. i liczbie inwestycji realizowanych na ich podstawie w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2019 r.

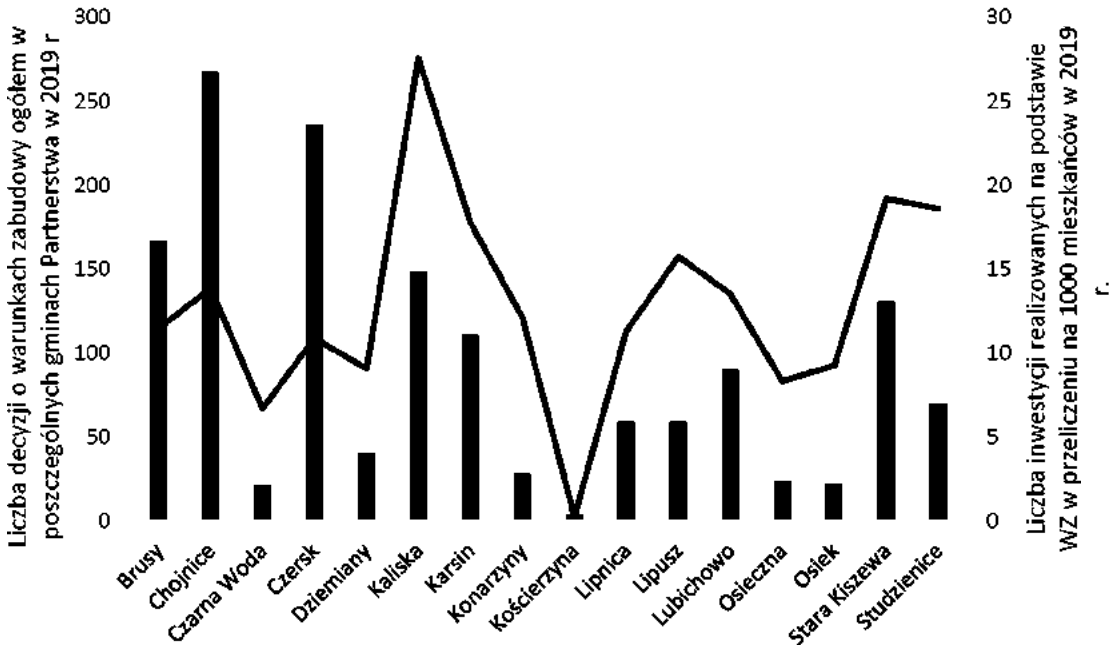

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Podsumowując obszar całego Partnerstwa jest zróżnicowany pod względem struktury przestrzennej, jednakże z większym naciskiem na małą ilość powierzchni objętą obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Jednakże należy zauważyć, że na przestrzeni lat 2009 – 2019 następuje tendencja wzrostowa obszarów z obowiązującymi MPZP, a co za tym idzie – ujednolicenie funkcji przestrzennej. W przypadkach gmin o mniejszej powierzchni MPZP sposób zagospodarowania przestrzennego jest określany przy pomocy decyzji o warunkach zabudowy.

Tabela 32. Liczba decyzji o warunkach zabudowy ogółem w poszczególnych gminach Partnerstwa.

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Różnica	Dynamika
Brusy	123	126	153	122	113	160	93	195	104	179	167	44	35,77
Chojnice	262	166	204	208	194	221	150	276	289	270	268	6	2,29
Czarna Woda	22	17	15	15	11	21	17	9	18	24	21	-1	-4,55
Czersk	121	140	118	169	129	145	165	196	251	324	236	115	95,04
Dziemiany	34	49	48	47	42	28	39	46	53	32	40	6	17,65
Kaliska	92	60	104	54	87	30	74	51	85	89	149	57	61,96
Karsin	74	124	106	0	87	68	88	118	114	110	111	37	50,00
Konarzyny	8	14	12	14	12	27	18	26	13	31	28	20	250,00
Kościerzyna	7	2	17	12	13	5	7	14	6	4	4	-3	-42,86
Lipnica	135	102	51	118	82	39	66	35	62	66	59	-76	-56,30
Lipusz	53	50	79	47	43	41	48	57	53	69	59	6	11,32
Lubichowo	132	146	139	115	86	86	45	70	54	64	90	-42	-31,82
Osieczna	41	39	21	24	21	15	7	21	31	42	24	-17	-41,46

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Różnica	Dynamika
Osiek	49	56	40	39	47	31	28	36	15	19	22	-27	-55,10
Stara Kiszewa	126	108	95	57	81	46	87	117	122	124	131	5	3,97
Studzienice	56	50	40	63	43	38	45	60	76	71	70	14	25,00

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Tabela 33. Liczba inwestycji realizowanych na podstawie warunków zabudowy w przeliczeniu na 1000 mieszkańców.

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Brusy	9,12	9,03	10,89	8,67	7,99	11,25	6,49	13,55	7,18	12,26	11,46
Chojnice	15,47	9,53	11,53	11,66	10,77	12,14	8,13	14,74	15,27	14,14	13,88
Czarna Woda	6,86	5,12	4,55	4,54	3,35	6,42	5,21	2,77	5,58	7,53	6,69
Czersk	5,8	6,54	5,48	7,86	5,99	6,72	7,66	9,09	11,61	14,97	10,9
Dziemiany	8,12	11,7	11,4	11,08	9,84	6,56	9,1	10,63	12,21	7,29	9,07
Kaliska	17,73	11,47	19,73	10,22	16,48	5,69	13,98	9,55	15,78	16,48	27,59
Karsin	12,28	20,16	17,05	0	13,95	10,88	14,07	18,93	18,1	17,59	17,79

Miasto	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Konarzyny	3,56	6,16	5,24	6,16	5,24	11,85	7,92	11,48	5,71	13,44	12,12
Kościerzyna	0,5	0,13	1,13	0,79	0,85	0,32	0,45	0,9	0,38	0,25	0,25
Lipnica	27,64	20,13	10,02	23,15	16,01	7,58	12,84	6,79	11,87	12,54	11,31
Lipusz	15,05	14,02	22,05	13,04	11,9	11,27	13,11	15,54	14,24	18,51	15,76
Lubichowo	22,65	23,75	22,45	18,49	13,65	13,56	7,02	10,84	8,26	9,72	13,54
Osieczna	14,5	13,25	7,15	8,18	7,22	5,21	2,44	7,29	10,85	14,56	8,33
Osiek	19,51	22,77	16,15	15,76	18,93	12,39	11,4	14,76	6,22	7,96	9,26
Stara Kiszewa	19,62	16,39	14,38	8,57	12,19	6,96	13,06	17,65	18,17	18,21	19,22
Studzienice	16,12	14,19	11,29	17,72	12	10,61	12,37	16,44	20,62	18,99	18,62

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

WNIOSKI

- Ład przestrzenny zapewniany jest przez spójny i zintegrowany system planowania przestrzennego, którego głównymi instrumentami są: studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
- Pod względem stosowania instrumentów planowania przestrzennego Partnerstwo jest obszarem mocno zróżnicowanym (pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego obszarów gmin wchodzących w skład Partnerstwa waha się od 0,00 % do 93,60%). Ogólny wskaźnik pokrycia obszaru miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego wynosi 15,23%. W 2019 r. na terenie Partnerstwa obowiązywało 704. miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, obejmujących swoim zasięgiem 45.297 ha. Mimo, iż liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i pokrycie nimi obszaru Partnerstwa sukcesywnie wzrasta (w badanym okresie, tj. od 2009-2019 wartości te wzrosły - odpowiednio -32,83 % i 38,19 %) to obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego (zaspakajające potrzeby pojedynczych JST w zakresie kształtowania przestrzeni) nie tworzą spójnego i zintegrowanego systemu kształtowania przestrzeni całego obszaru.
- Na obszarach nieobjętych miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (87,77 %) planowanie przestrzenne odbywa się przy wykorzystaniu pozostałych instrumentów kształtowania przestrzeni: studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu.
- W okresie 2009-2019 na obszarze Partnerstwa wydano łącznie 13.669 decyzji o warunkach zabudowy terenu, najwięcej w gminie Chojnice (2.508), gminie Czersk (1.994) i gminie Brusy (1.535). Dynamika zmiany liczby wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu w latach 2009 – 2019 (wzrost liczby wydanych decyzji o 10,79%%), nie jest wyższa od dynamiki zmiany wielkości powierzchni objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (wzrost o 38,19 %). Jednakże należy zauważyć znaczne spowolnienie dynamiki wzrostu powierzchni, na której obowiązują miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w latach 2013 – 2019 (wzrost powierzchni objętej MPZP wynosi 3,58%) w stosunku do wzrostu liczby wydawanych decyzji o warunkach zabudowy (wzrost o 35,56%), co świadczyć może o zastępowaniu miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego decyzjami o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu, co może generować w przyszłości problemy z utrzymaniem publicznej infrastruktury technicznej obsługującej.

2.5.2.1. Dostępność komunikacyjna obszaru Partnerstwa i infrastruktura drogowa

Dostępność komunikacyjną można rozpatrywać zapewne za pomocą różnych wskaźników. W diagnozie pragniemy jednak skupić się na dostępności komunikacyjnej z punktu widzenia mieszkańców oraz turystów przybywających na nasz teren. Mieszkańcy w większości poruszają się własnymi samochodami i - jak głównie postulują - interesuje ich przede wszystkim dobra jakość dróg gminnych, powiatowych, wojewódzkich i krajowych. Sporadyczne wyjazdy z wykorzystaniem innych środków lokomocji nie są na co dzień istotne dla mieszkańców, z badań wynika, że raczej rzadko korzystają z portu lotniczego, portu morskiego czy dworców kolei dalekobieżnej.

Inaczej, ale nie zawsze, jest z punktu widzenia turystów, dla których najważniejsze to bezpiecznie dojechać na miejsce odpoczynku, a później dopiero lokalnie zwiedzać i aktywnie spędzać czas wykorzystując szlaki kajakowe czy rowerowe. Dlatego też tego typu komunikacja wewnętrzna odgrywa dla nich ważną rolę.

Rozpatrując dostępność drogową Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie jako cechę przestrzeni, która może być interpretowana jako element czy to atrakcyjności inwestycyjnej, czy też poziomu życia mieszkańców, trzeba stwierdzić, że najważniejszy wpływ ma pas wokół autostrady A1 oraz drogi ekspresowej S7. W związku z obecnością tych dróg na dosyć dużym obszarze partnerstwa (więcej niż połowie) około 2/3 miejscowości położona jest w zasięgu 90, a nawet 60 minut do węzła.

Powyżej 90 minut od A1 leżą części gmin Brusy, Chojnice, Dziemiany i Studzienice, ponadto w całości gminy Lipnica i Konarzyny. W odległości powyżej 60 minut od A1 leżą gminy Czersk, Karsin, Lipusz i część gminy Kościerzyna. W odległości mierzonej w minutach do 60 minut leżą pozostałe gminy partnerstwa.

Ryc. 182. Dostępność drogowa do węzła autostrady lub drogi ekspresowej.

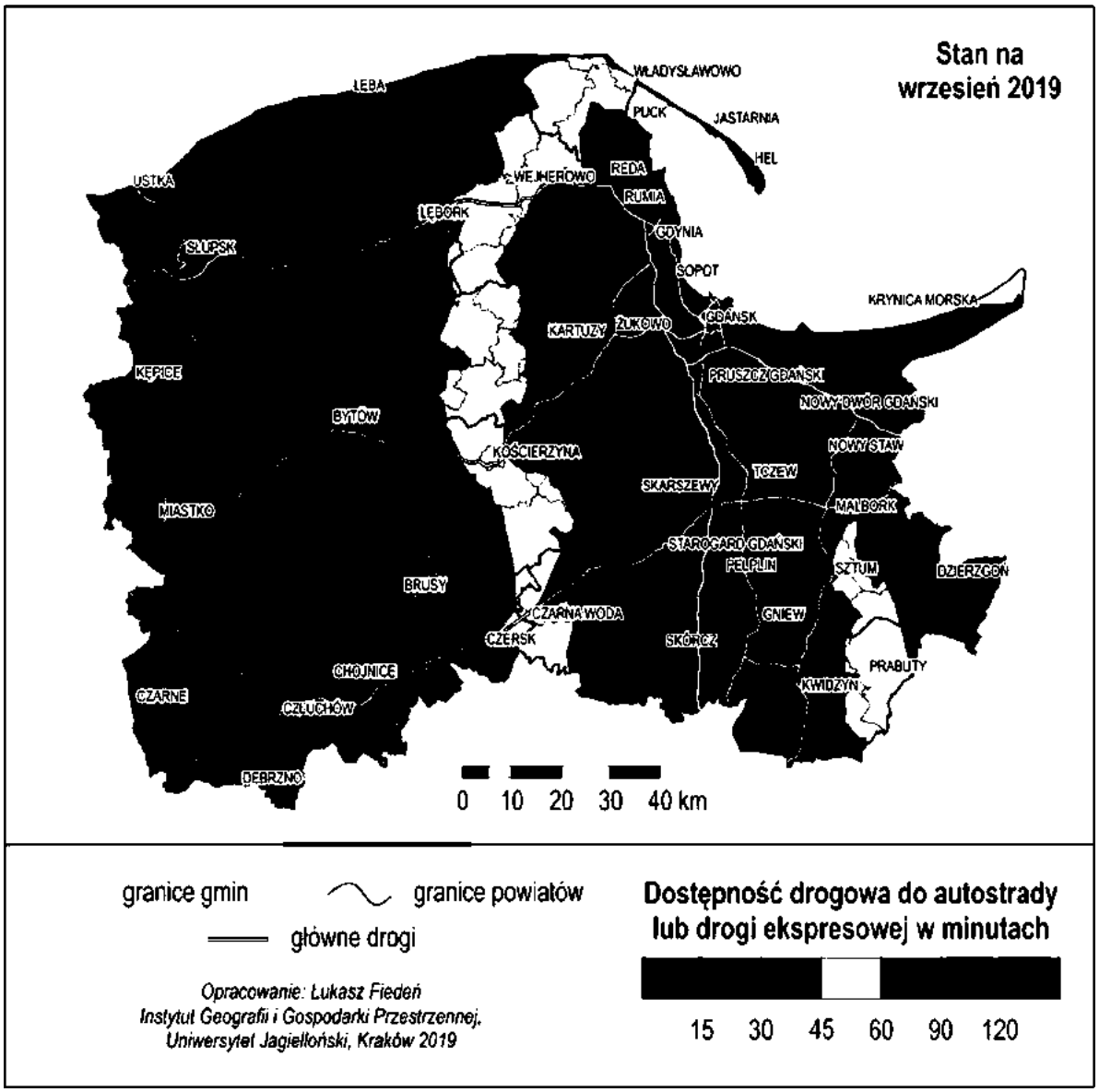

Źródło: Raport cząstkowy pn. „Analiza relacji funkcjonalno-przestrzennych między ośrodkami miejskimi i ich otoczeniem" Komponent 3mRelacje Przestrzenne I Dostępność Komunikacyjna

Komunikacja samochodowa

Gminy na terenie partnerstwa powiązane są siecią dróg różnych kategorii. Od południa obszar graniczy z województwem kujawsko-pomorskim. Środek obszaru jest oddalony o około 100 / 90 km od Gdańska i od Bydgoszczy. Odległość ta jest równoznaczna z oddaleniem obszaru od portu morskiego (Gdańsk, Gdynia) oraz lotnisk (Bydgoszcz, Gdańsk). Odległość od Warszawy wynosi około 370 km. Obszar leży na ważnym szlaku tranzytowym prowadzącym z Berlina przez Kostrzyn nad

Odrą, Gorzów, Chojnice, Elbląg do obwodu kaliningradzkiego (droga nr DK22 tzw. „berlinka"). Droga ta znajduje się na południu obszaru natomiast na północy obszar partnerstwa jest ograniczony drogą krajową DK20. Droga ta łączy Gdynię ze Stargardem przez m.in. Kościerzynę i Bytów. Oba te szlaki docierają do kręgosłupa komunikacyjnego północ-południe tj. A1 i S6.

Obszar partnerstwa jest ponadto z północy na południe skomunikowany trzema drogami wojewódzkimi, od zachodu DW212 (Chojnice-Bytów), DW235 (Chojnice-Korne), DW214 (Warlubie-Łeba). Wspomniane drogi, wraz z istniejącą na obszarze Partnerstwa siecią dróg wojewódzkich, powiatowych i gminnych zapewniają dobrą dostępność komunikacyjną obszaru.

Ryc. 183. Sieć dróg wojewódzkich z uwzględnieniem jakości nawierzchni.

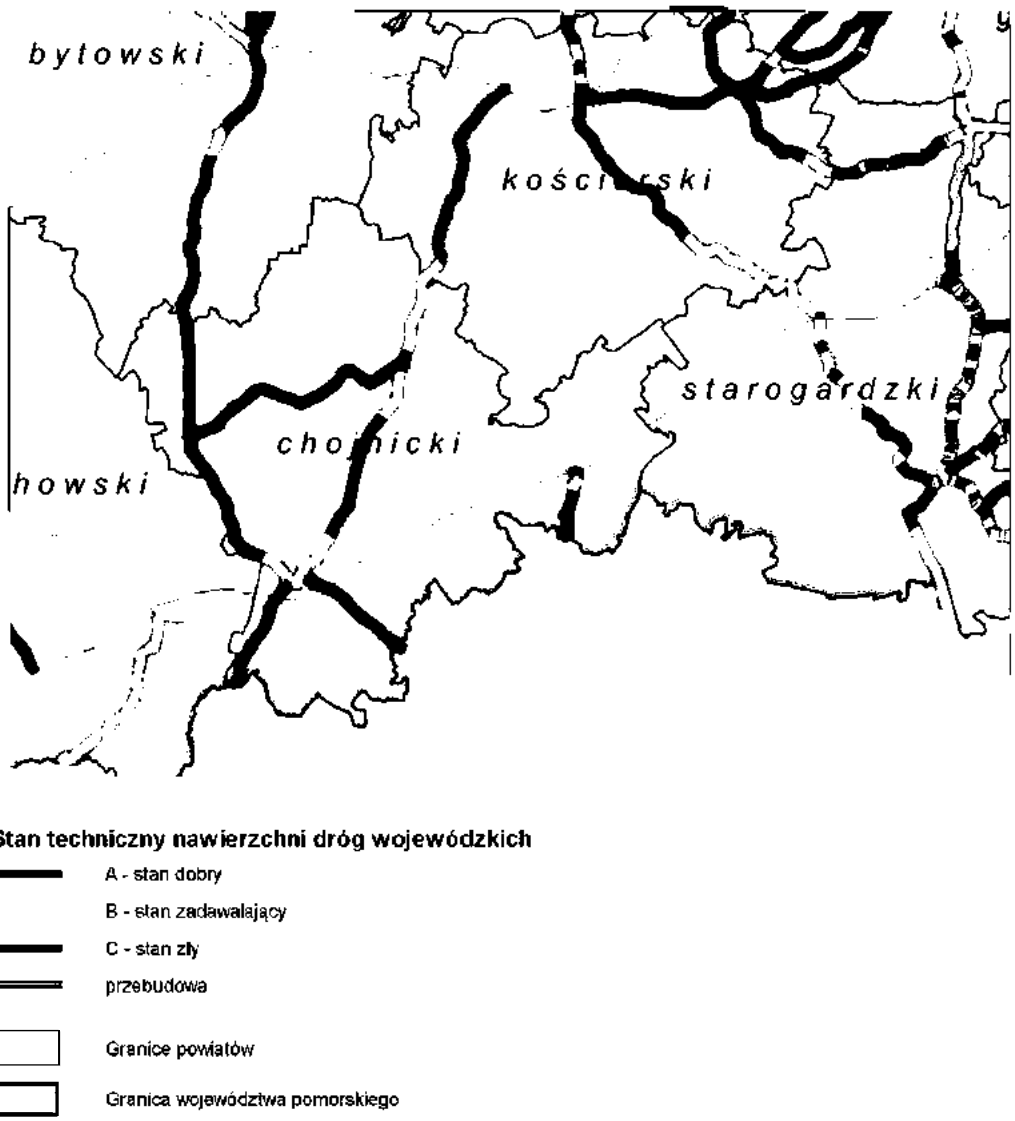

Źródło: Regionalny Plan Transportowy dla Województwa Pomorskiego 2030.

Stan dróg wojewódzkich, jak pokazano na powyższym rysunku, nie w każdej części partnerstwa jest na odpowiednim poziomie. Również drogi powiatowe i gminne wymagają nakładów inwestycyjnych, które każdy zarządca w ramach swoich możliwości ponosi dla zwiększenia dostępności i bezpieczeństwa mieszkańców. Widać to na poniższym wykresie.

Ryc. 184. Sieć dróg powiatowych i gminnych obszaru Partnerstwa.

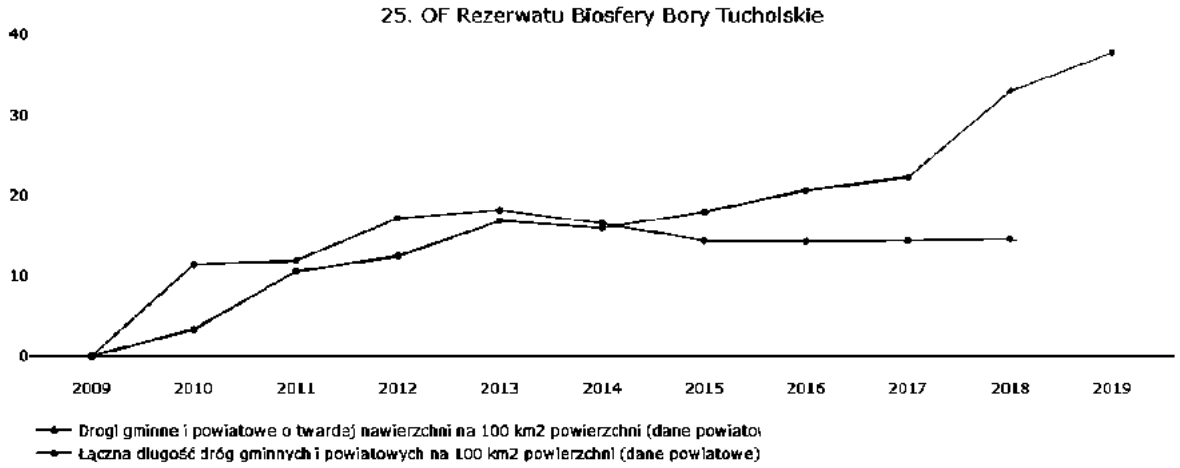

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Powyższe dane należy uzupełnić wskaźnikiem liczby samochodów osobowych na 100 mieszkańców naszego partnerstwa, który podobnie jak długość dróg wzrasta i na 2019 rok wynosi średnio 52 samochody na 100 mieszkańców. Tak duża ilość samochodów na 100 mieszkańców wskazuje na bardzo dużą popularność indywidualnego poruszania się po obszarze partnerstwa.

Komunikacja kolejowa

Popularna wcześniej komunikacja kolejowa również nie jest zapomniana. Mapa sieci kolejowych dostępnych na terenie partnerstwa kształtuje się następująco:

Ryc. 185. Połączenia kolejowe możliwe do realizacji na terenie partnerstwa – sieć linii kolejowych.

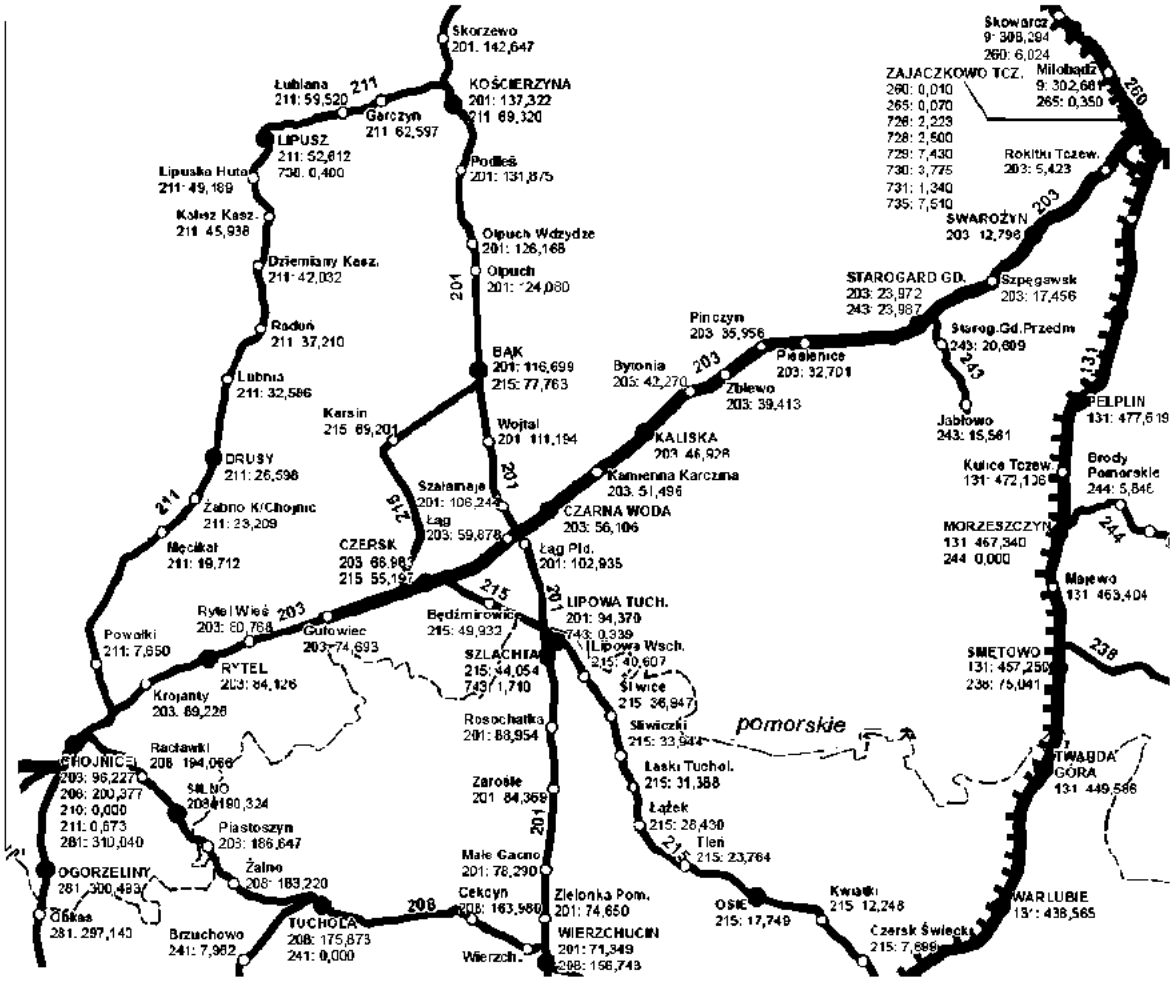

Źródło: www.plk-sa.pl

Dostępność komunikacji kolejowej jest obecnie na terenie partnerstwa na średnim poziomie. Dawne lata popularności transportu kolejowego odeszły, a obecnie projektowany jego powrót wymaga sporych nakładów finansowych. Dobrym znakiem są projektowane przebudowy trasy 201 na odcinku Gdynia–Maksymilianowo polegające na zelektryfikowaniu trasy i budowie drugiego toru na całej długości. Trasa ta przecina obszar partnerstwa od północy do południa. Będzie to pierwsza linia zelektryfikowana na terenie partnerstwa.

Przewozy kolejowe osobowe są obecnie prowadzone na liniach 211 (Chojnice–Kościerzyna przez Brusy i Lipusz) i 203 (Chojnice-Tczew przez Rytel, Czersk, Czarną Wodę i Starogard Gdański). W okresie letnim uruchamiana z dopłatami samorządów

jest linia 201 Kościerzyna–Szlachta przez Bąk. Bardzo dobrze mają się połączenia między Kościerzyną a Trójmiastem, bijące rokrocznie kolejne rekordy przewozu pasażerów.

Komunikacja autobusowa

Komunikacja zbiorowa autobusowa prowadzona jest głównie w obrębie danego powiatu, z reguły prowadząc do miasta powiatowego. Głównymi pasażerami tejże komunikacji są uczniowie szkół ponadpodstawowych, uczniowie szkół podstawowych, osoby starsze oraz te, które nie posiadają własnych pojazdów mechanicznych. W okresie letnim, kiedy liczne połączenia są wygaszane w związku z wakacjami uczniów, do miejscowości wypoczynkowych uruchamiane są połączenia zaadresowane do turystów.

Na rynku widać zmianę własnościową firm prowadzących zorganizowany przewóz osób, państwowe przedsiębiorstwo PKS jest wypierane przez prywatnych przewoźników.

Poniższa mapka obrazuje połączenia międzypowiatowe na terenie województwa pomorskiego. Skupiając się na obszarze naszego partnerstwa widoczne są połączenia prowadzące do miejscowości gminnych partnerstwa. Nie ma ich zbyt jednak dużo. Wskazuje to jednoznacznie na małą popularność tego rodzaju komunikacji.

Ryc. 186. Sieć krajowych regularnych przewozów autobusowych międzypowiatowych.

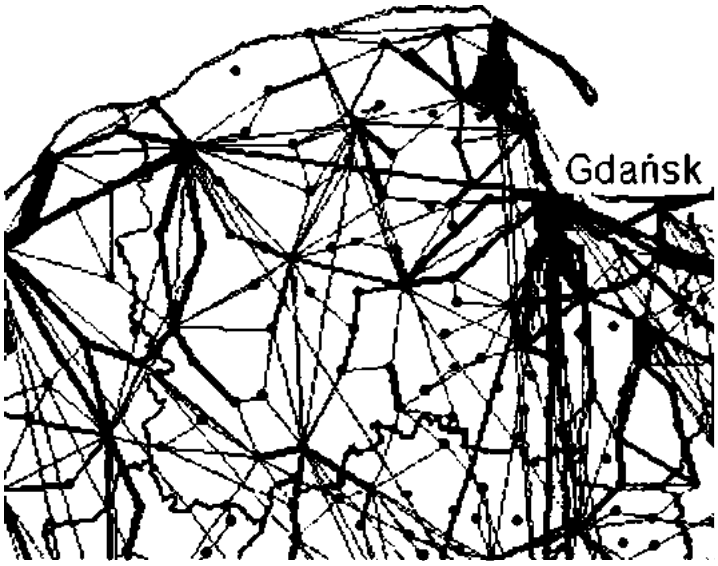

Źródło: Prace Komisji Geografii Komunikacji PTG 2018, 21(1), 54-64.

Komunikacja rowerowa

Komunikacja rowerowa jest coraz bardziej popularną formą komunikacji codziennej, szczególnie na krótkich odcinkach między domem a miejscem pracy albo aktywnego odpoczynku dla turystów bez limitu dziennego. Z poniższego wykresu widać ciągły wzrost długości dostępnych tras rowerowych na terenie partnerstwa. Wskazuje to na zainteresowanie gmin tego rodzaju inwestycjami, a tym samym zainteresowanie użytkowników tych ścieżek rowerowych.

Ryc. 187. Długość ścieżek rowerowych na terenie obszaru Partnerstwa.

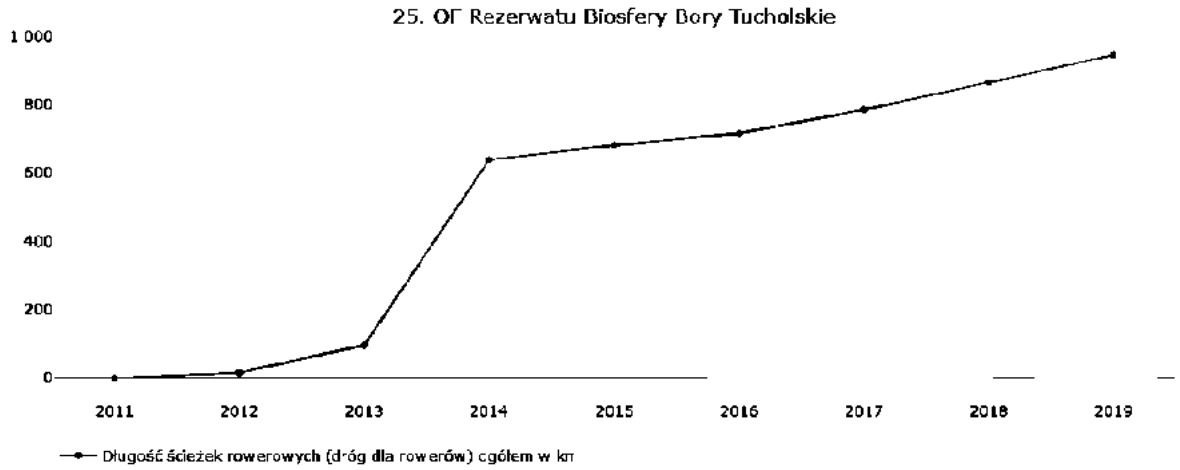

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://monitorrozwoju.pl

Tabela nr 34 obrazuje stan infrastruktury rowerowej na terenie poszczególnych gmin partnerstwa:

Tabela 34. Stan infrastruktury rowerowej na terenie poszczególnych gmin partnerstwa.

Gmina	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Różnica	Suma
25. OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie											
Brusy	0,8	1,5	9,3	27,8	29,3	27	27,5	27,5	33,6	32,8	184,3
Chojnice	7,9	7,9	5,6	50	50	58,3	63,3	75,2	82,2	74,3	400,4
Czarna Woda	0	0	0	1,4	0,7	0,7	1,1	1,4	1,4	1,4	6,7
Czersk	4,5	4,5	7,7	29	32,8	32,8	32,8	32,8	32,8	28,3	209,7
Dziemiany	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kaliska	1,4	1,4	1,4	0	1,4	1,4	3,2	3,2	3,2	1,8	16,6
Karsin	0	0	0	0	0,6	0	2,5	2,5	2,5	2,5	8,1
Konarzyny	0	1,7	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	5,5	40,2
Kościerzyna	0	0	0	0	0	0	0,5	0,5	0	0	1
Lipnica	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Gmina	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	Różnica	Suma
Lipusz	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lubichowo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Osieczna	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	0	8,1
Osiek	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Stara Kiszewa	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Studzienice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Źródło: opracowanie ZMP na podstawie https://analizy.monitorrozwoju.pl

Badania ankietowe przeprowadzone wśród młodzieży uczęszczającej do ostatnich klas szkół ponadpodstawowych na terenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie wykazały, że stan komunikacji i transportu zbiorowego zachęca do opuszczenia terenu partnerstwa (44% respondentów). Natomiast skomunikowanie z sąsiednimi miejscowościami wg młodzieży jest na wystarczającym poziomie, o czym świadczy poziom odpowiedzi - 45%. Poddane rozwadze młodzieży skomunikowanie z większymi miastami poza obszarem partnerstwa nie przyniosło jednoznacznej odpowiedzi. Co ważne, lepsze połączenia komunikacyjne z regionem i światem zostały wskazane na trzecim miejscu przez 48% respondentów, powinny one być zrealizowane, aby zachęcić młodych ludzi do pozostania na terenie partnerstwa jako kierunki rozwoju/zadania dla samorządów terytorialnych.

Badania powyższe zaadresowane do mieszkańców terenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w zakresie komunikacji wypadły bardziej jednoznacznie w porównaniu z ankietami zaadresowanymi do młodzieży. Zdecydowana większość mieszkańców ocenia komunikację zbiorową (60%), skomunikowania z sąsiednimi miejscowościami (50%) i skomunikowania z większymi miastami (57%) jako deficyty naszego partnerstwa. Tematy komunikacyjne i infrastrukturalne dominowały wśród mieszkańców i lokalnych liderów społecznych. Tym samym jako „pożądane zadania do realizacji" zostały wskazane w 56% lepsze połączenia komunikacyjne z regionami i światem, drogi, a w 55% stworzenie atrakcyjnej infrastruktury i warunków życia mieszkańców, chodników, ścieżek rowerowych, obiektów sportowych.

Z badań ankietowych wynika, że większość mieszkańców (95%) korzysta z własnego transportu dojeżdżając do miejsca pracy, usług, aktywności prywatnym samochodem. Z pewnością wynika to z ubogiej sieci połączeń komunikacji publicznej na obszarze partnerstwa. Z transportu publicznego (autobus, kolej) nie korzysta ponad 90% respondentów. Można też zauważyć, że mieszkańcy obszaru partnerstwa często korzystają z rowerów lub poruszają się pieszo. Oczywiście dotyczy to bliskich połączeń, w ramach jednej gminy.

WNIOSKI

- Istniejąca infrastruktura komunikacyjna nie tworzy właściwej podstawy dla przyszłego rozwoju Partnerstwa. Zarówno gęstość szlaków komunikacyjnych jak i ich stan wymagają znacznych nakładów inwestycyjnych.
- Układ i stan istniejącej sieci drogowej (pomimo umiarkowanych odległości) tworzy obszary o znaczących czasach przejazdu.
- Konieczność poprawy jakości dróg, która ułatwi dostęp do centrum życiowej aktywności. Szczególnie poprawy tej wymagają drogi wojewódzkie, których nawierzchnie są w coraz gorszym stanie.
- Mieszkańcy obszaru Partnerstwa wykazuja duże zapotrzebowanie na rozbudowę sieci dróg rowerowych. Wykorzystanie tych dróg w promieniu 5 km od dworca/przystanku może ułatwić dotarcie do miejsca pracy.
- Istnieją duże dysproporcje między gminami w ilości utwardzonych ścieżek rowerowych wykorzystywanych w celach rekreacyjnych przez mieszkańców i turystów. Dalszy rozwój tej infrastruktury jest niezbędny dla budowy spójnego – ekologicznego produktu turystycznego.
- W najbliższej przyszłości planowane są modernizacje dwóch linii kolejowych biegnących na obszarze partnerstwa: 201 Bydgoszcz-Gdynia i 211 Kościerzyna-Chojnice oraz modernizacja linii 203 na odcinku Tczew – Chojnice co powinno znacząco ułatwić komunikację z dużymi ośrodkami miejskimi. Upowszechnienie tego rodzaju komunikacji wymagać będzie jednak zmiany przyzwyczajeń mieszkańców.
- Potrzeba rewitalizacji linii kolejowej 212 (Bytów – Korzybie) na odcinku Lipusz – Bytów.
- Rozbudowa połączeń autobusowych na krótkich odcinkach, przyszłościowo może być głównie adresowana do młodzieży szkolnej.

Podsumowanie

Pogłębiona analiza poszczególnych obszarów, tworzących wymiar środowiskowo-przestrzenny wykazała zaprezentowane niżej zjawiska, deficyty i potencjały Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

Tabela 35. Zjawiska, deficyty i potencjały Partnerstwa w wymiarze środowiskowo-przestrzennym.

Obszar analizy	Zjawiska - wnioski
Lokalne środowisko przyrodnicze	• Dużo lasów – potencjał turystyczny (lesistość 57%, a średnia krajowa 31%), grunty pod wodami prawie 5% (średnia krajowa 2%); • Deficyt – obszar partnerstwa posiada tereny zurbanizowane to 3%, a średnia krajowa ponad 5%; • Użytki rolnicze u nas 34%, a średnia krajowa 60%, gdzie ponadto klasa bonitacyjna gleb w przeważającej większości V i VI – słabe gleby; • Bardzo dużo form ochrony przyrody – ogranicza rozwój przemysłu, ale przyciąga turystów (potencjał); • Sytuacja hydrologiczna – w miarę dobrze rozwinięta infrastruktura turystyki wodnej (kajaki, żeglarstwo), należy dalej inwestować w tę dziedzinę; • Jakość powietrza – niska świadomość mieszkańców terenów zurbanizowanych dotycząca ochrony powietrza, konieczna jest zmiana zachowań dotycząca niskiej emisji. Jednak na obszarach leśnych, stanowiących potencjał rozwojowy obszaru partnerstwa, dobra jakość powietrza przyciąga turystów chcących odpocząć w dobrych warunkach.
Ład i struktura przestrzenna	• Obszar jest zróżnicowany pod względem formalnych zasad i długoterminowego planowania ładu przestronnego; • Niewiele gmin obszaru partnerstwa posiada plany miejscowe dla większość zarządzanego przez siebie terenu; • Przeważająca większość gmin partnerstwa wybrała kształtowanie przestrzeni poprzez wydawanie decyzji o warunkach zabudowy, które są elastyczniejszym sposobem względem miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.
Dostępność komunikacyjna	• Deficytem jest konieczność ponoszenia wysokich kosztów związanych z poprawą dostępności komunikacyjnej; • Potrzeba dużych środków finansowych w celu poprawy jakości dróg, budowy ścieżek rowerowych, rozwoju transportu publicznego; • Szansą na rozwój obszaru Partnerstwa jest modernizacja linii kolejowych: 201 Bydgoszcz-Gdynia, 203 Tczew – Chojnice, 211 Kościerzyna-Chojnice oraz 215 Bąk – Czersk. • Rewitalizacja linii kolejowej 212 (Bytów – Korzybie) na odcinku Lipusz – Bytów (na chilę obecna odbywa się tam tylko ruch towarowy) przez Studzienice stworzy szanse na skomunikowanie terenów gminy Studzienice i Lipusz z Trójmiastem (włączajac linię kolejową 211). • Oczekiwania mieszkańców, skupione są w znacznej mierze na poprawie infrastruktury komunikacyjnej w najbliższym sąsiedztwie: dobre drogi i chodniki, ścieżki rowerowe.

3. Potencjały, bariery i potrzeby rozwojowe obszaru partnerstwa

Diagnoza pogłębiona obszaru Partnerstwa oraz analiza otoczenia zewnętrznego pozwoliła na zidentyfikowanie czynników oddziaływania na kierunki strategiczne: pozytywne (będące stymulantami rozwojowymi) i negatywne (czynniki mają wówczas charakter destymulanty rozwojowej).

Podział czynników oddziaływania na rozwój prezentuje poniższy schemat.

Ryc. 188. Czynniki oddziałujące na rozwój obszaru Partnerstwa.

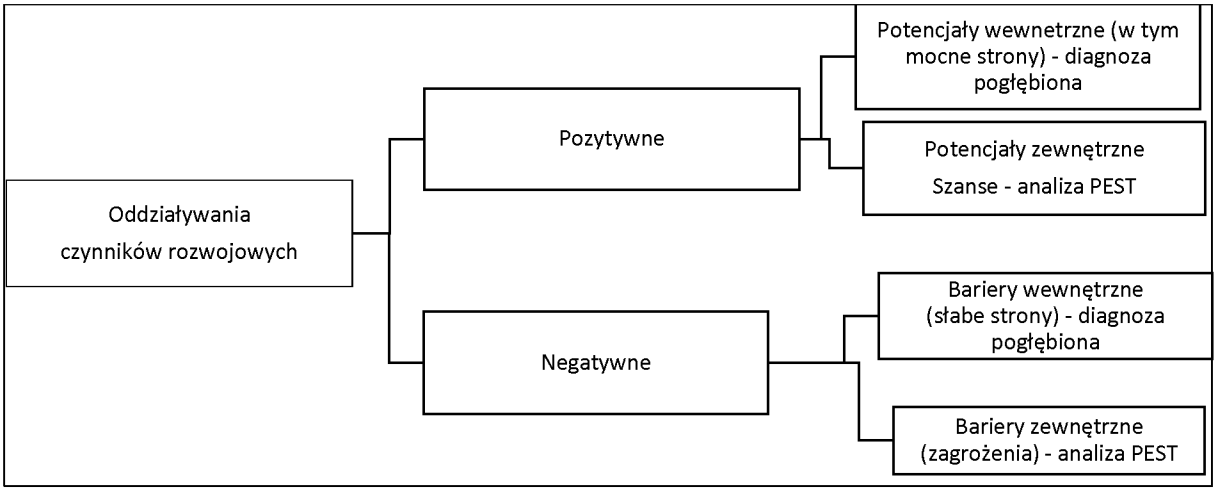

Źródło: opracowanie własne.

Określenie czynników rozwojowych pozwoliło na wskazanie potencjałów, jak i barier rozwojowych Partnerstwa i wybór obszarów strategicznej interwencji oraz wyzwań i determinantów rozwojowych.

3.1. Czynniki oddziaływujące pozytywnie na kierunki rozwojowe - potencjały obszaru Partnerstwa

Potencjał obszaru Partnerstwa to możliwości rozwoju, zbudowane na kompetencjach, sprawnościach i posiadanych zasobach Partnerstwa (czynniki wewnętrzne), a także na umiejętnym korzystaniu z zasobów otoczenia (czynniki zewnętrzne), które mają służyć osiąganiu celów lub kierunków rozwojowych.

Czynniki wewnętrzne oddziałujące na Partnerstwo, mające istotny, pozytywny wpływ na realizację kierunków rozwojowych to potencjały (w tym mocne strony) obszaru Partnerstwa. Podzielono je na pięć grup, tożsamych rodzajowo tj. społeczno- kulturowe, gospodarcze, środowiskowe, przestrzenne i Instytucjonalne. Zostały one zidentyfikowane w toku diagnozy pogłębionej.

Opis czynników wewnętrznych oraz potencjałów Partnerstwa, opartych na zasobach wewnętrznych (materialnych, niematerialnych), a także zdolnościach i kompetencjach prezentuje poniższa tabela.

Tabela 36. Wewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu pozytywnym.

Czynnik wewnętrzny rozwojowy – pozytywny	Opis czynnika wewnętrznego	Zidentyfikowane potencjały (zasoby)
Społeczno–kulturowy	Wskazuje na cechy demograficzne i społeczne populacji, a także zasoby wiedzy, umiejętności populacji (kapitał ludzki) określające zdolności do adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań a także uwarunkowania dziedzictwa kulturowego obszaru (tożsamość lokalna, patriotyzm, zabytki).	• Wzrost lb. mieszkańców w Partnerstwie • Korzystne prognozy przyrostu naturalnego ludności do 2030r. • Wysokie więzi społeczne i poczucie tożsamości regionalnej • Wielokulturowość: kaszubska, kociewska, borowiacka • Tożsamość lokalna (korzystanie z języka kaszubskiego w życiu publicznym i prywatnym, kultywowanie tradycji) • Niski poziom przestępczości

Czynnik wewnętrzny rozwojowy – pozytywny	Opis czynnika wewnętrznego	Zidentyfikowane potencjały (zasoby)
		• Stanowiska archeologiczne – kręgi kamienne w Odrach, Leśnie
Gospodarczy	Wskazuje na cechy gospodarki obszaru (struktura sektorów gospodarki, powiązania gospodarcze, dobrze rozwinięte branże, zasoby demograficzne - grupy funkcjonalne ludności) a także zasoby wiedzy i umiejętności (kadry dla gospodarki) i postaw (poziom przedsiębiorczości) określające możliwości kreowania konkurencyjnych rozwiązań	• Tereny inwestycyjne (Strefa Przemysłowa Wraz z Filią Pomorskiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej na Terenie Gminy Chojnice) • zasoby naturalne (piaski, żwiry, drewno) będące podstawą rozwoju budownictwa i przemysłu drzewnego • Możliwości rozwoju turystyki w oparciu o zasoby przyrodnicze i krajobrazowe obszaru • Wzrost lb. podmiotów gospodarczych. • Poprawiający się stan finansów lokalnych • Potencjał do rozwoju przemysłu „wolnego czasu” • Potencjał do rozwoju tzw. srebrnej gospodarki • Rozwinięty sektor usługowy w szczególności budowlany

Czynnik wewnętrzny rozwojowy – pozytywny	Opis czynnika wewnętrznego	Zidentyfikowane potencjały (zasoby)
		• Możliwości rozwoju budownictwa mieszkaniowego • Utrzymujący się na stałym poziomie stan ludności w wieku produkcyjnym • Możliwość wdrożenia i rozwoju Partnerstwa Publiczno-Prywatnego
Środowiskowy	Wskazuje na cechy środowiska naturalnego (zasoby przyrodnicze, uwarunkowania przyrodnicze np. nasłonecznienie, wietrzność) określające zdolności obszaru do rozwoju.	• Wysoka wartość przyrodnicza obszaru (różnorodność biologiczna), • Różnorodność krajobrazowa obszaru (lasy, pola, rzeki, jeziora), • Dobry stan środowiska naturalnego (woda, gleby, powietrze – poza obszarami zwartej zabudowy) • Korzystne warunki do wykorzystania odnawialnych źródeł energii
Przestrzenny	Wskazuje na cechy przestrzenne obszaru (położenie, w tym gospodarcze, sieć osadnicza, obszary o określonej funkcji, tereny inwestycyjne), a także warunki technologiczne (infrastruktura techniczna, sieć dróg i kolei, połączenia komunikacyjne) określające zdolności obszaru do rozwoju.	• Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie • Przestrzeń przyrodnicza (park narodowe, park krajobrazowy, rezerwat, obszary chronionego krajobrazu w tym sieć NATURA 2000) • Sieć hydrologiczna (rzeki Brdy i Wdy z dopływami)

Czynnik wewnętrzny rozwojowy – pozytywny	Opis czynnika wewnętrznego	Zidentyfikowane potencjały (zasoby)
		• Dobrze wykształcony, zwarty układ przestrzenny poszczególnych miejscowości, wymagający jedynie ograniczonych interwencji w celu przywrócenia historycznego kształtu. • Istniejąca infrastruktura sportowo-rekreacyjna i wypoczynkowa • Dogodne i szybkie połączenie kolejowe z Trójmiastem (1/3 gmin obszaru Partnerstwa). • Infrastruktura techniczna dobra dostępność i odpowiednia jakość sieci: wodociągowych, kanalizacyjnych i energetycznych • Możliwość powiększenia terenów pod inwestycje
Instytucjonalny	Przenikają przez wszystkie potencjały wymienione wcześniej. Oznaczają cechy organizacji (sposób zarządzania, przywództwo, kultura organizacyjna, zdolności finansowania rozwoju) a także zasoby wiedzy, postawy i umiejętności pracowników (kapitał ludzki) określające zdolności do współpracy,	• Struktura organizacyjna Partnerstwa • Dążenie do wykreowania wspólnego modelu kultury organizacyjnej Partnerstwa • Doświadczenia we współpracy (w ramach organizacji LGD, LGR) • Doświadczenie projektowe partnerów

Czynnik wewnętrzny rozwojowy – pozytywny	Opis czynnika wewnętrznego	Zidentyfikowane potencjały (zasoby)
	adaptacji organizacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań.	(realizacja wspólnych projektów) • Otwartość na zmiany • Zdolność do współpracy (pracownicy chętnie dzielą się wiedzą i zastępują podczas nieobecności)

Źródło: opracowanie własne w oparciu o wywiady pogłębione z przedstawicielami JST wchodzącymi w skład Partnerstwa oraz badania ankietowe mieszkańców i młodzieży.

Do potencjałów Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie mieszkańcy zaliczyli:

- więzi rodzinne (67%, podobnie twierdzi młodzież)
- atrakcyjność turystyczną (66%),
- jakość i czystość środowiska naturalnego (64%),
- relacje z przyjaciółmi (62%),
- lokalny patriotyzm, dziedzictwo i historia (57%) oraz bezpieczeństwo (52%).

Podobne zdanie miała młodzież z ostatnich klas szkół ponadpodstawowych, uznając za potencjały Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie:

- silne relacje międzyludzkie z rodziną (73%), przyjaciółmi, znajomymi (77%),
- sentyment, lokalny patriotyzm i historia (53%),
- bezpieczeństwo (63%),
- jakość i czystość środowiska naturalnego (powietrza, wody, zieleni 63%),
- skomunikowanie z sąsiednimi miejscowościami (45%),
- otoczenie, przyroda, estetyka przestrzeni, kultura (56%),
- warunki do prowadzenia gospodarstwa rolnego (43%).

Zasoby i czynniki zewnętrzne (czynniki otoczenia) zidentyfikowane przy wykorzystaniu analizy PEST podzielono na cztery grupy: polityczne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe i technologiczne. Opis czynników pozytywnych zewnętrznych – szans, które pozytywnie oddziałują na kierunki rozwojowe Partnerstwa Biosfery Bory Tucholskie przedstawia tabela poniżej.

Tabela 37. Zewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu pozytywnym.

Czynnik zewnętrzny rozwojowy - pozytywny	Zidentyfikowane szanse
Polityczne	• Polityka socjalna państwa (wsparcie rozwoju aktywności społecznej) • Dostępność środków zewnętrznych (Krajowy Plan Odbudowy, Regionalne Programy Operacyjne) na finansowanie określonych zamierzeń • Polityka UE w zakresie ochrony środowiska naturalnego
Ekonomiczne	• Dostępność źródeł finansowania (pożyczki, kredyty, poręczenia) • Aktywność zawodowa osób w wieku poprodukcyjnym • Trendy globalne: zjawisko „green office” • Rosnące zainteresowanie ekoturystyką • Współpraca z JST na szczeblu Powiatowym
Społeczno-kulturowe	• Moda na zdrowy tryb życia i aktywność fizyczną i balans między pracą a życiem prywatnym • Wzrastająca średnia długość życia • Rozwój nowych specjalizacji regionalnych, w szczególności przemysłów czasu wolnego, do których zaliczane są przemysły kultury, usługi turystyczne oraz zdrowotne • Turystyka międzynarodowa
Technologiczne	• Rozwój masowych środków komunikacji (Internet)

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Czynniki oddziałujące negatywnie na kierunki rozwojowe. Bariery rozwojowe obszaru Partnerstwa

Bariery rozwojowe to zjawiska lub czynniki (wewnętrzne i zewnętrzne), które uniemożliwiają lub utrudniają realizację kierunków lub celów rozwojowych.

Czynniki wewnętrzne mające istotny, ale negatywny wpływ na realizację kierunków rozwojowych to wewnętrzne bariery rozwojowe (słabe strony). Podzielono je na pięć grup, tożsamych rodzajowo z potencjałami, tj. społeczno-kulturowe, gospodarcze, środowiskowe, przestrzenne i instytucjonalne.

Opis czynników wewnętrznych negatywnie oddziałujących na rozwój oraz wykaz zidentyfikowanych barier obszaru Partnerstwa prezentuje poniższa tabela.

Tabela 38. Wewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu negatywnym.

Czynnik wewnętrzny rozwojowy–negatywny	Opis czynnika	Zidentyfikowane bariery
Społeczno–kulturowy	Związany z poziomem wiedzy i umiejętności mieszkańców, brakami w aktywności społecznej, niskim poziomem integracji i kultury społeczności lub niekorzystnymi cechami lub zjawiskami demograficznymi populacji (wysoka śmiertelność, niekorzystna struktura wiekowa mieszkańców, starzenie się społeczeństwa).	• Niska aktywność społeczna mieszkańców • Niski poziom integracji mieszkańców • Niewystarczający potencjał sektora pozarządowego • Niskie wynagrodzenia • Niska jakość edukacji • Niska świadomość ekologiczna mieszkańców obszaru Partnerstwa • Brak placówek oświatowo-edukacyjnych szczebla ponadpodstawowego • Brak możliwości kontynuowania nauki i dalszego kształcenia się • Niska dostępność usług w zakresie kultury • Brak atrakcyjnej oferty czasu wolnego dla młodzieży • Spadek subwencji oświatowej blokuje możliwości inwestycyjne i rozwojowe gmin • Niska dostępność do wysokospecjalistycznych usług zdrowotnych
Gospodarczy	Wskazuje na przeszkody lub ograniczenia związane z niedostatecznym poziomem produkcji regionalnej, bezrobociem, niskim poziomem przedsiębiorczości, kapitałem ludzkim (struktura wiekowa, poziom kwalifikacji), niedoinwestowaniem	• Niedostatecznie rozwinięta ogólnodostępna infrastruktura turystyczna, rekreacyjna i kulturowa • Brak wykreowanego sieciowego produktu turystycznego w tym - oferty „czasu wolnego” • Brak atrakcyjnych inwestycyjnie terenów nadwodnych, z uwagi na istniejącą zabudowę (np. mieszkaniową) • Niska dostępność mieszkań

Czynnik wewnętrzny rozwojowy–negatywny	Opis czynnika	Zidentyfikowane bariery
	gospodarki regionalnej, brakiem środków finansowych lub rzeczowych.	• Niska aktywność gospodarcza • Brak wizji planu współpracy i samej współpracy z podmiotami właściwymi w "transportowym otwarciu na świat". • Brak wsparcia JST dla przedsiębiorców • Brak powiazań gospodarczych wewnątrz obszaru Partnerstwa • Peryferyjne położenie wobec głównych ośrodków gospodarczych i brak centrów obszarów funkcjonalnych w Partnerstwie • Duża dysproporcja w rozwoju gmin obszaru Partnerstwa • Brak wiedzy i doświadczenia w zakresie PPP
Środowiskowy	Wskazuje na ograniczenia wynikające z braku lub niedostatecznej jakości zasobów naturalnych oraz nieodpowiedniej jakości zasobów dziedzictwa kulturowego (zabytków, infrastruktury)	• Niska jakość powietrza w terenach zwartej zabudowy (niska emisja) • Zanieczyszczenie wód oraz postępująca eutrofizacja jezior w wyniku prowadzonej gospodarki rolnej (nawożenie gleb) • Postępująca zabudowa terenów przybrzeżnych jezior i rzek, zaburzająca walory krajobrazowe obszaru
Przestrzenny	Wskazuje na ograniczenia wynikające z położenia obszaru, nieodpowiedniej sieci połączeń komunikacyjnych, przestrzennych ograniczeń	• Nierównomierne oddalenie od ośrodków subregionalnych i wojewódzkich wpływające na różnice w potencjale rozwojowym gmin • Brak uzgodnionej i przyjętej polityki przestrzennej obejmującej całe Partnerstwo

Czynnik wewnętrzny rozwojowy–negatywny	Opis czynnika	Zidentyfikowane bariery
	inwestycyjnych (związanych m.in. z formami ochrony przyrody) oraz braki w infrastrukturze technicznej.	• Zły stan techniczny dróg (rosnący nacisk na rozpraszanie zabudowy) • Niespójność polityk przestrzennych wynikająca z różnic funkcjonalnych gmin • Ograniczona/niewystarczająca komunikacja publiczna • Słaba infrastruktura techniczna: brak dostępności i odpowiedniej jakość sieci gazowych i elektrycznych • Niedostosowana do potrzeb mieszkańców i turystów infrastruktura sportowo-rekreacyjna i wypoczynkowa
Instytucjonalny	Wskazuje na ograniczenia związane ze sposobem zarządzania, nieprawidłowości instytucjonalno-organizacyjne lub związane z kwalifikacjami pracowniczymi, a także bariery technologiczne ograniczające lub uniemożliwiające współpracę	• Brak naturalnego lidera w Partnerstwie • Brak miast powiatowych w Partnerstwie (zróżnicowana prędkość rozwojowa gmin) • Brak wizji planu współpracy i samej współpracy np. z Lasami Państwowymi, być może z Wodami Polskimi, Ministerstwem i organami ochrony środowiska • Kultura organizacyjna oparta na modelu hierarchicznym (biurokratyzacja) • Niska częstotliwość szkoleń pracowników gmin obszaru Partnerstwa. • Niski poziom częstotliwości spotkań kierowników jednostek z pracownikami. • Niski poziom cyfryzacji

Źródło: opracowanie własne w oparciu o wywiady pogłębione z przedstawicielami JST wchodzącymi w skład Partnerstwa oraz badania ankietowe mieszkańców i młodzieży.

Za bardzo słabą stronę obszaru partnerstwa mieszkańcy zdecydowanie uznali:

sferę rynku pracy (74%) oraz wynagrodzeń (73%).

W ocenie młodzieży na 25 przedstawionych zmiennych 8 zmiennych w znaczącym stopniu motywuje młodzież do opuszczenia obszaru, zaś 12 najbardziej zachęca do pozostania. Wśród czynników mobilizujących do emigracji najsilniej oddziałują bodźce ekonomiczne: w pierwszej kolejności jest to wysokość zarobków i płac (68%) oraz oferta pracy i rynek pracy (62%), a także możliwości kontynuowania nauki (brak szkół wyższych na terenie partnerstwa) 61%, warunki do otwarcia i prowadzenia własnej firmy (44%) czy komunikacja i transport zbiorowy (44%).

Bariery zewnętrzne (czynniki otoczenia) zidentyfikowane przy wykorzystaniu analizy PEST podzielono na cztery grupy: polityczne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe i technologiczne.

Opis czynników negatywnych zewnętrznych - zagrożeń obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie zawiera tabela poniżej.

Tabela 39. Zewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu negatywnym.

Czynnik zewnętrzny rozwojowy-negatywny	Zidentyfikowane zagrożenia
Polityczne	• Brak klarownej polityki państwa względem Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie • Brak stabilności legislacyjnej generuje duże obwarowania inwestycyjne lub ich brak. • Ograniczenia prawne krajowe– inwestycyjne wynikające z przepisów ochrony środowiska • Zmiany kierunków polityki władzy wykonawczej lub uchwałodawczej w JST • Nieporozumienia polityczne w obrębie władz
Ekonomiczne	• Brak swobody gospodarczej - ograniczenia prawne uniemożliwiające inwestycje na obszarze Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie • Brak klarownie określonej struktury postępowania polityki finansowej i fiskalnej kraju, bądź też jej duża niestabilność. • Niedostateczny przepływ informacji między centrum a układem terytorialnym oraz pomiędzy samymi jednostkami terytorialnymi. • Brak planów współdziałania podmiotów odpowiedzianych za przedsięwzięcia drogowo-kolejowe.

Czynnik zewnętrzny rozwojowy-negatywny	Zidentyfikowane zagrożenia
Społeczno-kulturowe	• Tendencja w kraju - starzejące się społeczeństwo • Niedosyt wiedzy, doświadczenia, kwalifikacji związanych z gospodarką i prowadzeniem interesów w otoczeniu zbiorowości lokalnej
Technologiczne	• Strach i obawy przed nową technologią – strach przed nieznanym • Niekorzystne zmiany w relacjach międzyludzkich – inwigilacja • Polityka operatorów sieci komórkowych w zakresie zapewnienia dostępu do Internetu

Źródło: opracowanie własne w oparciu o wywiady pogłębione z przedstawicielami JST wchodzącymi w skład Partnerstwa.

3.3. Obszary strategicznej interwencji

3.3.1. Identyfikacja obszarów strategicznej interwencji

Obszary strategicznej interwencji określono w drodze analizy strategicznej – SWOT poprzez badanie wzajemnych zależności między słabymi i mocnymi stronami, szansami i zagrożeniami.

W tym celu wybrano najistotniejsze potencjały, szanse, słabe strony i zagrożenia[36] dla rozwoju Partnerstwa (tabela nr 40). Następnie dokonano analizy zależności między nimi[37], a wyniki zamieszczono w matrycy (tabela nr 41). Analiza polegała na udzieleniu odpowiedzi na poniższe pytania przypisując punkty do siły oddziaływania: 0 – brak oddziaływania, 1 – słabe oddziaływanie, 2 – silne oddziaływanie.

- Czy dana mocna strona pozwoli nam wykorzystać daną szansę?
- Czy dana mocna strona pozwoli nam zniwelować dane zagrożenie?
- Czy dana słaba strona ogranicza możliwość wykorzystania danej szansy?
- Czy dana słaba strona potęguje ryzyko związane z danym zagrożeniem?

[36] W drodze rangowania dokonanego przez grupę zadaniową i Radę Partnerstwa.

[37] W trakcie warsztatów strategicznych z Radą Partnerstwa.

Tabela 40. SWOT Mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia.

Mocne strony (S)	Słabe strony (W)
• S1 – bogactwo środowiska naturalnego • S2 – duży potencjał turystyczny • S3 – silna tożsamość lokalna mieszkańców oparta na lokalnej tradycji i kulturze • S4 – wysoki poziom bezpieczeństwa osobistego • S5 – pozytywne wskaźniki demograficzne (przyrost naturalny) • S6 – możliwość rozwoju działalności gospodarczej opartej na zasobach leśnych (przetwórstwo drewna, runa leśnego) • S7 – Światowy Rezerwat Biosfery Bory Tucholskie	• W1 – mało atrakcyjne miejsca pracy • W2 – peryferyjne położenie wobec głównych ośrodków gospodarczych i brak centrów obszarów funkcjonalnych w Partnerstwie • W3 – niska dostępność komunikacyjna obszaru • W4 - niska dostępność mieszkań • W5 – niespójność polityk przestrzennych wynikająca z różnic funkcjonalnych gmin • W6 – duża dysproporcja w rozwoju gmin obszaru partnerstwa • W7 – niska świadomość ekologiczna mieszkańców obszaru Partnerstwa
Szanse (O)	**Zagrożenia (T)**
• O1 – wzrost zainteresowania odnawialnymi źródłami energii • O2 – rosnące zainteresowanie turystyką krajową • O3 – zwiększenie dostępu do infrastruktury technicznej (Internetu, sieci gazowej) • O4 - rozwój „srebrnej gospodarki” • O5 – rozwój kolei metropolitalnej • O6 – potencjał przestrzenny do rozwoju gospodarczego • O7 – Współpraca Partnerstwa z JST na szczeblu Powiatowym	• T1 – odpływ młodych mieszkańców, • T2 - ograniczenie środków finansowych przeznaczonych na rozwój obszaru • T3 – presja urbanizacji terenów atrakcyjnych turystycznie • T4 – rosnąca konkurencja ze strony innych regionów konkurujących o turystów przyrodniczych i aktywnych • T5 – starzenie się społeczeństwa • T6 – rosnąca antropopresja obszarów przyrodniczych • T7 – negatywny wpływ pandemii na ruch turystyczny oraz kondycję ekonomiczną podmiotów w branży turystycznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie rangowania czynników dokonanego przez Grupę Zadaniową i Radę Partnerstwa.

Tabela 41. SWOT – Matryca zależności.

		MOCNA STRONA							SŁABA STRONA						
		S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	W1	W2	W3	W4	W5	W6	W7
SZANSE	O1	0	0	0	0	0	2	1	1	0	0	0	2	1	2
	O2	2	2	2	1	1	1	2	0	1	1	0	2	1	2
	O3	1	0	0	0	2	2	1	1	2	0	0	1	1	1
	O4	1	2	1	2	1	1	2	2	1	1	2	1	1	1
	O5	0	0	0	0	2	1	1	0	1	0	1	2	2	0
	O6	1	1	0	0	1	2	2	1	1	2	1	2	1	0
	O7	1	1	0	0	0	1	1	0	1	0	0	1	1	1
ZAGROŻENIA	T1	1	1	2	1	1	2	1	2	2	2	2	1	1	1
	T2	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	2	1	1
	T3	1	0	0	0	0	0	0	1	1	0	1	1	0	2
	T4	2	2	1	1	0	1	0	0	2	2	0	0	1	1
	T5	0	1	0	1	2	0	0	2	2	1	1	0	1	0
	T6	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	2
	T7	1	2	1	1	1	2	2	0	1	1	1	1	2	0

Źródło: opracowanie własne na podstawie warsztatów z Grupą Roboczą i Radą Partnerstwa.

Obszary oznaczone liczbą „2" pozwoliły na zidentyfikowanie obszarów strategicznej interwencji Partnerstwa i określenia ich jako:

- Jakość środowiska naturalnego (Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie- marka)
- Jakość i dostępność infrastruktury turystyczno-wypoczynkowej, drogowej i społecznej
- Dostępność komunikacyjna i cyfrowa obszaru
- Aktywność mieszkańców

Ponadto zidentyfikowano (w oparciu o wyniki badań ankietowych i na podstawie analizy dotychczasowej współpracy Partnerstwa oraz realizacji wspólnych projektów) trzy obszary strategicznej interwencji instytucjonalnej Partnerstwa określając je jako:

- Współpraca między członkami Partnerstwa
- Adaptacyjność (elastyczność) Partnerstwa
- Budowanie relacji z głównymi partnerami z bezpośredniego otoczenia Partnerstwa

3.3.2. Analiza celów strategicznych JST wchodzących w skład Partnerstw

Analiza celów strategicznych JST wynikających z ostatnio obowiązujących i aktualnych strategii wykazała istnienie kierunków strategicznych wspólnych dla wszystkich lub większości gmin z obszaru Partnerstwa. W związku z powyższym w przeanalizowano aktualne dokumenty strategiczne Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w celu analizy wspólnych działań rozwojowych podejmowanych na jego obszarze.

Z przeprowadzonej analizy wynika, że połowa spośród 16 gmin partnerstwa posiada aktualne strategie rozwoju gmin. Sześć gmin nie posiada aktualnych dokumentów strategicznych a trzy gminy (Brusy, Czersk i Konarzyny) są w trakcie ich opracowania.

Ryc. 189. Ilość gmin posiadających aktualne dokumenty strategiczne.

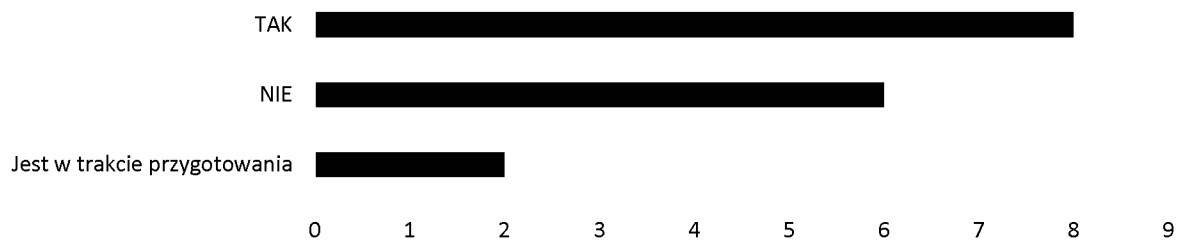

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych z gminami.

Podejmowane kierunki rozwoju gmin obszaru partnerstwa dotyczą przede wszystkim: turystyki, przedsiębiorczości, ochrony środowiska i rozwoju infrastruktury wypoczynkowo-rekreacyjnej, działań edukacyjnych z ochrony środowiska, rozwoju szerokopasmowego Internetu oraz aktywizacji osób wykluczonych.

Ryc. 190. Realizacja celów strategicznych gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

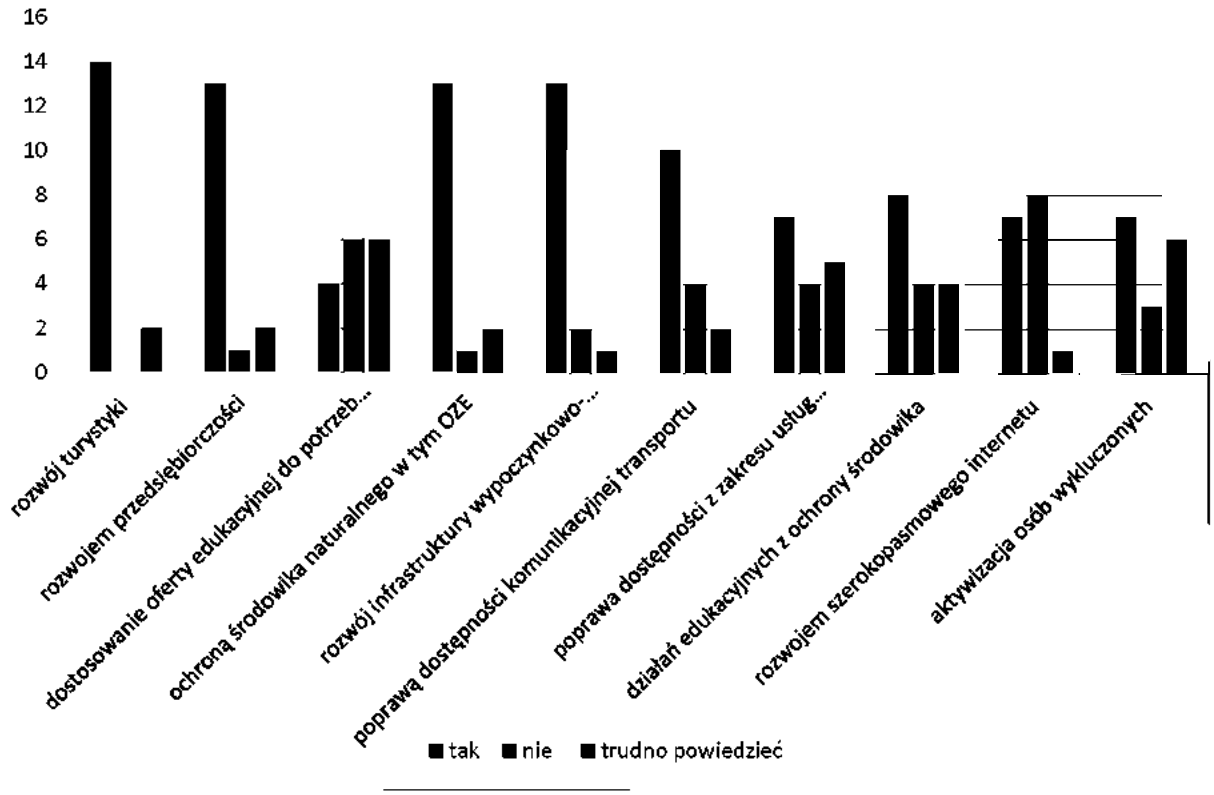

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych z gminami.

Wspólne kierunki rozwoju na których skupiają się gminy to przede wszystkim rozwój turystyki (14 wskazań), rozwój infrastruktury wypoczynkowo – rekreacyjne, ochrona środowiska naturalnego OZE i rozwój przedsiębiorczości (13 wskazań). W dalszej kolejności gminy wskazują na dostępność komunikacyjną – transport.

Kierunki, które zostały ujęte w strategiach wszystkich lub większości członków Partnerstwa wpisują się w obszary strategicznej interwencji, zidentyfikowane w drodze analizy strategicznej.

Ryc. 191. Identyfikacja najważniejszych celów rozwojowych gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

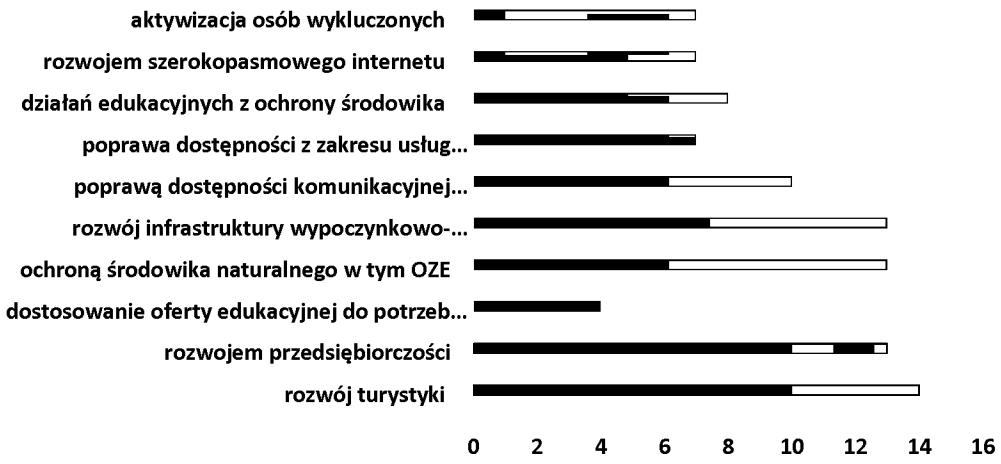

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych z gminami.

Należy zauważyć, że w sferze społecznej w aspekcie np. aktywizacji osób wykluczonych, poprawie dostępności z zakresu usług zdrowotnych czy dostępności oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy nie wykazują większego zaangażowania. Co oznacza, że obszary te w obowiązujących dokumentach strategicznych lub przyszłych są lub mogą zostać odsunięte na drugi plan.

Na poniższym wykresie przedstawiono stopień realizacji celów strategicznych przez gminy obszaru Partnerstwa. Wyraźnie daje się zauważyć, że w znaczącej mierze realizacja celów obejmowała działania z zakresu: rozwoju turystyki i infrastruktury wypoczynkowo-rekreacyjnej, rozwoju przedsiębiorczości i ochrony środowiska naturalnego w tym OZE. Cele strategiczne nie w pełni zostały zrealizowane w takich dziedzinach jak: dostosowanie oferty edukacyjnej do potrzeb rynku pracy, aktywizacja osób wykluczonych, poprawa dostępności z zakresu usług zdrowotnych, rozwój szerokopasmowego Internetu i dostępność komunikacyjna.

Ryc. 192. Bilans celów rozwojowych Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie.

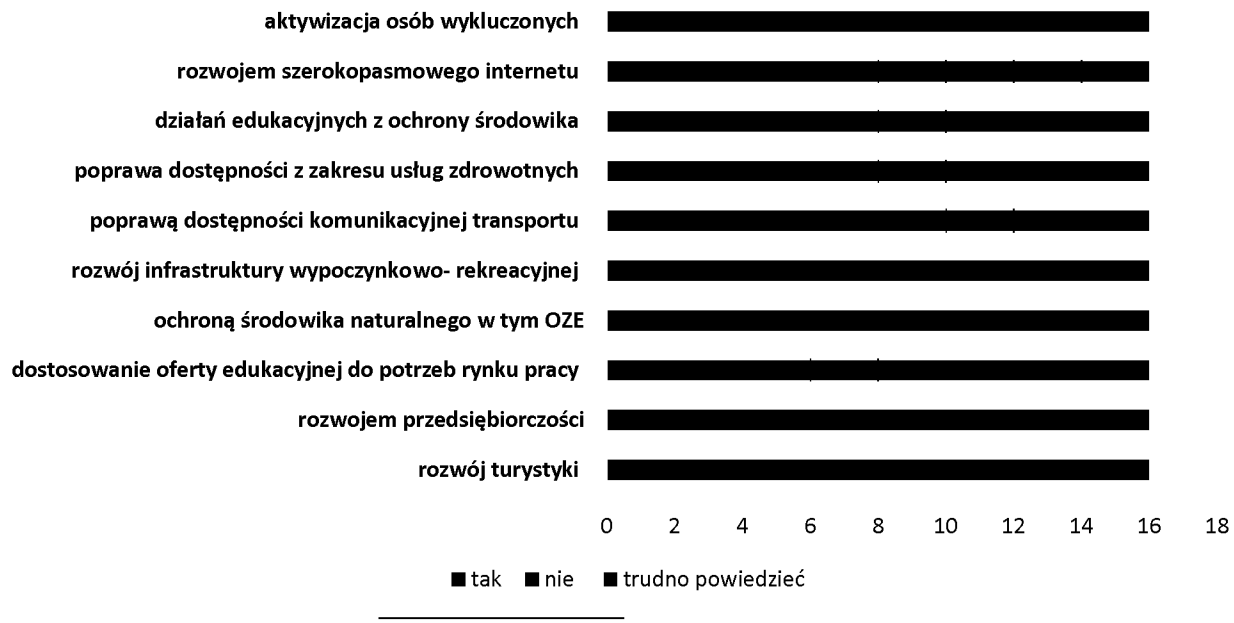

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych z gminami.

Główne przyczyny niezrealizowania celów strategicznych gmin wchodzących w skład Partnerstwa to przede wszystkim brak środków finansowych, których **konsekwencją jest istnienie barier rozwojowych** oraz **niepełnego wykorzystania potencjału instytucjonalnego Partnerstwa** w zakresie pozyskiwania zewnętrznych źródeł finansowania[38].

Nie wszystkie gminy dokonują corocznej analizy monitoringu i ewaluacji strategii. Monitoring jest przeprowadzany na podstawie zrealizowanych inwestycji. Nieliczne gminy dokonują pełnej analizy wskaźników w celu oceny stopnia realizacji celów strategicznych.

Współpraca w ramach Partnerstwa, wykorzystująca zasoby wiedzy i doświadczenia członków Partnerstwa zwiększy prawdopodobieństwo realizacji zamierzeń strategicznych w całości lub większym zakresie niż dotychczas.

[38] Przedstawione w podrozdziale pn. Współpraca instytucjonalna i aktywność Partnerstwa

WNIOSEK

Cele rozwojowe Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie nie są bądź też nie były w pełni realizowane. Przyczyna tego tkwi w braku środków finansowych. Nie wszystkie dokumenty strategiczne były poddawane corocznej ewaluacji i monitoringu.

3.4. Wyzwania rozwojowe Partnerstwa

Diagnoza pogłębiona obszaru Partnerstwa i analiza SWOT pozwoliła na zidentyfikowanie kluczowych problemów oraz wyzwań rozwojowych, czyli działań, jakie Partnerstwo powinno podjąć, by zniwelować lub ograniczyć skutki zidentyfikowanych problemów.

Zestawienie kluczowych problemów i wyzwań rozwojowych Partnerstwa prezentuje poniższa tabela.

Tabela 42. Problemy i wyzwania rozwojowe.

Problemy	**Wyzwania rozwojowe w obszarach strategicznej interwencji**
Wymiar społeczno-kulturowy	
• Odpływ młodych ludzi • Niski poziom integracji mieszkańców • Starzejące się społeczeństwo • Niska aktywność społeczna mieszkańców • Niska jakość i niedobór infrastruktury społecznej	• zapewnienie warunków mieszkaniowych – (dostępność mieszkaniowa, budownictwo wielorodzinne) • zapewnienie infrastruktury edukacyjnej (żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe), kulturalnej i sportowo-rekreacyjnej • Integracja i rozwój usług społecznych • zapewnienie dostępu do szerokopasmowego Internetu i zasięgu telefonii komórkowej
Gospodarczy	
• Słabe wykorzystanie potencjałów Borów Tucholskich w obszarze Turystyki • Niski poziom przedsiębiorczości • Brak systemu wsparcia przedsiębiorczości	• Stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości • Wykreowanie wspólnej marki/ produktów sieciowych dla całego partnerstwa wraz z jego promocją

Problemy	Wyzwania rozwojowe w obszarach strategicznej interwencji
• Brak sieciowego produktu turystycznego	• Specjalizacja usług turystycznych (stworzenie programu turystyki wodnej, pieszej, rowerowej) • Stworzenie atrakcyjnej oferty kulturalnej opartej na wielokulturowości • Stworzenie atrakcyjnej oferty edukacyjnej opartej na walorach przyrodniczych Borów Tucholskich • Wzmocnienie współpracy z Powiatami nakierowanej na skorelowanie rynku edukacji i rynku pracy
Środowiskowy	
• Niewystarczająca intensywność działań w kierunku ochrony zasobów przyrodniczych Rezerwatu Biosfery Borów Tucholskich • Zanieczyszczenie powietrza - niska emisja • Niepełne wykorzystanie uwarunkowań przyrodniczych dla prowadzenia działań rozwojowych • Niski poziom świadomości ekologicznej mieszkańców	• Edukacja ekologiczna np. w zakresie segregacji i ograniczenia powstawania odpadów • promowanie odnawialnych źródeł energii poprzez zdobywanie środków finansowych na ich realizację • Wykorzystanie istniejących uwarunkowań przyrodniczych i środowiska naturalnego w celu zapewnienie czystej energii • Podejmowanie działań ograniczających niską emisję i dewastację terenów naturalnych (likwidacja dzikich wysypisk śmieci, inwentaryzacja źródeł ciepła, dbałość o zachowanie bioróżnorodności np. tworzenie łąk kwietnych, zadrzewień przydrożnych, usuwanie/zwalczanie gatunków inwazyjnych • Podniesienie świadomości ekologicznej mieszkańców, przedsiębiorców i turystów
Przestrzenny	
• Niewystarczająca dostępność komunikacyjna (w szczególności na obszarach peryferyjnych wewnętrznie) • Niska jakość dróg lokalnych • Niska jakość infrastruktury wypoczynkowo- rekreacyjnej (ścieżki rowerowe itp.)	• Poprawa dostępności komunikacyjnej (poprzez budowę nowych/modernizację istniejących połączeń komunikacyjnych wewnątrz obszaru i z otoczeniem zewnętrznym) • Poprawa jakości dróg lokalnych • Poprawa systemu komunikacji publicznej

Problemy	Wyzwania rozwojowe w obszarach strategicznej interwencji
	• Poprawa infrastruktury turystycznej (ścieżki rowerowe i piesze, szlaki konne, szlaki kajakowe, przystanie) • Rozwój/poprawa stanu infrastruktury wypoczynkowo-rekreacyjnej (budowa małej architektury rekreacyjno–turystycznej np. wiaty, ławki, place zabaw, skateparki, Pumptrack)
Instytucjonalny	
• Brak naturalnego lidera w Partnerstwie • Brak wizji i planów współpracy i samej współpracy z Interesariuszami np. z Lasami Państwowymi, • Brak miast powiatowych w Partnerstwie (zróżnicowana prędkość rozwojowa gmin) • Kultura organizacyjna oparta na modelu hierarchicznym (biurokratyzacja) • Brak integracji usług publicznych	• Wyłonienie naturalnego Lidera i jego utrzymanie • Realizacja przyjętej wizji rozwoju Partnerstwa niezależnie od zmian władz JST wchodzących w skład Partnerstwa lub władz Partnerstwa • Współpraca publiczno-publiczna • Rozwój e-administracji

Źródło: opracowanie własne w oparciu o wywiady pogłębione z przedstawicielami JST wchodzącymi w skład Partnerstwa.

3.5. Determinanty rozwoju Partnerstwa

Po przeanalizowaniu słabych i mocnych stron oraz szans i zagrożeń, wziąwszy pod uwagę zidentyfikowane obszary strategicznej interwencji i kierunki rozwojowe wybrano **determinanty rozwoju Partnerstwa, czyli czynniki, które warunkują zrealizowanie tych kierunków, stanowiąc jednocześnie o przewadze konkurencyjnej obszaru Partnerstwa**.

Tabela 43. Determinanty rozwoju Partnerstwa z podziałem na obszary.

Wymiary rozwojowe	Determinanty rozwoju
Społeczny	• Bogata oferta kulturalna oparta na lokalnej tradycji • Integracja i specjalizacja usług publicznych • Wysoka jakość życia na obszarze Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie • Atrakcyjne warunki do osiedlania i zamieszkania na obszarze partnerstwa • Rosnąca liczba mieszkańców • Aktywni i zintegrowani mieszkańcy • Wysoka jakość nauczania i możliwość dokształcania
Gospodarczy	• Atrakcyjny Rynek Pracy • Dostępność odpowiadających potrzebom rynku pracy pracowników • Wysokiej jakości infrastruktura turystyczna, w tym wypoczynkowo-rekreacyjna • Dostępność komunikacyjna (transport publiczny), • Dogodne połączenie drogowe z autostradą • Rozpoznawalna marka obszaru (w tym produktów turystycznych)
Środowiskowo-przestrzenny	• Jakość środowiska przyrodniczego • Walory przyrodniczo-krajobrazowe • Walory kulturowe i turystyczne • Atrakcyjność miejsca zamieszkania
Instytucjonalny	• Współpraca instytucjonalna • Współpraca między członkami Partnerstwa • Adaptacyjność Partnerstwa do zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych • Integracja i specjalizacja usług publicznych

Źródło: opracowanie własne w oparciu o warsztaty z JST wchodzącymi w skład Partnerstwa.

Spis rysunków

Ryc. 1. Proces diagnozy – metodyka. 12

Ryc. 2. Kierunki rozwojowe Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 13

Ryc. 3. Położenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na terenie kraju. 16

Ryc. 4. Położenie Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na terenie woj. pomorskiego..... 17

Ryc. 5. Klasyfikacja funkcjonalna OP Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 20

Ryc. 6. Obszary problemowe na terenie partnerstwa. 21

Ryc. 7. Typy problemów w obszarach problemowych na terenie Partnerstwa. 22

Ryc. 8. Miejskie Obszary Funkcjonalne województwa pomorskiego..... 24

Ryc. 9. Bilans importu usług gmin partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 27

Ryc. 10. Bilans importu usług oświatowych gmin partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 28

Ryc. 11. Bilans importu usług zdrowotnych i z zakresu pomocy społecznej gmin partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 28

Ryc. 12. Gminy będące eksporterem usług Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 29

Ryc. 13. Przykład agregacji usług: Usługi zbilansowane Import spoza partnerstwa..... 30

Ryc. 14. Przykład agregacji usług: Duży import, usług w tym duży import spoza partnerstwa. 32

Ryc. 15. Przykład agregacji usług: Import usług w tym duży import spoza partnerstwa..... 34

Ryc. 16. Przykład agregacji usług: Import usług w tym spoza partnerstwa. 36

Ryc. 17. Przykład agregacji usług: Usługi zbilansowane Import spoza partnerstwa..... 37

Ryc. 18. Przykład agregacji usług: Usługi zbilansowane wewnętrznie i zewnętrznie. 39

Ryc. 19. Kartogram przedstawiający bilans usług gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie – usługi oświatowe. 42

Ryc. 20. Kartogram przedstawiający bilans usług gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie – usługi zdrowotne. 43

Ryc. 21. Funkcje gmin wchodzących w skład Partnerstwa w strukturze osiedleńczej kraju. .. 45

Ryc. 22. Dostępność drogowa do miasta powiatowego w województwie pomorskim. 48

Ryc. 23. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 53

Ryc. 24. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 54

Ryc. 25. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa..... 55

Ryc. 26. Dynamika zmian ogólnego wskaźnika rozwoju Partnerstwa w 12 obszarach. 55

Ryc. 27. Wymiar Społeczny diagnozy obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 56

Ryc. 28. Wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar społeczny. 57

Ryc. 29. Dynamika zmian wskaźnika rozwoju Partnerstwa – obszary w wymiarze społecznym. 57

Ryc. 30. Liczba ludności Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 59

Ryc. 31. Gęstość zaludnienia Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie na terenie kraju..... 60

Ryc. 32. Ludność obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 1999-2019..... 61

Ryc. 33. Trend liczby ludności obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 1999-2019..... 62

Ryc. 34. Zmiana liczby ludności Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 63

Ryc. 35. Zmiany liczby mieszkańców latach 1999-2019 jako % ludności w roku bazowym – średnia arytmetyczna dla obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 64

Ryc. 36. Prognoza liczby mieszkańców ogółem w 2030 r. 65

Ryc. 37. Liczba i struktura wieku mieszkańców partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie..... 66

Ryc. 38. Liczba mieszkańców w wieku 25-34 lat na 1000 mieszkańców. 67

Ryc. 39. Dynamika liczby mieszkańców partnerstwa w wieku 25-34 na 1000 mieszkańców.. 68

Ryc. 40. Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym. 69

Ryc. 41. Prognozowany odsetek ludności w wieku 65+ w 2030 r..... 70

Ryc. 42. Ludność w wieku 35-49 obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 71

Ryc. 43. Przyrost naturalny - Ludność obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 1999-2019..... 71

Ryc. 44. Liczba kobiet w wieku prokreacyjnym na 1000 mieszkańców w latach 2009-2019. . 72

Ryc. 45. Współczynnik dzietności kobiet..... 73

Ryc. 46. Gminy o prognozowanej większej liczbie osób w wieku przedprodukcyjnym niż poprodukcyjnym do roku 2030. 74

Ryc. 47. Saldo migracji osób w wieku 15-39 lat na 1000 osób. 75

Ryc. 48. Ogólne saldo migracji. 76
Ryc. 49. Ogólne saldo migracji. 76
Ryc. 50. Saldo migracji na 1000 osób. 77
Ryc. 51. Zestawienie placówek oświatowych obszaru partnerstwa. 79
Ryc. 52. Liczba osób objętych i korzystających z usług edukacyjnych i wychowawczych na terenie partnerstwa. 80
Ryc. 53. Wyniki egzaminu ósmoklasisty w 2020 r. z języka polskiego, matematyki i języka angielskiego w gminach partnerskich. 82
Ryc. 54. Bilans usług z zakresu szkolnictwa ponadpodstawowego. 83
Ryc. 55. Stopień pokrycia wydatków oświatowych przez subwencję oświatową. 87
Ryc. 56. Bilans usługi - wydarzenia z zakresu kultury wysokiej 93
Ryc. 57. Ośrodki zapewniające dostęp do wysokiej kultury mieszkańcom gmin obszaru Partnerstwa. 94
Ryc. 58. Liczba osób odwiedzających filharmonie, muzea, wystawy, koncerty na 1000 mieszkańców. 95
Ryc. 59. Wydatki na kulturę i dziedzictwo narodowe przypadające na 1 mieszkańca (średnia trzyletnia). 96
Ryc. 60. Bilans usługi - miejsca uprawiania sportu i rekreacji. 97
Ryc. 61. Liczba członków klubów sportowych na 1000 mieszkańców. 98
Ryc. 62. Liczba mieszkań na obszarze Partnerstwa. 99
Ryc. 63. Liczba mieszkań na 1000 mieszkańców – wskaźnik Partnerstwa. 100
Ryc. 64. Powierzchnia mieszkania, jaką można kupić za przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto. 101
Ryc. 65. Bezpieczeństwo osobiste OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie 104
Ryc. 66. Przestępstwa stwierdzone przez policję w zakończonych postępowaniach przygotowawczych przeciwko mieniu na 10 tys. mieszkańców. 105
Ryc. 67. Bilans usług – specjalistyczna opieka zdrowotna. 106
Ryc. 68. Bezpieczeństwo zdrowotne OF Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 107
Ryc. 69. Odsetek zgonów wśród osób poniżej 60 roku życia. 108
Ryc. 70. Ogólny wskaźnik partnerstwa 110
Ryc. 71. Nowo zarejestrowane fundacje, stowarzyszenia, organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców. 111

Ryc. 72. Liczba uczestników imprez kulturalnych na 1000 mieszkańców (średnia 3 letnia). 111
Ryc. 73. Haft kaszubski. 113
Ryc. 74. Haft kociewski. 114
Ryc. 75. Haft borowiacki. 115
Ryc. 76. Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej na 1000 mieszkańców – wskaźnik ogólny Partnerstwa. 117
Ryc. 77. Korzystanie z różnych form pomocy społecznej – wskaźnik ogólny Partnerstwa. 117
Ryc. 78. Najczęściej występujące przyczyny korzystania z pomocy społecznej. 118
Ryc. 79. Bilans usługi – Dzienne domy pobytu osób starszych. 119
Ryc. 80. Bilans usługi – Całodobowe domy opieki dla osób starszych i niepełnosprawnych. 120
Ryc. 81. Udział dotacji z Unii Europejskiej w dochodach ogółem w latach 2014 - 2019 r. 124
Ryc. 82. Udział wydatków na dotacje do organizacji pożytku publicznego w wydatkach bieżących (średnia 3 letnia). 124
Ryc. 83. Analiza poziomu stabilności władz w Partnerstwie. 125
Ryc. 84. Udział dotacji do zadań publicznych wykonywanych przez organizacje samorządowe w wydatkach bieżących w latach 2011-2019. 125
Ryc. 85. Średnia rotacja kadry pracowniczej gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 127
Ryc. 86. Częstotliwość szkoleń pracowników obszaru Partnerstwa. 128
Ryc. 87. Relacje pracownicze. 129
Ryc. 88. Częstotliwość spotkań kierowników jednostek z pracownikami. 129
Ryc. 89. Wymiar Gospodarczy diagnozy obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 131
Ryc. 90. Wskaźnik ogólny Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w wymiarze gospodarczym. 132
Ryc. 91. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą w gminach na obszarze Partnerstwa na 10 tys. ludności w roku 2019. 133
Ryc. 92. Liczba podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców. 134
Ryc. 93. Liczba osób prowadzących działalność gospodarczą w gminach na terenie Partnerstwa w latach 2012-2019. 134
Ryc. 94. Ludność w wieku produkcyjnym na obszarze Partnerstwa w latach 2015-2019. 135

Ryc. 95. Ludność w wieku produkcyjnym w woj. pomorskim i kraju w latach 2015-2019.... 136

Ryc. 96. Podmioty gospodarki narodowej w rejestrze REGON w 2019 r. w głównych sektorach gospodarki. 137

Ryc. 97. Ilość podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 10 tys. ludności w roku 2019 w gminach z terenu Partnerstwa w porównaniu z analogicznymi danymi dla województwa pomorskiego i kraju. 138

Ryc. 98. Ogólna powierzchnia terenów inwestycyjnych w poszczególnych gminach Partnerstwa (w ha). 138

Ryc. 99. Powierzchnia gminnych terenów inwestycyjnych do ogólnej powierzchni gmin Partnerstwa (%). 139

Ryc. 100. Wpływy JST z tytułu udziału we wpływach BP z PIT przypadające na 1000 osób w wieku produkcyjnym. 140

Ryc. 101. Liczba podmiotów w gminach na obszarze Partnerstwa zatrudniających 1-9 osób, 10-49 osób oraz 50-249 osób. 140

Ryc. 102. Lesistość gmin Partnerstwa w 2019 roku (%) na tle województwa pomorskiego. 143

Ryc. 103. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) w stosunku do ogólnej liczby podmiotów (%) na tle województwa i kraju w 2019 roku. 144

Ryc. 104. Udział powierzchni gospodarstw rolnych w powierzchni ogółem gminy, województwa i kraju w 2010 r. 145

Ryc. 105. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP). 147

Ryc. 106. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (przemysł i budownictwo) w stosunku do ogólnej liczby podmiotów (%) na tle województwa i kraju w 2019 roku. 148

Ryc. 107. Podmioty gospodarki narodowej wpisane do rejestru REGON (pozostała działalność) w stosunku do ogólnej liczby podmiotów (%) na tle województwa i kraju w 2019 roku. 148

Ryc. 108. Liczba obiektów noclegowych. 154

Ryc. 109. Liczba miejsc noclegowych w 2019 r. we wszystkich typach obiektów. 154

Ryc. 110. Miejsca noclegowe na 100 mieszkańców. 155

Ryc. 111. Miejsca noclegowe na 1km2 powierzchni. 155

Ryc. 112. Liczba miejsc noclegowych w obiektach hotelowych. 156

Ryc. 113. Liczba obiektów noclegowych wg rodzajów (VII.2019). 156

Ryc. 114. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w 2019 r. 157

Ryc. 115. Noclegi udzielone turystom krajowym i zagranicznym w powiecie chojnickim. ... 159
Ryc. 116. Noclegi udzielone turystom krajowym i zagranicznym w powiecie kościerskim.. 159
Ryc. 117. Noclegi udzielone turystom krajowym i zagranicznym w powiecie starogardzkim. ... 160
Ryc. 118. Liczba turystów na 100 mieszkańców. ... 160
Ryc. 119. Liczba turystów na 1km2 powierzchni. ... 161
Ryc. 120. Gminy partnerstwa jako % powiatów pod względem powierzchni i ludności (2019 r.). ... 161
Ryc. 121. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019). ... 163
Ryc. 122. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej – KULTUROWEJ powiatów (WAK)..... 165
Ryc. 123. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej – ŚRODOWISKOWEJ powiatów (WAS)..... 166
Ryc. 124. Wskaźnik atrakcyjności turystycznej – BIZNESOWEJ powiatów (WAB). ... 167
Ryc. 125. Ogólny wskaźnik atrakcyjności turystycznej powiatów – WAT. ... 168
Ryc. 126. Powiaty o dominujących walorach kulturowych, środowiskowych oraz powiaty bez dominującego rodzaju walorów turystycznych. ... 169
Ryc. 127. Stopa bezrobocia rejestrowanego w latach 2016-2020 na tle woj. pomorskiego i kraju. ... 171
Ryc. 128. Udział osób długotrwale bezrobotnych zarejestrowanych na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym. ... 172
Ryc. 129. Kartogram przedstawia bilans usług gmin Partnerstwa w obszarze rynku pracy.. 173
Ryc. 130. Ludność w wieku produkcyjnym ogółem do liczby ludności ogółem (%). ... 174
Ryc. 131. Liczba ludności w wieku produkcyjnym mobilnym (18-44 lata) do liczby ludności ogółem (%). ... 175
Ryc. 132. Liczba ludności w wieku produkcyjnym niemobilnym (mężczyźni 45-64 lata, kobiety 45-59 lat) do liczby ludności ogółem (%). ... 176
Ryc. 133. Udział ludności w wieku przedprodukcyjnym w % ludności ogółem. ... 177
Ryc. 134. Udział ludności z wieku poprodukcyjnym w % ludności ogółem. ... 178
Ryc. 135. Ludność w wieku nieprodukcyjnym na 100 osób w wieku produkcyjnym z uwzględnieniem województwa i kraju. ... 179
Ryc. 136. Pracujący wg Sekcji PKD w województwie pomorskim w latach 2017-2018. ... 181
Ryc. 137. Wpływy JST z tytułu udziału we wpływach BP z PIT przypadające na 1 mieszkańca. ... 182

Ryc. 138. Liczba zarejestrowanych bezrobotnych absolwentów na 1000 mieszkańców gminy (dane powiatowe). 183

Ryc. 139. Wskaźnik syntetyczny obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie w latach 2015-2019. 189

Ryc. 140. Rozkład wartości dla poszczególnych wskaźników w obszarze Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 191

Ryc. 141. Rozkład wartości dla podobszaru Równoważenie elementów budżetu. 192

Ryc. 142. Kwota nadwyżki operacyjnej pomniejszona o spłaty długu przypadająca na 1 mieszkańca. 195

Ryc. 143. Średnia wyniku operacyjnego na lata 2015-2019 gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 197

Ryc. 144. Wysokość i struktura dochodów Partnerstwa. 198

Ryc. 145. Dochody własne gmin OP RBBT. 199

Ryc. 146. Udziały w podatku dochodowym od osób fizycznych - PIT. 200

Ryc. 147. Dochody własne przypadające na 1 mieszkańca. 201

Ryc. 148. Spłata kredytów, pożyczek i wykup papierów wartościowych. 203

Ryc. 149. Dynamika oraz średnia (z ostatnich 5 lat) wydatków majątkowych obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 205

Ryc. 150. Relacja kwoty zadłużenia w danym roku do dochodów ogółem. 206

Ryc. 151. Suma zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca. 207

Ryc. 152. Wymiar środowiskowo-przestrzenny. 208

Ryc. 153. Wskaźnik rozwoju Partnerstwa- wymiar środowiskowo-przestrzenny. 209

Ryc. 154. Dynamika zmian wskaźnika rozwoju Partnerstwa – wymiar środowiskowo-przestrzenny. 210

Ryc. 155. Regionalizacja fizyczno-geograficzna województwa pomorskiego. 211

Ryc. 156. Typy genetyczne rzeźby terenu. 212

Ryc. 157. Użytkowanie powierzchni terenu. 213

Ryc. 158. Klasy pokrycia terenu. 214

Ryc. 159. Mapa glebowo - rolnicza. 216

Ryc. 160. Krainy klimatyczne. 217

Ryc. 161. Nasłonecznienie na terenie Polski. 218

Ryc. 162. Średnie sumy usłonecznienia rzeczywistego (w godz.) w ciągu roku. 219

Ryc. 163. Strefy wietrzności. 220
Ryc. 164. Formy ochrony przyrody..... 223
Ryc. 165. Gminy Partnerstwa na tle sieci rzecznej i jeziornej. 228
Ryc. 166. Dolina Zbrzycy miedzy Rolbikiem a Widnem..... 229
Ryc. 167. Szlak kajakowy Brdy. 231
Ryc. 168. Szlak kajakowy Wdy. 232
Ryc. 169. Jeziora na obszarze Partnerstwa. 234
Ryc. 170. Jeziora Wdzydzkie z lotu ptaka. 236
Ryc. 171. Podział województwa pomorskiego na strefy dla celów oceny jakości powietrza z wyszczególnieniem obszaru Partnerstwa. 241
Ryc. 172. Bieżący wskaźnik poziomu pyłu PM10. 244
Ryc. 173. Bieżący wskaźnik poziomu pyłu PM2,5. 244
Ryc. 174. Bieżący wskaźnik poziomu NO2..... 245
Ryc. 175. Mapa nasłonecznienia Polski. 247
Ryc. 176. Bilans usług – Odbiór odpadów komunalnych. 250
Ryc. 177. Bilans usług – Cmentarze, usługi funeralne..... 251
Ryc. 178. Korzystanie z targowisk przez mieszkańców obszaru. 252
Ryc. 179. Gminy województwa pomorskiego biorące udział w programie Czyste Powietrze. 253
Ryc. 180. Wykres przedstawiający zależność ilości miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w 2019 r i powierzchni którą one obejmują. 257
Ryc. 181. Wykres przedstawiający zależność ilości decyzji o warunkach zabudowy w 2019 r. i liczbie inwestycji realizowanych na ich podstawie w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2019 r. 262
Ryc. 182. Dostępność drogowa do węzła autostrady lub drogi ekspresowej..... 268
Ryc. 183. Sieć dróg wojewódzkich z uwzględnieniem jakości nawierzchni. 269
Ryc. 184. Sieć dróg powiatowych i gminnych obszaru Partnerstwa. 270
Ryc. 185. Połączenia kolejowe możliwe do realizacji na terenie partnerstwa – sieć linii kolejowych..... 271
Ryc. 186. Sieć krajowych regularnych przewozów autobusowych międzypowiatowych..... 272
Ryc. 187. Długość ścieżek rowerowych na terenie obszaru Partnerstwa. 273

Ryc. 188. Czynniki oddziałujące na rozwój obszaru Partnerstwa. 278

Ryc. 189. Ilość gmin posiadających aktualne dokumenty strategiczne. 292

Ryc. 190. Realizacja celów strategicznych gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 293

Ryc. 191. Identyfikacja najważniejszych celów rozwojowych gmin obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 294

Ryc. 192. Bilans celów rozwojowych Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 295

Spis tabel

Tabela 1. Gminy wchodzące w skład Obszaru Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie. 18

Tabela 2. Duży import, usług w tym duży import spoza partnerstwa. 31

Tabela 3. Import, usług w tym duży import spoza partnerstwa. 33

Tabela 4. Import, usług w tym spoza partnerstwa 35

Tabela 5. Usługi zbilansowane Import spoza partnerstwa. 37

Tabela 6. Usługi zbilansowane wewnątrz i na zewnątrz partnerstwa. 39

Tabela 7. Funkcje gmin w zakresie zaspokajania indywidualnych i zbiorowych potrzeb mieszkańców Partnerstwa Rezerwatu Biosfery Bory Tucholskie 46

Tabela 8. Średnia Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w latach od 2009-2019. 69

Tabela 9. Liczba osób objętych i korzystających z usług edukacyjnych i wychowawczych na terenie partnerstwa. 80

Tabela 10. Wydatki oświatowe w latach 2018-2020. 86

Tabela 11. Bilans popytu i podaży usług w zakresie sportu, kultury i rekreacji na terenie partnerstwa. 89

Tabela 12. Liczba i powierzchnia mieszkań stanowiących komunalny zasób mieszkaniowy. 100

Tabela 13. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkaniowa na 1 osobę. 102

Tabela 14. Frekwencja wyborcza gmin wchodzących w skład Partnerstwa w 2018 roku. 112

Tabela 15. Instytucjonalne formy współpracy JST wchodzących w skład Partnerstwa. 122

Tabela 16. Wartości wskaźników cząstkowych. 146

Tabela 17. Zakres korzystania z usług rynkowych przez mieszkańców Partnerstwa 149

Tabela 18. Liczba obiektów noclegowych w powiatach na terenie Partnerstwa. 153
Tabela 19. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych w 2019 r. 158
Tabela 20. Ocena rozwoju funkcji turystycznej. 162
Tabela 21. Relacja kwoty nadwyżki operacyjnej do kwoty dochodów bieżących. 192
Tabela 22. Relacja kwoty nadwyżki operacyjnej NO pomniejszonej o spłaty długu do dochodów bieżących [w %]. 194
Tabela 23. Wynik operacyjny netto budżetu. 195
Tabela 24. Spłata kredytów, pożyczek i wykup papierów wartościowych. 202
Tabela 25. Okres spłaty długu wg stanu w danym roku za pomocą średniej kwoty pełnej NO z ostatnich 3 lat. 203
Tabela 26. Kierunki wykorzystania powierzchni. 215
Tabela 27. Obszary chronione na terenie Partnerstwa. 226
Tabela 28. Lokalizacja kąpielisk i miejsc okazjonalnie wykorzystywanych do kąpieli na terenie gmin Partnerstwa w 2020 r. 237
Tabela 29. Stan jakości powietrza. 242
Tabela 30. Liczba obowiązujących miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego w poszczególnych gminach Partnerstwa. 258
Tabela 31. Powierzchnia gmin objęta obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (w ha) na obszarze Partnerstwa. 259
Tabela 32. Liczba decyzji o warunkach zabudowy ogółem w poszczególnych gminach Partnerstwa. 263
Tabela 33. Liczba inwestycji realizowanych na podstawie warunków zabudowy w przeliczeniu na 1000 mieszkańców. 264
Tabela 34. Stan infrastruktury rowerowej na terenie poszczególnych gmin partnerstwa. 273
Tabela 35. Zjawiska, deficyty i potencjały Partnerstwa w wymiarze środowiskowo-przestrzennym. 276
Tabela 36. Wewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu pozytywnym. 279
Tabela 37. Zewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu pozytywnym. 284
Tabela 38. Wewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu negatywnym. 285
Tabela 39. Zewnętrzne czynniki rozwojowe o oddziaływaniu negatywnym. 288
Tabela 40. SWOT Mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia. 290
Tabela 41. SWOT – Matryca zależności. 291

Tabela 42. Problemy i wyzwania rozwojowe. 296
Tabela 43. Determinanty rozwoju Partnerstwa z podziałem na obszary. 299